

Thalia Field **Deney Hayvanları**

Thalia
Field

—

Deney Hayvanları

(Bir Gerçeklik Kurgusu)

Çeviri: **Didem Dinçsoy**

Claude Bernard. 19. yüzyıl Paris'inde hayvan deneyleri. Claude ile eşi Fanny'nin sorunlu evliliği, dönemin biliminsanlarının, sanatçıların ve aktivistlerinin toplumsal trajedisi haline geliyor.

 can
lab

DENEY HAYVANLARI

(Bir Gerçeklik Kurgusu)

THALIA FIELD

Can LAB

Deney Hayvanları (Bir Gerçeklik Kurgusu), Thalia Field
İngilizce aslından çeviren: Didem Dinçsoy
Experimental Animals (A Reality Fiction)

© 2016, Thalia Field

© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Aralık 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 2000 adet yapılmıştır.

Dizi editörleri: Berkan M. Şimşek, Selim Bektaş

Editör: Berkan M. Şimşek

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-5553-8

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

DENEY HAYVANLARI

(Bir Gerçeklik Kurgusu)

THALIA FIELD

İngilizce aslından çeviren

Didem Dinçsoy

THALIA FIELD, 1966 yılında Chicago, ABD'de doğdu. Brown Üniversitesi'nden dereceyle mezun oldu. 1995-1999 yılları arasında editör olarak çalıştı. Yazıları *Chicago Review*, *Ploughshares* ve *Conjunctions* gibi sayısız dergi ve antolojide yayımlandı. *Point and Line*, *Incarnate: Story Material* ve *Bird Lovers, Backyard* isimli deneysel kitaplarını *ULULU (Clown Sharapnel)* adlı romanı takip etti. Şu anda Brown Üniversitesi'nde deneysel edebiyat ve performans üzerine dersler veriyor.

DIDEM DİNÇSOY, İstanbul'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nden mezun oldu. Öğrencilik yıllarında başladığı tercümanlık kariyeri boyunca akademik araştırmalardan kurgusal yapıtlara ve süreli yayınlara birçok metin üzerinde çalışma fırsatı buldu. Şu anda serbest editörlük ve çevirmenlik yapıyor.

- “1. İnsan fizyolojisine dair bir vaka sun.
2. Üç kuvvet ekle.
3. Karakterleri, hususi varoluşlarının mantığıyla neticeye yönlendir.
4. Mantık ve çıkarım.”

—Émile Zola

§

“Dünyanın büyüyen iyiliği kısmen, tarihî olmayan eylemlere bağlıdır; eskiye kıyasla o kadar da kötü olmamamızı, bağlılıkla gizli bir hayat sürüp ziyaret edilmeyen mezarlarda yatanlara borçluyuz.”

—George Eliot, *Middlemarch*

§

“Her birimiz kendimizdense bütünlüğün birer portresiyiz.”

—Goncourt Kardeşler

İÇİNDEKİLER

1. EVLİLİK KÜRAR	13
2. YAZARLAR İZLEYİCİLER	89
3. KUŞATMA ŞEYTANLAR	145
4. FANATİKLER HAYVANLAR	181
5. HAYAT AHİRET	227

1.

EVLİLİK | KÜRAR

Paris, 17 Şubat 1878:

“Claude Bernard öldü!

Bu ismin anlamını nasıl ifade etmeli? Deneysel tıbbın dehası mı? Genel fizyolojinin ve deneysel metodun yaratıcısı mı? Yaşamın işleyişine dair sırları gün yüzüne çıkaran keşiflerin yazarı mı? Claude Bernard, tek kelimeyle, fizyolojinin vücut bulmuş halidir, fizyolojinin ta kendisidir.”

—*Medical Tribune*

§

Onun bir saatin bakarak değil, kıarak anlaşılabileceğini söylediğini duymuş muydunuz?

Claude Bernard: “Ayrıştırmadığı ve dolayısıyla doğanın sunduğu şekilde topladığı olguları incelemek adına araştırma metodlarını uygulayan kişiye ‘gözlemci’ adını veriyoruz. Doğal olguları ayrıştırmak ya da şu veya bu amaçla değiştirmek ve onları, doğanın göstermediği durumlar veya koşullar içerisinde ortaya koymak adına araştırma metodlarını uygulayan kişiye ‘deneysi’ adını veriyoruz.”

Anlayış yetisinden yoksun bir köpeğin omurgasını boylu boyunca kesen Claude, kıvranan hayvanı yerinde tutup şöyle diyor: “Ve kitabımızı açıyoruz!” Yüzlerce surat sahneye, kendini derse kaptırmış biliminsanına doğru uzanıyor.

§

Bir adamın karakterini anlamak için eşinin yüzüne bak demezler mi? Yüzlerce surat, gelin bakın – kavurucu bir arafta, yaptığım şeylerin sunacağı kanıtlara aç dedikodular arasına sıkışmış bu eşe. Neden mi? Çünkü bir kişinin yaptığı bir başkası için azaptır ve bu köpekler için de geçerli. “Şş, Fanny,” diye homurdanıyor yüzünü ekşitenler. “Yapanlarla maruz kalanları ayırt edip hareketleri birbirinden ayıştırmaya neden bu kadar meraklısın?” Eşim Claude’un yaptığı şeyler var ve benim de öyle ama tarih parmağını yalnızca benim gözüme sokuyor. Köpekler kitap değildir; eşler de öyle. Sayfalarımız –köpeklerin ve eşlerin sayfaları– bomboş durur, hayatlarımız ne tam anlamıyla unutulur ne de hatırlanır. Eşimin bir temizlik sırasında eski mektuplarımdan ve listelerimden birkaçını gün yüzüne çıkarmasının tarihçiler açısından ne büyük şans olduğundan bahsetmeyin bana. Bir yüz ne zaman yalan söylediğini bilir ve bu eş de düşmanca bir çehreyle lekelenmiş; kızlarımız da öyle. Söyleyin bana, fırsatı olsa kim itirafları taksim etmez? İyi dinleyin. Sıcak tencereye sinek yanaşmaz – ve işte bu eş de kendinden emin bir halde çıkıyor Tanrı’nın yargıçlık yapacağı mahkemeye.

§

Anatole de Monzie, *The Abusive Widows* [İstismarcı Dullar], “Claude Bernard Vakası”:

“16 Nisan 1878’de Villefranche-sur-Saône belediye meclisi, Claude Bernard’ın doğduğu yere bir anıt heykeli dikmeyi planladı, ancak belediye başkanı İmparatorluk döneminde senatörlük yapan ve daha da kötüsü, eşinden boşanmış birini yüceltmeyi reddetti. Böylece Claude Bernard heykeli reddedildi.

Tüm tutuculuk biçimlerinde olduğu üzere Cumhuriyetçi tutuculuğu da mezarlıkta ayırım yapma şansına karşı koyamaz. Claude’un annesini düşünün; oğlunun gelinini terk etmesiyle utançtan yerin dibine girdi. Fakat Claude Bernard’ın yaşamını düşündüğümüzde kimse eşinin karakterini göz ardı edemez. Muhakkak dürüst bir kadındı ama bu, Léon Bloy’un ‘bebek İsa’nın misafirperverliğine karşı gelen ve mistik gülü poyraza bırakan ebedi *burjuva*’ tanımında olduğu üzere aşağılayıcı bir dürüstlüktü. Madam Claude Bernard kocasını, onun yoksulluğunu ve bahanesizliğini asla affetmedi ve her yıl arkasından ağladığı çeyizini yerine koymak için eşinin kazandığı muhteşem başarıları da asla kabul etmedi. Ayrıca Fanny Martin adıyla doğan Madam Claude Bernard, iki kızını da çalışmalarını nemli bir mağarada saklamak zorunda kalan bu biliminsanına karşı yetiştirip doldurdu.

Bu detayları, onları destekleyecek belgelerin gün ışığına çıkacağı katiyetiyle tekrar ediyorum. O zamana dek sözlü gelenek, Émile Zola’nın bir kurguya dönüştürmek istediği hikâyeme şahitlik ediyor. Zola’nın hatası –yandaş yanılışı– düşman kabul ettiği eşi modern bilimin özgürlüklerine karşı çıkan bir yobaz olarak yansımasıydı. Madam Bernard için din bir mesele değildi; onun açgözlülüğü ve aptallığı konuyla alakalı hayal kırıklıkları için yeterliydi. Bilim onun düşmanlığını, kötücül beddualarının hedefini –kocasını– temsil ettiği ölçüde kazanıyordu. Hiçbir varlık böylesine gaddar ve süregelen bir paranoyanın kurbanı olmamıştır. Bu cellat-kadın nihayetinde dul haklarını aldı ve onları, işkence ettiği adamın mirasını savunuyormuş gibi görünmek için kullandı.”

İşkence etmek mi? Buradaki hareketleri ve bunlara maruz kalanları düşünürsek biraz abartılı bir kelime olmuş. Dedikoduların nasıl gerçek kılındığını gösteren bir örnek. Mesela Napoléon’un şöyle dediği rivayet edilir: “Tarih kazananların yazdığı bir yalan-

lar kitabıdır.” Savaş alanlarının, sağa sola saçılmış ölümler kadar çok hikâyesi olduğunu herkesten iyi biliyordu.

§

Genç ve fazlasıyla enerjik bir Claude Bernard düşünün; şövalye Lombard de Quincieux'nün malikânesinin arkasındaki bir ahırda mütevazı köklere sahip basit bir ana karakter. Mütevazı kökler ve içler acısı ihtimaller (başka bir deyişle, tembel ya da akılsız Claude, 1831'de bakaloryasını alamadı) ama ardından talih yüzüne güldü: Babasının onu çırak olarak soktuğu Lyon'daki eczanede veterinerlik okulu için ilaçlar hazırlayıp her derde deva *tiryak* üretmek için ahyonu saparnayla, mürü şarapla karıştırdı. Sonra da alçakça bir talihsizlik takip etti bunu (babası Claude'u orduya göndermemek için fazlasıyla borçlanmıştı) ve her şeyi başlatan kıvılcım bu oldu.

Sevgili Anna Kingsford, biz de mütevazı köklerden geldik ve içler acısı ihtimaller gördük ama kadınlar olarak yalnızca olan biteni korodan izleyebildik. Güç korku getirebilir ama huysuz ve yaşlı Aristoteles'e göre yalnızca eylem, dramaya odaklanır. Eylem ıstıraba, ıstırapsa karaktere kapı açar. Ardından karakterler hep birlikte felakete doğru ilerler ki bu da en uç nokta olabilir ama kovalayanın kovalanan, nesnenin özne ve öznenin de nesne olduğu nokta *can alıcı değişimdir*. Başlangıçta seninle ben sahnenin dışında, kahramanın hikâyesinde oynayacağımız rollerden habersizdik; “kaderimizin erkekler olduğunu” söyleyebilirdin ve pek de yanılmış olmazdın. Kaderin cilvelerinden olabildiğince uzun süre kaçmadık mı: Ben babamla ilgilenip servet biriktirirken sen ginedomuzlarına ve yeteneklerine eğildin. Karşımıza çıkan eylemlere, yapanların ve maruz kalanların

hücumuna rağmen, böylesine kısa bir zamanda bize vuran bu sıkıntı ikramiyesine inanmak çok güç. Kıvılcımların yukarı doğru uçtuğunun ve her insanın eşit şekilde bir tartışmanın içine doğduğunun bir kanıtı.

Eczanede çalıştığı sırada Claude Bernard amatör bir vodvil sahneliyor; öylesine ün kazanıyor ki Parisli edebiyat eleştirmeni Saint-Marc Girardin'le tanışma fırsatı buluyor. Yeni Temmuz Monarşisi'nde yağ lambaları gaza dönüyor ve bu sırada üstat Duburau da ip cambazlarının Pierrot'su olarak kabul ediliyor. Büyük trajedisi *Arthur de Bretagne*'nin son dokunuşlarını yapmak amacıyla işini bırakan Claude, Paris'in edebiyat çevrelerinde bir gelecek hayal ediyor: ilan tahtalarının üzerinde beş perdelik oyunu ve Fransız kültürünün bir meşalesi olarak kendisi. Oyunda, Aslan Yürekli Richard'ın yeğeni ve Fransa'nın tek umudu sevgili Fanny des Roches'a âşık oluyor ama yakalanıp işkence görüyor – ta ki merhametli bir gardiyan ona yardım edene dek:

Arthur: *Başka ne yapabilirim?*

Gardiyan: *Daha uzun ve ebedî bir af dile; yaşamını sana bağışlaması için ışığa meydan oku. Yoksa gözlerini sıcak demirle yakarım!*

Arthur: *Titriyorum.*

Gardiyan: *Gözlerinin rubu olmadan bedenindekiler ne işe yarar?*

Arthur: *Ölüm! Ölümü ver bana!*

Gardiyan: *Gururundan feragat et.*

Arthur: *Tek isteğim ölüm.*

Gardıyan: *İşkencecilerinden daha zalimsin, ne tubaf bir yürek!*

Nihayet işkenceci merhamet eder:

Gardıyan: *Biricik tatlı eşim beni böyle, kanlar içinde görse ne der? Ve güzel çocuklarım... Benden korkmazlar mı? Seni kuleye saklayıp öldüğünü söyleyeceğim.*

Arthur: *Tanrı bana bir dost vererek umut verdi. Yolu göster!*

Ah, yeter! Tiyatro ahmaklar içindir. Karanlıkta oturup söylenenlere inanacaksınız neden kiliseye gitmeyesiniz? Paris'te tek başına randevusunu bekleyen Claude tavan arasında bir odada geçinip gidiyor. Küçücük bir ateş yanıyor ki soğuğa hiç işlemiyor. Birkaç hafta sonra da Girardin kötü haberi veriyor: "Tiyatroyu seviyor olabilirsin ama o seni sevmeyecek."

“Başka bir kariyer dene,” diye salık veriyor profesör. “Eczacılık yaptın, şimdi de doktorluk yap.” Ne tesadüftür ki bana Arthur de Bretagne’nın uydurma aşkı *Fanny*’nin adıyla sesleniyorlar. Ama bir saniye; her ateş doğru şekilde yakılmalı yoksa bütünüyle tutuşmaz; en ufak dalların düzeni ve daha büyük parçaların desteği önem taşır. Hava dolaşabilmeli, atmosfer nefes alabilmeli, baca açık olmalı. Sevgili Anna Kingsford, tıpkı benim gibi, tıpkı Claude gibi senin de ateşinin vakti gelecek. “Neden, Fanny, neden seninki bu kadar harlı?” Biz hanımlar gibi ufak rollere sahip karakterlerin arada bir tüm ilgiyi üzerine çektiği olur ve ateş yayıldığında, yeterince eski ve kuru malzeme varsa dur durak bilmeden büyür ve bir zamanlar onu başlatan ya da zapt eden her şeyi yutar. *Arthur de Bretagne*’nın son satırı: “Adalet en iyi intikamdır.”

§

Hizmetçi dairesinde yatıp kalkıyor, yemek odasında otlakçılık ediyor, okuma odasında kısa bir an da olsa Balzac’la baş başa kalıyor; Girardin’in tavsiyesi üzerine tıp öğrencisi Claude bir şeyler başarmak için mücadele ediyor. Her şeye rağmen, boş ve anlamsız gözlerle bakan sedyedeki hastaların şikâyetlerini katlanılmaz, bitmek bilmeyen terapi ve tedavi konuşmalarını sıkıcı buluyor.

Neyse ki François Magendie adlı hırslı bir tıp eğitmeni uzun süre önce, meslektaşlarını bilimsel olmayan yöntemler kullanmakla suçlamış, “laboratuvarın hakiki kutsallığına tercih edilmiş batıl inançlı giriş salonları” olarak nitelendirdiği hastanelerine lanet yağdırmış. Hôtel-Dieu’den kısa bir yürüyüş mesafesinde,

nehriñ karşıındaki Latin Mahallesi'nin penceresiz bodrum katlarında bir grup asi öğrenciye önderlik ediyor: "Kendimi bir leşçile benzetiyorum; elimde kitabım, sırtımda çantamla bilim âleminde dolaşıp ne bulursam onu topluyorum." Ara sokak ve kapı arasındaki boşluktan giren gün ışığı, çiğnediği kemikle oyalanan bir sokak köpeğinin üzerine düşüyor. Merdivende, kilerde –kendine güvenli bir köşe bulduğu her yerde– Magendie özel dirikesim dersleri veriyor.

Claude, doktorun uygulama sınavından kalıyor ve diğer imtihanlarda da akranlarının arasında sonuncu oluyor. Profesör Rayer sessiz sedasız Magendie'nin artık Collège de France'taki tıp kurumunun dışında verilen deneysel dersini bir denemesini tavsiye ediyor ona. Claude ileri bir adım atıp canlı kediyi masanın üzerine mıhlıyarak çevikliği ve şovmenliğinin yanı sıra tendonu, siniri ve kan damarını parçalamadan ıslak ve titreyen kası soyan maharetli parmaklarıyla da Magendie'nin takdirini kazanıyor. İnsanları sağlıklarına kavuşturmayı amaçlayan tıbbın ve anatominin cansız serilişinin aksine, Magendie'nin *fizyolojisi* doğrudan ölümle bir düelloya tutuşuyor; cerrahi olarak sökül-müş, can çekişen bir bedende bir siniri veya nabzı gittiği yere kadar takip etmenin heyecanı... Neşter, koter, şırınga, perforatör, keski, tenakulum; Magendie gereçlerini ameliyathaneden ödünç alıp bedenlerin nefes alıp vermesini inceliksiz körüklerle sağlıyor. Hastanelerin bir işe yaramadığını, çünkü dirikesimsiz tıbbın "bir evin içinde neler olup bittiğini kapıdan ve bacadan bakarak anlamaya çalışmaya benzediğini" söylüyor homurtuyla.

§

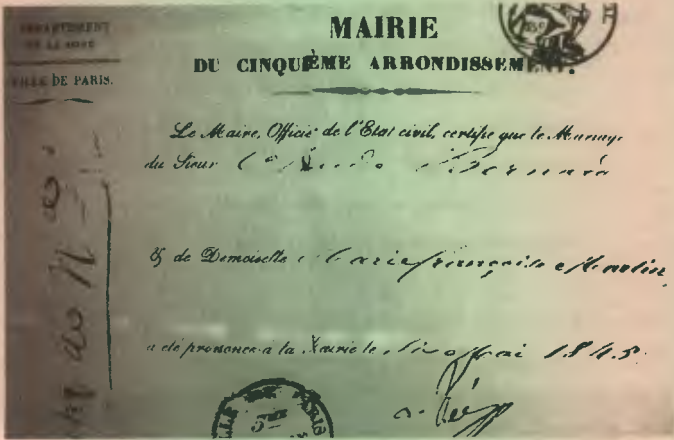
Sizin İngiltere'niz nasıldır bilemem ama Paris'te bir çocukken geceleyin çınlayan at arabalarından ve dönen tuhaf işlerden, top ateşi ile erkekleri esrarengiz bir biçimde bağlayan iniltilerden nefret ederdim. Gürültü bedene tesir edip onu uyandırır, çünkü –sıklıkla sağır kalmayı seçsek de– kulakların kapağı yoktur. Babam, fazla duymanın tıbbi bir hastalık, zihinsel bir hastalık olduğunu söylerdi. İnsanlar yaşamlarına devam edebilsin diye şifa dağıtan gerçek bir doktordu o. Sürüye sahip çıkabilmek adına kilisedeki rahipler, “Fanny, okumak yasak!” diye ısrarcı olurdu ama gözüme çarpan her sayfaya bir göz atardım. *Sansasyonel* romanları okumamaya çalışırdım; deliren, zehirlenen ve öldürülen, hatta belki de tiksiniç kocalarının intikamını alacaklar diye kendileri de cinayete meyleden eşler... Babamın kütüphanesindeki, kitapçılardaki ve bayilerdeki her kitabı okumamaya çalışırdım. Nihayetinde, okuduklarım yüzümde görünür bir kanıt bırakıyor muydu? Yoksa Paris'immin bir ikizi olmuştu da ben, dindarlıktan çıkmakta olan genç bir kız mıydım?

Bunca yıl sonra, bu devasa mezarlıkta bana yalnızca rehavetli ve geç saatte aşk kavgasına karışan kediler karşılık veriyor. İnsanların sana “yobaz” diye bağırmasını en iyi sen anlarsın ama hakaretleri her defasında not almadım çünkü yazmak pek benlik değil. Ayaklar bir yaprağı çiğnediğinde kediler kaçışıyor ama bu ünlü mezarlıkta turistlerin aradığı ben değilim; ben yalnızca *yansıyan bir şöbretin* keyfini sürüyorum. Gece vakti Paris beni öylesine dehşete düşürüyordu ki nihayetinde insanların içinden olabildiğince hızlı geçip gitmek istediği bir duman kadar korkutucu ve amansız olmuşum.

Claude her öğleden sonra Magendie'nin gösteri tiyatrosunda, konuşmacıya ya da sahneye yönelik dikkati dağıtmadan sunulması gereken tavşanların ve köpeklerin deri ve kaslarını dikkatlice keşiyor. Herhangi bir hata, herhangi bir kanama ya da çığlık durumunda Magendie, Claude'u sokağa atıyor. Claude ve bir arkadaşı Saint-Jacques Sokağı'nda kendi fizyoloji laboratuvarlarını kurmaya karar veriyor ama düşük ücretleri ne hayvanlara ne de kiraya yetince Claude, Collège de France'taki ahşap sahneye asık bir suratla geri dönüyor. Otuz ikinci yaş günü, ardında yalnızca kırılmış bir heves bırakarak geçip gidiyor. Kimyager arkadaşı Pelouze bir plan öneriyor: Nehrin sağ yakasında yaşayan zengin Doktor Henri Martin için kocakarı ilaçları hazırlamış ve kızını tanıyormuş. Benim gibi olgun yaşlarda birinin güzel bir çeyize sahip olabileceğini düşünmüş. Daha ayrıntılı anlatmak gerekirse: benimle evlenmek üçte ikisi nakit, kalanı da yıllık taksitlerle ödenecek 60.000 frangın yanı sıra dokuz yıl boyunca yılda 5.000 frank almak demektir. 1804 Napoléon Yasaları kadınları rüştünü ispat etmemiş kişi statüsüne indirdiğinden bu yana görenek ve kanunların gerektirdiği şekilde, tüm bu parayı Claude yönetecekti.

Zeus'un ikiz çocuklarına birer yay verdiği söylenir: Artemis'e ıstırapsız öldüren, yumuşak ve ağrısız ay ışınlarından yapılmış, Apollon'a ise güneşinki kadar sert vuran ışınlı bir yay. İlgisiz ve mesafeli Apollon, kentlerimize hastalık okları atarmış. Öte yandan, çoğunlukla olayların başlamasında tetikleyici olan aşk oklarını, yan karakter Cupido atmalıymış ve denilen o ki, kendisi bazen kader, kan anlamına gelen antik *foie* kavramını temel alarak, zaman zaman karaciğeri hedef almış. İşte ben de kendimi, bu yıldırım nikâhında şahidim olan erkek kardeşimle Saint-Gervais Kilisesi'nde buluyorum. Claude'un şahitleri: Pelouze, Magendie ve Magendie'nin eşi. Evet – Magendie, eşinin sırtından geçini-

yor. Belki de başlamakta olan maskaralığın fazlasıyla farkında olduğundan, bana neredeyse hiç çevirmediği ekşi bir suratı var. Çeyizim, Claude'un birkaç mobilyası, kitapları, giysileri ve nakit paramla Pont-de-Lodi Sokağı'nda bulunan, Tıp Okulu'na yakın ama aşına olduğum Faubourg Saint-Denis'e uzaktaki beş numaralı evimizin her köşesini dolduruyor. Bu mahalledeki kiralık daireler, ailelerin değişmesiyle odalar paylaşılana, at arabaları pisliklerin arasından geçene ve Seine'in iğrenç çamuru düzenli olarak taşana değin bölünür. "Fanny, eşine bir defa bile şefkatle bakmadın mı?" Venüs ve Mars'ın gayrimeşru çocuğu Cupido, okunu fırlatmadan önce bazen altına, bazen kurşuna batırır. Kalabalık beklenti içinde kadının yüzüne bakar.

Erkek kardeşimin düğün hediyesi olarak verdiği *bışon* cinsi bir köpek sayesinde Claude, yavru bir köpeğin karakterinin ölene dek korunduğu, oyuncu bir köpeğin son nefesine dek kuyruğunu sallayacağı konusunda bize nutuk atabiliyor. Eğer acı, olduğumuz kişiyi göstermiyorsa, diye şakıyor Claude, başka neye hizmet ediyor olabilir ki? Kaslara kan hücum etmesi için yükselen bir nabız?

Acı veren bir şeyi iki defa tekrarlamamayı öğrenmek? Ona boş ve anlayışsız bir ifadeyle baktığıma eminim. Claude: "İnsan her zaman önce gözlemle başlar. Sonra çıkarımda bulunur." Claude, laboratuvar notlarını ve diğer fikirlerini not aldığı Kırmızı Defter'i mutfak masasının üzerinde bırakıyor. Belki de etkileneceğimi düşünüyör? Birçok şey okuduğum kesin. Claude'un öğrencileri bu deftere daha sonra "felsefe sözlüğü" adını verdi.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Nükseden hassasiyet sebebiyle lumbar spinal köklerini açtığım köpeklerin çok miktarda pis kokulu gaz ürettiğini fark ettim. Daha sonra bir otopsi sırasında da körbağrsağın gazla şiştiğini ve Peyer'in bağırsak bezlerinin aşırı büyüdüğünü gördüm.

Bu, lumbar spinal sinirlerin uyarılmasıyla alakalı olabilir miydi? Bu bezler gazların oluşumunda bir rol oynuyor olabilir mi?

Bu gaz oluşumunu artırmak için sinirleri ateşleyip uyar ve mümkünse gazı dışarıda topla.

Yeni eşim uyumak yerine gecelerini dışarıda, işteki bir sonraki günü için hayvan toplayarak geçiriyor: tavşanlarla dolu bir sepet, kurbağaları tutan camdan bir kap, iki güvercin, bir baykuş, birkaç tosbağa, iki kedi. Paris'in hayvanlarını ne kadar sevdiğini ve ne kadar hor gördüğünü hiç düşünmemiştim ama birden fark ediyorum. Her evde en az bir evcil hayvan bulunuyor, avlular inekler ve horozlarla dolu, merdivenler ve taşlar bokla kaplı. Paris'in hayvanlara duyduğu sevgi, bokla kaplı merdivenlere duyduğu nefretten daha fazla ve kadınlar çocuklarıyla gezmekten köpeklerini gezdirmeyi tercih ediyor. Bokun iyi bir iş fırsatı olduğunu da unutmamak gerek; en büyük pisliklerin tepesinde el-

lerinde kaşıklarla dalaşan önüne eğilmiş kadınlar topladıklarını tabakhaneye satıyor. Bu sırada Saint-Germain-des-Prés'deki en süslü köpek pazarında fiyatlar fırlıyor ve hanımefendiler kabarık tüylü ganimetleriyle Pont Neuf'te bir aşağı bir yukarı geziniyor. Evcil hayvanlardaki bu artışı düzenlemek adına çıkarılan yeni bir kanun, köpeklerin ağızlık takmasını zorunlu kılıyor ve -hayvanın cinsine göre bir ile on frank arasında değişen- bir vergi duyuruyor. Şimdiyse insanlar hayvanlarını nehre atıyor. Sahipsiz hayvanların tutulduğu ilk barınak Pontoise Sokağı'nda, Notre-Dame'ın gölgesinde açılıyor. "İyi cins, yakışıklı" köpekler sekiz gün tutulup ardından satış yerlerine satılırken "melez olan ya da tasma, cinsi olmayan köpekler" üç gün boyunca yemek ya da su olmadan yaşayıp ardından Claude gibi onları almaya gelen insanlara veriliyor. İnsanlarda olduğu gibi "sınıf, soya ve kısmen de mesleğe göre belirleniyor".

Claude her gece sokaklara çıkıp pislik içinde geri dönerek şehrin sineklerle kaplı bir et parçası gibi hayvanlarla dolup taşmasından bahsediyor. Magendie'ye duyduğu öfke ve paramın verdiği coşkuyla Claude, Sugar Sokağı'nda 13 numarada yer alan bir kilerde kendi "gösteri tiyatrosu"nu açıp halka ve sorduğumda bana sabırsız bir üslupla şunu ilan ediyor: "Bu, bilimin geleceği!" Bazen bir hayvana Dauphine Sokağı'ndaki bir arkadaşında "başlıyor" ve ardından dersi bitirmek için izleyicileri Sugar Sokağı'na yönlendiriyor. Claude, meraklı hanımlar ve beylerin yanı sıra sanatçılar ve diğer öğrenciler için, yalnızca sahnelenmiş gerçekler sunsalar da bu fizyoloji deneylerini yürütüyor. Ünlü "deney"lerden biri, mekanik ve elektronik araçlarla uyarılan beşinci sinir çifti (yüz için olanlar) hakkında. Claude şunu diyebilir: "Dirikesimin bilimsel ilkesi gayet anlaşılır. Yaşayan makinenin parçalarını onları incelemek, dolayısıyla nasıl ve ne için işlediklerini belirlemek adına

ayırmak veya değiştirmek amacını taşıyor.” Bodrum katındaki izleyiciler canlı tavşanların ve köpeklerin bu kukla tiyatrosunda rol alışını izliyor. İkinci perdedeyse bir güvercinin veya kedinin beynine, yalnızca etrafında dönmesine ve artık düz yürüyememesine neden olacak bir hasar verilebiliyor; canlılığa ihtiyaç duyulan günlerde bir tür komedi görevi görüyor. Claude gülererek kendine “tiyatrodaki fizyolog” diyor.

CLAUDE’UN KIRMIZI DEFTERİ:

*Yeni doğmuş tavşanların kulağını kes; kökünden kes.
Ardından yeniden üremelerine izin ver ve nihayetinde
yok olup olmayacağını görmek için tekrar tekrar aynı
kulağı kes (oklu mikrop teorisi).*

“Tıbbi deneyler”inin neticelerini yazabilmek için Magendie üç paragraflık bir biçim icat ediyor: hipotez, eylem, sonuç. Bu paragraflar asla başarısızlıklardan veya tekrarlardan bahsetmiyor ve Claude bu stenografi yöntemini de ödünç alıyor, zira kargacık burgacık yazılmış notlarında hayvanın varlığının bile unutulduğu oluyor: *Akciğer şöyle yaptı, onuncu sinir şöyle yaptı.* “Deney yapmak varken,” diye bağırıyor Magendie sahneden, “neden düşünesin? Deneyi tüket ve ardından düşün. Ben deney yaptığım da yalnızca gözlerim ve kulaklarım çalışır; beynimi kullanmam.” Claude ayrıca deney hayvanı seçiminin üstünlüğünü öğreniyor ve daha sonra, araç tekniğinden bile daha önemli olduğunu yazıyor: “Gerecin değil, köpeğin hassasiyeti.”

§

Pelouze bu acele evliliğin Claude’un rahat etmesini sağlayacağını umuyorsa, şeytanın seni açıkça yakalayamadığında kandırarak

ikna edeceğini unutmuş olmalı. Rahipler sınıfına karşı infilaklarla sersemlemiş bu kenar mahallelerde kimse en temel erdemlere bile saygı duymuyor gibi. Ocağın içinde havasız kalmış bir odun parçası yas tutar gibi bir taşkınlıkla tütüyor, ta ki bir esinti rahatlık getirene ve mağrur kütük boyunun on katını göğüsleyene, bir zamanlar erişemediği her şeyi kavrayana dek. İnsan, Tanrı'dan kopup ona sırtını dönebilmeye iradesini kendisi seçer. Hatanın kaynağının bu olduğunu söylemek mümkün: Bana Tıp Okulu'ndan iyi bir doktor vaat edildi ve Claude'un ki lanetli bir yol, pratiğiye ne insanla ne de sağlıkla ilgileniyor. Pelouze'u babamın tatlı dilli nazik meslektaşısı olarak tanımış olsam da kısa süre içinde, cezbedici bir şekilde kurduğu tuzağından şüphe duymaya başlıyorum.

Balzac, *Evliliğin Fizyolojisi'*nden:

- “14. Fiziksel anlamda bir erkek, bir kadının kadın olduğundan daha uzun süre erkektir.
15. Ahlaken bir erkek, bir kadının kadın olduğundan hem daha sıklıkla hem de daha uzun süre erkektir.
16. Ahlak kuralları bir ulusun ikiyüzlülüğüdür ve ikiyüzlülük neredeyse mükemmel hale getirilmiş bir sanattır.
26. Bir evliliğe asla tecavüzle başlanmamalı.
27. Evlilik bir bilimdir.
28. Bir erkek anatomi çalışmadan ve en azından bir kadını parçalarına ayırıp incelemeyen evlenmemeli.
53. Evli bir kadın tahta oturması gereken bir köledir.
56. Bir koca ve eşinin birbirini anladığı an yıldırım kadar kısa sürer ve asla geri gelmez.
60. İnsan ne kadar çok eleştirirse o kadar az sever.
62. Evlilikte yatak her şeydir.”

Kilerde ve dolapta amaçsızca gezinip evin üzerine titreyerek çekidüzen vermeye çalıştıkça (yatak örtüleri, gümüşler ve yemekler) bir yandan da sormadan edemiyorum: Önemsemek ne demek? Dikkatinizi bir şeye vermek mi? Bir tür duygu paylaşımı mı, yoksa bilinmeyen şeyler de önemsenabilir mi? Sizi önemsemediğimi söylesem bunun nedeni ortak bir şey paylaştığımızı fark etmem midir? Acının da ne amaca hizmet ettiğini merak ediyorum: Binlerce anlaşılmaz dilde konuşsa da bir sohbet arıyor.

İlk erkek bebeğimiz Louis yalnızca üç ay yaşıyor ve zamanın giysilerinden bir ölümün yürek burkan acısını hiçbir şeyin onarmayacağını anlatmama gerek yok. Ne hamilelik ne doğum ne de annelik; hepsi yalnızca birer yama. Bunu en iyi ben anlarım zira bir yıl sonra daha sağlıklı bir bebek olan ilk kızımız Jeanne-Henriette (biz Tony diyoruz) doğuyor. Claude, ayakkabılarına bulaşmış kan pıhtılarıyla işten dönüp akşam yemeğini es geçiyor ve laboratuvara giren herkese söylediklerini bana da tekrar etmekten başka bir şey demiyor: “Hayal gücünü vestiyerde bırak.”

Büyük bir inatla başlıyor ateş, bütün gayretleri boşa çıkarıp yüzümü kızartıyor; kütükler hâlâ taze, asabi, serkeş. Davut, Natan'a şöyle demiş: "Rab'be karşı günah işledim." Ve Natan da Davut'a şöyle demiş: "Rab günahını bağışladı, ölmeyeceksin. Ama sen bunu yapmakla, Rab'bin düşmanlarının O'nu küçümsemesine neden oldun. Bu yüzden doğan çocuğun kesinlikle ölecek."¹ Paris devrimci hayalperestlerle dolup taşarken ve düşleri, vahşiyane bir sınıf savaşıyla İkinci Cumhuriyet'i ilan etmek amacıyla siyasi "ziyafetler"de hiddetlenen hayali kadim *sans-culottes*'la² alevlenirken ben volta atıp endişeleniyorum. Fazla yakın durduklarında kütükler arasında hava için yer kalmıyor ve en kalın odun parçası vazgeçmeksizin ve saldırganca tütüyor. Ama ateş yanmaya devam ettikçe en büyük parçalar bile düşüp ya külden bir peleminin altında sessizce parlıyor ya da en ufak temasta nihayet içeriye doğru patlayarak kararan kabukla zayıflıyor. Bu gece General Cavaignac'ın ordusu işçilere karşı harekete geçiyor; binlercesi vahşiçe öldürülüp çürümeye bırakılırken on binlercesi tutuklanıyor. Goncourt Kardeşler: "Ardından Soulie bize, devrim sırasında Pont des Arts'dan geçmekte olan kör bir adamın köpeğinin, sahibini ısırıldığını gördüğünü anlattı; adam hükümet hisselerini satmaya koşarken, 'Dünyanın sonu geldi!' diye bağırıyormuş." Ansızın gelen oy hakkıyla köylüler, Parisli radikalleri sayıca geride bırakınca Napoléon'un uzun süredir sürgündeki yeğeni Louis Bonaparte, neredeyse hiç tanınmıyor oluşunun büyük yeteneğiyle seçimi kazanıyor. Ona bu yeni Cumhuriyet'in "başkan"ı diyorlar.

Claude: "Hayvanlar sevgi ve barınma için, insansa her şey için dövüşür."

1. Eski Ahit, "2. Samuel", 12:13-14. (Ç.N.)

2. (Fr.) Baldırı Çıplıklar. 18. yüzyıl sonlarında Fransa'da yaşayan alt sınıflar için kullanılan bir tabir. Söz konusu zümreye ait nüfusun büyük bir çoğunluğunun, kötü hayat şartlarına başkaldırı olarak Fransız Devrimi'ne katıldığı biliniyor. (Ç.N.)

Diğerlerine kıyasla geçtiğimiz yıl boyunca hayvanlar hakkında çok daha fazla düşündüğümü varsayalım: dar sokaklar boyunca yankılanan ulumularla havlamalar ve Claude'un mutfakta tuttuğu, ya tiz çığlıklarla köşelere kaçan ya da sımsıkı bir top olup tüylerini yalayan –kanlar içinde veya yarı baygın– hayvanlar. Paris'in geri kalanı –devrimlerle, uluslararası meselelerle– meşgul, Fransızlarsa tüm dünya adına toplanıp talepte bulunmayı üstleniyor; el ilanları ve broşürlerin ardı arkası kesilmezken Kilise'nin çoğunlukla göz ardı etmemizi söylediği bir galeyan hâkim. Lafını esirgemeyen ve kölelik karşıtı Fransız Victor Schœlcher, *Histoire de l'esclavage pendant les deux dernières années*'yi [Son İki Yılda Köleliğin Tarihi] yayımlıyor. Gustave de Beaumont, Alexis de Tocqueville ile birlikte Amerika'yı dolaşiyor ve romanlaştırdığı çalışması *Marie ou l'esclavage aux États-Unis* [Marie ya da Birleşik Devletler'de Kölelik], tıpkı *Tom Amca'nın Kulübesi*'nin on bir edisyonu gibi Fransa'nın dört bir yanına ulaşıyor. Harriet Beecher Stowe: "Dünyadaki sayısız ıstırapın ve yanlışın bir çağdan diğerine unutulması gibi, buna benzer taslakların da uzun zaman önce yok olmuş şeylerin birer yadigârı olarak değerli kaldığı bir zamanın gelmesini ummak büyük bir avuntu." Romanının hakikate dayanan temelini desteklemek adına Stowe, köleliğe dair ilk ağızdan anlatıların ve başka belgelerin yer aldığı ek bir "Anahtar" yayımlıyor. *Tom Amca'nın Kulübesi'nin Anahtarı* çoksatar bir eser olmasının yanı sıra çok sayıda oyuna, çizgi romana ve sonsuz yoruma kapı açıyor; ki bunlardan biri de eseri resmen beylik ve duygusal bulan Flaubert'in yorumu.

Ardından John Brown'un ismi Paris'teki her yemek masasında anılmaya başlıyor; kölelik karşıtı mücadeleye geçip "kölelerin yakarışını duymaya" artık dayanamayınca oğullarıyla birlikte isyanlar başlatıyor, ta ki yakalanıp hapse atılana ve idama mahkûm edilene dek. "Yardım edecek kimsesi olmayan esaret altındaki yoksullara merhamet ediyorum," diye yazıyor hapishane-

den. “Bu yüzden buradayım; kişisel bir düşmanlığı, intikamı ya da ikinci bir ruhu tatmin etmek için değil. En az sizin kadar iyi ve Tanrı'nın gözünde en az sizin kadar değerli olan ezilmiş ve haksızlığa uğramışların yanındayım.”

Victor Hugo'dan *London News*'un yazarları müdürüne:

“...kurtarıcı ve İsa'nın şövalyesi Brown'un gerçekleştirmeye gayret ettiği şeyi düşündüğümüzde ve ölmek –Amerikan Cumhuriyeti tarafından katledilmek– üzere olduğunu hatırladığımızda, bu suç onu işleyen ulusla aynı derecede önem kazanıyor. Bu ulusun insan ırkının en şanlılarından olduğunu; Fransa, İngiltere, Almanya gibi medeniyetin en yüce öznelerinden biri olduğunu; bazı ilerici hareketlerinin ulu cüretiyle zaman zaman Avrupa'yı bile geride bıraktığını; bütün bir dünyanın Kraliçesi olduğunu ve çehresinin özgürlüğün haşmetli halesiyle aydınlandığını söylediğimizde, John Brown'un ölmeyeceğine dair kanaatimizi ilan etmiş oluruz, zira böylesine büyük bir halkın işlediği böylesine büyük bir suç fikri karşısında dehşetle irkiliyoruz...”

§

Bu kadar çok ceset görünce insan ölmediğine inanmakta güçlük çekiyor. Titremenin sebebi bir hastalık ya da yalnızca bitkinlik olabilir ama koleranın emarelerini kaçırmak pek mümkün değil: bereler ve sertleşmiş uzuvlar, korkunç bir ishal. Sağlıklı kişilerin gündelik ve basit gayretlerin keyfini sürüp salt devam edebilmenin özgürlüğünü yaşarken hissettiği suçlulukta görüleceği üzere, sıhhati yerinde olanlar ve hastalar arasında kapanamaz bir uçurum söz konusu. Bu sırada görünen o ki artık yalnızca semboller tam anlamıyla konuşuyor: beyaz bayrak, monarşi yanlıları; üç renk, cumhuriyetçiler; siyah bayrak, anarşistler; kırmızı bayrak, uluslararası işçi hareketi. Claude şöyle diyor: “Ahlak kuralları kişiyi komşuları ya da kendisi üzerinde deney yapmaktan alıkoymaz.” Zeki olmayan bir çocukla konuşurcasına, fizyologların canlı bedenlerde dolaştığını, çünkü ıstırabın, fizyolojinin yardımsever rehberi olduğunu açıklıyor. Ama telaşa mahal yok (şaşkın ifadem karşısında başını sallıyor), bir maymun ya da insansı üzerinde çalışmamaları konusunda öğrencilerini uyarıyor: “...elleri, mimikleri, acı dolu bakışları ona işkence ederken daima belirli bir duraksamaya sebep oluyor.” Ama ben, hayvanlar acı içinde inlediğinde deneycilerin onları daha da sıkı tuttuğunu ve Magendie’nin izleyicileri acının normal olduğuna ikna edebilmek adına dümdüz kahkaha attığını biliyorum. Daha sonra yatakta, son çanlar çalarken, kıpırdamaya korkuyorum ve kapının hemen dışında bir köpeğin korkunç kıvranışını duyuyorum – Claude eve her zamankinden daha kötü durumda bir hayvan getirmiş çünkü. Gidersem bulacağım şeyden korkuyorum. Bir an daha katlanamayacağım ama hareket de edemiyorum. Tek istediğim hayvanın ölüp gitmesi ama ulumalar yansımaya devam ediyor, ta ki birkaç komşu, “Polis! Polis!” diye bağırana dek.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Akciğer-mide sinirinin gırtlakta harekete neden olup olmadığı sorusunu yanıtlamak adına teşhir kesinlikle elzem. Beyinciği, sinüse dokunmadan çıkarmak elzem ve ardından gırtlaklı sıradan prosedürle teşhir etmek elzem; vagiyi kesmek elzem ve bu olduğu takdirde solunumun hemen durduğu görülecek. Yardımcı spinal sinirler kesildiğinde de nefes alışverişi devam ederken sesin durduğu görülecek.

Claude köpeklerin ses tellerini kesme numarasını baştan keşfederek kendini büyük bir dertten kurtarışını gururla kaydediyor. Albert Leffingwell daha sonra şu şekilde doğruluyor onu: “Yardımcı spinal siniri boğaz deliğine kadar takip edip pens yardımıyla köklerinden çekmeyi başaran ilk kişi Bernard’dı.” Amaç sessizlik ya da etrafındaki dünyayı susturmaksa, Claude’un –bir daha asla rahatsız edilmemek adına– laboratuvarını üç metrelik duvarlar ardına inşa edeceğinden hiç şüphem yok. Geceleri dışarı çıktığında siyah ya da mavi renkli elyazısına gözlerimi kısarak bakıyorum. Kelimeler, onları okuyamamayı istememe rağmen, okumaya devam etmem için bana açıkça meydan okuyor. Baudelaire, “Hayal gücü, melekelerin en bilimsel olanıdır,” demiş.

Evimize girenler: daha fazla pislik, daha fazla tartışma, daha fazla sakat hayvan ve yeni bir bebek. Adı Marie-Louise-Alphonsine ama biz ona Marie-Claude diyoruz. *Rab diyor ki, ben karşılık vereceğim.*¹ Bütün büyük trajedilerin 24 saatte –ve mümkünse tek bir odada– gerçekleştiğini söyleyen kimdi? Claude: “Nasıl balık suda, solucan toprakta yaşamıyorsa varoluşumuz da havada geçmiyor. Atmosfer, su ve toprağın hayvanların gezindiği yerler

1. Yeni Aht, “Romalılar”, 12:19. (Ç.N.)

olduğu şüphesiz ama kozmik dünya, gündelik yaşamlarımızın elementleriyle temas etmez ya da onları doğrudan etkilemez. Gerçek şu ki bizler kanımızda, iç dünyamızda yaşarız.” Ve işte Claude’un “keşfetmek”le övündüğü *milieu intérieur*¹.

§

Üçüncü dönemine geldiğinde belirsiz bir seçimle karşı karşıya kalan Louis-Napoléon, kimse için sorun olmayacaksa, kendisine sonsuza dek “başkan” denmesini istediğini ilan eder. Aslında, Cumhuriyet’i de boş verin, ona *İmparator* III. Napoléon deyin ve muhalifleri hunharca susturun. “İmparator Barış”tır, hükmünde bulunuyor. İhtilal içeriden başlar –bir hastalıktan ziyade darbedir– bedeninin en az dirençli uzuvlarını çürütecek ölümcül bir hastalığın yayılması kadar küçük bir mesele aslında. Başkan olarak Louis-Napoléon’u halihazırda hiçe sayan Victor Hugo (“o adam nefes alır gibi rahatça yalan söylüyor”) yeni İmparator’a hain dediği için ilk sürülenlerden oluyor.

Artık çeyizim sayesinde olup bitenlere dair fazlasıyla kanıtım var: küçük Tony’yi sevindirmek için değil, tahtalara gerip diri diri yüzmek için Mégisserie Rıhtımı’ndan topladığı kurbağalar ve tavşanlarla dolu cepleriyle eve gelen bir koca. “Ama Fanny, tanımlı gereği para dediğin şey hep başka birinin parası değil midir?” Bir fikri ortadan kaldırırsan dek saptırmak, tam da Proudhon’un² takipçilerine göre bir iş. Claude’un Kırmızı Defteri: “Zekâda iki etken bulunur: bir gözlemci ve etkin bir aracı, bir de bir çeşit salgılayıcı madde. Örnek: Kendiliğinden gelişen

1. Claude Bernard’ın hücre dışı sıvı ortamına verdiği isim. (Ç.N.)

2. Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865): “Anarşizmin kurucusu” olarak kabul edilen Fransız sosyalist ve filozof. (Ç.N.)

fikirlerin oluşumu (rüyalar). İnsan izleyicidir.” Zaman zaman bu adama erişebilmek maksadıyla söz konusu deftere danışıyorum ama oturmamış saçmalıklardan başka bir şey bulamam:

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Ben maddeci değilim.

Ben dirimselci de değilim.

Dirimselciler tasdik ederken maddeciler de tam aksini tasdik eder.

Bense hiçbir şeyi tasdik etmiyorum. Hiçbir şey bilmiyorum.

§

Görünen o ki Pelouze, Claude'a yalnızca bir eş vermekle kalmamış, Güney Amerika'dan ucu zehirli oklar da getirmiş. *Ooralı*, *wurari* ve *curare*, kabuğun zifte dönüştüğü liana ağaçlarından yapılıyor. Claude kavanozları, başta Sör Walter Raleigh olmak üzere kâşiflerin hikâyelerini ve ucuna mumlu pamukla bağlı sazların takıldığı meşe okları topluyor. Zehirli odun parçası, bir deliğin içine yerleştiriliyor.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Bir kurbağanın beyni çıkarıldığında kürarla zehirlenmesi çok daha zorlaşır. Neden?

Hayvanların felç edildikleri halde yaşamaya devam ettiği yüzlerce deneyin ardından Claude, bu zehrin beyinde ya da motor sinirlerde değil, aralarındaki bağlantıda etkili olduğunu fark eder. “Kürar kullanıldığında ıstırap görülmez, yaşam bitmiş görünür, fakat” – Claude şaşırmış numarası yapıyor– “gerçek bu değil! Görünüş aldatır! Böylesine acısız görünen bu ölüme aslında, hayal gücünün üretebileceğinden çok daha gaddar bir çile eşlik eder. Kurban duyu yetisini ya da zekâsını değil, bunları hareketle ifade edebilme kabiliyetini kaybeder.”

Belki de isyankâr Havva’yı zehirleyen, çığıltıktan azade çenesini gevşeten de bu elmamsı meyvelerdir. “Kürar bu yaşayan makineye, sizin için tanımlayıp açıklayacağımız bu zararlı eylemler tiyatrosuna girme şansını sunar.” Kalp atmaya devam ediyor: Kan havada kırmızıya dönmeye devam ediyor. Tabii ki hayvan her dürtme ve darbeyi feryat edemez bir halde hissediyor. Claude: “Ahlak kurallarının bizim gibilere yapamayacağımızı söylediği şeyleri hayvanlara yapmamız için bilim bizi yetkilendirir.”

Geceleri sık sık odamda, dehşetin sırasıyla bedenimi, yatağı, evi, sokakları, şehri, kırsalı, gökyüzünü dondurduğunu düşünürüm; her şey karaya oturmuş ve hareketsiz, ta ki kulak tırmalayan bir inilti beni mutfakta bir kutunun içinde duran tavşana çekene dek. Neredeyse ikiye kesilmiş halde ve kafasına dokunulduğunda huzurla can veriyor. *Ne tür bir karşılama bu?* diye düşünüyorum patisini tutarken.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Tavşanlar zehre maruz kaldığında şeker kaybeder. Bu sırada omurlilikleri de kesilse aynı mı olur?

Karanlığa yeterince uzun süre bakarsanız şekiller görmeye başlarsınız. Ertesi gece, yakınlardaki bir bodrum katından gelen feryadı duymamak için gözlerimi sımsıkı kapatmış yatarken, kendimi pencere kenarına sürüklüyorum. Bu testlere kendi isteğimle katlanıp acınası haykırıışlara doğru ilerlersem, *o halde dediğin gibi olsun.*¹ Buna direnirsem ya da isteksiz davranırsam yüküm yalnızca artacak; bırakıp reddedersem yalnızca daha kötü şeyler olacak.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Her şeyin doğum noktası olan his, deneysel fikirler ortaya koymak için tüm doğallığını ve özgürlüğünü korumalıdır. Diğer insan eylemlerinde olduğu gibi hissetmek de, söz konusu eylemi ona güdü sağlayan bir fikir sunarak oluşturur; dolayısıyla deneysel metotta hissetmek, fikir aracılığıyla inisiyatif alır. Tek başına hissetmek zihne rehberlik eder ve bilimin "ana hareket ettiricisi"ni oluşturur.

§

1. Yeni Ahit, "Luka", 1:38. (Ç.N.)

İlkbahar, küçük sevimli oğlumuz Claude-Henri doğuyor. Vârisin Napoléon'vari kültü, erkek evladı bir ödül kılarken aile mirasının başı olarak onu bir kadına emanet eder. Ama bebek yalnızca dokuz ay sonra, yüksek ateşle zayıflamaya ve yediklerini tutamamaya başlıyor; gri ve küçülmüş, ağlayamaz halde. Yıkandığı ama ufak bir törenden ibaret üstünkörü bir vaftiz için rahibi çağırıyorum. Bebek dünyanın en tatlı gülümsemesine sahip ama gereğinden az emekliyor. Onu saatlerce sallıyorum. *Ağzını hakkını savunamayan için aç...*¹ *Babanız merhametli olduğu gibi, siz de merhametli olun...*² Peki, Claude ne yapıyor? Bir köpeğe biraz süt çorbası verip sindirirken onu öldürüşünü, karaciğerden kanın şekerli akışını uzun uzun anlatıyor. Karaciğer şekeri yok etmemiş mi? Köpeklere şekersiz yemekler verip öldürerek karaciğerlerine bakıyor; kanda hâlâ şeker bulunuyor. Bunu bin defa yapıyor ve karaciğerden çıkan kanda hep şeker buluyor. Ama yüz kez daha yaptığında şekerle beslenen hayvanların her yerinde şeker olduğunu, yalnızca etle beslenen hayvanlarınsa sadece karaciğerinden çıkan damarında şeker bulunduğunu görüyor.

1. Eski Ahit, "Süleyman'ın Özdeyişleri", 31:8. (Ç.N.)

2. Yeni Ahit, "Luka", 6:36. (Ç.N.)

Onu görebilmek için kilere doğru baktığımda yalnızca lekeli ahşap yalağı, kanlı suyu, temizlemesi imkânsız kokuşmuş yerleri görüyorum. Claude: “Ne istiyorsun? Laboratuvarlar biliminsanlarının mezarlarıdır.”

Claude izleyicilerini keyiflendirmek için sık sık şu hikâyeyi anlatıyor:

“Yan tarafında çıban çıkararak bir köpeğim laboratuvarından kaçtı. Bir saati bulmadan kapı çaldı ve komiser benimle konuşmak istedi – eşi ve kızları da pürdikkat dinliyordu. ‘Bu zavallı hayvanı tanıyor musunuz?’

‘Kesinlikle,’ dedim, ‘geri geldiğine sevindiğim gümüş kanülü de tanıyorum.’ Köpek de beni tanıyıp dostane bir şekilde karşıladı. Komiser, bu köpeği alarak kendimi ciddi bir duruma soktuğuma dair okkalı bir nutuk çekerken eşi ve kızı gaddarlığım karşısında yas dolu serzenişlerde bulundu. Bana karşı yapılan suçlamaları katiyen reddederek bu sahneyi kısa tutmaya gayret ettim.

Öncelikle komiseri köpekleri almadığıma, deneylerimde kullandığım hayvanları polis sokak hayvanlarını yakalaması için görevlendirdiği insanlardan aldığıma ikna ettim. Aylardan temmuz olduğundan, odanın duvarlarının hiçbir köpeğin ağızlıksız ya da tasmaşız dışarıda dolaşamayacağını söyleyen posterlerle kaplı olduğunu ve köpeğinin alındığında muhtemelen bu şekilde donanımlı olmadığını hatırlattım.

Haftanın sonuna doğru yara tamamen iyileşti ve ameliyattan herhangi bir iz kalmadı. O günden sonra komiserin himayesini ve eşiyle kızının onayını kazandım. Şahsıma karşı sık sık yapılan şikâyetlerin hakikatine ulaşma konu-

sunda komiser çoğu kez faydalı oldu ve Tıp Okulu'nun arkasındaki odada kaldım, çünkü herhangi bir uyarı olmaksızın bana karşı düşmanca bir harekette bulunulamayacağını biliyordum...”

§

İnsanların istemediklerini söylediği savaşlar vardır ama bu savaşlar yaklaşırken onları kim engeller? Victor Hugo, dövülmüş ve yorgun atlar görüp ıstırap ve şefkate dair sıradan sahneler kaleme almıştır:

“Sırtında ağır yükü, bitap halde eve giden eşek,
Ölümün eşiğinde, biçare dümdüz nallarının kanadığını hisseder,
Bir adım daha atar, çamura saplanmış bir kara kurbağasını
Ezmemek için yoldan sapıp gayret eder,
Pis ve sopayla dövülmüş bu çirkin eşek
Sokrates'ten daha büyük, Platon'dan daha yücedir...”

Fakat Baudelaire'in Paris'i, hayalleriyle uyuşmayan çehresine, kendi kakafonisine ağıt yakıyor; mide bulantısına sebep olan şey de, hissedilenle görülen arasındaki o fark oluyor – bir tür huzursuzluk ya da sabitken hareket hissi. Sokaklarda daha kuvvetli çekmesi için kırbaçlanan atlar berbat iniltiler yayıyor; arabanın tekerlekleri kaldırım işçilerini ele verirken “gereçler” çılgık atıyor; ahşabı çatlatan bir takırtı; dayanılmaz *mahalle*. Binalar birbirinden ayrılıp yere doğru ögürüyor. Aileler duvarları, çeşmeleri, çamaşırlarını koyacakları küçük taş parçalarını ya da bir domatesi paylaşıyor. Zemin apaçık ve yol kayıp yerlere giden, bataklık çamuruna saplanmış sapaklarla dolu. Baudelaire: “Top kükrüyor, uzuvlar uçuşuyor... Kurbanların iniltileri ve onlara

kıyanların çığlıklarını duymak mümkün... İşte, mutluluğu arayan insanlık." Devasa bir at arabasının sıçrattıklarından kaçarak, herkesin apaçık şahit olduğu şeye rağmen yeni bir toplu taşıma aracını övmemiz gerekiyor: İnsanlar ve üzerine atılan çantalarla haddinden fazla yüklenen, kırbaçların ve çığlıkların izlediği faytonlar atlar için cehennem anlamına geliyor. Victor Hugo:

"Ve arabacı artık darbelerden ibaret bir kasırğa
Yularıyla sürüklenen bu mahkûma vuruyor
İstirap içinde, ne mola ne izin bilen bu mahkûma.
İp kopsa sapıyla vuracak,
Kırbaç kopsa, ayağıyla tekmeleyecek..."

Dumont de Monteux adlı bir doktor, arabacısı tarafından şiddet gören yaşlı bir kısırağı valiye bildiriyor; valinin yapabileceği tek şey kırbacın kulpunun kullanılmasını yasaklamak. Dr. Monteux saat dörtte, Cité de Trévisse Sokağı'nda bir toplantı düzenliyor ve bu toplantıda Dr. Étienne Pariset, İngiliz muadilini baz alan *Fransa Hayvanları Koruma Topluluğu*'nun ilk başkanı seçiliyor. Claude: "İnsanların ve hayvanların nasıl yaşadığını anlamak için önce birçoğunun öldüğünü görmek gerek."

§

Son devrim de arnavutkaldırımlarından temizlenir temizlenmez kolera yağmurla ve açık lağımla geri dönüyor ve bu kez farelere karşı yeni bir mücadele başlıyor. Eldiven üreticileri kişi başı 20 cent ödüyor ve bu karmaşanın ortasında Claude annesini ziyarette çağırıyor. Kızları alıp o günlerde en yeni teknik olan fotoğraf kâğıdını kullanan bir stüdyoda portrelerini çektiriyorlar:

Claude *köylü* annesini Tuileries'de gururla gezdirip kuklaları ve atlıkarıncaları, eski akıl hocası Profesör Rayer sayesinde şeker üretiminde karaciğerin rolünü keşfetmesi sebebiyle Bilim Akademisi'nin verdiği Fizyoloji Ödülü'nü kazandığı kokuşmuş Paris'in tamamını gösteriyor. Defterine şunları karalıyor: "Günümüz fizyoloji hareketinin lideri benim." Ama beni son derece şaşırtan bir gelişme olarak Bay Figuiet adlı bir eleştirmen, Claude'un bulgularını açıkça kusurlu buluyor; ağıldardan aldığı ölü hayvanlar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalara göre midede şekeri gizleyen, albümin adlı bir madde bulunuyor ve bu madde, Claude'un şekeri yalnızca karaciğerden gelen damarda bulmasına neden oluyor. Figuiet besinden alınan şeker dışında bir şeker bulunmadığını iddia ediyor. Meseleyi karara bağlamak adına bir komisyon kuruluyor ve Claude'dan daha fazla kanıt istenince o da maymunları, kedileri, köstebekleri, kirpileri, yarasaları ve kuşları öldürüyor. Kuğuları, kış uykusundaki ayları, balıkları, yumuşakçaları, deniztaraklarını ve midyeleri, istakozları ve yen-

geçleri öldürüyor. Böceklerde ve kelebeklerde, tavuklarda ve yu-
murtalardaki civcivlerde, koyunlarda ve rahimdeki kuzularda şe-
ker arıyor. Claude'un Kırmızı Defteri: "Muhafifimin yanıldığını
ve bir embesil olduğunu açıkça söylemekte tereddüt etmeme-
lisiniz." Komisyon Claude'un teorisini doğruluyor ve kısaca şu
beyanda bulunuyor: "Bay Figuiet muhaliflerle mücadele gücünü
eserine katamamış. Claude Bernard'ın Magendie'den bu yana
yaşayan en öncü fizyolog olduğunu ve argümanlarının daima
ciddiyetle tartışılması gerektiğini hatırlamalı. Yanıldığında bile
-ki bunun söz konusu durum için geçerli olduğuna inanmıyo-
ruz- yeteneği, bilgeliği, deneysellik ve tümevarımdaki fevkalade
melekelerinin onu neredeyse daima doğruya götürdüğünü söy-
leyebiliriz."

Tabii ki Claude'un annesinin ziyareti biz Bernard hanımları-
nı yakınlaştırma konusunda pek bir fayda sağlamıyor. Bayan
Bernard'ın beni fazla sofistike bulduğuna eminim. Paris ve kır-
sal arasındaki fark bu ama Claude, bana zarar verme uğruna,
bu taşralının her anlamda üzerine titriyor. Aşağılama, soğuk su-
nulan bir yemek olabilir ama ikisine de beni bu yemeği yerken
görme zevkini tattırmayı reddediyorum.

"Kayınvalidem,

*Oğlunuzun eşine karşı tavırlarınız bir kayınvalideye yakışır
türde değil; bana karşı takındığınız tutumu rahibinize anlatmalı-
yım! Oğlunuz sımarık bir cari ve ondan, kendisine ait olmayan
şeyler talep ediyorsunuz... Bana karşı ayıplanacak tavırlar
sergilemesine neden oluyorsunuz. Çocukların olmasaydı, çoğun-
luğu sizin borçlarınızı ödemeye harcanan şeyizi geri vermesini
sağlardım. Skandal istiyorsanız skandal çıkaracağım... Hakla-*

rum konusunda bilenlere danışacağım. Oğlunuzla evlendiğimde tek mülkü borçlarıydı ve bu borçların hepsini ben ödedim. Oğlunuzun ne geçmişte ne de şimdi hiçbir şeyi olmadığını herkes biliyor.

—Fanny Bernard”

Bu şehirde filozoflar, biliminsanları, hükümet ve öğrenciler de dahil, ruhu önemseyen tek bir kişi kalmadı. Babam bir keresinde tahtın geri gelişinin kiliseyi yeniden devlet mertebesine getireceğine söz vermişti ama bağılıklarım da hiç olmadığım kadar tecritte hissediyorum. Proudhon: “Her şey rahibe karşı tek bir komplo içerisinde; Bay Foucault’nun sarkacı bile. Muhafazakârlık; toplumun bedenini, ruhunu, fikirlerini ve eğilimlerini baştan aşağı iyileştirmede başarılı olamazsa Hıristiyanlığın yirmi beş yıllık ömrü bile yoktur. Belki de yarım yüzyıl sonra rahip, dolandırıcı olduğu gerekçesiyle mesleğinden men edilecek.”

Claude’un arkadaşı kimyager Marcellin Berthelot, *Revue des Deux Mondes*’a şöyle yazıyor:

“Pozitif bilimler asıl nedenleri ya da sonuçları ve hedefleri kovalamaz; yalnızca –en basit bilinenlere dayalı bir dizi ‘neden’i izleyerek– gerçekleri ve doğrudan ilişkilerini saptar. Hedef, pozitif bilimin temelleri üzerinde bir toplum inşa etmektir. Gerçeklik gitgide açığa çıkıp ahlaki hayallerin sayısı azalır ve küresel kamu gerçekleri güç kazanırken insanlar da bir hayalden ibaret olmayan tek kati Kamusal Gerçek’le ikna edilecektir.”

§

Claude ılık bir kasım gecesini dışarı çıktıktan sonra, geceliğimle onu takip etme cüretini gösteriyorum; onu köşede çürümekte olan gri bir kütleden ibaret palet yığınınına sinsice sokulurken

yakalıyorum. İyice görmeye çalışırken beceriksizce tökezleyip eşikten düşüyorum ve iki köpek zarif bir sıçrayışla kayboluyor. Claude dışarıda olduğum için lanetler yağdırıyor. Normal bir doktor eşi, ertesi günün yemeklerini planlar, nakış yaparken çocukların kitap okumasını dinler, hesapların listelerini tutar, müs-rif eğlenceler düzenlemiş. Bazı mevsimlerde çamaşır yıkarken, bazılarında konserve ve likör hazırlamış. Her mevsim masa örtülerinden mum izi çıkarır, lazımlığı melekotuyla temizler, gümüşleri parlatır, sandalye örtülerini ve perdeleri değiştirmiş. Normal bir doktor eşinin düzenli aralıklarla yenilenen dört-beş elbisesi olurmuş. Hesap defterlerinin haftalık çetele sütunları eksiksiz olurmuş. Çok sayıda hizmetçi, rahat bir hanımefendi izlenimi verirmiş ona. Evin içindeyken eş, dışarıdaki dünyayı düşünmezmiş – siyaset, bilim, hiçbirisi. Tatsız haberler düzgün bir eşi fenalaştırır, bayıltır ya da bir kanepeye doğru sendeletirmiş. Yalnızca ailesine, evine odaklanırmış. Kızları sosyalleşirmiş. Her gün, sıklıkla iki defa, toplu ayine katılırmış; günah çıkarma, adak adama; rahibelerle okula götürdüğü kızları güzel yazı, sosyal gidişat, aritmetik öğrenir ama fazla *bireyci* olduğundan roman öğrenmezlermiş. Temel kuralı hatırlıyorum: Kendini ifade etmek günde beş dakikayla sınırlı. “Başka bir deyişle, Fanny, iyi bir eş kocasına senin gibi bakmaz ya da işleri hakkında soru sormaz. İyi bir eş dinlemeden duyar ya da duymadan dinler; uyumak isteyen biri kadar sağırdır ”

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Bir tavşanın kulaklarını birbirine dik. Birleştiklerinde birini alttan kes ve duyarlığın yeniden tesisini gözlemle. Sempatik sinir sisteminin eylemi bir kulaktan diğerine geçebiliyor mu bak.

“Fanny!” diye tıslıyorlar, “Bu düşünceden feragat ettiğin anlar dışında asla kendini düşünme!” Ama tüm param Claude’la çıkıp geri dönmezken zavallı biliminsanının eşinden, kocasının fedakârlıklarıyla daimî bir ruhani bağ içinde yaşaması isteniyor. Şifonyerler saygınlığının en acı andaçları; fidyeleri ise giysilerim ve ev eşyalarım. Buna engel olamıyorum; hikâyemi reddetmem söylendi ve artık düşünebildiğim tek şey onun hikâyesi. Sadece karaciğerlerden ve böbreklerden, kandan ve sınırlardan bahsediyor ve kilisede benim adıma bir sıra olmadığından ben de sınırlar ve karaciğerler üzerine düşünüyorum. Bu evlilik iki insan arasında değil, benim ve onun *büyük fikri* arasında. Rağbette bir şehit, elden ele dolaşan dikenli tacını paramparça ederken bir yandan da John Foxe’un *Book of Martyrs*’ındaki [Şehitler Kitabı] acıları inceliyor. İşte, Aziz Petrus isimsiz haçında. Aziz Laurentius bir şişe geçirilip pişirildi. Adalbert bir direğe zincirlenip oklarla zehirlendi. Valdocular bir yamaçtan atıldı. Ve lanet edilen Aziz Stephanos’un kandan sokakları. İnsanlar gülüyor ama en fedakâr şehitler bile kalabalıkların alayında dimdik durup mücadeleleri için rahatı ve huzuru reddediyor. Claude’un gözlerinin içine bakıyor ve yavaşça evimize dönüyorum. Yine de bu ağız dolusu ateşe rağmen şehitler, sözcüklerini mütevazı tuzlu suyla yıkar. Fakat olduğum yerde, onlar aleve doğru yürüyüp kıs kıs gülüşlere direnirken, ben korları tarıyorum; zira hepimiz sonsuza dek bu durumda, bir kutunun içine atılmış kuklalar kadar tembel, mahpusuz. “Çocuklar annelerinin sütünde pişmemeli.” Evet ama, “Öküzle eşek de çiftleştirilmez,” değil mi?

Bana kendi mezarımı vermek çok mu zordu? Nihayet insanların ihtiyatlı yaklaşmam gerektiğini söylediği kişiliğe sahibim ve tıpkı söyledikleri gibi bu benim sonumu getirecek.

§

Onunla yüzleştüğimde Claude acının yalnızca bilinçli canlılarda var olabildiğini söylüyor; tasavvur yoksa ıstırap da yok. Hayvanlar, Afrikalı kadınlar, Yahudi kadınlar, hepsinin daha az bilince sahip olduğu söylenir. Bildiğim tek şeyse huzursuzluk ve acının kayıp parçaları –uykuda bile– gün yüzüne çıkardığıdır; bu kayıp parçaları da, “çıkarın şu şeyi içimden!”deki “şey”den ziyade sadece birer *parça* olarak deneyimlemeye zorlar sizi. Claude’un Kırmızı Defteri: “Organik adı verilen fonksiyonlara dair fikir edinebilmek adına, bu fonksiyonların kişi uyuduğunda devam eden şeyler olduğu söylenebilir. Duranlar dış dünyayla alakalı fonksiyonlardır.” Ama her çılglık geceyi imkânsız kılıyor: barikat üzerine barikatlar, bir mimik karmaşası; bir at arabasını devir, birkaç taş ekle, bir top yanaştır ve hazırda bekle. Bu bir insan mı, hayvan mı? Cesetler kullanışlı desteklerdir. Tuileries’de insanlar bağıyor: “Halkın öfkesi kralların dersidir!”

Kitapçılarda, kargaşanın ortasında, edebi “fizyolojiler”in şeyleri “olduğu gibi” tasvir ettiği söyleniyor; yani “herhangi bir yumuşatma ya da süsleme olmaksızın son derece çirkin”. Artık Feydeau’yu takip edip dünyevi tutkuları ve şiddet dolu konularıyla bir zamanlar sahnenin dışında saklananları, *müstehceni* en öne ve merkeze çeken hikâyelere “çalışma” demek popüler oldu. “Doğacılar idealden mahrum,” diyor Hippolyte Taine; kendisi Tıp Okulu’nda okudu ve büyük bir hızla gerçekçilik akımının Yüce Filozof’u olarak kabul görmeye başlıyor. “Onlar bir karpıcıyı devlet bakanı diye parçalarına ayırıp incelemeye hevesli.” Monsenyöre göre daha geniş bir görüş, daha engin bir bakış açısı kazanıp, trajediyi Tanrı’nın gözlerinden görmeye olanak tanıyan ve tek bir âna sığmış bir sonsuzlukla sefil bir talihi tersine döndürmek mümkün. Ama insan acı çektiği an, ruh yalnızca ve yalnızca ölümlü bedenine yapışır ve zihin, etrafına birkaç metre bile bakamayacak kadar hapsolür ve bocalar. Ayakta ve hâlâ uyanığım; pencerede durup Claude’un nereye gittiğini takip etmem uzun sürmüyor. Balzac hakkında şöyle yazıyor Taine: “Araçları öyle düzensiz, çeşit çeşit hazırlıkları öylesine tiksinti vericiydi ki kilerinden çıkıp ışığa geri döndüğünde içine gömüldüğü laboratuvarının kokusunu taşıyor. Gaddarlığı ve tasarımı bir zırh gibi kuşanmış; kabalığı onu insanları şaşırtma korkusundan kurtarıyor. Bu kabiliyetiyle gerçeği taklit ediyor, büyük çapta azmanlıktan hoşlanıyor; adilik ve kuvveti diğer şeylerden daha iyi tasvir ediyor.”

Hayvanların iyiliği için mi, yoksa Paris’in şanı için mi emin değilim ama bunca şikâyetten sonra kent, ev hayvanlarının istismarına karşı Grammont Yasası’nı ilan ediyor – tabii yasa dirikesime değinmiyor ve yalnızca sokakta tanık olunan istis-

marları kapsıyordu. “Grammont Yasası bu anlamda resmîdir ve yalnızca kamu tanıklığında işlenen zalimliklerin cezalandırılabilir olduğunu söyler. Bu demek oluyor ki, birden fazla insan bulunsa bile, bu uygulama, ne kadar menfur olsa da... Resmî anlamda cezalandırılabilir değil.” Hayvanları Koruma Topluluğu'nun bir kartıyla (yıllık üyelik 10 Fransız frangı) insanlar kamusal bir alanda ihlal görmeleri durumunda polisi arayabiliyor. Yasanın kapsadıkları:

- bir hayvanı fazla çalıştırmak ya da yüklemek
- yemekten, havadan, ışıktan ya da hareketten mahrum bırakmak
- devrilmiş bir hayvanı ayağa kaldırırken, önce yükünü almak gibi basit bir çözüme başvurmadan, acımasız yöntemler kullanmak
- hayvanın gücünün sınırını bariz biçimde zorlayan her türlü eylem
- herhangi bir hayvanı (kuzu, koyun, tavuk ve pazarda satılacak diğer hayvanlar) arabada, mezbahada ya da pazarda yığmak ya da asmak
- bir hayvanın sakatlanmasına ya da ölümüne sebep olabilecek her türlü oyun

Yasa hangi hayvanları koruyor? “Bir insanın çatısında ve eline muhtaç doğan, burada yaşayıp büyüyen, gelişen ya da üreyen tüm hayvanlar... Atlar, eşekler, katırlar, sığırlar, koyunlar, keçiler, domuzlar, köpekler, tavşanlar, güvercinler, tavuklar...” Suçlu nasıl cezalandırılacak? “Beş ile on beş frank arasında para cezası ve beş gün hapisle cezalandırılacak... Sabıkalılar için hapis cezası da geçerli olacak.”

Bu gece açık pencereden gürültüyle canlanmış bir kent görünüyor ve gerçekleşen yüzlerce eylemi sesleriyle, birer birer listeliyorum. Claude kotasını doldurmaya gidiyor. Felcimi alaşağı eden mekanizma ya da güç neydi bilmiyorum ama kalkıp giyiniyor, eşimin ardından paldır küldür ilerleyip avluda, tam da tebaası bir yığın yavru köpeği elden ele dolaştırırken bakışlarını yakalıyorum. Bu, aramızda yepyeni türde şiddetli bir ânı başlatıyor. Bir gazap gibi bağlarımdan kurtuluyorum ve eller tutmaya çalışırken dizler tekmeleniyor: Debelenip baş aşağı durmalarına rağmen, tek bir yavrunun bile kollarımdan çıkmasına izin vermiyorum. Claude adamlardan birine başıyla işaret edip geceye karışmalarını sağlayana kadar avazım çıktığı kadar bağırıyorum. Yavruları üst kata çıkarıp güvenle saklıyorum. Temizlikçisini tanıdığım kiliseye gidip yavruları, ertesi gün bir yuva bulma sözüyle ona veriyorum.

Denis Diderot: “Kadın, içinde dehşet verici kasılmalar yaşayan bir organ taşır; organ onu ele geçirir ve hayal gücünde türlü türlü hiddetli fanteziler uyandırır... Ona en yakın şey coşku, kehanet, esin, hiddetli şiir ve histeridir... Çıplak ayakları ve dağılmış saçlarıyla, bir elinde meşale diğerinde ibrikle İskenderiye'nin sokaklarında yürürken, 'Cenneti bir meşaleyle yakmak ve cehennemi bu suyla söndürmek istiyorum. Söndüreyim ki insanlık Tanrı'yı yalnızca Tanrı olduğu için sevsin!' diye bağırان kişi bir kadındı.”

§

Sabah, bitkin bir halde, yaşamın dağınık ilk katmanında dikkatle ilerliyorum – yakından, manzara sert; dışarıdaki işçiler düşen kırışlar ve yukarı çekilen taşlar için bağrııyor; sıva tamamen

düşmüş. Evin yüzeylerini toz ve isten temizlemeye, kileri düzenlemeye çalışıyorum. Minik bişonumuz beni bir odadan diğerine takip ederken kızlar da onun peşi sıra geliyor. Gürültü kendi kendini susturamaz; kendi omuzlarında yükseğe, daha da yükseğe çıkmalıdır. O kadar yorgunum ki yeni ateş yakamıyorum. Ahşap soğuk, ıslak, kayıtsız ve insafsız. Yüzlerce kâğıt da yedirem bir şey olmuyor. Yalnızca duman; kekre ve mide bulandırıcı. Boğazım ve burnum yanıyor ama başka bir şey yok.

Sevgili oğlumuz Claude-Henri on beş aylıkken ölüyor. Yaşamının bir lanetten ibaret olduğunu düşündüğü tek bir an bile yok gibiydi; zayıfça gülümseyip dünyadaki tüm nimetler onlarmış gibi elindeki küçük oyuncaklarla oynardı. Endişemi, merakı benzer bir duyguyla inceleyen yüzünü, koca koca gözlerini ve tatlı kokusunu, kucağımda biberonundan bir şey içerken kalkan kaşlarını gözümün önüne getirdiğimde duyduğum acı akıl almaz büyüklükte.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Bilgiye sahipken ve bu bilgi maddeden gelemeyenken – zira madde kendini bilmez, aksi takdirde kendi efendisi olurdu (Bienaym )– insan Tanrı'ya nasıl inanmaz?

Maddecilik neye varır? Absürdlüğe.

Bir orman, hücrelerden oluşmuş bir küttedir. Bu orman perisi, kral kobrası, bir hücre. Dolayısıyla Tanrı'nın kesinliği zihin, inanç ve akıl vasıtasıyla bilinir. Belirsizlik duyular vasıtasıyla oluşur ve determinizmi engeller.

İnsanın hali budur.

Bu fikirler meyve versin.

Kızlarının bakışlarına karşılık vermese de Claude'un, çocuğun ölümünden üzüntü duyduğunu görebiliyorum. Söyledikleri kadar korkunç görünmüyorum ama aynada, neşeden yoksun şikâyetleri acı acı bağırarak eksi bir yüz görüyorum. Kısa zaman sonra, evde harcanan zaman normal dışı ve suni geliyor ve Claude olabildiğince küçük bir aidiyet hissiyle gizlice girip çıkmaya devam ediyor, benimle baş ediyormuş gibi yapmaktan bile kaçınıyor. "Oğullarımızla köpeklerinle olduğu kadar ilgilenseydin küçük yavrularımız ölmezdi."

§

Ertesi hafta Claude, kampüse girip çıkarken kapının dışında cereyan eden dirikesim karşıtı protesto gelgitini, kendisiyle aynı duyguları paylaşan vekil bile yatıştırılmayınca Commerce Saint-André-des-Arts laboratuvarından vazgeçmek zorunda kalıyor. Bitmek bilmeyen gürültü şikâyetleri ve herkesi diken üzerinde tutan inşa, yerel vekile Claude'la yüzleşmekten başka bir seçenek bırakmıyor. Artık daha da geç saatte, o da uyumak için geliyor. Nadiren konuşuyor ve konuştuğunda da tereddütle mırıldanan kızları sorguya çekiyor. Yazar Jules Michelet, bir eş ve kızın, kocanın her lafına saldırdığı ya da onu yalanladığı bir akşam yemeği sofrası tasvir eder: "Onlar masanın bir yanındadır, sense, tek başına, diğer yanında."

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Deney her zaman gözlemi öncül kabul eden bir akıl yürütme sürecinin neticelenmesidir. Örnek: Yüzde hareket varsa, sinir nedir? Yüze ilişkin olduğunu düşünüp kesiyorum. Diğerlerini de keserek yüzü sağlam bırakıyorum – kontrol deneyi.

Claude yataktan kalkmadan gözlem yapmak adına ezilmiş hayvanlarını tutmaya devam ediyor. O yattığı an, ben uyanıyorum ve nefesinin yavaşlayıp horultuya dönüşmesini dinliyorum. Uykusundan nefret ediyorum. Kızlarla ben bu odaları operasyondan çıkan yaratıklarla gittikçe daha çok paylaşıyor, bütün gece yemek masasının başında damla damla su verip kan ve cerahat siliyoruz. Claude hayvanları bir günün daha dersini çıkarın diye hayatta tutmaya çalışıyor; en çok ölebildiklerinde seviniyoruz. Notlarında, köpeklerin karnındaki deliklere bağlanıp diri diri sindirilen, bu sırada kaçma girişimlerinin de dikkatle kaydedildiği kurbağaları okuyoruz. Hassas bir huzurun tek bir gecede şiddetli bir çatışmaya dönüşmesini anlatmak imkânsız ama dönüşüyor. KİLİSE öğretmenleri sayesinde, karşı karşıya kalacağımız cehennem ve deliliğin çınlayan duvarıyla mücadele ederken ufak çekişmeler için değil, uzun bir savaş için silahlanmamız gerektiğini biliyorum. Hastalıklı bir şey dikkat çekmeye çalışıyor, mesafeli durup ilgiyi kabul etmek için yalvarıyor; biz biraz olsun rahat bulana dek şaşkın yalvarışlarına ara vermeyen zavallı küçük şeyler. Buna ayak uydurup hastalığın imdadına yetişiyoruz. Ama küçük parçaların yakarışları için bütünden vazgeçmeyi reddederek, “Parça, geri dön,” diyoruz. Sağlığına kavuşan müteessir parça, parçalığını kaybediyor ve sessizce kayboluyor.

Charles de Rémusat, *Revue des Deux Mondes*'da:

“Bir eli kaldırmak, aydınlanmamış hiçbir nokta kalmaması açısından açıklanması gereken çok çeşitli eylemleri kapsar: önderlik eden akıl, karar veren irade ve iradenin iletilip kasların kısaltılması. Kimini fizyolojiyle açıklayıp felsefe için akıl ve düşünceyi bırakarak fizikseli zihinsel olgulardan ayırabiliriz. Bay Magendie'nin halefi Claude Bernard'ı ve sinir sistemi üzerindeki çalışmalarını inceleyeceğiz...”

Claude izleyicilerine, canlı bedenlerin karmaşıklığını keşfetme-
de en iyi araçların ablasyon¹ ve zehirler olduğunu anlatıp gösteriyor. Derinin yanıtıcı durgunluğunu bir defa kestiğinizde bildiğinizi sandığınız her şey yok oluyor ve gözlerin işe yaramadığı yerlerde el öncülük etmek durumunda kalıyor.

Kalabalıkta saklanmış bir karakter için bile eylem sinsice yaklaşıyor; bir iş bu, fikirden çok daha fazlası. Belki de hep böyle küçük, cesur bir kız çocuğu gibi hissettin ama ben oldukça korkak kaldım – ta ki bir gece kendimi fazladan ipe sokağa çıkarken bulana dek; mendile sarılı bir yağ parçası, bir hayvanın burnu için büyük bir fark yarattığından hızlı hareket edebileceğim şekilde giyindim. Peki ya üst kattaki kızlar? Peki ya yağı ve ipi görünce kıskanıp heyecanlanan kendi köpeğim? Evde kalıp evi koruma, evde uyuma, bakıcısı olarak daima uyuma görevim? Yakaladığım ilk köpek hangisiydi ve nasıl başarmıştım? Bazılarının hızlıca becerdiği gibi bir sürüye mi katılmıştı, yoksa kaybolmuş ve tek başına duran küçük bir köpek miydi? Hemen arkadaşça davranıp, ben doğru düğümü atmaya çabalarken ödülün elime sinen kokusunu alıp dizlerimin etrafında kuyruğunu sallayıp zıplamış mıydı? Eğer gevşekse köpeğin başını geri kaldırıp çekmesiyle bütün ip kayıp çıkıyordu. Belki de bu birkaç defa oldu ve küçük şey ödülünü alıp kaçtı. Nihayet, muzaffer bir edayla avluya, oradan da üst kata çıkardığım bir ilk köpek olmalı. Onu yıkayıp kurulamış, kızların odasına bir kap su ile kilitlemiş olmalıyım.

1. Çeşitli nabız bozukluklarını yüksek veya düşük ısı vasıtasıyla kontrol altına almak ya da tedavi etmek amacıyla kullanılan bir yöntem. (Ç.N.)

Balzac, *Evliliğin Fizyolojisi*, “Yatak Kuramı”:

“Esasında el, bir dokunma aracıdır. Dokunuş ise, diğer duyuların yerini alması gerektiği durumlarda yanlış izlenimden en az payını alan histir; başka hiçbir duyu onun yerini alamaz... İsa bütün mucizelerini elleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Yaşam, ellerinin gözeneklerinden geçer ve dokundukları her şeyde sihirli bir gücün izini bırakırlar. El ayrıca sevginin tüm nimetlerinde de pay sahibidir. Doktora bedenimizin gizemlerini belli eder. Vücuttaki diğer tüm parçalara kıyasla eller, sinirsel sıvıları ya da –daha iyi bir terim bulunamadığından– ‘irade’ adını vermek durumunda kaldığımız o bilinmez maddeyi daha çok salgılar. Bir insan, bir elin uzatılmasıyla kurtarılabilir. Hislerimizin çeşitli durumlarının bir ölçüsü işlevi görür... Düşüncesizlikle suçlanmak telafi edilemez bir biçimde ayıplanmaktır. ‘Adaletin eli’, ‘Tanrı’nın eli’ ve tabii bir de cesur bir işi tasvir ederken ‘*coup de main*’ deriz.”

Uyanıp öğle vaktine dek evin içini düzenledikten sonra başımın dönmesine ve bacaklarımın zayıflamasına rağmen yemeği hazırlıyorum. Tekrar dışarı çıktıktan sonra, ayağa kalkmakta ve yiyecek bir şeyler hazırlamakta o kadar zorlanıyorum ki kızlara elime geçen soğuk ve salamura yiyecekler ya da biraz reçel verip tekrar yatağa dönüyorum. Melodramlar çok popüler ama yorucular; tehlikeli yerlerde çarpışan iyi ve kötü, hepsi öğretici derecede *belirli* karakterler. Goncourt Kardeşler: “Olacaklara ve olanlara yabancıyım; Balzac’ın dünyasının atmosferini hiçbir şekilde barındırmayan ve insana geleceğin bir tür Amerikan Babil’ini düşündüren bu acımasızca düz çizgiye, kıvrılmadan, bakış açısının serüveni olmadan, dümdüz ilerleyen bu yeni bulvarlara aşına değilim. Büyüme döneminde yaşamak ahmakça; ruh, rutubetli bir evdeki beden kadar rahatsız.” Bugünün planı Odéon civarında kısa bir yürüyüşe çıkmaktı ama takip ettiğim köpekler evden

1. (Fr.) Tam çevirisi “el darbesi” olan, ani hücum anlamında kullanılan kelime. (Ç.N.)

her zamankinden uzakta, Jardin des Plantes'ın hemen üzerindeki tepede aydınlatılmamış bir sokağa sapıyor hızla ve ben de burada elinde bastonu, birliğine eşlik eden Claude'a rastlıyorum. Artık amacımın inkâr edilecek bir yanı yok – gözlerimi dikip kilise çanlarını sayıyorum. On. Alevden bir duvarın durduğu yerde soğuk kül olacak – boğazını temizleyip bastonuyla ileriye gösteriyor ve yordakçıları, konuyu uzatmadan ayırdığımızı görünce rahatlıyor. Gürültüyle bahçeye doğru gidip beni tekrar öne çıkaracak bir köşeden dönüyorum. Ama kırık bir korkuluk yüzünden zıplamak zorunda kalıyorum ve ıslak taşla basıp öne doğru düşerek bacağımı fena sakatlıyorum. Bu kez bir büfenin arkasından “Ah!” sesi geliyor ve orta boyda bir tazı tutan iki genç adam beni görür görmez öne atılıyorlar. Hâlâ patronun eşiyim. Belki çok uzun sürmeyecek ama kanlar içinde eğilmiş, elbisem ikiye ayrılmış haldeyken bakılmayacak gibi değilim. Aralarına sıkıştırdıkları kahverengi-gri köpeğe ulaşamıyorum ve onlar bana bakarken topallayarak ara sokakların birine dalıyorum. Ayaklarım yanıyor ve tahminimce onlar da kendi ayaklarını hissedemiyor.

Her yangın kendi hikâyesini anlatır ama ateş, biçimin hayalini biçim olarak benimseyen ender bir element olduğundan başaramadığımız şeyi başarır: Bütüncül bir dönüşüm. Ama tıpkı hastalık gibi, acı veya karmaşa gibi savaşın da ya içindedir ya dışında. İçinde değilseniz tam anlamıyla hayal edemezsiniz. Öfkenin bağlarıyla evi iyileştirmek için birçok şey icat ettiğimi söyleyebilirim: kaynar banyo suyu, kokuşmuş giysiler, duman Claude'u boğsun diye bacayı tıkamak, ekşi süt veya kan ya da lağım pisliği servis etmek. Sindirimsel ve fiziksel farklılıkları göz ardı etmeyen firavunlar, yemeğin zehirli olup olmadığını anlamak için önce kediye değil, açığına yedirmeleri gerektiğini bilirlerdi. Burada, Paris'in dört bir yanına yayılan *sekülerizm*; “yılanın Havva aracılığıyla iş

görmesi gibi şeytani bir şekilde kadınlar aracılığıyla” iş gören rahiplerden ve tek amaçları “kocalarına işkence etmek” olan “ruhu şeytan tarafından ele geçirilmiş kadın yobazlar”dan uğursuzca bahsediyor. Bu rahiplerin, erkeklerin evlerine girebilmek için kadınları Truva atı gibi kullandığını, iradesi zayıf kızların ise yobazlığın büyümesi için verimli bir ortam oluşturduğu söyleniyor. Ancak bir *yobaz* her bayrağın altında başarısız olur – tutkuları onu yalnızca hataya götürür. İyi bir gündeysen evimiz gümüşün çarpan sessizliğiyle, soğuk sıcak yemeklerle, ufak bakışların yoğunluğuyla ve insanın, bir başın arkasına ya da yatakta dönmüş bir bedene bir darbeye doldurabileceği her şeyin pahalıya mal olan tükenişiyle dolu. Goncourt Kardeşler: “Ve sonra kadınlar çıkmaya başlıyor. Bugün, burada, bir kadın, bir tutam duygusallıkla yoğrulmuş zührevi bir jimnastikten fazlası değildir. Ve hepsi bu. Salon yok, buluşma yeri yok, kibar bir topluluk yok...”

Yine de içten bir eyleme kıyasla daha güçlü bir yakınlık, kocamla aramda bir bağ kurmaya başladı. Köpekleri çalmasına karşı benim de köpek çalmam onu öfke nöbetlerine gark ediyor ve güvenlik ağımız bir sokak hayvanı için başka türlü bir hapisane gibi görünse de ben ipleri kaydırmaya ve çeneleri bağlamaya, sakinleştirmeye, tutmaya ve köprülerden geçirmeye, başka avlulara açılan loş avlulardan geçmeye, at arabalarına gizli yerlere gidecek ve sertçe elden ele geçecek yükler yüklemeye inatla devam ediyorum. Ama coşkun ve istikrarla uygulanan planım karşısında, kocamın siyahlara bürünmüş bu hanımı zekâsıyla alt etme konusundaki beceriksizliklerine göstereceği öfkesinden korkan bihaber çocuklar da yer alıyor.

Nihayet Collège de France'tan emekli olan Magendie görevini Claude'a bırakıyor. Claude'un eski profesörü Rayer şahsi hekim olarak İmparator'a katılıyor ve Sorbonne'da botanik için ayrılmış bir makamı Claude'a tahsis edebilmek için gizli işler çeviriyor. Ama benim bildiğim –ve başkalarının da yakında öğreneceği– şey şu ki Claude son zamanlarda iyi hissetmiyor. Böbreklerine kör edici ağrılar saplandığını ve bağırsaklarının onu yatağa mahkûm eden bir şiddetle kasıldığını söylüyor. İfade-sizce ve etkilenmemiş bir biçimde ona bakıyorum. Doktorun ya da hastanenin yer almadığı düzmece bir tıp biçimi öğreten kişi kendisi. Huzursuzca yatağında yatarken ona acısını dindirecek bir şey vermediğim için lanet ediyor; laboratuvarı o kadar rutubetli ve açıkçası o kadar sağlıksız ki bir anlığına bile olsa istirahat edemiyor. Yüksek ateşiyle bir eşekarısı kadar kızgın olduğundan biraz soğuk çay götürüyorum. Bu ıstırap hücumunun sebebi olmayı çok istesem de benimkiler yalnızca basit zihnî suçlar. Tamam, diyorum, seni rahatsız etmeyecek ve dinlenmene müsaade edeceğim – neden yapmam gerektiğini bilmesem de.

En hafif deyişimle sinir bozucu şekilde, Claude'un anne ve babasının himayesinde uzun, zorlu yıllar geçirdiği malikânenin sahibi evi, presleri, şarap mahzenini, güvercinliği ve Saint-Julien'e doğru inen altı hektarlık asmaları satmaya karar veriyor. Küçük bir korun kontrol edilemez dev bir yangını ardından sürüklenmesi gibi Claude da bağı yönetme ve yerel çiftçilerin yardımıyla yılın geri kalanında üzümleri kırpıp bağlama işine balıklama atılıyor. Yeni trenle Paris'ten hızlıca gidebildiğinden Claude, söz konusu mülkü altmış bin franga satın alarak tam da sağlığının kötüleştiği sırada kendisiyle ilgileneneği kanısıyla annesini bu saçmalığa katılmaya davet ediyor. 1862, 1863 ve 1864'te Sor-

bonne ve Collège de France'taki derslerini durdurmak için izin istiyor; bu sayede kendini gençliğinin tutkusu olan yazmaya adanmak için de bir bahanesi oluyor.

"Konu: Sağlık sebepleriyle Bay Claude Bernard'a verilecek izin.

Sayın yönetici, 4 Ocak'ta gönderdiğiniz ve Profesör Claude Bernard'ın tedavisi zaman alacak hastalığımı haber veren mektubunuz için teşekkür ederim. Şunu belirtmek isterim ki sayın yönetici, profesörün ricası ve sizin fikrinize binaen izni vereceğim.

—M. Duruy, Halk Eğitimi Bakanı"

Kürar hakkında *Revue des Deux Mondes*'da çıkan bir makaleyle başlayıp bu yeni "fizioloji"nin genel ilerleyişine dair başka bir makaleyle devam ediyor. Eğlendirici bir tavırla Goethe'den, Molière'den ve Pascal'dan alıntılar yapıyor. Yazının, deneysel çalışmasının bir uzantısı olacağıyla övünüyor. Kendimi yorum yapmaktan alıkoymuyorum. Bir laboratuvarında, büyük sorular küçültülür ki o alana sığıp görünür olsun; belki Claude yazının da böyle işlediğini düşünüyordur. Sonuçlar bütünüyle dünyaya nakledildiğinde ehemmiyetsiz aktörler birer kahraman, doğal olmayan olaylar kaçınılmaz, tarafgir yanıtlarsa bariz görünür. Ona Beaujolais'de aldığım eve hiçbir zaman, bir kez bile davet etmiyor beni. Orada yalnızca annesiyle ve arada bir asistanlığını yapıp uzun ziyaretlerle kalmaya gelen Bay Davaine'le yaşıyor. Üzüm hasadının titiz ve deneysel düşüncüsü, doktorlarda nefret ettiği şeyi şarap üreticilerinde takdir eden Claude'u keyiflendiriyor. Şeker içeriğine ve damarların renklerine gösterilen dikkat—tüm bunlar ve meyvenin tadımı—hasadın ne zaman toplanaca-

ğına dair yol gösteriyor. Günlük, hatta saatlik değerlendirmeler, yüklü asmalarla bir ilişki yaratıyor. Doğru anda yakalanana dek tüm üzümler şişiyor, sırlarla şarkılar söyler hale geliyor.

Claude şehir dışındayken, yalnızca devam eden deneyleri için değil, mahallede sayıları giderek artan ikincil ve rakip deneyler için de tedarik sağlamaya devam eden genç takipçileriyle kapıştığım gecelerim müşkül geçiyor. Ben tekim, onlarsa sayısız görünüyor ve bitkinlik beni en ufak mağlubiyette bile paniğe yakın kaçırlara sürüklüyor. Zamanları ve yapılacak işleri karıştırmaya, gündüz vakti kendimi zar zor doyurmama ya da giydirmeme neden olan bir zihin karışıklığı yaşamaya başlıyorum. Benim gibi siz de biliyorsunuz ki karanlığa ne kadar yakından bakarsak onu o kadar iyi görürüz, fakat zamanı böyle parçalara ayırdığınızda akışı nasıl tekrar bir araya getirebilir ya da inceleyebilirsiniz ki? Gecelerin böylesine merhametsiz olmamak için başka bir amaca ihtiyacı var – göz ardı edilecek, unutulacak, uykuyla geçiştirilecek bir amaç. Planda fazlalıklar çıkarılıp bozukluklar arındırıldığında *katarsisi* bulabiliriz; fazla garaz kendi kendini bitirir, fazla arınma bizi sakinleştirir. Benimkiler pek övgü toplamamış olsa da kelimelerle bir mücadele başlatmaya karar veriyorum:

"Sergili dostum, anneniz onu rahatsız etme korkusuyla hizmetçisinden on beş günden fazla ayrılmıyor.

Ama siz, siz bizi üç haftadan uzun bir süre yalnız bırakmaktan endişe duymuyorsunuz. Sizde insan hizmetçisine eşinden daha mı çok saygı duymalı? Çocuklar sizi kucaklıyor ve teşekkür ediyorlar, üzümler bu sabah geldi.

Hoşça kalın, bizden uzakta aradığınız tüm hazzı bulmanızı diliyor ve öpücüklerimi gönderiyorum.

Not: Neyse ki burada, Paris'e dönmeyi isteyen birçok arkadaşınız var."

Yazdıklarım dokunaklı gelmiş olacak ki hiç yanıt almıyorum.
Devam ediyorum:

"Bir paragözün size benden daha iyi bakacağı konusunda sizi ikna etmiş kötücül bir anneyle yaşamak için eşinizi ve çocuklarınızı bırakmaktan utanmıyor musunuz? Casusunuz olmak için bu alçak baraneji kullanan o aşağılık hizmetçisi ta buradan görebiliyorum.

Nüyetiniz beni dinimin yasakladığı bir şeyi yapmaya zorlamak! Beni tüm dünyaya kocasının artık yanında kalamadığı ahlaklı bir kadın olarak göstermek istiyorsunuz. Bana karşı davranışınıza rağmen bir eş ve anne olarak görevlerimi bir kez bile aksatmadım.

Her şeyi rağmen, bende olmamasından sitem duyduğunuz şeyi sahip olabilirdim ve o zaman benimle dışarıda bir şeyler yemeyi isteyebilirdiniz. Sağlığınızın endişe verici hali ve parama dair uzun zamandır duyduğum endişe beni uykudan ve yemekten alıyordu. Daha birkaç ay önce yalnızca birkaç saatlik ömrünüzün kaldığını sandığınız âni unutmuş olabilirsiniz.

—Çaresiz eşiniz"

Şehirdeyken kötüleştiği doğru, nedenini sormayın. O kâğıtlara ve el ilanlarına gömülmüş vaziyette sandalyede otururken –narince ve hafifçe, bizi parmak ucumuzda yürütüp fısıldamaya zorladığını fark etmemeye çalışarak– arkasından geçip giysisinin kollarına dokunuyor, sırtını dürtüyorum. Bir tür işkence bu; böcekleri davet eden ama yerleşmelerine imkân vermeyen, sadece yavaşça

ve etkisizce toplaşmalarına olanak tanıyan bir sıcaklık gibi; açık kapıdan veya pencereden bihaber, onun bize yaptığı gibi onu göz ardı etmekten bihaber. Biraz çığlık attığımı da kabul ediyorum. Ailenin nimetlerine gösterdiği nankörlük, akşam yemeğini biz yerken yemeye zahmet edemeyişi, daha sonra dolabın önünde et ve şarabı midesine indirirken dudaklarının çıkardığı gürültü. O boş sandalyeyi ve soğuyup pıhtılaşmış yemeği açıklamak çok zor. Bir gülüşün ihtimalini bile olsa görmek isteyen kızlarının bakışından rahatsız olması ağır geliyor. Bakışları, onları süngerle temizleyip uyurken giyecekleri giysileri dizerken bedenlerinden çıkarmam gereken küçük ve yakıcı bir hüzne dönüşüyor. Bir ateşi canlı tutmanın hiç emek gerektirmediği doğru değil. Apollon bir su perisine açık olur, ancak peri, Cupido'nun kurşundan okuyla vurulunca asla evlenmemeye ant içer. Su perisinin babası, Apollon götüremesin diye ayak parmaklarını köklere çevirir; Apollon onu tutmaya alıştığıa kolları dal, başı defne ağacınının tacı olur. Ama Apollon gövdenin içindeki korkmuş kalbi duyar ve küçük dalları koparıp kendine bir ta yapar. "Gelinim olamazsın ama ağacım olabilirsin!" Ama o kız yüce Apollon'un bile eşi olmak-tansa bir ağaç olmayı yeğler. Kucağında bir battaniyeyle hasta hasta koltukta acı içinde otururken Claude da yemek istiyor ve ona, bir mahpusa gönderir gibi bir tabak yolluyorum.

ř

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Kimileri bilimin tamamıyla nesnel olduğunu söyler; bilim gerçeklikte değil, akıldadır. Bu absürd bir inanış. Anladığımız haliyle bilimin biçimi, kuşkusuz, zihnimizdedir ama gerçekler de mevcuttur. Örneğin bir anıttan bahsederken üslup, biçim ve sanatın zihnimiz-

de olduğu söylenebilir fakat nihayetinde taşlar, anıtın biçiminden bağımsız var olur. Bilim de aynıdır: Gerçekler taşlardır ve biliminsanı, zihnindeki gerçeği oluşturarak bilimsel anıtı inşa edebilmek için bu taşları seçer.

Tıp insanların hükmünü çarpıtan şey, takip edilmeleri ve dinlenilmeleridir. Hastaların saflığı onlar için bir kaide oluşturur ve bu kaide, onlar farkında olmasa bile ciddiye alınır. İnsanın zayıflıklarıyla ilişkili diğer birçok meslek için de aynı durum geçerlidir. Kadim zamanlardaki insanlar rahiplerini ve hekimlerini tapınakların derinliklerinde saklamakta haklıymış...

Günümüzde yazarlar bizi mahremiyetlerine buyur ediyorlar. Yatmaya nasıl hazırlandıklarını, nasıl uyanıklarını, nasıl hapşırıklarını vs. bize anlatıyorlar. Bu hatalı bir bakış açısı çünkü insanın yüceliği yatağa hazırlanırken, uyanırken, hapşırırken vs. anlaşılmaz. Yazdığında, düşündüğünde anlaşılır ki bu da, tıpkı bir oyuncu gibi, anca belli zamanlardadır. Bu anlarda insan gerçek anlamda yücedir ve onu eserleriyle tanırız. Geri kalanları yok saymak daha iyidir; çünkü onlar, insana hiçbir şey katmaz ve bu şeyleri anlamayanların gözünde o insanı daha da küçültüp sanatı yok edebilir. Sanat yok olur, çünkü size dokunan şey, nasıldını fazla bilmediğiniz o gizemli şeydir. Bilmemekte bir haz vardır zira bu sayede hayal gücü devreye girebilir.

1865 yılında Auguste Comte ölüyor ve Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri* mahkemece yargılanıp suçlu bulunuyor. Jules Verne, kitleleri *Balonla Beş Hafta*'yla şaşkına çeviriyor. İki yıl süren bir hastalığın ardından Claude, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*'i [Deneysel Tıp Çalışmasına Giriş], yani ideal biliminsanın yazısını yayımlıyor: "İdeal biliminsanı, dehşet ve-

rici bir kıyımın parçası olduğunu düşünmez; bilimsel bir fikrin etkisiyle, başka herhangi bir insanda tiksinti ve korku uyandıracak kokuşmuş ve kurşuni ette bir sinir telini hazla arar.”

Poe: “...ama neden deli olduğumu söylüyorsunuz? Hastalık duyularımı keskinleştirdi –yok etmedi– köreltmedi. Hepsinden öte kulaklarımın duyusu gelişti. Gökyüzü ve yeryüzü arasındaki her şeyi duydum. Cehennemde birçok şey duydum.”

Edgar Poe’nun öyküleri kitap raflarında ve okuma odalarında dizili. Deliler, tek başına anlamlı olsa da bir araya gelince tuhaf görünen fikirleri buluşturur. Ardından bu tuhafılığı hakiki bir şey sanan deli, inançlarına tutunarak hakkıyla, hatta ikna edici bir şekilde tartışır. Peki ya eylemleri? Bugünün öğle yemeğine dokunulmamış ve sonra, tam ben bulaşıkları kaldıracakken, bir laboratuvar asistanı gelip Mösyö Bernard’ın yemek için kokuşmuş laboratuvarında kalacağını haber veriyor. Cehennem gü-rültülüdür ve pis kokar; yine de Orpheus’un şarkısı Sisypheus’u bile rutininde durdurur. Bu tür şamanlar yerin altında, yaşam ile ölüm arasındaki karmaşada yaşar ve kayıp ya da çalıntı ruhları geri getirme görevini sürdürürler. Kızlar ona bakıyor. Ben ona bakıyorum. Hepimiz bu ufak, acınası asistana bakıyor ve Clo-taire Sokağı’ndan gelirken ona çelme taktığımız evvelsi gece-nin aksine onu tanıımıyormuş gibi davranıyoruz. Dosdoğru bir su birikintisinin içine düşmüştü ve küçük bir kedi kollarımıza sıçramıştı neredeyse. Ayağa kalkmasına yardım ederken Marie-Claude’un ona samimi bir şekilde gülümsediğini sanıyorum.

CLAUDE’UN KIRMIZI DEFTERİ:

Fizyolojide daima göz önünde bulundurulması gereken iki şey vardır: 1. Organizma, 2. Çevre. Aynı düşünce he-

men her yerde tekrar edilebilir. Örnek: 1. Dıştan gelen maddeler, 2. Organik güç. Örnek: 1. İnsan ve dehası, 2. İnsanın kendini içinde bulduğu koşullar. Örnek: 1. Ağaç, 2. Ağacın büyüdüğü toprak. Örnek: 1. İnek, 2. İneğin beslenmesi. Örnek: 1. Gerçek, 2. Gerçeğin açıklaması. Örnek: 1. İnsan ve dehası, 2. İşi ve gösterdiği sabır. Örnek: 1. İnsan ve dehası, 2. Meşgul olduğu bilimin onu hemen hemen suçlanabilir kılan doğası.

Birkaç coşkun hayvana yol gösterirken yürüyerek kat edebileceğim mesafenin bir sınırı var. Yaşlı değilim ama sevgili İmparatorumuzun hırslarının kanıtları arasında gezinmek zor. At arabalarının seslerinin ve bağırışların en yüksek olduğu yer Île Saint-Louis ve büyük ışıklar suda yansıyor. Pont Neuf'ün altından hızla geçtiğinizde gölgeler nehrin kıyısından yukarı kaçıyor. Göçebe işçiler bana rastlıyor. Erkek giysileriyle koşmak daha rahat ama buna katlanamıyorum. *Décrotteur*'lere¹ temizlemeleri için biraz para verene dek ayakkabılarımızda bokla geziyoruz. Merak insanı baştan çıkararak ilk şeydir, fakat her köpek de kokunun peşine düşme, görülmeyen bir avın ardından fırlama hakkına doğuştan sahiptir. Biz insanlar bilime bir idol, hatta kötücül bir Molek² olarak değer verebilir, keşif mefhumunu sevgi sarayına yerleştirebiliriz – ama hayvanların benzer heveslerden yoksun olduğunu söylemeyin. Yağmur, çamuru kayganlaştırıyor; biz birbirimize doğru yalpalarken çizmelerimiz de onu emiyor, yapışkan pislik ellerimize bulaşıyor ve soğuk hava cildimizi kırıyor. Gece vakti sokakların isme ihtiyacı yok, dereler değişip önüne bir engel çıkana kadar akıyor, şu alçı yığınının etrafından geçip

1. (Fr.) Ayakkabı boyacısı. (Ç.N.)

2. Kutsal Kitap'ta bahsi geçen, çocuk kurban etme ritüelleriyle özdeşleştirilmiş Kenanlı bir ilah. (Ç.N.)

tesisatta, kanallarda, lağımlarda, mezarlıklarda boğuluyor. Hepimize rağmen Bay Haussmann her gece orada. Bu yeni bürokrati tanımlayan şey doğumu, statüsü veya mirasından ziyade sadakati. Herkes Paris'in hasta olduğunu, boğulduğunu, tıkandığını, bağırsaklarının kasıldığını söylüyor; tüm sindirim ve karın, hastalık ve organlar. Dolayısıyla hükümet şehrin bağırsaklarını çıkarıyor. Baudelaire: "...büyük kentin sahip olduğu tek şey yaşayan ucubeler", şehir ve "yeni sarayları, bina iskeleleri, blokları, eski banliyöleri, hepsi benim için birer alegori", "bir oyuncunun ruhu gibi dekor oluyor." Athena'nın kendi şehri vardı ve mitolojiyi tarihten daha avutucu kabul edersek bizim de olacak. Suç Bulvarı'nı¹ tiyatrolardan temizlediklerini duyuyorum. İlk Napoléon'un Rivoli Caddesi'nin askerî uzantısını başlatırken bizimkisi kukla Senatosu'na yüksek ahşap gözetleme yerlerinden üçgenler oluşturarak tasarlanmış bir refah sunmak istiyor. Her şeyden önce soyut olan bu kavramsal Paris-alanı mühendislere, yazarların yapamadığı bir şeyi inşa etme fırsatı sunuyor: Kimi endüstriyel ve pis, kimiyse pırıl pırıl bölgelerden oluşan bir işlevler şehri. "Paris bir kalp anevrizması yaşıyor." Hiçbir atardamar ölmekte olan ana organa çıkmıyor ve şehir ne kadar çok terleyip ateşi ne kadar yükselirse, ben de kendimi parçalanmış sokaklardan ve açık su ceplerinden o kadar çok saklamak istiyorum.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Fikirler zihinde aynı anda oluşur ve insan düşüncelerine boyun eğerse, pencerede oturup gelip geçenleri izleyen birine dönüşür. İnsan benzer bir biçimde fikirlerini izler. Bu herhangi bir çaba gerektirmez ve hatta

1. Asıl ismi Temple Bulvarı olan fakat yüksek suç oranı sebebiyle bu isimle anılan bölge. (Ç.N.)

son derece caziptir. Asıl iş ve zahmet, geçmekte olan birini kaçmak istemesine rağmen durdururmuş gibi fikrin yakasına yapışmak ve ardından, alıkoyabilmek için, ona karakter vb. vermektir.

Hausmann durduğu sokak köşesinin manzarasının engellenmesinden nefret ediyor. Kurulan altı bin barikattan ve beden paletlerinden de nefret ediyor; “Barikatlar ve bulvarlar birlikte var olamaz.” Çeşmeler duvarlardan sökülmeli, bataklıklar kurutulup tahliye edilmeli. Belediye Sarayı ve Grève Meydanı yerinden edilip kontrol altına alınmalı. Ağır veya pis sanayi işletmeleri “kırımızı şerit”in dışına taşınıyor. Kaldırılan her şeye rağmen insanlar, alt katları bitmek bilmeyen bir rutubete teslim olmuş eğri büğrü molozlar arasında el yordamıyla yolunu bulmaya çalışıyor. Hausmann, altmış üç kilometre uzunluğundaki yer altı kanalizasyon sistemi boyunca akan suyun yönünü değiştirmeyi ve burada kraliyet için tekne turları düzenleyerek kaldırımlardan bir ayna dünya inşa etmeyi vaat ediyor. Victor Hugo’nun Javert’i Jean Valjean’ı kovalıyor: “Lağım, şehrin vicdanıdır. Her şey orada buluşur ve karşı karşıya gelir... Bu artık yığın hakkında söylenecek tek şey vardır ki o da yalancı olmadığıdır...” Hayalî Romalı selefleri gibi Hausmann da “ahşaptan bir şehir devralan krala mermerden bir şehir bırakmak istiyor”. Bütçeler ve takvimler, bir bürokratin şiiri ve yeni opera ve müzeler de ton, malzeme ve akreyle ölçülen bir Paris kadar çığ ve sığ. Şehir nihayet uzuvlarına, atardamarlarına, karnına, hatta Bois de Vincennes ve Boulogne’dan müteşekkil akciğerlerine kavuşuyor ama yaşıyor mu?

Hausmann: “Gayretlerimin bana sağladığı yüce eseri korumak zorundaydım. Bozulmasını önlemek zorundaydım. Bitmek bilmeyen saldırıları geri püskürtmek için sık sık pantolonumu ve

daima yeni ve incelikli savlarla desteklenen enerjik ama sakın direnişimi üzerime geçirir, beni inatçılıkla suçlayan ve benim kadar enerjik rakiplerimi çileden çıkarırdım.”

Günün sonunda, her binayı taşla işleyecek.

Baudelaire: “Her birimiz bir cenazeyi kutluyoruz.”

§

Faust: *Görüyor musun siyah köpeği, ekin ve anızların arasında dolanan?*

Wagner: *Görelî çok oldu, önemsiz göründü gözüme.*

Faust: *İyice bak! Nedir sence bu hayvan?*

Wagner: *Bir fino bence, kendi usulünce
Çimlerde sahibini kovalayan.*

Faust: *Fark ettin mi onun geniş belezon şeklinde
Etrafımızda dolandığını ve giderek yaklaştığını;
Ve yanılmıyorsam eğer, uzamakta bir alev girdabı
Onun geçtiği patikadan.*

Wagner: *Görmüyorum siyah bir fino dışında bir şey;
Sanırım göz yanılması sizinkisi.*

Faust: *Bana öyle geliyor ki, usulca büyümlü ilmikler
Dokuyor bağlamak için ayaklarımızı birbirine.*

Wagner: *Görüyorum nasıl çekingen ve korkuyla dolaştığını etrafımızda,*

İki yabancı gördüğü için efendisinin yerine.

Faust: *Çember daralıyor, işte geldi yakınımıza!*

Wagner: *Görüyorsunuz işte! Bir köpek bu ve hayalet falan yok ortada. Hırılıyor, kuşkuluyor, karmı üstüne yattıyor, Kuyruk sallıyor. Hepsi de tipik köpek davranışları.*

Faust: *Bize eşlik et! Buraya gel!*

Wagner: *Bu hayvan tam finoya yaraşır aptallıkta. Kıpırdamadan durursun, o bekler; Onunla konuşursun, üstüne atlamaya çalışır; Bir şeyini kaybet, geri getirir, Fırlattığın sopanın ardından suya atlar.*

Faust: *Sanırım haklısın; eser yok hayaletten Bütün yaptıkları iyi eğitiminden.*

Wagner: *İyi eğitilmişse bir köpek, Bilge adam bile onu sevecek. Evet, ilginizi tamamen hak ediyor, Öğrencilerin en iyi örneğidir o.*

(Şehir kapısından geçerler.)

Çalışma Odası

Faust: *(Fino ile içeri girerek)*

*Terk ettim tarlaları ve tepeleri,
Derin gecenin üstüne serildiği,
Sezgi dolu, kutsal korkularla
İçimizdeki daha iyi ruhu uyandırdı.*

...

*Sessiz ol, fino! Koşturup durma oraya buraya!
Neyi koklayıp duruyorsun kapının eşiğinde?
Uzan sobanın arkasına,
En iyi yastığımı veririm sana.
Nasıl dışarıda dağ yollarında
Koşmakla ve zıplamakla eğlendirdiyse bizi,
Sen de şimdi kabul et ilgimi,
Hoş karşılanan sessiz bir konuk gibi.
Hırlama fino!
Alıştığımız alay etmesine insanların
Anlamadıkları karşısında,
İyinin ve güzelin karşısında,
Söylenip durmaları, çoğu kez külfet gibi gelmesinden onlara
Köpek de mi hırlayacak bunlara?*

...

Ciltlerden birini açar ve işe koyulur.

*Şöyle yazılıdır: "Başlangıçta söz vardı!"
Biçemem söz kelimesine bu kadar büyük bir değer,
Başka türlü çevirmeliyim bunu
Aklım bunu doğru kavradığında.
Şöyle yazılıdır: Başlangıçta anlam vardı.
Üstünde iyice düşün bu ilk satırın,
Kalemin koşturmasını sakın!*

Anlam mıdır, her şeyi yapan ve yaratan?
Şöyle yazmalıydı: Başlangıçta güç vardı!
Ama bunu yazmaya başlar başlamaz,
Şimdiden bir ses beni uyarıyor, bununla kalmayacağımı söylüyor,
Aklım bana yardım ediyor! Birden çaresini gösteriyor
Ve yazıyorum kaygısızca: Başlangıçta eylem vardı!
Eğer ki seninle odamı paylaşacaksam,
Fino, bırakacaksın ulumayı,
Keseceksin havlamayı!
Böyle rahatsızlık veren bir arkadaşın
İstemem yanımda durmasını.
İkimizden biri
Bu hücreden çıkıp gidecek.
Pek hoşnut değilsem de misafirlik hakkını kaldırmaktan,
Kapı açık, serbestçe gidebilirsin.
Ama neler görüyor gözlerim!
Mümkün mü bunun olması doğal açıdan?
Gölge mi bu? Gerçek mi?
Finom nasıl da uzuyor ve genişliyor!
Zorlukla kalkıyor,
Bu bir köpeğin biçimi olamaz!
Nasıl bir hayalet getirmişim eve!
Şimdiden başladı bir su aygırına benzemeye,
Alev gibi gözlerle, korkunç dişleriyle,
O! Biliyorum ben seni!
Böyle yarı cebennem yaratıklarının hakkından,
Süleyman'ın Anahtarı gelir.

Arkadaş, yoksa sen
Cebennemden mi kaçtın?

*O halde gör bu işareti
Önünde eğildiği,
Kara kalabalıkların!*

...

*Arkasına gizlenmiş sobanın,
Bir fil gibi kabarıyor,
Bütün odayı dolduruyor,
Sise dönüşmek istiyor.*

...

Mefistofeles: *(Sis dağıldığı sırada, gezgin öğrenci kılığında sobanın arkasından öne çıkar.)*

Faust: *Demek buymuş finonun aslı!
Gezgin bir çömez?*

...

Mefistofeles: *Pekâlâ, Faust, rüyana devam et, yeniden görüşene dek.*

Faust: *(Uyanarak) Nîne mi kandırıldım ben?
Kaybolur mu böyle hayal gibi üstüme yıkılan,
Rüyanın bana yalandan şeytanı gösterdiği
Ve bir finoyu elimden kaçırmam?¹*

§

1. Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, çev. Genç Osman Yavaş, İthaki, 2016. (Ç.N.)

Geceleri sürdürdüğümüz sahipsiz hayvanları kapma işinin kamu farkındalığı arttıkça Tony, Marie-Claude ve ben profesörlerinin maruz kaldığı bu profesyonel ve evcimen *işkenceden* sızlanan düşmancıl öğrencilere karşı kendimizi hazırlıyoruz. Claude herkese “evini tam bir cehenneme çevirdiğimi” söylüyor ki bu sırada “laboratuvarının kapılarını doktrinin esintisine kapalı” tutuyormuş – doktrin de onun vicdan için seçtiği kelime. Balzac, *Petites misères de la vie conjugale*’den [Evlilik Hayatının Küçük Zorlukları]: “İçsavaş. Bundan daha ehli bir doğaya sahip bir savaş görülmemiştir... Fransızların dörtte üçü için evliliğin gerçek tanımı iki zıt taraf ve düşmanca çıkardır.”

“Sırf çok sayıda aktris ve başka kadın tanıdığı için akşamları birlikte yürüyüş yapmaktan keyif aldığımız bir arkadaşımız olduğunda, bir anda kendi eşimize ayıracak paramız ya da zamanımız kalmaz olur... Bina yöneticisinin ofisinden çıkarken kelimenin tam anlamıyla aşağılanmış hissediyorum. Çamaşırıcı kadına parasını veremeyeceğimi söylediğimde daha da aşağılanacağım.”

Claude, imparatorluk senatörü seçiliyor; Fransız Akademisi de onu sözlüğü daima güncelleyerek Fransız dilinin sadeliğini koruma görevinin bahşedildiği kırk Fransız Ölümsüzü’nden biri ilan etme gayretinde. Akademideki koltuk numarası 24, Flourens’in ve evvelinde Victor Hugo’nun koltuğu. Kabul töreninde Claude, Flourens hakkında şunları söylüyor: “Çalışan bir bilim insanının gerek duyduğu huzur ve sessizliği evliliğinde bulabilmişti. Sadık refakatçisi onu anlıyor ve takdir ediyor, varoluşun ufak sorunlarını ondan saklayarak gösterdiği destekle onun entelektüel yaşamını benimsiyordu.”

Bu sırada Claude Akademi'deki sıkıcı sözlük oturumları hakkında atıp tutarken imparator ve biricik Haussmann'ı da dünya hazinelerini sergilemek için Büyük Müzeler inşa ediyor. Claude, bedeninin bilimsel keşfinin de –hastane yatakları için değil, laboratuvarlar için– muazzam bir fon alması gerektiğinden şikâyet ediyor. Klinikte gözlemlenen her şey, laboratuvarında üretilene dek anekdot olarak kalıyor; öyleyse hükümet desteği nerede? Bir hastalık yeniden üretileniyorsa aslında yoktur. Claude: “Almanya’da 6.000 nüfuslu bir şehrin bile kütüphane ve okulların yanı sıra laboratuvarları var; fakat Paris, bizim büyük Paris’imiz, Doğa’nın yüce kitabından okuyamayan biliminsanlarının mağaralarda saklanışını izliyor.”

CLAUDE’UN KIRMIZI DEFTERİ:

Öncelikle ana fikir ileri sürülüp diğer tüm detaylar feda edilmeli; bu yapılmazsa ilgi dağılır ve can sı-

kıntısı baş gösterir. İspatlayacak tek bir fikriniz olsun ve her şey onun etrafında birleşsin. İnsan her şeyin yalnızca çiçeğini almalı.

Claude'un yıldızı parladıkça ona ait olan hayvanları kaçırmamız da halk arasında o kadar kızgınlığa neden oluyor; insanlar kendilerini bizimle ya da bize karşı konumlandırıp ya kapı ve pencerelerden bakarak sokak köpeğinin veya adamın yerini işaret ediyor ya da tam tersi bir niyetle bizi bariz hakaretlerle yanlış yönlendiriyor. Fakat şehirleri bakımsız veya gelişmekte olan Paris halkının ne istediğine karar vermesini sağlayan da işte bu küçük detaylar. Ne de olsa acı, zıt bir şeyin –çatışmanın– farkındalığını kazandırır; ıstırabın vücut bulmuş hali: Sırtında yüküyle bir heykel. Kızlarla birlikte rıhtımın yakınında saklanıp Claude'un kurbağa almak için yaptığı sabah ziyaretlerini izliyoruz. Birden karşısına çıkıp ona selam versek ne yapardı? Gülümser miydi? Claude'un Kırmızı Defteri: “Özette, yaşamın kendiliğindenliği uydurma bir görünüşten ibarettir. Aksi takdirde, kendi başlarına durağan özelliklerin belirişini kışkırtan dış ilkeler, yabancı uyarıcılar vardır.”

Sulu kar yağan bir kış günü Claude'un çetesinden kaçıp Saint-Sulpice Kilisesi'ne sığınıyoruz; içeride Kutsal Bakire ile İsa büyük ve pürüzsüz bir kürenin üzerinde durmuş, yakınlarda kıvrılan altın varaklı bir lambaya doğru hareketsizce dökülen yontulmuş bulutlarda süzülüyor; metal kaplarda mumlar var; Meryem'in kararlı ayağı bir yılanı eziyor. Her biri diğerinden daha da büyük işkenceler görmüş taş figürlerin dünyası bu – ta ki en acılı insanlar kendilerini, hafifçe sallanan ama asla mücadeleden vazgeçmeyen başlarıyla önlerinde bulana dek. Sıralardan birine uzanıp Tanrı'nın evinde kestirirken düşüncelerim,

bu nesnelere saldığı gölgeler kadar biçimsiz ve özgür. Kısa bir süre önce Lourdes'da dağlarda yaşıyan bir kız, mucizelerin dönüşünün inkâr edilemez müjdesi Meryem'i görmüş. Acaba papa da heykelleri en az insanlar kadar seviyor mudur? İsa, uğradığı ihanetin engin kederi de dahil olmak üzere, tüm duyularıyla acı çekti. Her türlü ıstırapla vuruldu ve kinin görüntüleri, kokuları, sesleri ve tatlarıyla yandı.

Ailemiz en geçici sevgi hissini bile kaybetmiş durumda. Kızlar sessiz ya da hazırlığı yapılan, öfkeli ya da güç toplayan bir savaşın olmadığı bir an bile görmedi. Ev maskaralığı devam ediyor – ben iş görüyorum, Claude da laboratuvarına yürüyor ve bazı günler kızlar bir anlığına oturup konuşurken her şey neredeyse normal görünüyor. Ebeveynlerinden birinin eliyle diğerinden uzakta kalmaları ve uzlaşmama konusundaki ısrarımız, Claude'un da onlarla iletişim kurmasını artık hoş görmeyeceğim anlamına geliyor: Onun da bulunacağı bir etkinliğe gitmekten söz ettiklerinde bile azarı yiyorlar. Claude'un onları kenara çekip acele acele "akıllarını başlarına getirme" girişimleri de gözümünden kaçmış değil. Bağlılıklarla dolu bir dünyada yaşıyan bir çocuk olmak hiç de keyifli değil. Sokaklarda dolaşan kimsesiz hayvanlar misali evsiz avareler gibiyiz; ailemiz yalnızca dışarıda ve gece vakti bağ kurabiliyor.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Herkes kendi yolunu izler. Bazıları buna fazlasıyla hazırlıklıdır ve çizilmiş izleri vs. takip eder. Bense bilimin tarlasına dolambaçlı yollardan geçerek vardım ve belki de başkalarının cesaret edemeyeceği biçimde, tarlayı boydan boya geçtim. Ama fizyolojide bunun kötü olmadığı kanısındayım, zira bana yeni manzaralar gösterdi.

Peki ya oğullarım? Onları kurtarmak için her şeyi feda etmez miydim? Bebekler artık yok fakat her gün aynı soru: Kendi hayatın ya da başkalarının hayatı uğruna nereye kadar gidebilirsin, nereye kadar?

İyi bir dramda *tanınma*, özellikle rollerin yer değiştirmeye başladığı anda, bir husumet veya kan bağı haline işaret ederek bilmezlikten farkındalığa geçişi belirtir. Gündüz vakti, kızlarla birlikte köpeklerini yürüyüşe çıkaran kadınları gördüğümüzde, onlara bakıp zihnimize notlar alıyoruz; bazen o kadar dik bakıyoruz ki karşılığında kızgın bir bakış görüyoruz. Yine de vazgeçmiyoruz bundan çünkü daha sonra, serseme dönmüş bir hayvanı aynı hanımefendinin gözü yaşlı kucağına bıraktığımız da çok oluyor.

§

Claude, Collège de France'taki halka açık bir dersten:

"Beyler, en son derste size, kapalı bir alandaki çoğu oksijenini kullanmış bir hayvanın, sağlıklı bir hayvanı öldürecek koşullarda yaşayabildiğini göstermiştik. Dikkatinizi bu konuya çekmemin sebebi şu ki, daha zayıf bir hayvanın sağlıklı olana kıyasla zarara daha iyi direnç gösterdiğini görmenin tuhaf olduğunu düşünebiliriz.

Deney: Her zamanki gibi cıvanın üzerine yerleştirilmiş bu cam fanusta iki buçuk saattir halihazırda fazlasıyla hasta olan bir ispinoz bulunuyor. Kıvranan ve güçten düşmüş bir halde yaşam savaşı verdiğini görebildiğiniz bir kuş daha ekliyorum. Yeni gelen kuş bariz bir biçimde daha hasta ve hemen teslim oluyor. Fakat cam fanusu kaldırırsam yeni gelen kuş, ölümün eşliğindeymiş gibi görünmesine rağmen, hemen toparlanıp uçuyor; cam fanusta iki buçuk saat geçirmesine rağmen ilk kuşun fizyolojik çevresi ölçülebilir bir şekilde değişmedi ve bir yarım saat daha dayanabilir durumda. İspinoz da iyileşecek ama bu uzun sürmeyecek."

Evdeyken, Claude odadan odaya volta atıp Avrupa'nın dört bir yanındaki biliminsanlarından monografılar okuyor. Onun etkisinde kalmayan her şeyi hor gördüğünü homurtusundan anlayabiliyorum. Etrafta dolanıp masalara vurarak, kontrollü laboratuvar koşullarında test edilemediği ve dolayısıyla "bilinebilir" olmadığından Charles Darwin ve *Kökeni'*ne duyduğu nefreti ilan ediyor. Claude'un Kırmızı Defteri: "Yalancı biliminsanları her şeyi açıklamaya dair büyük bir iştaha sahip olsalar da ispat konusunda pek şevk göstermezler. Her şeyi açıklayıp hiçbir şeyi kanıtlamazlar. Açıklamak için acele edip kanıtlamak için etmezler." Kilisede de Darwin'in evrimine dair kuru bir gürültü söz konusu ve Claude'un rahiplerden daha da Katolik şeyler söylemesi beni güldürüyor, fakat Claude açıkça şunu kabul ediyor: "Her şey evrimdir. Evrimsel fikir artık tüm bilimlerde egemendir. Bir varlığı, olguyu ya da tarihi evrimi olmadan bilemeyiz. Hiçbir dönem tek başına bir varlığı veya olguyu mutlak biçimde nitelendiremez."

Bu tesirli izahın ve yükselen olaylar zincirinin ardından kahramanımız, Fransa gök kubbesinde zirveye oturuyor: Tıp Akademisi, Bilim Akademisi, Sorbonne'da genel fizyoloji profesörü, Collège de France'ta tıp profesörü – fakat yine de şayet bu bir trajediye, iyi talih tersine dönebilir. Komediye, kör talih gibi görünen şey değişmeye başlayabilir. Karnındaki ağrı onu yok ediyor ve kimse nedenini bilmiyor. Bağırsak iltihabı, belki de kolera olduğunu düşünüyor. Kusuyor. İkiye bükülüp yalnızca topallayarak yürüyebiliyor. Laboratuvarı idare ediyor ama izleyicilerin karşısında durmakta zorlanıyor. Alevlerin anlattığı hikâyelerin bir ustası olarak, bir sonraki adımda yapılacakların talimatını veren sesler duyuyorum –eğer soluk soluğa kalmışsa ve fazla hızlı hareket etmesine yol açan bir enerjiye sahipse– biraz yatışma vakti, bir adım geri, bu ateşin sana ihtiyacı

yok, özgürlüğü asılsız olsa da, tıpkı sonunda olduğu gibi, olay örgüsü çatışma olmadan hareket edemez. Algılandığı üzere çatışma, zamanı ilerlemeye zorlayan bir dizi gerginlik halinde, her durumda bulunabilir. İyi bir konuşmacı iyi bir yalancıdır derler; dolayısıyla dönüm noktası, bir argümanı en iyi kimin inşa ettiğine dayanabilir. Bir saat içerisinde yakıtla dönüp düzgünce yatağa bırakıyorum; hemen kabul görüp bir içecek gibi alev alıyor.

§

Claude, Saint-Julien'a ve adi annesine dönüyor. Claude, malikânenin önüne altı porsuk ağacının, yani *six if*'in ("sees-eef" veya Sysiphe/Sisyphos'a atfedilmiş bir kelime oyunu) yer aldığı bir koru diyor. Koruya "Sisyphos'un Bankı" adını verdiği taş bir bank yerleştiriyor.

Burada, bu bankta, Sisyphos kandırıp bağladığı Ölüm başta olmak üzere birçok şeyi çaldığı gibi bir ânu da çalıyor. Yaratılışın en elle tutulmaz yırtıcısını yakalamayı nasıl başardı? Ölüm: "Al, bu zincirleri giy Sisyphos, seni Plüton'un âlemine götürmek için gönderildim." Kendini nazik bir yardımcı olarak sunma hilesini akıl

eden Sisypnos ölüm karşısında Ölüm'ü ve işin düzgün yapılmasını önemsiyormuş gibi yapıyor: *"Ab, Ölüm, bu zincirler yeterince sağlam mı bilemiyorum. Belki de beni taşıyacaklarından emin olmak için önce sen denemelisin."* Tatlı dil onu en iyi tanıyanları veya hakkında uyarılanları bile kandırır; kralken bile halihazırda hırsızdı ve en zavallı tebaasından çalardı. Sisypnos, Ölüm'ü kendi zincirleriyle bağlıyor ve sokaklarda gezdirdikten sonra onu hava geçirmez bir odaya kilitliyor. Daha yeni ölümsüz kılınmış bu günde sevinçli haykırışlar duyuluyor ama en yaşlı ve hastalar bile tam anlamıyla mutlu olamıyor, çünkü Ölüm yoksa acının yükselişi de bin kat artıyor; savaş alanlarındaki ağır yaralı askerler, başsız ya da sakat halde gezinip sevdiklerinin kapısını çalmak için ölemeyen bedenlerini sürüklüyor. Anneler, eşler ve oğullar korkuyla haykırıp tanrılara bu sözümona cesetlerle ne yapacaklarını soruyor. Kaos kalabalık gezegenin üzerine çöküyor ve nihayet Zeus, Ares'e silahlarını alıp Sisypnos'u ziyaret etmesini emrediyor: *"Ölüm'ü hapsoldüğü yerden ve zincirlerinden kurtar ve Sisypnos'u ilk ve son kez cezalandır."*

Zeus: "Ölüm gelip çetelesini tutmadığı ve askerleri almadığı sürece bir savaşı nihayete erdirmek mümkün değildir. Hiçbir ölüm şiddetten daha kötü değildir." Ve Ölüm özgürlüğüne kavuşuyor.

§

"Bu arada Fanny, geçen gece kocanı bir baloda gördük." "Fanny, kocanın derslerinin önümüzdeki ay tekrar başlayacağını duydun mu?" "Fanny, prensesin yeni salonu hakkında ne düşünüyorsun? Ne? Hiç gitmedin mi?"

Prenses Mathilde'nin salonunda yemek yemek ya da operaya gitmek konusunda Claude'un şikâyeti: "Eğlenmenin ne kadar

yorucu olduğunu anlıyorum. Çarşamba Garches'a, dün Enghien'deki prensese, bugünse Boulogne'daki barona gittim."

Yatakta uzanıp kocanın ölmesini dilemek normal mi? Hiçbir mevsimi, takvimi, havası, artışı ya da azalışı olmayan bir normal; onun orada asılı olduğunu düşünmek; Claude'un dökülen sakatatını hayal etmeme neden olan bu günahkâr nefrete takılı kalıp bomboş tavanın hiçliğinde boğulurken, bedenim de tutkumu bir makara gibi göğsümde toplayıp demir zincirleri sıkıştırıyor. Claude'un diğer odadan gelen gerçek veya hayalî adımlarının sesi öfkeyle ürpermeme neden oluyor. Her nefes, her adım, her lokma, bütün varlığı öylesine büyük bir para israfı ki.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Her şeyi uzlaştırmaya dair genel bir eğilim: fizikçilik, dirimselcilik, katıcılık, suykçuluk, maddecilik, ruhiyatçılık vs. Bir komedi. Savları ayrı bir kitapta belirt.

"Bedbakt adam! Beni terk edeli yedi aydan fazla oldu ve Paris'e döndüğünde izdivaç evine dönmeceğini söyleme cüretini gösteriyorsun. Neden tehditlerinde söylediğin gibi, inceliklerine fazlasıyla aşına olduğun zehirlerinden birini kullanarak benden kurtulmuyorsun? Beni böylesi kötülüklere göğüs germek zorunda bırakmaktan daha az zalimce durdu bu! Anne babanın sıkıştırmasıyla bana 10 yıldır ezilip ediliyor. Bana karşı korkunç davranışlarını bildiğinden, suçluluğunu benden kaçarak dindirdiğini görebiliyorum. Seninki gibi bir vicdanla çok mutsuz olmalısın. Annen, düşündükçe aklını yitirmeme sebep olan o hizmetçiyi yerine koyarak seni ve servetimi—yani bütün eylemlerinin itici gücünü—tam anlamıyla yönetmenin bir yolunu buldu... Bay Davaine'in nasihatlerinin seni gereğinden fazla etkilediğinden

eminim ve evliliğimizde olan bitenlerin çoğunu onun etkisine bağ-
lıyorum. Dünyadaki herkes dostluğunu ve saygını hak ediyor;
mutsuz eşin ve küçük çocukların dışında. Çoktan Paris'e gelmiş
olma ihtimaline rağmen bu mektubu Saint-Julien'a yazıyorum.

Fanny Bernard

Daha az mutsuz olmayı umduğum başka bir dünyada görüş-
ürüz belki."

George Sand: "At, inek, köpek ağlar; sıkıntılı bir geyik gibi ümit-
sizlik gözyaşı dökerler ama aynı zamanda acı ve şefkatten de
ağlarlar." Aristoteles için acı, keyfin zıttı olan ama fiziksel olma-
yan bir duyguydu. Düşünce de dahil olmak üzere tüm duyuların
sancılı bir boyutu var. Babalarının bizi terk ettiğini nihayet fark
eden Tony ve Marie dairede kalmak istiyor ama çıkmak zorun-
da bırakıyoruz. Kızların baktığı hayvanların sayısının giderek
artması bir yerde kalmayı güçleştiriyor. Masraflarımın bir kısmı
için *Hayvanları Koruma Topluluğu*'ndan iki frank istememle bir
tantana başlıyor; tabii kimse Claude'un topluluğun kayıtlarında
üye olarak yer almasındaki ince alayı kaçırmıyor: 1 Ocak 1865,
Bernard (Claude), fizyoloji profesörü, Collège de France.

"Denek ben yandı bile vermeye tenezzül etmediğin bir entrika-
cuyun, öyle mi? Kendi işlerini benden tamamen saklamak seni
kötücül biri yapmaz mı? Üste birine sahip olduğum bir evden
gelen kirayı bana vermediğini bilmediğimi mi sanıyorsun? Birkaç
gün sonra, bakımını benimkine tercih ettiğin hizmetçinle yaşamak
için beni terk edişinden bu yana sekiz ay geçmiş olacak. Ama
bu kadar uzun süre ayrı kalmak için başka sebeplerin de ol-
malı, zira 'Ders Değerlendirmesi'nde sağlığını tekrar kazandığını
daha yeni okudum.

Bu mektubu yazarken harcadığım gayreti hak etmiyorsun. Bay Davaine'in nasihatlerini dinlemenin tek sebebi duygularına denk düşmesi.

Kocası tarafından terk edilmiş bir kadının neler yapabileceğini bulup bana vermeyi reddettiğin zeçi yeriden kazanmak için çaba sarf edeceğim."

Babamın bana bıraktığı ve Faubourg Saint-Denis'de bulunan bir binanın durumunu öğrenmeyi talep ediyorum. Claude'un kızlara gönderdiği bir meyve sepetini Saint-Julien'a geri gönderip Davaine aracılığıyla, gönderim masrafının karşılanmasına dair bir talep de iletiyorum. Artık kızlarımın, onların şerefine leke süren bir babadan meyve sepeti kabul etmeleri yasak.

Monsieur,

Je vous prie de faire porter
chez M. Bernand un panier qui
se voit dans l'ouvrage.

Je ne refuse formellement de
je dépenses à mes filles
l'accepter des fruits envoyés
par un père qui les a données
à l'usage qu'on me rend
11. 40 que j'ai dépensés.

J'ai l'honneur de
vous saluer.

Comme T. 170

Claude'un Ècoles Caddesi'ne taşındığı gün alengirli bir *resmi ayrılık* sürecine giriyoruz. Kızlarla birlikte Sacré-Cœur'deki manastırda yaşamayı umuyorduk ama başrahibe köpeklerimizi kabul etmedi. Aylık ödemeler ve daire ararken gereken ek harcamaların yanı sıra bana ait mobilyaların iade edilmesi için Claude'un peşine düşmesi amacıyla bir avukat –Bay Boinod– tutmak zorunda kaldım. Aylık 1.500 Fransız frangı ve daire başına 1.000 frank istiyorum. Ne de olsa o, yılda 30.000 frank maaş kazanan bir senatör – akademik yayıncılarından ve kitap satışlarından söz etmiyorum bile. Claude: “İnsan ne istemesi gerektiğini bilmediğinde, düşmanının ne istediğini bilip tersini istemelidir.” Gümüş ve ketenin yarısını, fildişinden bir İsa'yı, oyulmuş meşeden yapılmış kutsal su kabını, çocukların resmini, kitapların bazılarını (özellikle de İmparatoriçe Eugénie'nin hediye ettiğini) ve “son çocuğuma ait birkaç ufak şeyi” istiyor.

“Az önce, masanın anahtarıyla birlikte evime gönderme cüretini gösterdiğin ve kilidi açmayı bile bilmeyen Bay Davaine'i ağurladım. Uzunca bir süre denemesine izin verme keyfini tanıdım kendime. Senin hakkında söylediklerimi sana iletcektir. Bana karşı davranışın hâlâ eşine köle gibi davranan bir ködügüncülere benziyor. Annenin kim olduğu apaşık ortada.”

Claude kendilerine bizzat hitap edemediğinde kızlar, onun hatıralarında olduğu gibi birer çocuk muamelesi görmeyi reddedecek kadar büyük. Claude'a göre fiilen var olmayı bıraktılar, zira benim etkim altında yaşadıklarını ve benim görüşlerime katıldıklarını varsayıyor. Mariette Rey aşçı ve temizlikçi olarak Claude'la kalsa da bunu gönülsüzce yaptığına eminim.

Claude'un Sebt günündeki işleri bitmek bilmeyen bir rahatsızlık kaynağı ve evdeki alışkanlıkları hem mantıksız hem de nahoş. Fransa'da boşanma, 1792'de yasal hale getirildiğinden bu yana, çiftler ancak altı aylık bir bekleme süresinin ardından masraf ve suç olmadan boşandığında cumhuriyetçi ve devrimci kabul ediliyor. Evliliğin siyasetten ibaret olmadığı bir dönem var mı? Boşanma hiç eski sevgililer arasındaki mahrem bir ihmal oldu mu ki? İlk Napoléon'un medeni kanunu boşanmayı kısıtlayıcı kılıyordu, çünkü bütün ailenin rıza göstermesi gerekiyordu. Anlaşmazlık bir gerekçe olarak elendiğinden ve zina yalnızca bir kadın tarafından yapıldığında geçerli sayıldığından, eş ve kızların kontrolü canla başla yeniden kuruldu ve boşanma 1816 yılında tamamıyla hükümsüz kılındı. Yasa koyucular 1831, 1832, 1833 ve 1844 yıllarında yeniden bu hakkı sağlamaya çalışsa da her seferinde Akranlar Odası tarafından oylama sonucu reddedildi. Şimdi de radikal kadınların kulüpleri bu meseleyi bültenleri *La Voix des Femmes*'e taşırken Parisli emekçi kadınların kurduğu yarı-askerî örgüt *Vésuvienne*'ler bu yasa lehine konuşmalar yapıyor. Yine de sıkışmış durumdayız ve kızların yaşamı onun kontrolünde. Eşlerin ve kızların neden manastırlara girdiğini ya da din değiştirdiğini merak ederler. Bir babanın kızlarını idare hakkına vurulan darbeye *rapt de séduction*¹ deniyor.

1. (Fr.) Baştan çıkararak kaçırma. Evli bir kadının kendi rızasıyla evlilik hayatını geride bırakarak kocasını terk etmesini ya da sahip olduğu bir tutkuyu gerçekleştirmek ya da evlenmek üzere baba evinden kaçmasını ifade eden terim. (Ç.N.)

Bunu söylemekten iğrenmem gerek ama şimdi bile kendimi gülümsemekten alıkoyamıyorum; evliliğimizin başarısızlığının, evinden birkaç adım ötede mutsuz bir çarpıklık halinde bulunan yaşlı Bayan Bernard'ı öldüren son darbe olması muhtemel, en azından rastlantısal olabilir. Claude'un eski dostu, o menfur Pelouze ve sevgili Profesör Rayer de birkaç ay içinde öldü. Claude'un Paris'e dönmek için ilkbahara dek acele etmeyeceğine ve döndüğünde de salon sahibelerinin yanı başına ağırlanacağına şüphe yok. Edebî kuruluşun çehresini yenileyecek; Ernest Renan, Goncourt Kardeşler ve diğerleri. Onunki gibi bir anne bunların hiçbirini önemsemezdi. Pis ellerinde onun için önemli olan tek bir şey vardı ve artık hepsi Claude'un.

Charles Brook Dupont-White, *Revue des Deux Mondes*'dan, "Pozitivizmin Felsefi Astlığı":

"'Hayır,' diyor insanlar. 'Yapamazsın! Beni görülür ve somut olana indirgiyorsun. Ama dokunup gördüğüm şeylerin ötesinde de düşüncelerim ve isteklerim var. Dünyanın kökeni ve amacı

dikkatimi çekiyor. 'İnsanlık kimin umurunda?' demeyeceğim!' 'Olmak ya da olmamak' hâlâ ciddi bir mesele. Ben inançlı bir hayvanım, diyor Fénelon. 'Öğrenebileceğimden çok daha fazlası, bilmek isteyeceğimden çok daha azısın...' Ama ölen insanın ıstı-
rabı - ya bundan ne anlıyorsun? Her canlıyı dolduran cefa - bu acıyı beş dakika susturabilecek ne öğreniyorsun? Herhangi bir çözümün var mı? Tahmin ve Hayal Gücü daima yanlış değildir. Kolomb, Amerika'yı tahmin etti. Yunanlar yerçekimini tahmin etti. Bir fizyolojist şöyle der: *Natura non facit saltus*¹."

1. (Lat.) Doğa, sıçrama yapmaz. (Ç.N.)

2.

YAZARLAR | İZLEYİCİLER

Yalnızca Claude ya da kilisedeki dedikoducular değil, sanki tüm dünya Bay Darwin'i tartışıyor. Onu gün bittiğinde İngiltere'de, mide bulantısıyla gölgeler içinde yatarken hayal ediyorum. Kayboluyor. O ise gitgide büyüyor. Sardunyalar ve çayla eve mahkûm, alkış köpüğüne rağmen hayatı mahrem bir ıstırap içinde, demirden bir bahçe masasında söyleniyor. Belirli bir evrimsel zikzaktan hayatta kalan son kişi olarak kurtlu arazisinin ve içindeki kurtların üzerine titriyor. Bu enginlikte, hayal gücü geçmişinin bir imgesini görmeye yelteniyor; yaşamın kumarlarının mağluplarını ve vârislerini hayal gücüne sunan bir imge. Geçmişlerine körleşen ya da en azından sağ kurtulduğu için şaşkın vârisler saldırganca ilerliyor –zira görünen o ki zaman, bakılmayı desteklemiyor (*Böyle olmayabilirdi, zaman teşhirci olabilirdi,* diye düşünüyor)– ta ki ilgi odağında duraksayıp iri cüssesiyle geri çekilene dek.

Darwin, Asa Gray'e mektup:

"...Bu arada duydum ki baş düşmanlarımdan biri (asabımı bozan tek kişi), namı diğer Owen, Kuşlar konusunda ders veriyormuş & hepsinin tek bir tane den türediğini kabul edip kanatsız okyanus Kuşlarının kanatlarını zaman içerisinde kullanmayarak yitirdiği fikrini kendine aitmiş gibi öne sürüyormuş. 'Beni ya hiçbir şekilde anırtmıyor ya da Buffon & Vestiges'a' değinirken acı bir alayla söz ediyor..."

Darwin, tarihin değişimi açıklama, insanları tüm hikâyeye yerleştirme amacıyla hayata geri dönmek istediği konusunda ısrar ediyor –fakat ejderha avlayan meslektaşları yalnızca fosil ardına fosil çıkarıyor– ve Darwin saçmalıktan başka bir şeyi ifade ettiğinden emin olamadığı Richard Owens'ın revaçta kelimesi *dinnoxoru* reddediyor. O zamana dek bulunan fosiller oldukça az ve böylesi bir karmaşadan tutarlı bir şey çıkarmak mı? İskeletlerin olması gereken yerlerde duran parçalar, ana kuramların yekvücut olduğu tek seferlik atılımlar, birbirinden milyonlarca yıl uzakta yaşamış canlıların parça ve kısımlarının en yakın arkadaşlarmış gibi bir araya getirilmesi mi? Üstelik tek bir iskeletin kemiklerini bulmak bile yüzlerce başka iskeletin parçalarını ayıklayıp elemeyi içeren bir abesle iştigalken. En tamamlanmış koleksiyonlarda bile bir yaratığın bütünü nadiren görülüyor. Darwin: "Paleontolojik koleksiyonlarımızın son derece kusurlu olduğu herkes tarafından kabul edilmiş durumda." Ardından, olmaz ya, bir şeyi bir araya getirebilecek yeterince malzeme bulunduğu anda, onu tamir etmek için gerekli kablo, alçı ve macun zanaatı bambaşka becerileri elzem kılıyor. İskelet parçaları ya uyduruluyor ya da yanlış canlıya ekleniyor. Zavallı Edward Cope bir omurganın

1. Fikirleriyle kendinden sonraki doğabilimcileri etkileyen Georges-Louis Leclerc Comte de Buffon ve evrim düşünürü Robert Chambers'ın kaleme aldığı *Vestiges of the Natural History of Creation* [Yaratılışın Doğal Tarihinin Kalıntıları] adlı eser. (Ç.N.)

uç kısmına kafatası yerleştirip bu canavarı yayımlayarak coşkun bir alaya maruz kalıyor. Nihayetinde gözlere, cilde veya renklere; suda veya ormandaki hareketlere; hıza, sese veya alışkanlığa dair neredeyse hiçbir şey yok. Zira bu şeyler, canlıları yutup yenileyen unsurlara indirgenmiş. İnsanlar hayvanların soylarının tükenebileceğine ya da soyun tükenmesinin ve soyun temelde birleştiğine bile inanmıyor, diyor Darwin umutsuzca. Peki soyları tükenmiyorsa bu devasa hayvanlar nerede saklanıyor? Fosiller yakın zamana ait cesetlerse neden her taş, çöl ve uçurum ağzına kadar dolu değil? Bir gün fosiller şüphelerimi doğrulayacak, diye fısıldıyor Darwin, doğrulmasına yardım etmek için mutfaktan aceleyle gelen Emma'ya: Hepimiz bu işin içindeyiz.

Çocukken Darwin avla ve hatta atletizmle ilgileniyordu ama bir keresinde hırpalanmış bir köpek gördü ve şahit olduğu manzara onu kusturdu. Tıp Okulu'nda cesetlerin tavuk gibi doğrandığı anatomi tiyatrosunu gördüğünde sınıftan koşarak çıkıp çalışmalarını geride bıraktı ve sonrasında bile *kan* kelimesini kullanmaktan imtina etti. *Beagle*'a katılma daveti onu, halihazırda pek de iyi gitmeyen papaz okulundan ayrılmaya itti: Elleri bahçede fazlasıyla meşguldü ve Tanrı'yla hiç ilgilenmiyordu. Ama gemideyken tropik hastalık mürettebatın çoğunu öldürürken onunsa elleri uyuştu. Darwin:

"Bu yolculukta geçirdiğim zamanın, diğer tüm yönleri göz ardı edilirse, Doğa Tarihi'nde tam değerine kayuşacağına güveniyor ve inanıyorum. Bana öyle geliyor ki, genel bilgi birikimini artırmak amacıyla elinden geleni az da olsa yapabilmek insanın kendini adayabileceği en saygın hayat gayelerindedir."

İngiltere'de kuzeni Emma ona yürüyüşlerde eşlik etti, onunla birlikte okudu, ona refakat etti ve on çocuk verdi; Darwin'in acıya ve kana karşı hassasiyeti hamileliklerini bir lanete dönüştürse

de her doğumu kendisine sakladı. “Emma hayatım boyunca bilge danışmanım ve neşeli tesellim oldu; o olmasa yaşamak hastalıktan ibaret upuzun bir zaman olurdu.” İşte sana düzgün bir eş! Dokuz yaşındaki çocukları havaleden ölünce o bile kayıplarının çetelesini tutmuş olmalı. Darwin Kilise’yi reddettiği ve ayin ya da duaya katılmadığından Tanrı’nın bu iki eş arasında nasıl tuhaf bir pozisyonda durduğunu ancak tahmin edebilirim.

Darwin, *İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi*’nden: “Duyu merkezi kuvvetle kışkırtıldığında bedendeki kaslar genellikle şiddet dolu eylemlere gark olur ve bunun neticesinde, söz konusu hayvanın genel sessizliğine ve hiçbir faydası olmamasına rağmen yüksek sesler çıkarılır. Örneğin ada tavşanları ve tavşanlar sanıyorum ki çokça ısırap çekmedikleri sürece ses organlarını kullanmazlar. Tıpkı öfke gibi yoğun acının da şiddetli yakarışlara yol açtığını ve çılglık gayretinin bir tür rahatlama sağladığını gördük; dolayısıyla ses kullanımını her türlü ısırapla ilişkilendirilir hale geldi. Bir hissin Kas Eylemi için uyarıcı görevi gördüğüne dair genel bir yasa.”

Darwin yaşlandıkça pişmanlıklar uykusuzluğa, uçuşan imgelere ve dehşete dönüştü. Hem kendi hem de ailesinin sağlığı onun için bir takıntı haline geldi:

“Çocuklar insanın en büyük mutluluğudur, fakat sık sık daha da büyük bir üzüntüye neden olurlar. Bir biliminsanın hiç çocuğu, hatta belki de eşi olmamalıdır; zira ancak o zaman, bu koça dünyada önemseyecek bir şey kalmaz ve insan (bunu yapıp yapmayacağı başka bir soru teşkil etse de) bir Troyalı gibi kendini işine verebilir.”

Çalışkan biriydi ve her gün şiddetle toprağı döverek, “Çalışan kazanır!” diye tekrar ettiği söyleniyordu. Büyüteciyle kurtlara bakarken keyif kaynağı köpeğı Polly de etrafında zıplayıp dururdu. Bir dostla paylaşılan bir saatlik bir sohbetin ardından ishal ve titremeyle geçen bir gece. Dünyadan elini eteğini çekmek de bir tür ölüm.

Darwin:

"Yakında Down Kilisesi'ne 'anısına saygıyla' yazılı bir tablet koyarak resmen ölüp 'rahmetli Charles Darwin'in kaleminden' yazan kitaplar yayımlamak zorunda kalacağım."

§

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Patoloji organizmaya hiçbir şey eklemeyiz; yalnızca onu rahatsız eder. Patolojik durum yeni ve önemli bir özellik oluşturmaz; yalnızca mevcut olanları artırır, bastırır ya da saptırır.

Claude'un Saint-Julien mülkünün parasını ödediği ve kendini eşiyile kızlarının yükünden kurtardığı zafer dolu günden sonra, asistanları Paris'te kapısını aşındırırken bile kendi sayfiyede keyfine bakıyor. Magendie'nin –ve artık Claude'un– ektiği fizyoloji tüm şehirde çiçek açıyor. Yine de, neredeyse ben fark etmeden, benim davam da bir çete topluyor; başörtülerine sarılı yüzler ve kalın eldivenli eller uysal ve korkmuş hayvanları uzağa göndermek için çuval ve sandıkları sürüklüyor. Toplantılar, konuşmalar, arkamızda ya da yanımızda sıraya giren insanlar ve hepsini tanıyormuş gibi el sallayıp ciddi bir ifadeyle bakan ve selam veren, bazen de birlikte kahkahalar atan kızlar. Tuhaf bir his bu; kişisel savaşımın İngiltere'nin dirikesim karşıtı hareketinden son derece umumi bir itki yemesiyle oluşan bu şişkin kalabalıkta, *İngiltere Hayvanlara Zulmü Engelleme Topluluğu* doğrudan imparatora dirikesim karşıtı bir şikâyetle bulunuyor. İmparator yanıt olarak meseleyi incelemesi için, bittabi Fransa'nın en iyi bilim insanı Claude Bernard'ın liderliğinde bir komisyon kuruyor.

Altı ay sonra, Claude'un resmî "Dirikesim Raporu"nu yeniden basan Hayvanları Koruma Topluluğu'nun *Bulletin*'i etrafında endişeyle toplanıyoruz:

"...Akademinin dikkatini çeken iki kitapçık (*Bell's Life ve Vivisection, or Atrocities Committed in France* [Dirikesim, ya da Fransa'da Uygulanan Vahşet]) şunlara saldırıyor: 1. Bilimsel amaçlar uğruna fizyologlar tarafından kullanılan her tür canlı hayvan üzerinde yapılan her tür deney ve 2. Veterinerlik okullarındaki ameliyatlar... Bu suçlamalara bakıldığında biliminsanlarının, profesörlerin ve öğrencilerin âdet gereğince ya da hatta bir anlığına dirikesime giriştiği, bilimin riyakâr maskesini ya kendi egolarına hizmet etmek ya da zalimliklerini mazur görmek için giydikleri ve dirikesimleri iğrenç hazlarını tatmin etmek için uzattıkları düşünülebilir...

Canlı hayvanlar üzerinde yapılan deneyler daima korkunç bir his uyandırır ve bu dünyadaki herkes için geçerlidir. Kendimizi, en azından okullarda, belirli kısıtlamalar içerisinde uygulanan ve uygun biçimlerle koşullanmış genel pratiklerle sınırlandırıyoruz ki bu nokta, bu makalelerin yazarları tarafından göz ardı ediliyor. Buna ek olarak, ıstırapı daima mümkün olduğunca kısa tutmaya ve bilimin sunduğu çeşitli yöntemlerle (kloroform, eter, uyuşturucu maddeler, soğuk, kompresyon, sinirlerden kesit alma vb.) acıyı hafifletmeye gayret ediyoruz. Ne yazık ki, belirli çalışmalarda, örneğin sinir sisteminin işlevlerini keşfedenlerde, acının kendisi sık sık bir gösterge, mutlak surette gerekli bir rehber olabiliyor.

Bizi şaşırtansa insanların, fizyolojik operasyonlara dair herhangi bir deneyimi ya da anlayışı bulunmayan düşmanların boğa güreşi, avcılık, horoz dövüşü, zorla çalıştırma gibi

1. Robert Bell tarafından 1822 yılında kurulan, haftalık İngiliz spor gazetesi. Zaman içerisinde başka alanlardaki haberlere de yer vermiştir. (Ç.N.)

hayvanların sıklıkla umumi alanda mahkûm edildiği uygulamaları onaylaması! Okullarda her bir neşter darbesi bilim adına atılırken sirklerde sakatlıklar, acı, yorgunluk ve ölüm herhangi bir şikâyet olmaksızın sergilenebiliyor. Bunlar her ülkede yasaklanması gereken manzaralar; faydasız ve tehlikeli manzaralar, zalim ve ahlaksız! Ama konumuza geri dönelim. Canlı hayvanlar üzerindeki araştırmalarda amaç, aracı temiz ve meşru kılar; tıpkı bir uzvu ampüte eden ya da tümör çıkaran yetenekli bir cerrahın nihayetinde göreceği mutlu sonun düşüncesiyle desteklenmesi, teşvik edilmesi ve sakinleşmesi gibi. 'Hayvanı öldürün,' der Plutarkhos, 'ama bunu şefkat ve pişmanlıkla yapın, eğlence ya da haz için veya zulümle değil.' Ayrıca, hayvanlara karşı zulüm Fransa'da Grammont Yasası'yla cezalandırılıyor.

Canlı hayvanlar üzerinde yapılan deneyler fizyoloji için elzemdir. Dirikesimin icra ettiği hizmetler ölçülemez boyuttadır; bunu bütün doktorlara, cerrahlara ve doğabilimleri uzmanlarına sorabilirsiniz. Dirikesim bilimde gereğinden fazla egemen olmuş eski ve absürd hayallere, temelsiz sistemlere ve isimsiz hipotezlere karşı kendini ispat etmiştir. Deneysel ve pozitivist fizyoloji, yaşam bilimine asla sahip olmadığı bir kesinlik kazandırmıştır. Zaferlerinin sayısı yüzleri geçmiştir.

Fizyologlar elde edilen sonuçları insana benzerliği bulunmayan canlı hayvanlar üzerinde gelişigüzel uygulamayla eleştirilir. İlk bakışta bu eleştiri adil görünebilir. Operasyonlarımızı daima omurgasızlar üzerinde gerçekleştirseydik -ki bunlar bile birkaç vakada büyük yardım sağlayabilir- bu doğru olabilirdi. Fakat beyin-omurilik sınırları bulunan, beş duyuya ve dört uzva sahip, dört odacıklı bir kalbi, iki böbreği, iki akciğeri, bir diyaframı olan hayvanlar üzerinde çalışırken daha da fazla yardım sağladığı doğru. İkinci olarak, acıyla uyarılan vücutlara istinaden gözlemlediklerimizin sıradan yaşam koşullarında organların normal hallerinde

gerçekleşenle asla birebir aynı olmayacağına dair bir iddia da mevcut. 'İşkence ister; acı yanıt verir.' Bu itiraz gerçeklikten çok uzaktır. İstirabın, belirli kısımların işleyişinde bir aksaklığa neden olduğu doğrudur; bu aksaklık ender ve asgaridir ve daima göz önünde bulundurulabilir. Ama normalde herhangi bir düzensizlik olmaz ve neticeler normal halde gördüklerimizle titiz bir benzerlik gösterir. Bu hakikat üzerinde daha fazla konuşmayalım. Usta fizyologlar, becerikli profesörler ve kararlı bir amaca sahip, uygun yöntemi hızlıca ve münasip bir şekilde kullanabilecek elit biliminsanları tarafından gerçekleştirilmediği sürece deneylere izin verilmemeli... 'İnsan mantıksız bir sebepten kan dökmemeli ya da acı yaratmamalıdır ve yaşamın gizemlerini yorumlayanlar yüce bir zihne, bağışlayıcı bir ruha ve masum ellere sahip olmalıdır,' (Littré) sözü doğrudur.

Nihai olarak son soruya yanıt verelim: Öğrencilere daha önce tesis edilmiş gerçekleri gösteren ve canlı hayvanlar üzerinde gerçekleştirilen fizyolojik operasyonları umumi sunumlarda tekrar etmenin amacı nedir? Komisyon bu operasyonların mutlak surette gerekli olmadığına ve terk edilebileceğine inanmaktadır. Dirikesim, her şeyden önce laboratuvar deneylerini kapsar. Dolayısıyla bunları bir gösteri olarak sunmak faydasız, hatta tehlikelidir: Hevesli merak pek bir şey kazanmazken kamunun hassasiyeti büyük bir kayıp yaşayabilir."

Bulletin'i buruşturup şömineye atıyorum; duman doğru ânı kollarına belli belirsiz bir ilgi gösterip gizemli bir şekilde dönmeye başlıyor. Bir süre sonra tutuşmayacak gibi görünse de en küçük kıvılcım bile bir şehri yakabilir. Bu duman sırasıyla fazla amaçsız ve öfkeli ve nemli kâğıt tutuşmuyor.

Bay Bouvier, “Dirikesim Tartışmasının Takibi”:

“Beyler, canlı hayvan deneylerinde suüstimmaller bulunduğunu ve dirikesim pratiklerinde gerçekleştirilmesi gereken acil reformlar olduğunu duyduk. Deneysel fizyolojinin umumi gösterileri örnek olarak verildi. Beyler, kamuya açık bir öğretim kendini haklı göstermeye ihtiyaç duymaz. Bu, Fransız biliminin en görkemli yönlerinden biridir ve dolayısıyla ölümsüzdür. Bu biçimi yaratan Magendie, Horatius’tan alıntı yapardı: ‘Tunçtan daha sonsuz bir anıt diktim: *Monumentum exegi aere pèrennius.*’ Beyler, Alman biliminin tamamında herkesin dudaklarındaki tek Fransız doktorun kim olduğunun farkında mısınız? Magendie’nin halefi o: Gelip aramızdaki yerini alışıını izlediğimiz deneysel fizyolojinin profesörü. Ve onun öğretilisini sakat mı bırakacağız? Gösterilerini destekleyen bütün umumi deneylere müdahale edip onları yasaklamak mı istiyoruz? Onu Sorbonne’daki bir akademisyen gibi, siyah kepi ve cüppesiyle, bir tez yetkilisine mi indirgeyeceğiz?”

§

Kadim bir kahraman farkında olmadan bir hata yaptığında buna *hamartia* denirdi; olay türlerinin karıştırıldığı, büyük ve küçüğün yer değiştirdiği ve hükmün hedefi tutturamadığı bir yanlış hesaplama. Bir şey başarmayı çılgınca isteyen kahraman tam tersini başarır ve izleyicilerin yarısı, kendini diğer yarısına gülerken bulur. Bu hatayı, yanlış dönüşün kökenini, kendiy-le birlikte elleri ve ağzı da büken söz ya da fikir bükülmesini görmenin en iyi yolu nedir? Ne kadar kolay kandırıldığımızı, kalabalıkların yanlış gidişine takılmak için daima acele eden içimizdeki ahmağı bilmenin acısı ne kötüdür. Hıristiyanlar için bu yanlış dönüşün ismi *günah*tır ve İsa’ya karşı kullanılan gereçler

saz, haç, çivi, kutsal sünger, kutsal mızrak, çekiç, kerpeten ve zincirdi. İsa'yı biraz olsun uyuştursun diye şarap ve mür verildi ama o reddetti, çünkü acı bir şekilde konuşuyordu ve onu susturmak istemedi.

Goya'nın işlerinin yeniden gösterimi –Napoléon'un İspanya işgalini tasvir eden *Los Desastres de la Guerra* (1810-1820)– savaşın ağır “hakikat”lerini takdir etmek isteyen varlıklı kalabalıkları müzeye getiriyor. Minik gravürlerin arka planları o kadar karanlık ve gösterişsiz ki her bir imge bizi çerçeveye doğru eğilmeye zorlarken, bilgilendirme yazıları da *görmek* ve *bilmek* arasındaki sınırda bakmanın ne kadar güç olduğunu hatırlatıyor. Kızlarla birlikte odalarda geziniyorum ama daha sonra bu resimlerden gelen tek bir ses olup olmadığını, tüm o insanların böyle bir müzede onlara nasıl tahammül edebildiğini merak ediyoruz. Aristoteles: “Onlar kendi hanelerine fazla bağlı olmadığı sürece tanıdıklara acırlar; o durumda gelecekte başlarına gelebilecek ıstıraplara dair hissettikleri şeyi onlar için hissederler [...] çünkü

ürkütücü olan, acınası olandan farklıdır ve acımayı def edebilir.” Peki hangisi – korkuyla beklediğimiz mi, yoksa acıduğumuz mı? Gördüğümüz ya da düşündüğümüz mü, yoksa nihayet, yapacağımız şeyi belirleyen duyduğumuz mu?

Darwin, *İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi*’nden:

“Claude Bernard’ın ısrarcı olduğu ve bilhassa üzerinde durulması gereken bir nokta var ki o da kalp etkilendiğinde beynin de tepki gösterdiği ve beynin durumunun da kalpteki akciğer-mide sinirinde tepki verdiği. Yani her heyecanlanmada bunlar, vücudun en önemli iki organı arasında karşılıklı bir eylem ve tepki gerçekleşir...”

Claude, *Revue des Deux Mondes*’dan, “Kalbin Fizyolojisi”:

“Bu, bilimsel deneysel bakış açısıyla kalbe dair bir incelemedir ama şairleri alaşağı mı edecek? Romancıları? Filozofları? Fizyoloji, sanrılarımızı elimizden alır ve bize, bu zamana dek kalbe atfedilen duygusal rolün tamamıyla gelişigüzel olduğunu gösterir. Kısaca, bilim ve sanat, duygu ve akıl arasında tam anlamıyla bir tezattan söz etmeli miyiz? Ben bu tezada inanmıyorum. Hakikat bu farkı göremez ve bilimsanının hakikati sanatçınıninkiyle çelişmemeli. Aksine, saf bir kaynaktan gelen bilimin herkesi aydınlatacağına, bilim ve sanatın birbirlerini yorumlayıp açıklarken el ele tutuşmaları gerektiğine inanıyorum.

Fizyolog için yaşayan ve ölen şey hayvan değildir; bunlar dokulardan oluşmuş organik maddelerdir. Benzer şekilde, bir anıt parçalandığında da yok olan şey heykelin ideali değil, yalnızca ona şekil veren taşlardır... Duyguların ifadesi, yaşayan makinenin iki mükemmel çarkı olan kalp ve baş arasında bir alışverişle gerçekleşir. Tüm bu açıklamaların yalnızca maddeci bir açıdan yapıldığı söylenebilir. Buna yanıtımsa sorunun bu olmadığıdır. Beni araştırmanın amaç-

larından saptırmayacak olsa, fizyolojide maddeciliğin hiçbir yere varmadığını ve hiçbir şeyi açıklamadığını kolayca gösterirdim; kalbinizin kırıldığını söylediğinizde bu hakiki anlamda fizyolojik bir durumdur! Bir matematikçi tüm titreşimleri açıkladı diye konser daha mı az güzel olur? Fizyolog yalnızca şeylerin maddesel temeline dair bir açıklama sunar. Fizyolog, şairin söylediği her şeyi yorumlayabilir; kalbe dair söylenen her şey doğru!

Bilim, sanatın gözlemleriyle çelişmez ve ben de pozitivismin ilhamı öldürmesi gerektiği fikrine katılmıyorum. Tam tersi olmalı. Sanatçı bilimde daha istikrarlı bir temel, bilimsani ise sanatta daha emin bir sezgi bulmalıdır.”

§

Claude'un komisyonunun ardından tek gelişme, Grammont Yasası'nda amatör dirikesime karşı bir öneri oluyor. Fizyoloji artık tip okullarında bile yaygınlaşıyor. Yatakta kocası olmayan ve kızları artık büyümüş bir kadın olarak gecelerim, laboratuvardaki çocuklar daha akşam yemeklerini bile bitiremeden yakalanıp sandıklara ve arabalara yüklenmiş, teslim noktalarına bırakılmış, şoförlere verilmiş büyüklü küçüklü köpeklerin nakliyle geçiyor. Bu ailedeki kendinden menkul *yazarın*, evden taşınarak bu hikâyedeki rolümü başarıyla ortadan kaldırdığına neden inandığını anlamak oldukça kolay: Gündüzleri o kadar yorgunum ki kent yaşamının perdesinde neredeyse görünmezim. “Akli başında hangi insan bu işi yapar Fanny, sırf ahmaklık, bir de öylece kenara atılmışsın!” Hızlı bir vodvilde yeni karakterler sahne ortasında bile girebilir; Paris'te bekâr hayatına döndükten hemen sonra Claude, Collège de France'taki derslerinden birine katılan genç bir kadınla, İmparatorluk emrinde yaşayan coşkulu bir Cumhuriyetçi olan Sarah

Raffalovich ile tanışıyor. Dersin ardından Claude'a yaklaşıp tıbbi bir meselede yardımını istiyor (Claude tabii ki yardım edemiyor). Ancak kadının zekâsından ve güzelliğinden etkilenip araştırmaya söz veriyor ve böylece *entelektüel* yazışmaları başlıyor.

Claude, Madam Raffalovich'e mektup:

"Çok şükür pek ciddi görünmeyen ıstırapınızın üzücü bir resmini çizmişsiniz. Doktorluk yapmadığımı size söylemiştim, fakat tavsiyemin faydası olacağına inandığınızdan, istediğiniz zaman sizi dinleyip bilimin iyi hissetmenize yardımcı olacak tüyoları olup olmadığını anlamak isterim."

Yahudi, Odessa'lı ve Paris'e taşınmış bir bankerle evli olan Raffalovich'in St. Petersburg gazetesine yazdığı entelektüel gidişatı konu edinen makaleleri, Claude'un etrafında dolanmak için bahane veriyor ve kocası, Claude'un bir imparatorluk senatörünün üniformasını ve tavrını takınmasından endişe duysa da kahramanımız kısa süre içinde akşam yemeği için salona davet ediliyor.

Claude, Madam Raffalovich'e:

"Dört yıldır çoğu akşam yemeği davetini reddediyorum ve bu yıl da, belki zamanla, beni bağırsak rahatsızlığımdan kurtaracak takvimimden ayrılmamaya karar verdim... Akşamları fazla yememe izin olmadığından, hatta bazen hiç yemediğimden, zavallı bir misafir olacağım konusunda sizi uyarmak isterim."

Claude, Almanca ve Rusçadan tercüme edilmesi gereken bilimsel makalelere ihtiyaç duyduğunu bahane ederek perşembe günleri saat beşten yediye dek Madam Raffalovich'e uğramaya başlıyor. Ona yazdığı ve sık sık küçük mor çiçeklerle süslü sayısız mektup, Raffalovich'in ilgisine duyduğu arzuya tanıklık ediyor. Fakat Ma-

dam Raffalovich'in yanıtları hiçbir yerde bulunamıyor, bundan önceki ketum bir yangında yanmış. Kendime birçok kez söylediğim gibi: Bir karakter sahne dışına itilse de izleyicinin düşüncelerinde var olmaya devam edebilir. Sahne dışı oldukça büyük bir yerdir.

Claude, Madam R.'ye:

"Sevgili Madam, her kusursuzluğu, her iyi özelliği, her yeteneği barındırıyorsunuz. Felsefenin en üst bölgelerinde ve bir ev ile aileyi idare etmenin en samimi detaylarında aynı derecede rahatsızsınız. Doğa sizi olabildiğince cömert donatmış. Birinin söylediği gibi: Ben bir bedene rastlamış bir ruhum, ki bunu diyen kişi, ruhunun böylesi kötü bir yuvası olduğunu görünce de bunun aptalca bir karşılaşma olduğunu eklemiştir. Sizdeyse sevgili madam, mutlak bir ahenk söz konusu; ruhun güzelliği, bedenün güzelliğiyle uyumlu..."

Goncourt Kardeşler, 30 Nisan 1869: "Tuhaf şeyler oluyor! Claude Bernard'ın Akademi'deki resepsiyonu ertelenip duruyor çünkü onu kabul edip geleneksel bir konuşmayla övecek kişi olan Patin ne söyleyeceğini bilemiyor. Zavallı Patin, çalışma odasındaki büyük fizyoloğun biraz önce ona öğrettiği fizyoloji kısıntısını merdivenin sonunda unutuyor."

Claude'dan Madam R.'ye:

"Güzel bir kadın olmamam ne yazık; sarımsın bir Apollon'un şehvetli öpücükleri ve tanyelinin mis kokulu okşayışları olmadan yaşayamayan narin bir çiçeğe benzetilirdim. Bunun yerine odasından bile çıkmaması gereken, eli ayağı tutmayan bir akademisyenim. Her zamanki gibi üç-dört gün evdeyim. Umarım grip tanrısı pazar günü için size verdiğim sözü tutmama müsaade eder."

Avukatım Boinod aracılığıyla Claude'a göndermek zorunda kaldığım mektup:

Mösyö, Madam Bernard'ın nafakanın aylık 1.500 ya da en azından 1.200 frankta sabitlenmesine dair yeni taleplerinin detaylarını öğrendiğimi size söylemeliyim. Genel olarak 1.100 franklık gıda yardımı, kendi istediği bir daireyi seçme yetkisi ve kişisel mobilyalarının iadesini talep ediyor.

Claude, Madam Raffalovich'e, yılbaşı arifesi, 1869:

"Gece yarısına üç var. Birazdan her şey değişecek, başka bir zamana geçeceğiz ve ebedî bir engel, iki dönemi ayırarak. Bu yıldan diğerine geçiş neler getirecek? Fiziksel herhangi bir şey değil gibi görünüyor ve saatin kolu, neden olduğu bu büyük olayın bilincinde olamaz. Yılların ayrılması, astronomik olgunun yavaş intikaliyle şüphesiz alakalı; bu olguları ancak etkileri zamanla biriktğinde, bunun için hızlandırılmadıklarında ya da rotalarından şaşmadıklarında algularız. Bence bu durum her şey için ge-

çerli. Bize ani ve anlık görünen tüm olaylar, öncesinde biriken yavaş ve kademeli etkilerin bir sekelerinden ibaret.

Örnekler: Fizyoloji alanında canlı bir varlık düşer ve aniden bir zehir ya da başka türlü bir maddeyle öldürülür. Kişinin istediği gibi uzatabileceği belirli bir aralık boyunca zehir, herhangi bir etki göstermeden birikir ve ancak yeterli miktara ulaştığı anda etki belirir; görünürde birdenbire olsa da gerçekte öyle değildir. Zihinsel alanda: Bir tutku aniden patlar; hayır, sık sık, bilinçdışı bir şekilde, önceden biriken etkilerin bir neticesidir bu yalnızca, evet."

Madam Raffalovich, Claude'u Comédie-Française'deki locasına davet eder:

"Sevgili madam, bugün çok kötüydüm ve yine de imparatorun önünde ders vermek zorunda kaldım. Daha iyi bir halde olmayı isterdim. Umarım yedi-sekiz günde bir uğrayan bu sıkıntılı dönem geçer; Théâtre Français'de saat sekiz buçuk civarı 16. -yandaki ilk- locada sizi ziyaret etmeyi umut ediyorum. Sonuna kadar kalamazsam lütfen beni bağışlayın."

Daha sonra, bir başka mektupta:

"Beaumarchais yaşamın bir savaş olduğunu söylerken haklıymış. Dünyanın yaşadığı kalabalıktan uzaklaştığımızda ona geri dönmek zorlaşıyor; içindeyken ise zeminden sökülüp akıntıya kapılmamak için savaşmak zorundayız. Ben artık savaşın ikinci aşamasındayım. Beni yutmaya çalışan her türlü inceleme ve komisyona karşı kendimi savunmalıyım..."

Ve tekrar:

"Geçen gece Tuileries balosunda korkunç derecede bıkkın ve yorgundum. Bu aldatıcı dünyevi sınırların peşini bırakıp işe geri dönmemi söylemekte haklıydınız. Ne de olsa bilim ne işveli ne de kaprisli bir kadın; onun uğruna çektiğiniz acıların karşılığını daima öder."

Claude Nisan ayında III. Napoléon ve İmparatoriçe Eugénie'nin sayfiye kalesi Compiègne'e davet ediliyor. Oradayken imparatorla baş başa kalma fırsatı kolluyor ve sohbetin sonunda bir asistan için maaş koparmayı başarıyor. İmparatoru yalnız yakaladığı bir sonraki andaysa Claude kısa ve tuhaf bir monoloğa girişmiş, laboratuvarlar Fransa'ya modern bilim için bir beşik ve deneme alanı sağladığından, Prusya'nın kendi laboratuvarlarına aktardığı düzenli bağışlarla inşa ettiği egemenliği kırmak için hükümet fonunda önemli bir artışa –ve daha da önemlisi kamunun da destek verebileceği yer üstü alanlarda kurulmalarına– ihtiyaç duyduklarına ikna etmişti onu. Claude: “Şanlı fizyoloğumuz Collège de France'ta, bir Alman üniversitesinin en kötü asistanlarının bile katlanmayacağı bir durum yaşamaktadır; yer altında, rutubetli ve hastalıklı bu tür viraneler 20 yıldır laboratuvarına ev sahibi olmuştur ve ayakkabınız ıslanmadan basabileceğiniz tek bir noktası yoktur. Fizyoloji ne burada ne de Fransa'da bulunan ve yurtdışındakine benzer kesin bir kurulumu sahip olmayan herhangi bir laboratuvarda barınabilir. Üst bir kaynağa göre yalnızca Almanya güzel ve iyi laboratuvarları olan çok sayıda üniversiteye ve deneysel fizyoloji bilimi alanında çalışan çok sayıda yabancı ve yerli öğrenciyeye sahipmiş.” İmparator, Claude'a Jarden des Plantes'ta bir laboratuvar inşa etmesini emrediyor. Claude: “Bilim beni yutup bitiriyor; ondan tek isteğim varoluşumu unutmama izin vermesi.”

§

Anna Kingsford, insanlar bana hemen yetiştirdiğinden Paris'e kocamı öldürmek için geldiğini biliyordum. Ne kadar baştan çıkarıcı bir ihtimal! Bu dedikodu yarı hakikat olduğu takdirde benim için ne tür bir suç ortağı olacağını merak ediyor ve öğ-

renmek istiyordum... Ülkemizi utancından kurtarma gayretiyle ders platformunda sana bakılmasını dert etmiyordun.

Hayvanları Koruma Topluluğu'nun *Bulletin*'inden:

“Madam Algernon Kingsford, tıp öğrencisi, Uluslararası Dirikesimin Mutlak Durduruluşu Topluluğu üyesi, *Bulletin*'de bu topluluk tarafından üretilen belgelerden belli kısımları tercüme etmeyi ve yayımlamayı teklif eder.”

Anna Kingsford, tanışsaydık, seni soru yağmuruna tutmaz mıydım? Böylesi bir cesareti nereden buldun? Yuhalamaları ve alayları nasıl görmezden geliyorsun? Eşin ve yaşamöykünün yazarı Edward Maitland, doğduğunda zayıf olduğunu ama anne babanın seni beslenecek yeni bir boğaz olarak görüp ortada bıraktığında hiç ağlamadığını söylüyor – ama hayatta kalmışsın. Daha sonra, bahçe çiçekleri refakatçin olmuş ve ilk yıllarından itibaren rüya okumaya başlamışsın. Anna Kingsford, hayalperest, ne görüyorsun? İçerice geçmiş iplerden giysiler mi? Nefes alamıyorsun, yoksa alabiliyor musun? Hiçbir zaman bir deri olmadı üstünde. Hikâyeni bir erkeğin ağzından anlattın, yoksa öyle değil mi?

Kalabalığın yukarısında, konu ne olursa olsun acının acı, kurban kim olursa olsun haksızlığın haksızlık olduğunu söylüyorsun; tilki avı deneyimini biliyorsun. Essex, Stratford'da Annie Bonus ismiyle, John'un on ikinci ve en son çocuğu olarak doğdun, infaz edilmiş kadın kahramanların edebiyatını erkenden yalayıp yuttun, kovalanmış bir yaratık gibi düştün. Boynuzlara, bir hayvanın güzelliğine, bir hayvanın zayıflığına, masaya dağlanmış bir hayvanın kuvvetine sahip kadındın. Kan kırmızısı bir ay yükseldi bazen ve sen bir şiir kitabı yazdın – ve ardından, on yedi yaşında da Azize Beatrice'i anlatan bir roman; “pagan bir halkın orta-

sında neredeyse yalnız ve öksüz bir Hıristiyan.” O zamanlarda bile Beatrice’i çarpıcı bir pozda incelemek için anlatıyı dondurma alışkanlığın vardı: ay ışığının renkleriyle “yaşayan bir şeyden ziyade zarif bir heykel”e çevirdiği “hareketsiz bir figür”. Vaktinden önce yazdığı destan, ilkel Kilise’nin zulmünün el koyduğu Hıristiyan Roma’da geçiyor. Beatrice, başı kesilen kardeşlerini Tiber’den geri alıp Antigone usulü gömüyor ve senin kaleminle coşkun bir hapis cezasına çarptırılıyor; bu sırada pagan Lysias da “şeytani bir vicdanın tüm dehşeti”yle cezalandırılıyor. Kitabına dair bir inceleme şöyle diyor: “[Annie Bonus] büyük bir araştırma ve derin bir dinî duygu gösteriyor ki bu, abartıdan tam anlamıyla uzak olması sebebiyle metni daha da keyifli kılıyor. Bugünlerde canını feda ederek şehit olmanın ‘aydınlık ve hususi tacı’ nı kazanan pek az görülse de en sessiz ve olaysız hayatta bile amansız fedakârlık anları bulunacaktır...” Rüya gördükten sonra kâhinlerin peşinden koşup tasavvurları nöbet sanılan bir kız hakkında yazıyorsun. “Bedenin gecesi, ruhun gündüzüdür.”

Yirmi yaşına geldiğinde, oy hakkı için kampanya yürütüp *Ladies Own Paper*’ın editörlüğünü yaparken Ninon Kingsford adı altında kadın haklarını savunuyor, tıp kariyeri olamayacağı söylense de gelecek vaat eden bir kadının kaderini anlatıyorsun: “Amacına ket vurulmuş, tek hayalinin üstü çizilmiş bu kadın hakkını tek başına aramak zorunda bırakıldı ve ona sunulan yetersiz eğitim de sığ ve yüzeyseldi... deniz kıyısındaki kayalara bağlanmış bir başka Andromeda gibi duruyor işte... cehaletin zincirleriyle bağlanmış, ismi ‘usanç’ olan korkunç canavarın âciz avı. Fakat eğitilmiş adam için ne yükseklikler, ne derinlikler mevcut! Tıpkı Perseus gibi, yüksek yamacın ucundan atlıyor o... Perseus ne zaman güzel Andromeda’yı kurtarmaya, bağlarını çözmeye ve onu özgürleştirmeye gelecek?” Bir editör olarak,

“yanında iffet veya zarafetin barınmadığı, tam da bu yüzden güzelliğin yaşayan her türünü taş a çeviren, sanatı ve zevki hor gören vahşi, amansız, zor ve sevimsiz bir kitle” olarak tasvir edilen “yeni kadın” a dair daha iyi bir resim çizmek amacıyla “kadın dünyasının estetiğini, liberal ekolün ahlakıyla harmanlıyorsun”. Baskılar yüzünden, Shropshire’da papazlık yapan ve şayet vazalarını kaleme alacak olursan babanın mirasını senin uygun gördüğün şekilde kullanacağına söz veren kuzenin Algernon’la evleniyorsun. Sen ve kızın Eadith karşılıklı endişeleniyorsunuz ve anneliğin gereklilikleri seni boğuyor.

Arkadaşın Florence Miller anımsıyor: “Bay Kingsford, aşçı-hizmetçi olarak çalışan (adı galiba Belinda’ydı) etli butlu ve becerikli genç bir kadının yardımıyla evi çekip çevirirdi; yemekleri sipariş edip gündelik yaşamın bütün detaylarını düzenlerdi. Öte yandan, ben vardıktan sonra akşam yemeğe oturup ertesi gün yapacaklarımızı planlarken Bay Kingsford kısaca şöyle dedi: ‘Nina, biliyorsun ki yarın cumartesi ve vaaz günleri henüz değişmedi.’”

Anna Kingsford:

“Bir kuşu ormandan alıp kanatlarını kessem, uçamaması ne kadar şaşırtıcı olur? Ve ardından, bir süre sonra evde dolaşmasına izin verirsem ve kuş uçmadığını anlamaya başlarsa, uçmaya yeltenmeyi bırakması ve odadan odaya, basamaktan basamağa hoplayıp durmakla yetinmesi ne kadar şaşırtıcı olur? Evet, arkadaşlarım kuşu görüp evcilleştğini söyler. Kanatlarını kullanma yetisini yitirdiğinden bacaklarıyla hareket eder, halinden de memnundur. Ama izleyen arkadaşlarımdan biri –ismi Mill olabilir mesela– yine de, ‘Kuşun uçabilseydi bence daha mutlu olurdu,’ der.

Savunduğum şey oy vermenin asıl ayrıcalığından ziyade, bu imtiyazın kadınlara da verilmesinin tüm cinsiyete sağla-

yacağı faydadır. Kadınlara toplumda daha üst bir yer sağlar; erkekler nazarında onları yüceltir; mal ve eşya seviyesinden çıkarıp doldurmaları gereken konuma, vatandaş ve sorumluluk sahibi bir varlık konumuna getirir.”

Florence Miller: “Hizmetçi Belinda eve vardığımda sıcak suyu mu getirip üstümü çıkarmama yardım ederken minik Eadith, ‘evin ve hanenin tek kızı’ bacaklarıma yapıştı. Kısa sürede bir yakınlık kurduk... Hiç de hoş bir çocuk değildi, güzel annesine hiç benzemiyordu; daha çok gerçekçi, hantal bir hali vardı – her neyse, farklı başörtüleri ve saç modelleri deneyip eğlenirken annesi sohbet ve kahkahamızı duyup kapıdan kafasını uzatmış ve, ‘O çocuğa pek aldırma; yüz verisen seni devamlı rahatsız eder,’ demişti.”

Onun yerine ginedomuzun Rufus seninle kalacak. “Kocasız bir eş, çocuksuz bir anne olmaya ve içinde yaşayamayacağım bir yuvaya sahip olmaya zorlandım.” Kızın Eadith büyüdüğünde senin gibi düşünceli olmayacak; vasat ve ilgisiz olacak. Bu dehşet verici ev hayatı nasıl tatmin etsin? Mary Magdalen’in hayaliyle giyinip kuşanarak bir sonraki kasabada *Maria Johanna* adıyla Katolik olarak vaftiz edilmek istiyorsun. Seçtiğın bir başka isimle –*Colossa*– bir roman yayımlıyorsun; *In My Lady’s Chamber: a Speculative Romance, Touching a Few Questions of the Day* [Hanımımın Odasında: Günümüz Birkaç Sorununa Eğilen Kurgusal Bir Romans]. Daha başka kitaplar da yazıyorsun: Yunanistan, Galya, Hindistan, Venedik’te yaşayan hayat dolu kadınlar zaman ve kültürler boyunca dinî bir hürmet giysisi dokurken kendi İngiltere’n kaynıyor: köleliğin kaldırılması, kadın hakları, hayvanlara yapılan muamele. Dirikesimin büyüyen pratiğine karşı çıkan makalen Frances Power Cobbe üzerinde bir etki bırakıyor

ve seninle doğrudan temasa geçiyor; işbirliği yapmaya başlıyorsunuz. Ağabeyine bir ziyaretin sırasında et yemekten kaçındığını görüyorsun; “ister insanlık ister hayvanlar için olsun, dünyanın kefarecini ödeyebilecek tek etkili yöntem” olan bir dava bu.

Güzel giysiler içinde, vagon ve at arabasıyla ders platformlarını turluyor, *An Essay on the Admission of Women to the Parliamentary Franchise*'ı [Kadınlara Parlamenter Oy Hakkı Verilmesi Üzerine Bir Makale] dağıtıyorsun: “Şimdiyse Bay Mill'in söylediği gibi – eşikten geçen ikinci bir Bayan Garrett olmayacak– bundan böyle tıp gelecek vaat eden tüm kadınlara kapalı. Fakat bu ne ciddi bir hata! Eylemin kendi haksızlığı bir kenara bırakıldığında bile! Her iki cinsiyet de eşit şekilde çalışmazsa yüce tıp bilimi insan ırkı tarafından nasıl tam anlamıyla geliştirilip takdir edilebilir?”

Anna Kingsford, Florence Miller'a mektup:

“Mendelssohn'un kız kardeşi ve Merschel'inki örnekleriyle, devamlı bastırılmasalar ve sessiz kalmaya zorlanmasalar kadınların ne olabileceğini gösterdiğin, en sevdiğim yazılarını düşünüyorum... Hepimizi bastırıp ruhlarımızdaki alevi söndüren şey Üncül ve hanile kalmak. Bebekler konusunda ne yapmalı? Hepimiz bekâret yemini mi edelim veya Malthusçu mu olalım? Artık tüm dükkânlar Pasakalya yumurtalarıyla dolu. Onlara bakarken, mutlu ve düzgün tavuklar gibi yumurtlasak ne kadar da iyi olacağını düşündüm. Benimkini kuluçkaya yatırmamak için uğraşacağımı biliyorum!”

Gazeteni yönettin, yazıp konuştun ama artık ellerinin gerçek pisliğe bulaşmasını istiyorsun: “Tıp okuyarak eğitimimi tamamlıyorum,” diye ilan ediyorsun. “Diplomamı aldığımda bile tamamlanacağına inandığımdan değil, zira sınırları olmayan ve başka konulara açılan bir alan bu. Çünkü her şey birbiriyle ilintilidir.”

İngiltere’de Frances Power Cobbe dirikesim karşıtı seferini büyütüp “bilimin düzgün, havalı adamlarının [...] işkence kanalının yakınında durduğunu” yazıyor. İlk tasvir ettiği Magendie’ydi. Londra kadın doktor yetiştirmezken Paris övünüyor. Ama kocan sık yaşadığın nöbetleri görüp Fransa’da sana ve ginedomuzuna eşlik etmesi için daha yaşlı, dul bir kadın buluyor. Ed Maitland seninle aslen dirikesim karşıtı bir derste tanıştı ve o da “fizyoloji laboratuvarlarının pratiklerine karşı egemen infial yaratabilmek için tek gerekenin, dünyanın bu pratikler konusundaki gerçekler hakkında bilgilendirilmesi” olduğuna inanıyor. Daha sonra Maitland büyük ruhani şeytanla savaşman için seni bir havari gibi cehenneme indiriyor. “Annie” veya “Nina” ya da “Ninon” dedikleri yerde Maitland sana Mary diyor, senden Mary olarak bahsediyor, zira sen onun reenkarnasyonusun. 42 yaşında, dünyanın oklarına savunmasız bir halde öleceksin ve seni bir azizeye çeviren biyografinin yazarı olarak, onun istediği hikâye de tam olarak bu. Akıcı Fransızca konuşuyor ve ne kadar da çekici bir kız; Paris’e gideceksin! Ete dokunmayacak, ne hayvan giyecek ne yiyeceksin. Vejetaryenlik, inancının dışı vuran ibaresi oluyor. Kıvrak ve güzel İö bulutlarla sevişiyor. Fazla kadınsısın, bir ineğe saklanıyorsun. Asla yeterince anne değilsin, nehirleri geçiyorsun. Aydınlanan bir gökyüzünde çıplak, boynuzlu bir bakire. Ama diğer kadınlar imreniyor; işte, çirkin şeyler üzerine konuşan güzel bir inek. Bu yüzden sen de fark edilmemek için arkada oturacaksın, erkeklerin isimlerini ve giysilerini taşıy gibi yapacaksın. Jacob Sokağı’nda küçük bir daire bulacaksın kendine.

Anna, Florence Miller’a mektup:

“Geçen gece kocamın giysilerini giyip saçımı sıkıca topladım ve özel odama girdim; bir sigara yakıp oturdum ve neticeyi beklemeye başladım. Elinde lambayla gelen kocam başta beni tanıyamadı. Çizmelerini giyince onun boyuna yetişmiştim: omuzlara ve bel kısmına biraz dolguyla tam olur.”

Profesörler duyularına dil uzatıp viyaklama ve inlemeleri bastırarak ders anlatıyor, hayvanları zapt edebilmek ve uzuvlarını tutabilmek için mücadele ediyor, seni sunum alanına doğru itiyor ve her çığığında seni dersten atıyorlar.

"Bakın, eczacılık sertifikamda 'Ninin'u erkek ismi kabul edip 'onun' yeterliliğinden memnun kaldıklarını söylemişler. Ninon bir erkek adı. Bu sertifikanın gücüyle Saint George'a Bay Kingsford olarak gidemez miyim?"

Sevgilerimle, Johan-Maria Kingsford."

Anna Kingsford, yaşam kuralın nedir? Gittiğın her yerde adamlar bu güzel yaratığa sarkıntılık ediyor ama kutsal ellerin bir aracı olabilmek, maddeci sistemleri alaşağı etmektir; sen de önce Hıristiyan kiliselerinde, ardından dünyanın "en maddeci okulu Paris Üniversitesi"nde bilim felsefesinde bir eğitime ihtiyaç duyduğunu söylüyorsun.

Anna K:

"Tıp eğitimimin bilhassa yaptığı şey, başka canlıların hisli varlıklar olduğuna dair tüm farkındalığımı çekip çıkarmak, beni kendi vicdanıma ve onların ihtiyaç ve yaşamlarına sağır bırakmak, özsaygımı kendimi hareket etmez ve ettirilemez biçimde diğerlerinden üstün görmemi sağlayacak şekilde arttırmak oldu. Bu bilimsel eğitim, ne yazık ki, aynı zamanda felsefi ve zihinsel bir eğitim."

Dili ve kalemi dışarıda Anna, bu "modern soruşturma"ya karşı kazanabilmek için şu kelimeleri duymayı beklemedin mi? "Richet'nin ölümü. Bert'in. Bernard'ın. Pasteur'ün"? "Ahlaken yanlış bir yöntem bilimsel olarak doğru olamaz. Vicdan sınavı selamet sınavıdır," Anna Kingsford. Nöbet, Jacob Sokağı. Hiçbir bağın olmayan bu adamın yeğeni olarak yaşamak – "Hastalığım

üç semptomda karar kıldı: akciğerde kanama, kusma ve halsizlik.” Her manzaraya karşı bir ölü gibisin. Zerdüşçüler hor görülen köpeğe cinayete kurban gitmiş alt kasttan bir adam kadar saygı duyduğundan Hindistanlı Büyük Asoka avlara son verdi. Diğer krallar hasta ve yaralı hayvanlar için hastaneler kurdu. Da Vinci vejetaryendi ve pazarda satılan kafesli hayvanları özgür bırakmak için satın aldı. Tüm zamanların bir araya geldiği havale sanrılarında sen de bu imgelere tutunuyorsun işte.

Florence Miller: “Nina’ya eşlik etmem onun için kuşkusuz daha iyi olacaktı, zira (papazlık görevini uzun süre bırakamayan) Bay Kingsford Paris’te kaldığı süre boyunca Nina’nın sorumluluğunu bir şekilde üstlenmesi için yaşlı dostu Bay Edward Maitland’ı davet etti; Nina’yı sözde ilham ve mistisizm ile rüyaların, pasif yazımın ve ruhani sesleri sezgisel olarak dinlemenin getirdiği tuhaf bir karmaşaya yönlendiren de Maitland’ın etkisi olmuştu. Bazı insanlar bunun Nina’nın hatırlama sebebi olduğunu düşünüyordu (hâlâ da düşünüyor) ama kendi bilgeliğine duyduğu güveni ve genel anlamda dünyadaki profesyonel öğrenimini büyük ölçüde azaltıyordu. Bu “ilham dolu söyleyiş”in Nina’nın profesyonel ve sosyal itibarına dezavantajı ise Maitland’la kurduğu ve her yıl daha da kesiksiz ve açık olan yakın ilişkisinin onu nihayetinde –üstelik kocasının bu samimiyete müsaadesine rağmen– sürüklediği talihsiz skandala ek olmasıydı. Maitland’la da Nina’yla ilk karşılaşmamdan hemen sonra tanıştı. Halihazırda yaşlı bir adamdı (55 veya daha fazla olmalıydı) ve fiziksel anlamda düz ve cüsseli, sohbetiyse sıkıcı ve alımsızdı.”

Edward Maitland’a göre *New Gospel of Interpretation* [Yorumlamanın Yeni Esası] kitabın, kaynağını geçirdiğin astımdan ya da sinir ağrısından almıştı, bedendeki uyuşuk siyatikle ve yüz sinir-

leriyle ya da dağlamayla, kor gibi kırmızı demirle başladı –veya bastırmak için kloroform kullanmayı denedikleri yoğunlukta dehşetlere yol açan afyon ruhu enjeksiyonlardı– ve bu bileşim seni yıprattı. Kasılmalar ve bayılma. Seni uyku halinde, komada tutmaya çalışıyorlar. Rüya görmeni engelleyemezler.

§

Guernsey’de sürgündeyken, üzgün bir Victor Hugo da seans masasında Aiskhylos’un, Molière’in, Shakespeare’in ve hatta yeniden biçimlenmiş Şeytan’ın yanında oturuyor. Bu sohbetten bile sıkılmış halde, diğerlerini de sohbeete katılmaya davet ediyor: Sappho, Homeros, Gezgin Yahudi. Böylesi zamansız ruhlarla sohbet edebildiği için çok şanslı değil mi? Seanslarını daha da ileri götürme isteğiyle ruhları daha uzun tutup başmelek *Idea*’dan kelime ve düşüncelerini yorumlamasını isterken pek sevgili Juliette’yle bahçede yürüyüp ruhunu, sorularını yazıya dökmeye bırakıyor.

Victor Hugo seans yaparken sen böyle uydurma şeylere asla inanmadın ve tüm dinlerin ortak unsurlarını çalışmayı yeğledin: “Kusursuz Yol; dinin temelinin tarihî değil ruhani olduğunu göstererek Bilim ve İnanç arasında barışı sağlamayı [...] Doğu ve Batı’yı bir araya getirmeyi [...] ve Budist felsefesini Hıristiyan sevgisiyle birleştirmeyi amaçlar.”

Fakat zavallı Hugo en sevdiği kızını kaybediyor –kız Seine’de kayıkla gezerken boğuluyor– ve Hugo da kendini, ondan önce gelenlerden belki bilgelik, hatta biraz anlayış kazanma ümidiyle onu bulmaya adıyor.

Hugo'nun *La Doctrine de la table* [Masa Doktrini]:

İnsan gökyüzünden gelen ve gökyüzüne dönen bir uzaylıdır.

Sevgi ve düşüncenin birliğiyle gökyüzüne gideriz; burada sevgi tüm hayvanları, bitkileri, çakıldaşlarını kapsar ve onlara ruh verir; köpek sürgündeki arkadaşımız, ağaç akrabamız, çakıldaşı kardeşimizdir.

Masalar Hıristiyanlığa düşünce ve şüphe ekler.

İnsanın hikâyesi dünyada başlamaz; diğer yaşamlarda işlediği günahların cezasını çeker.

Dolayısıyla başkalarının suçlarının cezasını çekmeyiz. Âdem kötülük yaptığı için acı çeken nesiller yoktur – dolayısıyla Tanrı adil hale gelir.

Sonsuz sayıda ruh vardır ama sonsuz sayıda ceza yoktur

Bu, diğer tüm dinlerden daha büyük bir hakikattir.

§

Neden kendini Zeus'un ağaca bağladığı sevgili ineği İo'yla, yüz tane gözüyle onu koruyan Argos'la kıyaslıyorsun? Belki de sebebi, İo nihayet kaçtığı anda ailesinin bile tanımadığı bir gezgine dönüşmesidir. Hera kıskançlıkla, otlayan hayvanı ısırması için bir atsineği gönderip onu sevgisiz bir sürgünde yabancı kıyılara dek kovalar. Paris de düşmanlar ülkesinde bir düşmanlar şehri, parçalanması gereken ama parçalanmayan bir yer. Alışveriş yaparken ya da yalnızca yürürken hizipler göz önünde saklanıyor. Birbirleriyle konuşmayan ve herkesin acısından birbirlerinin sorumlu olduğundan şüphelenen aileler, komşular. Baban seni, bileklerine kadar çamura batmış halde böğüren bir ineği nasıl tanıyabilir? Kendini tanıtmanın tek yolu, ipeksi nehir tortusuna toynak izinle ismini kazıyıp bir andan daha kısa ömürlü bir yazı bırakmak.

Sınıfta, *Elementary Book of Physiology* [Fizyolojiye Giriş Kitabı] sana hayvanları tıraş edip ciltlerinin işlevini bastırmak için şellakla kaplamayı gösteriyor. Altı ile on iki saat arasında havasızlıktan boğularak öldüklerini öğreniyorsun. Ama gerçekte, vaktini Profesör Bernard'ı gizlice takip edip hiçbir gazabın, hiçbir intikamın bulunmadığı laboratuvarındaki çalışması ile tüm bunları bir tiyatroydaymış gibi sonuçlarından muaf, suça çekimsiz, suçlanamaz ve suç geçirmez kabul eden izleyicileri izleyerek geçiriyorsun. Peki o, daima ya kucağında ya da ısmarlama bir sepetin içinde duran kızıl-kahve ginedomuzun Rufus ne yapıyor? Maitland kendine insan karşıtı dediğini söylüyor – “şayet bu, insanları her şeyin üzerinde konumlandırmaya karşı olduğum anlamına geliyorsa, insan karşıtı ve gururluyum.”

Anna Kingsford:

“Paris Tıp Okulu’na öğrenci olarak girişimden kısa bir süre sonra ve dirikesimsel yöntemin korkunçluklarına hâlâ yeni olduğum bir dönemde, bir sabah Doğa Tarihi Müzesi’nde tek başıma ders çalışırken, binanın diğer tarafındaki bir odadan gelen ve kelimelerin anlatabileceğinden çok daha acı, dehşet verici çılgınlıklarla aniden sıçradım. Müzeden sorumlu görevliyi çağırıp ne olabileceğini sordum. Yüzünde bir sırtımayla, ‘Laboratuvarda diri kesilen köpeklerdir,’ dedi. Dehşetimi anlattım ve şaşkınlık ile keyif arası bir duyguyla beni süzdükten sonra –çünkü daha önce bir öğrencinin dirikesimden bu şekilde bahsettiğini duymamış olmalı– sertçe cevap verdi: ‘Ne istiyorsun? Bilim adına yapılıyor.’ Ardından yanımdan ayrıldı ve ben de tek başıma oturup dinledim.

O güne kadar dirikesimle alakalı ne kadar çok şey duymuş, söylemiş ve hatta yazmış olsam da kendimi ilk kez onunla aynı yerde buluyordum ve kalbimin atışını durdura-
cak kadar ciddi bir zihinsel ıstırap dalgası beni sardı... Sanki Hıristiyan âlemindeki bütün işkence laboratuvarları türlü türlü ve tarif edilemez kıvranımlarıyla önümde açılmıştı ve ateistik bilimin dünyanın her yerinde hazırlığını yaptığı berbat gelecek şahlanıp yüzüme bakıyordu. Hemen oracıkta, yüzüm ellerime gömülü ve ıstırap gözyaşları içinde, böylesi alçak bir hatayı ortadan kaldırmak ve bu topraklardaki bu işkence lanetini kökünden yok edebilmek adına en azından bir kalbin ve bir sesin yapabileceği şeyi yapmak amacıyla etkili bir gayret gösterebilmemi sağlayacak kuvvet ve cesaret için dua ettim.”

Ana Tıp Okulu binasının merdivenlerinin tabanında herkesin görebileceği şekilde giysilerini çıkararak hoş bir kızın heykeli duruyor. Büyükçe bir kumaş parçasını açık bir şekilde gövdesinin üzerinde tutarken altında şu kelimeler kazılı: *Doğa Kendini Biline Açıyor*. Orta avlu sokaktan ayrılmış ve meşgul öğrenciler

alanı dolduruyor. Yine de sessizce dikkat çeken şey mermerden kız oluyor. Claude: “Maddenin doğası onu yönlendiren kuvveti ya da ürettiği etkiyi belirlemez. Örnek: Bir kilise ya da anıt biçimine, mimarisine vs. bağlı olarak bizde belirli bir his uyandırır. Ama taşın doğası önemsizdir.”

Goethe'nin Faust'u:

Gizemlidir, güpegündüz

Doğa perdesini kaldırtmaz;

Ve ruhuna açıklamak istemediğini,

Zorlasan da alamazsın manivela ve vidalarla.¹

Claude, *Deneyisel Tıp Çalışmasına Giriş*'ten: “[...] deneyci şüphesiz, doğaya her çeşitte soruyla saldırarak onu kendisi açmaya

1. Johann Wolfgang von Goethe, *Faust*, çev. Genç Osman Yavaş, İthaki, 2016.

zorlar. [...] Doğanın yanıtına önem vermeli, onu dinlemeli ve her durumda kararına kulak asmalıdır.”

Ne düşündüğünü dinlemek için onu ziyaret ettiğinde, Paris Üniversitesi hastanesinin başında bulunan Léon Le Fort, dirikesimin “din görevlilerine ve ahlakçılara karşı bilimin bağımsızlığı adına yapılan bir itiraz kadar gerekli” olduğunu iddia ediyor. “Tüm dünya Fransa’nın yüksek entelektüel seviyesine ulaştığında ve Tanrı’ya, ruha, ahlaki sorumluluğa ya da bu tür saçmalıklara inanmayı bırakıp pratik işlevselliği tek kural olarak kabul ettiğinde, ancak ve ancak o zaman, bilim dirikesimden vazgeçebilir.”

Yanıtın: “İşkence gerçekten de bilimin hakiki yöntemi olsaydı yere göğe sığdırılamayan bilgi ağacı, ıstırap ve ölümlü dolu zehirli kokusunun öldürdüğü zavallı kurbanların katliamının ölümcül gölgesinde yattığı Doğu efsanelerindeki upas ağacı olurdu!” Dirimselcileri çürütmek ve hayvan-makineyi göstermek için profesörün De Lanessan, “bir balığın kalbinin atışını, bir farenin ayağının aşılmasını, bir köpeğin başının kesilmesini, bir iribaşın kuyruğunun gelişimini” gösteriyor; “*asıl yaratıkların* ölümünden sonra da hepsi devam ediyor.” Asıl yaratıklar mı? Etrafına bakınıp gülüyorsun, bu ne anlama geliyor?

Sokrates: “İnsan ve hayvanların bedenleri nefes aldıkları sürece sıcak ve canlıdır; nefes vücudu terk eder etmez sıcaklık ve hareket bitmekle kalmaz, vücut da çürümeye başlar. Dolayısıyla yaşam nefestir ve nefes havadır; hava sonsuzdur ve doğası gereği ayrılamaz; dolayısıyla ruh veya vücuda hareket veren hava miktarı, vücudun ölümünden sonra yok olmayacaktır.”

Her bir canlının, aldığı yaşam soluğuyla içine yeni bir ruhu, bir başka bedene hareket veren aynı parçacıkları çektiği fikrini yitiriyorsun. Platon, eylemlerine bağlı olarak, yeniden doğabilmek için on bin yıl gezinen ruhlardan söz etmiş. Sen de Credo öldükten sonra neye dönüşeceğini sorduğunda Menandros'un verdiği cevaptan alıntı yapıyorsun: "İnsan dışında her şey olurum, çünkü insan adaletsizlikle yükselen tek canlıdır." Ama yaptığın dirikesim karşıtı konuşmalarda felsefeyi bir kenara bırakarak izleyiciler kulaklarını kapatıp, "Yeter!" diye bağırana dek gördüğün hayvan deneylerini tasvir ediyorsun – tüm bunlar rahatsızlık vermek için gelen tıp öğrencilerini eğlendiriyor. Frances Cobbe, bu biliminsanlarından alıntı yapma taktiğine gerçekçilik diyor, çünkü "Kendi kitaplarında veya bilimsel yayınlarda ya da bunların özetlerinde yayımlanan ve çoğunlukla dirikesimcilerin kendi raporlarına ilişkin kelimesi kelimesine alıntılar dışında hiçbir şey eklenmiyor." Sokak köşelerinde yaptığın bu konuşmalar yıkılan binalarla ve son dakikaya kalan akşam pazarlarıyla yarışıyor. Kakofoninin üzerine çıkıp bağırıyorsun: "Paris'in Vatandaşları ve Kadın Vatandaşları! Çevrenizde her gün mekruh bir suç işleniyor..."

§

Anna Kingsford, *The Bird and the Cat* [Kuş ve Kedi]: "Rüyamda kafes içinde güzel bir kuşum olduğunu gördüm ve kafes, bir kedinin bulunduğu bir odada masanın üzerinde duruyordu. Kuşu kafesinden çıkarıp masaya koydum. Kedi ânında üzerine atlayıp ağzıyla kuşu yakaladı. Kendimi kedinin üzerine atıp avını kurtarmak için mücadele ederken bir yandan kediyi azarlayıp bir yandan da güzel kuşumun kaderine üzülüyordum. Sonra birdenbire biri şöyle dedi:

‘Bu talihsizliğin tek sorumlusu sensin. Kuş, kafesteyken güvendeydi. Neden onu kedinin gözü önünde kafesten çıkardın ki?’”

René Descartes bile (ki kendisi senin profesörlerinin taptığı bilimsel “Babamız”dır) rüyaların gücüne yabancı değildi. Bu rüyalardan birinde, bir “coşku” halinde (ki bu halin yalnızca “yukarıdan” gelebileceğini düşünmüştü) hayaletlerle dolu bir yol boyunca aksayarak ilerliyordu. İkinci bir rüyada ise şömineden çıkan gök gürültüleri ve kıvılcımlar onu etrafındaki her şeyi yakmakla tehdit etti. Nihayet, üçüncü defa uykuya daldığındaysa karşısına bir sözlük, bir şiir kitabı ve yaşamını nasıl sürdüreceği, doğru yolun hangisi olduğu sorusu çıktı. Sayfalar açtı ama önemli bölümler kayıptı. “Öyle ve öyle değil,” diye bir şiir başladı ve bir anda, dünyada olup bitenlerle insanların yaşamları arasındaki tüm benzerlikler bambaşka bir surete büründü –hatta Descartes, anlamın da yalnızca insan zihni tarafından üretildiğini fark etti– ve “doğa” da yalnızca zihnin bir düşünce nesnesi olarak dünyayı zapt edişinden ibaretti; gerçek değildi. Dolayısıyla Descartes, aslen uyanırken rüya görüyor olabileceğine dair mutlak güçte bir sanrının korkusundan bir şüpheli oldu. *Meditasyonlar* kitabında dünyayla arasına mesafe koyan bir kahraman, duyarın görüntüsünü göz ardı edebilen bir gözlemci vardı. Kahramanın bedeni (ve “yayları, kaldıraçları, kanalları, filtreleri, ekranları ve presleri”) yalnızca bir makine olarak var oluyor ve zihin de bu makineden ayrı durarak uygun zamanlarda ona rehberlik ediyordu.

Bohemya Prensesi Elisabeth ilk mektubunda bir sohbet başlatma teşebbüsüyle, “Maddi olmayan ruh, maddi bedeni nasıl etkileyebilir?” sorusunu sorarak Descartes’a meydan okudu. Ya-

zışmaları Descartes'in sayısız *entelektüel aşkı*ndan –söylem vasıtasıyla kurduğu münasebetlerden– birine dönüştü. Elisabeth'in meydan okumaları, Descartes'in fikirlerini keskinleştirirken Elisabeth de entelektüel sürgündekileri müdafaa eden kadın rasyonalistlerin oluşturduğu kartezyenlerin lideri oldu. Kitapları vârislere tercih eden bu kadınlar edebî mahlaslar kullanıyordu: “Sapho”, “Theodamas”, “Acante” – ve düalizmin vaat ettiği eşitliğe rağmen Elisabeth, Descartes'in zihni bedenden ayrı tutmasına karşı çıktı. Beyan edilen konuyu, bahsi geçen nesnelere durumundan sorumlu tutan “beyan sorumluluğu” hakkında Descartes'a yazdı.

Descartes, Newcastle markisine bir mektuptan, 1646:

“Esasında dışı dönük eylemlerimizin hiçbiri, onları inceleyen kişiye bedenimizin kendi kendine hareket eden bir makineden ibaret olmadığını, düşünceleri olan bir ruhu da barındırdığını gösteremez; tek istisna tutku ifade etmeksizin kelimeler ya da belirli konularla alakalı diğer işaretlerdir. Kelimeler veya diğer işaretlerdir diyorum, çünkü sağır-dilsizler işaretleri bizim sözcükleri kullandığımız gibi kullanırlar; bu işaretlerin alakalı olması gerektiğini söylemekteki amacım papağanların konuşmasını kapsam dışı bırakıp delilerin aklın izinden gitmese de belirli konularla alakası olan konuşmasını dahil edebilmek. Bu kelime veya işaretlerin herhangi bir tutku ifadesi barındırmaması şartım ise yalnızca neşe ya da üzüntü haykırıışlarını değil, hayvanlara eğitimle öğretilebilecek her şeyi hariç bırakmak içindi.

Bu şekilde tanımlanan kelimelerin kullanımının insani varlıklara has bir şey olması benim için son derece şaşırtıcı. Montaigne ve Charron, bir insanın başka bir insan ile arasındaki farkın bir insan ile bir hayvan arasındaki farktan daha fazla olduğunu söylemişti, fakat herhangi bir tutku ifadesi barındırmayan bir şeyi başka hayvanlara anlatabilmek için işaret kullanı-

çak kadar kusursuz başka bir hayvan görölmemiştir. . . Bana göre bu, hayvanların bizim gibi konuşmamasının organ eksikliğinden değil, düşünce-leri olmamasından kaynaklandığına dair oldukça kuvvetli bir sav."

§

Yorucu bir gecenin ardından eve doğru topallarken ellerim hassaslaşıyor. Özel hanelerin yüksek duvarlarının ardında, şanlı boğazların kendilerini leziz bir ziyafetle şımarttığı şık salonların mum ışığıyla aydınlatılmış pencerelerini hayal ediyorum. "Hayata!" diye kadeh tokuşturuyorlar. "Artık her neyse!" Misafirler gülümseyip kadehlerini kaldırıyorlar. "Hayat neyden ibaret?" diye merak ediyorlar alayla karanlığa doğru dönerken. "Fanny, senin fikrin ne? Sence hayat nedir?" Sessizliğim karşısında kahkahaya boğuluyorlar.

Buffon: "Hayat organizmayı yiyen bir Minotauros'tur."

Poe: "Delilik sandığınız şeyin duyuların fazla sivrilmesi olduğunu söylememiş miydiniz?"

Claude: "Hayat budur işte!" diyen herkes, karanlığı daha büyük bir karanlıkla açıklamış olur."

Poe: "Pamuğa sarılmış bir saatin çıkardığı sessiz, donuk ve hızlı ses."

"Yaşam ve ölüm aynı şey midir?" Claude bir gün güzelken ertesi gün ölen bir kız örneği veriyor; kızın bedeni yaşamda etrafını saran güçlere -hava, nem, sıcaklık- ölümden karşı koyamaz

-direnemez- ve canlı bedeni dış elementlerle bir olur. Yaşayan canlıların dışarıda var olana boyun eğmemesi ancak üstün bir hayati güçle mümkündür.

Bichat: "Hayat, ölüme direnen işlevler toplamıdır."

Poe: "Bütün hikâyeyi nasıl sağlıklı, sakince anlattığımı gözlemleyin."

Blainville: "Hayat hem genel hem de süregelen dağılmanın ikili içsel hareketidir."

Claude: "Hayatı tanımlamaya çalışmanın bir anlamı yok; herkes onun ne olduğunu görünce bilir ve ölüyle yaşayanı, hayatta olanı, ölecek olanı ayırmak mümkün değildir. İlk adım onu bilmektir; tanım ancak sonrasında sağlanabilir."

Spencer: "Hayat hem eşzamanlı hem de birbirini izleyen heterojen değişimlerin tanımladığı bir birleşmedir."

Claude: "Tüm hayati fonksiyonların organik bir yanmanın gerekli neticeleri olduğunu ifade etmek isteseydik, az evvel söylediğimiz şeyi tekrar ederdik: Yaşam Ölüm'dür."

Kant: "Hayat, eylemin içkin ilkesidir."

Claude: "Tertipli işleyişiyle sadece yaşama haline mahsus bir duyarlılık ve idrak sergileyen beyin, eylemsiz bir makinenin düşüncesiz doğasına kıyasla daha yüce bir düşünsel ve olgusal farkındalığa sahip değildir; örneğin bir saat nasıl ki sergilediği hareketlerin ya da gösterdiği saatin farkında değilse, basılı ka-

rakterler ve kâğıt da anlattıkları fikirlerin farkındalığına sahip değildir. Beynin düşünce salgıladığını söylemek, saatin zaman ya da zaman fikrini salgıladığını söylemekle denktir.”

Descartes’in eşinin, kocası deneylerinde aile köpekleri Mösyö Graf’ı kullanmasın diye hışımla araya girdiği ve zavallılığın Descartes’in gözünde yalnızca yaylardan ve menteşelerden ibaret bir şey olduğunu haykırdığı anlatılıyor.

Claude: “Hayat, yalnızca cehalet anlamına gelen bir kelimedir.”

Fakat kızlar ve ben, yaralı bir canlının nasıl “uzakta dur” dediğini, özgürlüğe giden en iyi yolu tasarlariken gruba tehlikeyi haber verdiğini biliyoruz. Ölümün farkında olabilmek, onu açıkça görenlerde hayatta kalma olasılığını artırır; fiilen ve düşüncede uzakta kalıp kaynaktan kaçınırlar.

Euripides’in satirik oyununda Sisyphos şöyle soruyor: “Neden tanrılar icat edildi ki?” Sırlarımızı görünür kılıp ahlaklılık tatbik etmek için olduğu sonucuna varıyor sonra. Tanrılar olmasa düşüncelerimizi kim bilebilir? Bizi doğru şeyi yapmaya kim yönlendirebilir? Sisyphos’un evvela Ölüm tarafından ziyaret edilmesinin nedeni de sırlar, çünkü söylenmesi üzerine vazife olmayan şeyler söylüyor. 5. yüzyıl Atina’sının tenkitçi bağlamında insanların, özellikle Sisyphos gibi bir kabadayının, böylesi doğrudan bir biçimde ateizmden bahsetmesine izin veren tek yer tiyatroydu.

Claude: “Yaratılmış bir organizma, kendini oluşturan unsurların fiziksel-kimyasal özellikleri vasıtasıyla işlemek zorunda olan bir makinedir. [...] Fakat ‘hayati’ özellikler terimi yalnızca geçicidir,

çünkü *hayati* kelimesini fiziksel-kimyasal terimlere henüz indirgeyemediğimiz özellikler için kullanırız; fakat bunda bir gün şüphesiz başarılı olacağız.”

Descartes: “Hayvanlarda düşüncenin bulunmadığını kanıtlayamayacağımız konusunu yerleşik bulsam da insan zihni onların kalbine erişemediğinden bu yokluğun ispatlandığını düşünmüyorum.”

Sisyphos, Ölüm’ü dolaptan çıkarıp Ares’e gönderdikten sonra Zeus’u öylesine öfkelendiriyor ki Zeus, Ölüm’ü çabucak ona geri gönderiyor. Sisyphos bankında oturmuş, hayranlıkla Orpheus’un taşları bile nasıl mest ettiğini ve ölümler diyarına gizlice girip kaçmayı nasıl başardığını düşünüyor. Ölüm’ün yaklaştığını gören Sisyphos yeni bir numara tasarlıyor. Eve koşuyor ve Ölüm onu ele geçirdiğinde çıplak cesedini şehir meydanına atması için eşi Merope’ye kafa tutuyor, çünkü bu saygısızlığı seve seve yapacağından emin. Daha sonra, ölümler diyarında, Sisyphos eşinin bu kâfirce hareketiyle uğradığı haksızlığı abartarak anlatıyor – ta ki Persephone uygunsuz gömülüştüğünün intikamını alması için onu yeryüzüne salmak zorunda kalana dek. Cehennem’den kurtulan Sisyphos yeryüzünden ayrılmayı reddedip bir kaçak hayatı sürmeyi yeğliyor.

CLAUDE’UN KIRMIZI DEFTERİ:

Modern bilimin en iyi başarılarından biri, kuvvetlerin asla kaybolmadığını kanıtlamış olmasıdır; aynı şey madde için de geçerlidir. Yalnızca bir türden diğerine dönüşen enerji vardır. Hareket, ısı, ışık, elektrik vs.

Fizyolojide de bir paralellik söz konusu mu? Örneğin ısıyı düşün ve kas uyarılması artsın diye bir hayvanın omuriliği kesildiğinde, daha yoğun bir kassal

ve sinirsel elektrik görülür. Bunun entelektüel ve diğer yetilere uygulaması üzerine düşün...

Uyku ve uyanıklık, bir kuvvetin diğerine dönüştüğü tamamlayıcı halleri mi temsil eder?

§

Zapt edilmez ev halkımızı idare etmeye çalıştıkça daha da fazla insan sokaklarda bizimle alay ediyor. “Hayvan düşkünleri!” diye bağırıp bizi kimsesizler gibi görüyorlar ama kızların artık arkadaşları var ve partilere bile gidiyorlar. Kızlarımın dışarıdayken hakkımda ne söylediklerini ya da ne söylendiğini duyduklarını merak ediyorum ama kendime ortalama bir günahkârdan daha iyi ya da kötü olmadığımı söyleyip, kendi ateşlerinde tamamıyla yıkanmış aziz şehitler kapıların ardında daha da yükselsin diye aceleyle bir günah çıkarıp ufak tefek düşkünlükler sunuyorum. Daha fazla şiddet olmaması için bir kurtla el sıkışan Aziz Francesco. Tavşanları ve geyikleri avcılarının elinden kurtaran Aziz Neot. Kuşları yılanlardan kurtaran Aziz Godric. Avcılardan bir geyik çalan Aziz Aventure. Ve Aziz Carileff. Aziz Anselmus ve Aziz Isidorus gibi bir tavşanı tazılardan kurtaran Azize Monacella. Son olarak da bir yabandomuzunu kurtarıp öldürülen Eskdale keşişi, daha düşkün hayvanların hamisi Aziz Antonio, karıncaların kardeşi Aziz Francesco ve Connaught, İrlanda’da Pireler İçin Sığınak kuran Aziz Nannon için fazladan birkaç *sou*¹ atıyorum.

Değişen siyaset rüzgârlarında, bir caddenin ismi On Şubat’tan Altı Kasım’a değiştiriliyor ama kokular tarih bilmez ve tarihler bu buluşma noktalarında teslim ettiğimiz köpekler için de pek bir şey

1. (Fr.) Bir frangın yirmide birini karşılayan para birimi. (Ç.N.)

ifade etmiyor. Birçok endişeli gece böyle başlıyor: Bütün tanıdık sokakların yerini yükselen buhar ve kaya yığınları alıyor. Paris'in bir zamanlar bulunduğu ormanda hiç saat yok. Nehir kahverengi ve evvelsi geceki fırtınanın tasfiyesiyle kabarmış. Su basmış korunun merkezine doğru kaçıyorum; gözüm dönmüş ve çılgınca bir halde son kuru arazide etrafımızı saran askerler yakalamadan her canlıyı bulmaya uğraşıyorum. Tanrı her şeyi ilk haline döndürebilmek için yozlaşmış, şiddet dolu dünyayı selle cezalandırmıştı. Derimsi ve tüylü tuhaf ejderhalar görüyorum ve bir kol boyu yaklaştığımda yaylanıp nehir yatağı boyunca tıslıyorlar. Yanardöner yeşiller ve pembeler, büyük mavi bir leke, sarı kuyruklar ve her iki yanda kırmızı noktalar; adanın diğerlerinin toplandığı ucuna zıplamadan önce gözleri yavaşça kırpışıyor. Ruhlarımızı avlıyorlar ya da kayıtsızlar, hayal görüyorum ya da sadece delirdim, emin olamıyorum.

§

Francis Bacon: “Nasıl ki bir insanın yaradılışı, kızana kadar bilinemez veya ispatlanamaz ya da *Proteus* zorlanana ve sınımsız tutulana dek şekil değiştirmezse, doğa da kendi haline bırakılmasından ziyade, sanatın deneme ve küstürmesiyle kendini daha iyi sergileyebilir.”

Kahramanımızın kahramanı Francis Bacon bir romanın, deneysel bilimin amaçlarını en iyi şekilde ifade edebileceğine inanıyordu. Bu sebeple kitabı *Yeni Atlantis*'i hayali bir yer olan Bensalem'de, Süleyman'ın Evi'nde geçecek şekilde tasarladı ve Avrupalı kâşiflerin kayıp gemisini, muhteşem bir üniversite buldukları bir kıyıya vurdurdu. Bu kurgusal dünyada, karakterlerden birinin gemi kazazedelerine açıkladığı üzere biliminsanları kısıtlanmıştı: “Üçü, bu konuda iyi olduklarını düşündüklerinden

yeni deneyler deniyor. Bunlara öncü veya madenci diyoruz. Bir başka üçlü ise öncekine kıyasla doğaya daha fazla nüfuz eden ve daha aydınlatıcı yeni deneyleri yönetiyor. Bunlara da lamba diyoruz. Başka bir üçlü bu şekilde yönetilen deneyleri uygulayıp raporluyor. Bunlara aşıcılar diyoruz. Son olarak ise üç kişi önceki keşifleri denemeler aracılığıyla daha büyük gözlemlere, aksiyomlara ve aforizmalara yükseltiyor. Bunlara doğanın yorumcuları diyoruz.” Kazazedeler, “Tırsan dedikleri aile babası”nın liderliğinde bir “aile ziyafeti”ne tanıklık ediyor. Anne camdan bir duvarın arkasında “oturuyor ama göremiyor”. Parklar ve hayvanat bahçeleri hayvanlarla dolu: “Ameliyat ve tıbbın yanı sıra tüm zehirleri ve diğer ilaçları da onların üzerinde deniyoruz.”

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Bacon'un dediği üzere, zihinsel beklenti bir gerçeğe veya bir fikre bağlıdır.

Fizyolojide ise bu daima her şeyin bir kullanımı olduğu fikrine dayanır. Bugün bu parçaların kullanımını hâlâ aramaktayız.

Descartes gibi Bacon da ussal aklın, Dört İdol olarak tanımladığı yanılğıları savuşturamayacağından endişe ediyordu: *Soy İdoller*i, dışarıdaki şeyleri bozan çarpık aynalar; *Mağara İdoller*i, bütün kanıtlara rağmen doğru görünen inanışlar; *Çarşı-Pazar İdoller*i, imgeler ve duyular ve *Tiyatro İdoller*i, oyunlar gibi deneysel anlamda asla sınanmamış kurgusal dünyaları resmeden geleneksel felsefeler.

§

Saint-Sulpice Kilisesi'nde heykeller ve resimler arasında diz çöküyorum ve azizleri davranış timsalleri olarak mı görmemiz

gerektiğini, yoksa tek işlevlerinin yaptığımız her şeyi kendimizinkinden ziyade Tanrının bakış açısına göre hatırlatmak mı olduğunu merak etmekten kendimi alıkoyamıyorum. Hayatlarımızda fikirlerimiz ve tercihlerimiz var, sevdiğimiz ve nefret ettiğimiz şeyler var, önemsedığımız ve önemsemediğimiz şeyler var, düşündüğümüz ve yaptığımız ve inandığımız şeyler var. Peki ama ya Tanrının bakış açısı? Her şeyi bilip her yerde ve hiçbir yerde olmamak? Onun gözünde eylemsiz maddeden ne farkımız var?

Claude, *Deneysel Tıp Çalışmasına Giriş*'ten:

“Kendini doğal olgularla karşı karşıya bulan bir deneyci, sessiz sahneler izleyen bir seyirci gibidir. Bir anlamda doğanın yargııcı gibidir; sahte itiraflar ve yalancı şahitlikle onu kandırmaya çalışan insanların pençesinde olmaktansa diline ve göreneklerine aşına olmadığı, bilmediği koşullarda yaşayan ve yine de niyetlerini anlamak istediği karakterler olan doğal olgularla çalışır. Bunun için akla gelebilecek her cihazı kullanır ve bir anlamda, hakikati bilmek için yalan söyler. Tüm bu çabada deneyci, kendi yolunu akılla açıklar ve doğaya kendi fikirlerini verir.”

Ardından kızlarla birlikte Tuileries'den ve kuklaların renkli kutudan yapılmış sahnesinin önünden geçiyoruz. İzliyoruz ama paçavralara bürünmüş, kendini bir şey sanan ahmaklarız. Dindarlık, bizi takip eden ve biz alelacele secde ederken arada bir bağırarak bir kukla rahibin varlığıyla belli ediyor kendini. Claude ise laboratuvar önlüğü giymiş, ellerine dikili solgun tavşan demetleri taşıyan başka kuklaların takip ettiği koca kafalı bir kukla. Yan yana, sahnede biten tavşanları toplamak için eğiliyorlar. Kukla gösterisinde hiç konuşma yok, geriye kalan hiçbir şey yok. Ama kızlarla birlikte kuklaları kuklacıların ellerinden alıp dos-

doğru kalabalığa fırlatıyoruz ve çocuklar kuklaları ellerine takıp dans ediyor.

Bernard de Fontenelle, *Meskun Dünyaların Çokluğu*:

“Doğa, Opera’yı andıran muhteşem bir merasim. Opera’da oturduğunuz yerden Tiyatro’yu olduğu gibi göremezsiniz. Dekorasyon ve Makineler uzaktan bakıldığında hoş bir etki yaratacak şekilde düzenlenmiştir ve bütün hareketi üreten tekerlekler ve denge ağırlıkları görüşünüzden saklanır. Dolayısıyla her şeyin nasıl yapıldığı konusunda tahminde bulunmanız gerekmez. Ancak orkestrada gizli bir sahne görevlisi, sıra dışı Uçuş’a ilgi duyup bunun tam olarak nasıl gerçekleştiğini bilmek isteyebilir. Anlayacağınız üzere, Sahne görevlisi Filozof gibidir. Ama Filozoflar için işi zorlaştıran şey şu ki, Doğa’nın bize bakmamız için sunduğu Makinelerde kablolar o kadar mükemmelen gizlenmiştir ki Evren’in hareketlerine neden olan şeyi tahmin etmemiz çok uzun zaman almaktadır.

Bir operadaki tüm bilgeleri hayal edin – Pythagoras’lar, Platon’lar, Aristoteles’ler ve isimleri kafamıza sokulmuş diğer tüm isimler. Rüzgârın taşıdığı bir Fayton’u izlediklerini, fakat kabloları bulamadıklarını ve sahne arkası alanın nasıl düzenlendiğini bilmediklerini varsayın. İçlerinden biri, ‘Fayton, onu daha hafif kılan gizli bir özelliğe sahip,’ der. Bir başkası: ‘Fayton, onu yükselten bazı hilelere sahip.’ Bir diğer: ‘Fayton bir şekilde tiyatronun tepesine çekilmektedir ve orada olmadığında huzursuz hisseder.’ Başkası: ‘Fayton uçmak için tasarlanmamıştır ama sahnenin üst kısmında bir boşluk bırakmaktansa uçmayı yeğler.’ Antikçağların tamamının şanını yok etmemiş olmasına şaşırdığım yüzlerce başka fikir mevcuttur. Nihayet Descartes ve diğer modernler gelip şöyle der: ‘Fayton’un yükselmesinin nedeni, kablolar tarafından çekilmesi ve ondan daha ağır bir ağırlığın aşağı inmesidir.’ Bugünlerde başka bir cisim tarafından etkilenmediği ve bir şekilde kablolarla çekilmediği sürece bir

cismin hareket edeceğine inanmıyoruz; bir yayı veya denge ağırlığı olmadığı sürece yükselip alçalacağına inanmıyoruz. Doğayı hakikatte olduğu gibi görenler Tiyatro'nun sahne arkasını görenlerdir.'

'O halde,' dedi markiz, 'doğa oldukça mekanikleşti.'

'Fazlasıyla mekanikleşti,' diye yanıt verdim. 'Öyle ki yakında ondan utanmaya başlayacağız. Tek istedikleri küçük ölçekte saat neyse dünyanın da büyük ölçekte o olması; böylece her şey parçalarının yerleşimine bağlı olarak düzenli hareketlerle devam edebilir. Kabul edin! Evrene dair daha gösterişli bir anlayışınız yok muydu, hak ettiğinden daha fazla saygı göstermiyor muydunuz? Çoğu insan onu anlamaya başladığından beri daha az saygı duyuyor.'

Bernard de Fontenelle şiirin yanı sıra prodüksiyonu yapıldığında sefil bir başarısızlık yakalayan bir oyun da yazdı. Oyunu yaktı. Yine başarısız olan bir opera ve başka kötü şiirler yazdı ama yaşayan ve efsanevi insanların çok çeşitli tartışmalar yaptığı *Ölülerin Diyalogları*'yla ün kazandı. Evrenin enginliği ve genişleyen imparatorlukların ahlaki çıkarımlarından etkilenen Fontenelle, popüler bir tür olarak bir öğretmen ve kadın öğrenci arasındaki diyaloglardan oluşan *Meskûn Dünyaların Çokluğu*'nu yazdı. Gerek bilimde gerek felsefede amatörleri bir araya getirmek kabloların, ağırlıkların, kutuların ve cam fanusların gürleyen piyasasını besliyordu - salon tiyatrolarının yarattığı sahne endüstrisi, söylemlerin doğaçlama sohbetle bir araya gelebildiği akademi karşıtı sığınaklar sağlıyordu. Salonlar "defter yöntemi"yle öğrenmeye rahatlıkla uyum sağlıyordu, ta ki Descartes yöntem ve malzeme anlamında tutarlı sistemleri savunmaya başlayana dek. Descartes sistemlerine kadınları da dahil ettiğinden, dedi kontes, "ona şeref borçluyuz." Galileo, duyduklarını ihbar edebilecek casuslar konusunda endişelense de salonlarda doğmuştu.

Montaigne: “Sohbet özgür doğar.” Sapho olarak yazan Madam de Scudéry de şu nasihatte bulunur: “Gereğinden fazla ya da az konuşmak, konuşmanın adabıdır.” Fontenelle gibi onun sohbetleri de bahçelerde geçerdi ve kitaplarında başkahraman, tutarlı bir anlatıcı veya yazara ait bir ses yoktu; yalnızca bir dizi keyif veren sözlü maceralar vardı: *Conversations sur divers sujets* [Çeşitli Konularda Sohbetler].

Fontenelle, ikinci akşamın diyalogu:

“Her şeyi yargılamak istiyoruz ve daima olumsuz bir bakış açısına sahibiz. Kendimizi yargılamak için fazla yakınız, başkalarını yargılamak içinse fazla uzak. Dünya ile Ay arasında durabilecek olsaydık, onları iyi görebileceğimiz bir yerimiz olurdu. İnsan dünyada bir seyirci gibi olmalı, dünyanın yerlisi değil.” Üçüncü akşam markiz yanıt verir: “Zayıflığımı itiraf ediyorum; böylesi mükemmel bir tarafsızlığa sahip değilim: İnanmam gerek.”

Bugünlerde salonlar safi siyasetten ibaret ve o eski salonlara neredeyse hiç benzemiyor. Eğitilmiş insanlar artık “bilimsel yöntem”le meşgul olmuyor; doğal dünya giderek ve yalnızca rutubetli dünya tiyatrolarındaki uzmanlar tarafından ele alınıyor. Yine de Paris’i meşgul etmeye yetecek kadar Yemek düzenleniyor ve Claude (miras kalan bir serveti olmayan insanlar için düzenlenen) ünlü Yeni Zengin Yemeği’ne kabul ediliyor ve burada Delacroix, Dumas, Saint-Beuve’le vakit geçiriyor. Rakip salon ise Contrescarpe-Dauphine Sokağı’nda bulunan ve pek az üyeye sahip özel Dinner Magny: Gautier, Taine, Renan, Berthelot, Flaubert, Goncourt’lar ve George Sand. Claude oranın da ünlü bir misafiri. Diğer salonlardan bazıları: Dinner des Gens d’Esprit, Dinner du Vendredi, Dinner Bixio. Goncourt’lar:

“Dinlemesi ilginç ve bakması makbul biri şu Claude Bernard. İyi bir adamın, bir bilim havarisinin yetenekli kafasına sahip. Bir de keşiflerinden bahsederken kullandığı ünlü ‘bulduk’ deyişi var.”

Goncourt’lar: “–bu gece Courcelles Caddesi’nde görülen Claude Bernard, bir bilim hayaletini andırıyordu.” Courcelles Caddesi, Prenses Mathilde’nin evi ve çarşamba günleri intelijans burada toplanıyor. Claude’u prensesin edebî danışmanı Saint-Beuve getiriyor. Goncourt’lar: “Courcelles. Salon bu gece çok hareketli. Misafirler arasında iki kişi tekrar geliyor: Gautier, pek solgun, aslan gözleri daha da çökmüş; Claude Bernard, mezarından yeni çıkarılmış bir adamın yüzüne sahip... Sohbet bir şekilde modern evliliğe, kur hatta flörtleşme olmaksızın evliliğe, ‘ebeveynlerin teşviki ve belediye başkanının huzurunda tecavüz’ dediğimiz bu vahşi ve sinik evlilik biçimine geliyor.”

Dini bütün olanların bilgeliğini düşünmek kızlarımı yalnızca erdeme yönlendirmeye yardımcı olabilir ve insanın ruhundan ziyade kıyafetlerini düşünmenin cazibesine kapılabileceği böylesi bir zamanda azizlerin yaşamları ve örnekleri daha elzem olamaz.

Dördüncü akşama gelindiğinde markiz şunu ileri sürüyor: “Nihayet, güneş ne olursa olsun yaşamaya her anlamda elverişsiz görünüyor. Yazık, halbuki konumu ideal. Her şeyin merkezinde ve yargılamak için doğru yerde olurduk, yan hareketlerinin merkezinde olmadığımız için izleklerinde sonsuz tuhaflıklar görmek yerine, belirli bir düzen içerisinde etrafımızda dönen tüm gezegenleri görürdük. Acınası değil mi? Dünyada yıldızlara dair çalışmaların son derece kolay yürütülebileceği tek bir yer var ve tam olarak o yer-

de hiç kimse yok.” Fontenelle: “Güneş yalnızca körlere ev olabilirdi.”

Goncourt’lar: “-Bu gece prenses aptal kadınlar ve ahmaklarla sohbet edebildiği için büyük bir övgüyü hak ediyor. Daha ilginç olanıysa Guerchin’in bir resminden bahsederken konudan sapmaması! Ama hiçbir şey, büyük ve karşı konulmaz biliminsanı Claude Bernard’la sohbetimizden kopup zırvalayan iki kişiye yanıt vermek zorunda kaldığında uğradığı yıkım kadar tuhaf değildi. Onlar gittikten sonra şöyle dedi: ‘Hakikaten! Ömrünün otuz senesini boş geçirmek kâfi ama insan sonrasında emekli olup bir daha toplumu sıkıntıdan patlatmamalı!’”

Salonlara meydan okumak adına 1666’da Bilim Akademisi kuruluyor ve deneyselcilerle konuşmacılar arasında bir ayrılığa neden oluyor. Jakoben kulüpler ve oy hakkı olasılığı 1793 yılında kadınlara kapatılıyor. Devletin çıkarları, gitgide bilginin sınırlarıyla hizalanıyor, öyle ki devletler ve bilgi birlikte öyle kabaca büyüyor ki eski salonlar hem kadınlardan hem sohbetten yoksun kalıyor.

Fontenelle:

“Matematığın mantığı aşkinkine benzer. Bir sevgiliye az bir lütufta bulunursanız kısa süre içerisinde giderek daha çok lütufta bulunmanız gerekir ve sonunda aşırı bir uca kaçır. Bir matematikçiye en az prensibi sağlarsanız bundan yine rıza göstermeniz gereken bir sonuç ve bu sonuçtan da bir yenisini çıkaracaktır ve elinizde olmadan sizi öyle uca götürür ki inanmakta zorlanırsınız.” Beşinci akşama gelindiğinde markizin bakış açısı önemli ölçüde değişiyor: “Ama evren o kadar büyük ki kayboldum, nerede olduğumu artık bilmiyorum, bir hiçim.”

“Benim içinse,” diye yanıtlıyorum, “bu beni rahatlatıyor.”

“Bana öyle geniş bir bakış açısı sunuyorsunuz ki gözlerim sonunu göremiyor... Aslında, tüm sakinler, onlarla konuşurken kullanmak zorunda olduğun ifadeyle neredeyse yok olmaz mı? Onlara şöyle demek zorundasın: ‘Sonsuz girdaplardan birindeki bir gezegenin sakinleri.’ Öte yandan aynı tabirin muhatabı olan bizler, bu sayısız gezegen arasında nasıl ayırt edilebileceğimizi bile bilemiyoruz. Dünyayı o kadar korkutucu derecede küçük görmeye başlıyorum ki bundan böyle herhangi bir şeyin beni etkileyemeyeceğine inanıyorum.”

Fontenelle:

“Aklınızı gözlerinizin görebildiği enginliğe götürebildiğim için memnunum. Tek yapmam gereken perdeyi açıp size dünyayı göstermek.”

Eve dönerken, Claude’un öfkemi seve seve göze alıp benden bir şeyler istemek veya bir şeyler getirmek için basamaklarımı çıkan enerjik yeni asistanı d’Arsonval’ın bağlılığının, Claude için ne kadar değerli olduğunu hayal edebiliyorum. Nihayetinde Claude yayımlanmamış makalelerini, gözüpek olması sebebiyle bu adama bırakıyor. Kızlar ve ben sahnelerimize girip çıkan ve bir daha asla kanlı canlı görmediğimiz kahramanla aramızdaki tek bağı sağlayan bu figüranlara alıştık. Claude’un ailesini aşırı derecede ihmal edişi boşalan dolaplarda ve masaların altında kavgayla karışık oynayan, yataklarda uzanan ve sayıları gitgide artan hayvanlarda belirginleşiyor.

Markiz:

“Diğer dünyalar bu dünyayı senin gözünde küçültebilir ama güzel gözleri ya da hoş bir ağzı mahvetmezler; bunların gerçek değeri diğer olası dünyalardan bağımsızdır.”

Claude'la birlikte ilk yaşadığımız evin pek uzağında olmayan bir yerde, Émile Zola ve kız arkadaşı l'École-de-Médecine Sokağı'nda ufak bir daire alıyor. Alexandrine onunla tanıştığında Zola henüz tek bir kelime bile yayımlamamıştı ve Hachette yayınevinde yazman olarak çalışıyordu. Alexandrine ise Cézanne için modellik yapıyor ve ressamlarla stüdyo paylaşıyordu ama şimdi arkadaşlarına Zola'yla yaşamanın farklı olduğunu söylüyor: Karanlıktan şafağa mola vermeden masasında oturan, kalemını ileri sürmeyi asla bırakmayan manik bir ruh. Makale düzenlemediğinde kitap üzerinde çalışıyor ve zamanının geri kalanındaysa her biri onlarca sayfa uzunluğunda mektuplar yazıyor. Bütün geceyi masada geçiriyor. Ne tür bir gelecek, diye merak ediyor Alexandrine, bir yazarı sevmek?

Goncourt'lar, Zola'yla tanıştıklarında onun "velhasıl tanımlanamaz, derin ve şaşkın bir varlık, ıstırap içinde, endişeli, şüpheli olduğunu" açıkça söylüyorlar. Zola, Hachette'ten istifa edip masasına veda ediyor; yalnızca yazarak geçinecek. Alexandrine bir şey demiyor ve ev işleriyle ilgileniyor. Zola ressamlardan farklı, diye dedikodusunu yapıyor, daha çalışkan, çalışmalarını arasında oyunbaz molalar yok. Gündelik ritüelleri ve ritimleri için sessizliğe ihtiyaç duyuyor. Hazırlanan yemekler ve ona sağladığı sükûnet ile mükemmel bir eşin görev duygusuyla evini çekip çeviriyor. Yığınlar ve müsveddelerle dolu odasına girdiğinde işi yardımcı olmak ve korumak. O ilk yıl Zola 178 makale yazıyor ve hatta onlarla yaşaması için dul annesini davet ediyor. Ancak sonraki yıl yalnızca yirmi makale satıyor ve bütçeleri daralıyor. Ödenmemiş faturalar birbirini izlerken Alexandrine neşeyle patates ve çorba hazırlıyor ve her hafta ne kadar bereketsiz olursa olsun bir yemek düzenliyorlar. Zola: "Geçtiğimiz birkaç gündür

amansız bir huzursuzluk hissediyorum. Bu hastalık bende belirli bir biçime bürünüyor: endişeyle karışık panik, fiziksel ve duygusal ıstırap. Her şey siyaha bürünmüş gibi görünüyor; hiçbir yere ait değilim, her acıyı ve neşeyi abartıyorum.” Zola, *L'amour sous les toits* [Çatı Altında Aşk] gibi kısa hikâyeler yazmaya devam ediyor – işte buradalar, Fransız işçi kız ve sanatçı. Balzac'tan sonra, yeni nesil gerçekçilerin ne yapabileceği soruluyor. Balzac zaten “insanın doğal tarihi”ni yazacağını ilan etmişti; yeni yazarlar duyulara ve onları belirleyen fizyolojik sebeplere daha derinlemesine dalabilir; tıpkı Madam Bovary'nin “Flaubert'in kalemi altında titreyip ürperişini hissettiğimiz” “hayvani uyanışı” gibi.

Gustave Flaubert: “[Sanata] acımasız bir yöntem aracılığıyla fiziki bilimlerin hassasiyetini vermenin zamanı geldi.” Flaubert, George Sand'a yazıyor: “İnsan kalbiyle yazmamalıdır dediğimde kendimi kötü ifade ettim. Demek istediğim, insanın karakterini sahneye çıkarmamasıydı. İyi sanatın bilimsel ve şahsilikten uzak olduğuna inanıyorum. Ruhun gayreti vasıtasıyla insan kendisini karakterlere nakletmeli, onları kendine çekmemelidir. Her ne olursa olsun, yöntem budur.”

Émile Zola'nın ilk kitabı *Claude'un İtirafı* yalnızca şehvetli bir *bildungsroman* değil, aynı zamanda “hayatın gerçekliği”ne riayet eden, kendinden menkul “fizyolojik bir roman”, “doğalcı bir roman”. Kitapla ufak bir başarı elde ediyor ve –Alexandrine ve annesiyle birlikte– Vaugirard Caddesi'nde, Odéon'un hemen ilerisinde, Lüksemburg'a hâkim bir terası olan altıncı kata taşıyorlar. Zola, *Paris'in Karnı* adlı bir başka kitabın araştırması kapsamında, gecenin ilk saatlerinden şafağa dek meyve sebze pazarlarına dair her şeyi öğrenmek amacıyla editörü ve arkadaşları Maurice Dreyfous eşliğinde Les Halles'a gece akınları

düzenliyor. Macerayı kaçırmak istemeyen Alexandrine de peşlerine takılıyor; geceye davet edilmiş ve iyi karşılanan bir kadın. *Paris'in Karnı* mide ve sindirime, öne çıkan bedenler ve beden işlevlerine dair fizyolojik ilgiyi taklit ediyor ve bu sebeple eleştirmenler Zola'yı "çöpü ve lazımlığı didikleme"le suçluyor. Zola: "İnsanlar, incelemelerimiz kaçınılmaz şekilde zalimse bunun insan kadavrasının derinliklerine inmemizden kaynaklandığını anlamalı. Baktığımız her yerde yabancıyı görüyoruz. Şüphesiz, iyi kötü birçok örtü var, fakat hepsini bir bir tasvir edip son örtüyü de kaldırdığımızda arkasında daima bizi çeken şeylerden çok bizi iten şeyler buluyoruz."

Bilime ve pozitivistlere dair tutkusunu paylaşan bir arkadaşı, Zola'ya, Claude'un *Deneyisel Tıp Çalışmasına Giriş*'ini veriyor. Zola: "Yaşayan bedenlerin determinizmine varabilmek için işe atıl bedenlerin determinizmiyle başlamak şart; Claude Bernard gibi biliminsanları, insan bedenini yöneten belirli yasalar olduğunu gösterdiğine göre düşünce ve tutku yasalarının da günün birinde kesin ve açık olarak belirleneceğini hata yapma korkusu olmadan iddia edebiliriz. Yoldaki taşı ve insanın beynini biricik ve aynı determinizm yönetiyor olmalı... Dolayısıyla artık bilim, biz romancıların alanına girecek."

Muhakkak herkes bu bilime böylesi vurgun değil. Romanların bahsettiği şeyleri değiştirmek ya da hayal gücünün sakladıklarını açığa çıkarmak, sınırları ve beyinleri açıp eylemlerimizin nedenlerini veya yaptıklarımızı irdelemek herkesin arzusu değil. Baudelaire: "Yaşamın şevkli olgusuna hayranlığına rağmen Eugène Delacroix, dar görüşlü zekâları muğlak ve müphem *gerçekçilik* kelimesinin arkasına sığınan bayağı sanatçı ve yazar bozuntusu sürüsü arasında asla yüzünü kara çıkarmayacak. Hayal gücü olmayanlar yalnızca sözlüğü kopya eder. Netice ise, uzmanlıkları

onları cansız doğa adı verilen şeye daha da yaklaştıran ressamların bilhassa yatkın olduğu büyük bir kusur, sıradanlık kusurudur. Mesela, karakterlerini göstermemenin bir yolunu bulduklarında bunu genellikle zafer sayan manzara ressamları. Tasarlama ve kopyalama yüzünden hissetmeyi ve düşünmeyi unutuyorlar.”

Saint-Beuve, *Madam Bovary*'den: “Anatomi uzmanları ve fizyologlar, sizi her yerde görüyorum!”

Flaubert'den Maupassant'a: “Bana gerçekçilikten, doğalcılıktan ya da deneyselden bahsetme! Bıktım bunlardan. Bomboş yavan sözler.”

Gerçekleri abarttığı suçlaması karşısında dehşete kapılan Zola şöyle yazıyor: “Beni duygusallıkla yalancı çıkarmaya çalışmayın. İstatistiklere kendiniz bakın. Gidip yerlileri kendiniz sorgulayın. O zaman yalan söyleyip söylemediğimi göreceksiniz. Yazık ki, bilakis, gerçekleri hafiflettim. Yoksulluğu tüm ıstırapı ve rezaletiyle olduğu gibi görmeye başladığımız gün nihayet geldiğinde, yoksulların durumunu iyileştirmek için bir şeyler yapılması uzun sürmeyecek... Talihsizlerin alınına leke süreceğimi kim nasıl düşünür? Tek bir isteğim var, o da toplumumuzun onları getirdiği hali olduğu gibi göstermek ve Fransa'nın bir avuç siyasetçinin hırslarıyla tüketilmesine son verip çocuklarının fiziki ve maddesel esenliğine dikkat etmesini sağlayacak bir merhamet duygusu, büyük bir adalet talebi ateşlemek.” Zola'nın romanı *Thérèse Raquin*, Manet ve Courbet'nin tablolarına eleştirel kıyaslamalar sunuyor: “Bu ekol bedensel retorığı çıplaklığın retorığıyla canavarca karıştırıyor ve farkındalığının cerahatini harekete geçiren üstadı koleranın ilham verdiği lekelerine hayranlık duyabilmemiz için hastaları göstererek en cerrahi meraka hitap ediyor.”

Zola: “Deney yapmak, bugüne dek yalnızca gözlemin kullanıldığı edebiyatta da mümkün mü?”

Claude: “Hayatlarının idaresi sırasında insanlar salt birbirleri üzerinde deneyler yapıyor.”

Zola: “Düşüncemi netleştirmek ve ona bilimsel hakikatin titizliğini katabilmek için ‘doktor’ kelimesini ‘romancı’ kelimesiyle değiştirmek benim için yeterli olacak.”

Claude: “Bilim; akıl ve deneyi duygunun yerine koyarak ve mevcut birikimimizin sınırlarını bize açıkça göstererek işler. Ama muhteşem bir kıyaslamayla bilim, gururumuzu indirdiği derece gücümüzü artırır.”

Zola: “Tıp bir bilim olmaya başladığına göre, deneysel yöntem sayesinde edebiyat neden bir bilim olmasın?” Sosyal hastalıklara bakıp gerçeklerini açığa çıkaracak. “Asıl mesele bir tutkunun, belirli bir çevrede ve koşullar dahilinde hareket etmenin birey ve toplum açısından ne üreteceğini bilmek. Çözüm ise doğadaki gerçekleri alıp koşulların ve çevrenin değişiklikleriyle bağlantı kurarak bu mekanizmaları çalışmak. Bay Claude Bernard’ın deneysel yöntemi kimyadan tıba aktarması gibi, ben de tiptan drama ve romana aktarıyorum.”

Claude: “Deneyci doğanın soruşturma hâkimidir.”

Zola: “Biz romancılar insanın ve tutkularının soruşturma hâkimiyiz.”

Daha sonra bir eleştirmen saldırıyor: “Edebî deliliğini, utanmadan en azimli hizmetkâr olduğunu iddia ettiği bilimin kisvesi altında, haddinden fazla rahatça saklamaya devam ediyor.”

Zola: “Erkek ve kadınların başlarından bir şeyler geçiriyorum.”

Doğalcılığın babası Diderot, tiyatro oyunları ve romanlarında “kati hakikatler”i sergiledi; bunu Balzac’ın hakikatleri ve ardından Flaubert’in Emma Bovary’yi “parçalara ayırması” izledi. Bunlar artık ulvi sembollere sahip hassas romantikler değil, “karakterlerinin sapmalarını ve patolojilerini soğuk bir tavırla gözler önüne seren, sosyal organizmanın taş kalpli araştırmacılarıydılar”.

Zola: “Fizyoloji muhakkak bir gün düşünce ve tutkuların mekanizmasını açıklayacak; bir insanın bireysel makinesinin nasıl çalıştığını, nasıl düşündüğünü bileceğiz...”

Ferragus, *Figaro*’dan, “Leş Edebiyat”:

“Mihenk taşı Balzac’ın (bütün mantarların yetiştiği o pisliğin) Madam Marneffe’e her türlü çürümeyi nasıl yerleştirdiğini hatırlayalım; yine de Madam Marneffe’i hiçbir zaman grotesk ya da önemsiz bir duruma sokmadığından madamın imgesi eğlendirip zevkli olabildi ve bu sebeple tiyatrodaki sahne aldı. Fakat aynı şeyi Chalis kontesi için yapacak kişiye karşı çıkarım! Germinie Lacerteux, Thérèse Raquin ya da yaşamı içine çekmeden ölümün eteğinde gezen, gerçekliğin kâbuslarından ibaret tüm bu imkânsız hayaletleri sahneye koyacak herkese karşı çıkarım...”

Tiksintiye âşik, korkutucuyla tatmin olan bu durum ne yazık ki en bayağı, yabani ve en beğenilmez insani içgüdüye yanıt veren zorlu bir sınav. Giyotindeki ya da morga göz atan kalabalıklar – insan bunlara yaltaklanmalı mı, onları teşvik mi etmeli, yoksa kötü ve iltihaplı bir tarikatta mı tutmalı?

Bununla birlikte, öfkemin özel doğasını kabul etmeliyim. Merakım yetenekli bir genç adam olarak kabul edilen Bay

Zola'nın kaleme aldığı *Thérèse Raquin* adlı bir çamur ve kan birikintisine takıldı. En azından ün kazanmayı amaçladığını biliyorum. Bir alçaklık âşığı olarak, bir öğrenci ve hayat kadınının aşk hikâyesini anlatan *Claude'un İtirafı*'nı çoktan yayımladı; kadınları Bay Manet gibi görüyor ve onları pembe makyajla çamur rengine boyuyor. Eleştiriye tahammülsüz biri ve sözde edebî denemelerine 'Nefretlerim' adını vererek hoşgörüsüzlüğü kendi dağıtıyor!"

Zola, *Thérèse Raquin*'in önsözü:

"Umuyorum ki amacımın her şeyden önce bilimsel olduğunu anlamaya başlamışızdır: iki farklı mizaç arasında doğabilecek ilginç bir birlikteliği ve iyimser bir doğanın endişeli biriyle temasındaki derin güçlükleri açıklamaya gayret ediyorum. Romanı dikkatle okursanız, her bir bölümün tuhaf bir fizyoloji vakasının incelemesi olduğunu göreceksiniz. Özetle, tek bir isteğim var: Güçlü bir adam ve tatminsiz bir kadını bir araya getirip onlardaki hayvanı bulmak, yalnızca hayvanı görmek, onları şiddetli bir drama bırakıp bu varlıkların hislerini ve eylemlerini titizlikle not etmek. Tek yaptığım, cerrahların kadvralar üzerinde gerçekleştirdiği analitik işi iki canlı beden üzerinde gerçekleştirmek.

Bu tür bir işi bitirmenin zor olduğunu kabul etmeliyim. Hakikati aramak, insanların beni müstehcen resimler çizme amacı taşımakla suçladığını duymak... Kendimi, onlara dokunmak için herhangi bir arzudan azade bir şekilde çıplaklığı çizen ve bir eleştirmenin, işlerindeki canlı etten mahcup olduğunu duyduğunda derin bir şaşkınlık yaşayan ressamlarla aynı durumda buluyorum. *Thérèse Raquin*'i yazarken dünyayı unuttum, yaşamın özdeş ve minyatür kopyasında kaybolup kendimi insan mekanizmasının incelemesine adadım ve sizi temin ederim ki Thérèse ve Laurent'in zalim tutkuları benim açımdan ahlaksızca ya da olumsuz davranışlar oluşturabilecek bir şey barındırmıyordu... Birinin şu yanıtı vermesini boş yere bekledim: 'Hayır; bu yazar, tıpkı bir doktorun ameliyat salonunda kendisini unutmaması gibi benliğini unutarak yalnızca inceleme yapıyor.'"

Claude: "...deneyci daima şüphe duyan ve herhangi bir şeye dair mutlak kesinliğe sahip olduğuna inanmayan, etrafını saran olgulara hâkim olan ve doğa üzerindeki gücünü genişletendir."

Zola: "Deneyisel romancının hakiki işi ortadadır; doğa üzerinde hâkimiyet kurabilmek adına bilinenden bilinmeyene gitmek. Öte yandan idealist romancılar önyargı vasıtasıyla bilinmeyende kalır... Hem de bilinmeyenin bilinenden daha asil ve güzel olduğuna dair afallatıcı bir bahaneyle."

Goncourt'lar: "Magny'de yemek. Berthelot'nun bundan yüz yıl sonra, fiziki ve kimyasal bilim sayesinde insanın atomun yapısını bileceğini ve güneşi bir gaz lambasıymışçasına istediği zaman ayarlayıp söndürüp tekrar yakabileceğini öngördüğünü söylüyorlardı. Görünüşe göre Claude Bernard ise fizyoloji biliminde yüz yılın ardından insanlığın organik yasanın tam anlamıyla ustası olacağını ve Tanrı'ya kıyaslanır biçimde hayat vereceğini beyan etmişti. Hiçbir itirazda bulunmadık ama tam o anda beyaz sakallı bildiğimiz Tanrı'nın yeryüzüne inip belindeki anahatarlarla insanlığa, saat beşte bardaki bir adam gibi, 'Beyler, kapatıyoruz!' diyeceğini sandık."

"*Doktor Pascal* kitabım," diyor Zola, "meşhur biliminsanı Claude Bernard'ın pek az örtük ve oldukça şeffaf bir biyografisi olacak. Bu büyük adam mutsuz bir hayat yaşadı. Özel yaşamının kederleri, yenilgileri, cesaret kırılmaları ve biliminsanı mesleğiyle gelen tüm bu hane üzüntüleri laboratuvarın tasvir etmeyi planladığım dingin zevkleriyle kafa karıştıran bir bileşim oluşturuyor. Claude Bernard bir evlilik şehidiydi."

3.

KUŞATMA | ŞEYTANLAR

Yırtık pırtık paltolar ve eski ayakkabılar giyen kedi hırsız asistanlarla çarpışmalarımızdan daha kötü savaşlar olduğunu kabul etmek zor. Hayvanların hâlâ bize ihtiyacı varken meyhane kavgaları ya da parlamenter tartışmalar kimin umurunda? Yine de mermiler uçuşmaya başladığında savaşlarımız saklanıyor. Bir durum diğerlerinin önüne rahatlıkla geçerken Prusya ordusu ta kapımıza kadar gelmekle tehdit ediyor. Claude: “Paris endişeli... Senato ve Millet Meclisi hâlâ oturum düzenliyor... Çalışmaya gayret ediyorum ama nafile... Bedenim bir yanda, zihnim başka. Yapacak mekanik bir işim olsa dikkatimi dağıtırdım.” Savaş Bakanı Mareşal LeBœuf, Fransa'nın kudretine dair türlü türlü tahminlerde bulunuyor ama ayakta tuttuğu tek şey kendi egosunun imparatorluğu. Bu, kendisinin muazzam tantanalarından ilki de değil (Meksika'yı düşünün); bunu III. Napoléon'un Sudan'da Bismarck tarafından mağlup edilmesi, Thiers'in Alsace-Lorraine'i teslim etmesi, Paris'in teslim edilmesi ve Prusyalıların istilaya geçip kentimizin etrafını sararak bütün gıda ve ikmal malzemelerinin akışını durdurması izliyor.

Claude: "İstila ve Devrim aynı anda. Senato toplantısından çıkıyorum, sonuncu olduğuna eminim. Millet meclisi 'Çöküş!', 'Yaşasın Cumhuriyet!' yakarılarıyla inliyor; vekillerin önü kesildi ve artık müzakere edemiyorlar. Delilik başlıyor..." Senato panik içinde dağıldıktan sonra Claude, Fransa'nın başkentinin düşüşüyle dağılıp şehirden kaçmaya hazırlanıyor. "Bilimsel anlamda yenildik," diye kabulleniyor.

Askerlerimiz korkunç koşullara hiç düşünmeden ve kaçmaksızın katlanmak, emir bekleyip korkuyu bir kenara bırakmak için eğitiliyor. Bir kütük de alevlerin içinde böyle oturur, şikâyetsiz ve hareketsiz, ağır ağır ve parça parça dağılıp ismine dair ne var ne yoksa çalan bir kuvvete boyun eğer. Savaşlar gürültüyle büyürken Claude'un *milieu intérieur*'lerinde sıkışmış fizyologların kaderden etkilenmeyeceğini umduğunu hayal ediyorum. Darwin'in Âdem'i öldürüp hepimizi hayvanlarla aynı kefeye koyduğunu yıllardır bas bas bağırarak rahipler şimdi, bu mağlubiyeti yükselişinin getirdiğine inandıkları "maddeciler"e karşı açık bir isyan halindedir. Onlara göre her genç Cumhuriyetçi, Tanrı ve imparatorluğa karşı uluyor. Zola: "Son kilisenin son taşı son rahibin üzerine düşene dek medeniyet mükemmele ulaşamayacak."

Claude, Madam Raffolovich'e:

Sevgili madam, olaylar devam ediyor ve karamsar tahminlerimin izini takip ediyor. Metz'deki teslimiyet anlaşılabilir bir gizem barındırıyor, Paris'teki bombardımanın eli kulağında ya da çoktan başladı; Lyon, güney, merkez, hepsi tehdit altında; bugün, yarına hizmet ediyor. Ve tüm bunlar anavatanı devrimci yollarla kurtarmak için kurulan devrimci komiteler tarafından şekillendiriliyor, bugünlerde rağbet gören kelime bu.

Şunu duydum: Yalnızca "devrimci" bir şekilde ilerleyecekler.

"Devrimci" bir şekilde giyinip içip yiyorlar. "Devrimci" bir şekilde konuşup yürüyüp kavga ediyorlar. Burada duracağım çünkü siyaseti karıştırmamak ikimiz için de daha iyi olacak.

Darwin, *İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi*'nden:

"Bir hayvan endişelendiğinde, duyularına hâkim olabilmek ve tehlikenin kaynağını belirleyebilmek, bazen de fark edilmekten kaçınmak için neredeyse her zaman bir anlığına hareketsiz kalır. Buna karşın apar topar kaçış kısa sürede başlar ve çatışmada olduğu gibi kuvvetin idareli kullanımı söz konusu değildir; soluma ve dolaşım zorlaşır, bütün kaslar titrer ve çokça ter üretip kaçışı sürdürmeyi imkânsız kılar..."

Claude, Madam Raffalovich'e:

"Dün dışarı çıkmakta başarılı olamadım; bugünse her yerde parıltıyan muhteşem güneşe rağmen odamda kalmak zorundayım. Bu, hapishanemi daha üzücü kılıyor ama neyse ki zihin bedenden ayrılıp alanı fethedebiliyor. Şu anda Saint-Julien'deki tarlalarımda yürüyorum."

Ve:

"Collège de France'ta derslerin devam ettiğini okuduğumda şaşırımdım. Bu yeni Arkhimedes'lerin gayretkeşliğinin, bilimin ilerleyişi veya Fransa'nın geleceği için neler yapabileceğini anlamadığımı kabul ediyorum. Ablukaya alınmış ve bombalanmış bir kentte, kurtuluştan başka herhangi bir düşünceyle meşguliyetin imkânsız olduğunu düşünüyorum."

Birkaç gün sonra:

"Tıkıncı bir işgalcinin, herhangi bir engelle karşılaşmaksızın küstahça içinden geçtiği ülkemin tüm bu talihsizliğine tanıklık edeceğimi hiç düşünmezdim. Bitti: Fransa, onu mahvetmekle yetinmeyip onurunu da kırmak isteyen, yatıştırılmaz ve muzaffer bir düşmanla karşı karşıya. Ama umuyorum ki anavatanım bu tür hakaretleri sineye çekmektenense ölmeyi

yeğleyecektir. Ülkeyi böylesi bir ezilmeye korkakça terk edip gidenlerin, utançına sevinmek için onu hayata döndürmeye çalışması boşuna olur. Hâlâ utanmadan medeniyetin adını ağızına alan Alman canavar, saldırıp çığnediği ve parçaladığı avını bıraktığında gerçekten ölmüş olacak; titreyen etin soğuyup tükenmesi için gerekenden daha uzun yaşayamayacak. İçinden akan gözyaşları nihai duraklarına erişecek ve 20. yüzyılda insanlar, 'Fransa buradaydı, Paris de öyle!' diyecek.

Lütfen mektubumu yakıp bir şey demedim farz edin. Bir şeylere çok karamsar bakıyorsam bağırsaklarımı suçlamalısınız. Sağlığım Paris'teki son günlerimde halihazırda kötüydü ve endişe, yer değiştirme, değişen rejimler vs. gibi duygular beni daha da dağıttı."

Neden yalnızca geçmiş, ağaçların gövdesinden mektuplara, giysilere, baruta ve evlere türlü türlü yanan malzemeler sağlar da, düşüncelerimiz veya korkaklığımız, hayallerimiz ya da pişmanlıklarımız, yapmadıklarımız, yapmayacaklarımız, yapmamız gerektiğini söylesek bile asla yapmayacaklarımız sağlamaz? Yakmak, zamanın aldatıcı katılığını yok edip havayı serbest bırakarak fikirleri bir arada tutmasını engeller. Bu kül rengi çerçeve artık oldukça katı, zira kovaladığımız hayvanlar evcillik statülerini kaybedip yalnızca biftek ve yahni olarak görülüyor. Ulaşım ağımız, kaldıkları evler, güvenlikleri için tahsis edilmiş insanlar büyük bir hızla güvenlerini yitiriyorlar. Kira kontratımızı kaybetme korkusuyla bir hayvanı daha yanımızda tutamaz hale geldik. Pişmiş ve pişmemiş azıklarımızı paylaşıyoruz ama birkaç hafta içinde neredeyse hiç azık kalmıyor.

Claude, Madam R.'ye mektup:

"...Olaylar hâlâ karanlık ve gelecek muğlak. Sana bunlardan bahsetmeyeceğime söz vermiştim ama Sedan'daki utanç dolu teslimiyetten bu yana

her şeyi karanlıkta görüyorum. Bu savaş kim bilir ne kadar tefekkür doğurmuştur! Bana sorarsan Fransızlar ve Prusyalılar arasındaki karakter farklılıkları, Jules Favre ve Bismarck arasındaki ilişkide ne kadar güzel ortaya konulmuş... Tabii bir de Fransa onlardan birkaçı için kanını gereğinden fazla cömertçe dökmüşken bu yıkımı yüce bir bencillikle izleyen tarafsız güçler var! Bana gelince, tamamıyla felsefi bir açıdan baktığımda, aldatıldığımı kabul ediyorum.

Bilimin ilerleyişinin insanları aydınlatacağına ve toplumsal bir ilerleyiş ile büyüyen bir medeniyete yol açacağına inanıyordum. Peki bir ulusu sonlandırıp ortadan kaldırmak için gelen bu barbarlar nerede olacak? Bilimin onlar için bir medeniyet ve istiklal aracından ziyade vahşi bir ilerleme aracı haline geldiği Berlin'in barbarlarını dikkate almamışım... Hükümetlerimizin genel anlamda bilimsel zihinlerin titizliğine yabancı olduğunu, yalanlar doğuran ve yalnızca mutsuzluğa gebe güzel söylevlere verdiğimiz önemi görebilmek için bu kadarı yeterli...

Ölmüslere öylesine imreniyorum ki!..

Bu arada yalnız yürüyüşlerime devam ediyorum, gazetelerin köruklediği endişe ve kâbusları yatıştırma için yatağa Pascal'ın Düşünceler'ini ve Nicole'ün Pensées'sini [Düşünceler] ile Treaty on Peace between Men'ini [İnsanlar Arasındaki Barış Üzerine Bir İnceleme] götürüyorum. Şu kelimeler beni büyük hayal kırıklığına uğrattıyor: Onur. Vatanseverlik. Şan vb. Örneğin, daha dün okuduğum Pascal'ın üçüncü düşüncesi, dokuzuncu madde: 'Beni neden öldürüyorsun? Okyanusun diğer yakasında yaşamıyor musun? Dostum, bu tarafta yaşasaydın, katil olurdu ve seni öldürmek adil olmazdı ama diğer tarafta yaşadığın için cesurum ve bu adil.'"

1848 devriminde Collège de France yangında zarar görüyor, bu yüzden de açlık, düşmanımızın öncelikli silahı olsa da Claude için için laboratuvarını dert ediyor; parkları, merdiveni ve avluyu dolduran sürü ve çiftlik hayvanları, kazlar, keçiler ve inekler, artık hiçbiri yok. Kızlarla tek konuştuğumuz konu ilk fırsatta

Paris'i terk etmek. Top ateşleri işgalci askerleri mimliyor, şurubu andıran nehrin yansımada yalnızca tüm yüzleri birbirine karıştıran kan var. Uzaktaki sevdiklerimize mektup yazmıyor ya da yıldızların dizilimi üzerine düşünmüyoruz. Menüü bozan iştaha dair gördüğümüz şeyse firar etmiş bir kedi ve arkasında on kişi. “Mantarlı kedi bifteği”, “bezelyeli güvercin pırzola”, “domates yatağında ağır pişmiş köpek omzu ve filetosu”. Beaujolais'de Claude yürüyüş yapıyor, yazıyor, düşünüyor ve “hayat ırmağı dediğimiz bu akıntıda boğulmak ya da kurtuluşun kollarına kavuşmak umuduyla” bekliyor.

Davaine'den Claude'a mektup, 19 Ocak 1871:

“Sevgili dostum, hasta olduğun haberini aldım. Bunda kızların için duyduğun endişenin en ufak bir payı varsa bu konuda işini rahatlatabileceğimi umuyorum. Mahallemiz bombalanmadı; herhangi bir şekilde hedef alınması da düşük bir ihtimal. Öncelikle nehrin sağ yakasındaki hisarlar girilmesi gerekir ve neredeyse hiç saldırıya uğramadılar. Avukatınla görüşmeye gittim; ne eşin ne de kızların ziyaret etmiş. Dr. Martin'i sık sık görüyorum —seni ve onları soruyor— ve herhangi bir şeye ihtiyaçları olursa yardıma hazır olduğunu söyledi. Büyük kızın kasım ayında, karının her yıl alması gereken para hakkında konuşmak için beni görmeye geldi. Muhtemelen kuşatmanın bu kadar uzun sürmesini beklemediğinden bu konuda herhangi bir talimatta bulunmadığını söyledim; paraya ihtiyaçları varsa yardımcı olamayacağımı çünkü bende de hiç para olmadığını anlattım. Fakat Dr. Martin acil bir durum söz konusu olduğunda ona söylememi ve ilgileneceğini söylemişti. O günden sonra kızını görmedim ve Dr. Martin'le birkaç karşılaşmam sırasında o da görmediğini söyledi.

Hasta olduğunu ve herhangi bir şeye ihtiyaçları varsa sağlamam talimatında bulunduğunu kızına bir mektupla haber vereceğim. Mahallende bombalanırsak bizzat gidip nasıl olduğuna bakacağım. Katlanılır olsa da çok zor

bir durumdayız. Alman biliminsanı hakkında ne düşünüyorsun? Ne millet ama! Senden yakında güzel haberler almayı umuyorum, zira mevcut durum daha fazla devam edemez; her şey düzelecek, ailemle ilgili bir haber yok.

Dostun, Davaine”

Hayvanları Koruma Topluluğu'nun *Bulletin*'i, 7 Mart 1871:

“Bay Behier, Tıp Akademisi'ne bu teklifi sunmaktan onur duyurum: ‘Tıp Akademisi’yle ilişkisi ya da bağı bulunan ve Prusya’da ya da son savaşta bu güce yardım eden ülkelerde yaşayan tüm yabancı üyeler Akademi listesinden men edilmiştir.’

‘Bunlar biliminsanları ve Akademi’yle bağları biliminsanı olmalarından ileri geliyor, Alman olmalarından değil,’ diyebilirsiniz beyler, hatta bilimin bağımsızlığına vs. dair tartışmaları da öngörebiliyorum. Tüm bunları hesaba kattım, fakat ülkemizin çektiği o ıstırap dolu sınavın ortasında hakaret etmekten geri durmayan ve Fransa'nın talihsizliğine sevinenlerin de Almanya’da yaşayan ve bilim üzerine çalışmanın yanı sıra bilimi öğreten profesör statüsündeki bu biliminsanları olduğunu unutmamalıyız. Bay Reymond Duboys’un tartışmasına bakın; Fransız ismine takılmayın. Bir başkası –Bay Mommsen– ise askerlerimiz cesursa ve Paris iyi savunuluyorsa bunun sebebinin Fransızların damarlarında hâlâ bir miktar Alman kanı gezmesi olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. Onlarla aynı kanın birazı bile damarlarımda geziyor olsa böyle bir sıvıdan kendimi kurtarmak için tüm kanımı akıttırdım sanıyorum.

Hayır, beyler, bu meselede Akademi'nin şerefi söz konusu, şerefimiz söz konusu; metodik bir yağmayı ünlü Cartouche'tan' derslerle bir tutan Vandalların evlatlarıyla bizi bir araya getirebilecek tüm bağları koparmalıyız.”

1. Mısır hiyerogliflerinde bir ucunda yatay çizgi olan ve içinde yazılanın bir hükümdar ismi olduğunu gösteren oval çerçeve. (Ç.N.)

Claude: “Daha önce ahlaki anlamda böylesi rahatsız bir durumda kalmamıştım; tabii, ülkemin işgal edildiğini de görmemişim.”

Şubat ayında, tomurcuklanan dostluklarını ve karşılıklı hayranlıklarını pekiştirmek amacıyla genç Louis Pasteur, Jura’daki bağından kalkıp Claude’u ziyarete geliyor ve daha sonra şöyle yazıyor: “Şahsi niteliği, yüzünün asaleti, sempatik güzelliği başlangıçta iç gıcıkıyor: bilgiçlik taslamak yok, biliminsanlarına özgü kusurlar yok, eski usul bir sadelik, doğal bir sohbet, her türlü yapmacılıktan uzak ama iyi ve engin fikirlerle beslenmiş; bunlar Bay Claude Bernard’ın dış faziletlerinden yalnızca birkaçı.”

Claude, Madam R.’ye, Saint-Julien, 1871:

“Bazı bölgelerin Paris hususundaki ilgisizliğine şaşardım. Şu sıralar kırsalda yaşayan ben bile, dersine fazlasıyla çalışmış Rhône bölgesinde, Paris ile çevre bölgeler arasında derin ve yoğun bir düşmanlık bulunduğunu görebiliyorum. Kendine rağmen olan bir şey bu. Çoğu insan Paris’teki ıstıraptan neredeyse memnun görünüyor ve daha da acı çekmelerini istiyor. Bu duygu, Paris’i tüm siyasi talihsizliklerin nedeni olarak görmelerinden ileri geliyor ve hükümeti devirip Fransa’nın geri kalanını buna maruz bırakan bir düzine ‘Faubourgian’a’ boyun eğmekten ikrah getirdiklerini söylüyorlar... Siyasi ufku bulutsuz görmemiz hiç yakın değil gibi...”

Yine, Madam R.’ye:

“...Bir başka iyi haberse yoksul Mouffetard mahallesinde bombalananları eve almamız. Gazetelerde evleri boş olan insanlardan evlerinin resmî taleple istendiğini okudum. Talep size benden önce gelmiş olmalı, çünkü sizin eviniz çok daha rahat ve güvenli. Ben hâlâ bombalı saldırı alanındayım.

1. (Fr.) Paris’in surları dışında kalan bölgede yaşayanlar için kullanılan eski bir kelime. (Ç.N.)

Bombalara dair tüm haberleri endişeyle okudum ve 22 Ocak'ta Collège de France'ta ya da Écoles Sokak'ta henüz bir şey olmadığını gördüm. Fakat korkarım ki bu hikâyeler tam değil ya da bombalar dönmemi bekliyor; endişelerim yok değil. Son olarak, bombalananlara kanun gereği arkadaşlık etmem gerekirse de tek umudum kendilerini ısıtmak için kitaplarını ve kâğıtlarını kullanmamaları ve Paris'e döndüğümde eve geri gelmeme izin vermeleri. Mütareke sırasında dönemem diye tahmin ediyorum; yine de keşke mektupların geçmesine izin verseler."

Saint-Julien, 17 Şubat:

"Haklısınız madam: Monarşi yönetimindeyken cumhuriyetçi seçimler, cumhuriyet dönemindeyken monarşik seçimler yapıyorduk; şimdiyse monarşi yönetimine girince yeniden cumhuriyetçi seçimler yapacağız ve bu böyle sürüp gidecek, ta ki biz yok olana kadar. Fransa'yı kasıp kavuran, mevcut her şeyin karşısında duran ve son 80 yıldır Fransa'nın en iyi hükümet biçimini arayan Jérôme Paturot'ya dönüşmesine neden olan bu devrimci ruhun neticesi bu. Bence hastalık çokça derine inmiş."

Claude, Madam R.'ye mektup:

"İnsan Horatius gibi ben de yanımda tanımsız bir hüüzün taşıyorum; derin bir utanç denebilir. Nereden geldiğini anlamıyorum; kim bilir, belki de senatör olarak başarılarımın ilk meyveleri ve siyaset yüzündendir. Öyleyse bilimin beni yakında iyi hissettirmesini umuyorum. Yanımda birkaç kitap getirdim ama çalışmaya istegim var mı bilmiyorum."

Saint-Julien, 26 Şubat 1871:

"Aslında bu imzalanan utanç verici ve felaket bir barış anlaşması. Bu üzücü belgeden ne bekliyordum bilmiyorum ama bundan daha acı verici olamazdı. Bütün gün üzerime yeni bir sağlık krizinin habercisi olan bir kırıklık hissiyle gezindim. Avrupa'nın ihmali, Cumhuriyet'in kabili-

yetersizliği ve Prusya'nın tiksinti veren ikiyüzlülüğü yüzünden Fransa'nın düştüğü durumu görüyorsunuz. Bir de bu yetmezmiş gibi Fransız halkı, ülkelerini tam anlamıyla aşağılamak için Prusyalıların gözleri önünde bir içsavaşın felaketlerini sergilemeye karar vermiş. Zavallı deli insanlar! İki kelimeyi yan yana getirebiliyorlar diye asker veya politikacı olduğunu sanan bu manyaklara kendilerini teslim ediyorlar. Doğuştan bilgiye duyulan bu inanç ve bilimsel anlayışın kitlelerde yoksun oluşu Almanya karşısında Fransa'yı mağlup etti. Yalnızca biliminsanları, bu yanlış fikirleri kökünden söküp geleceğin intikamına hazırlanabilir."

Madam R.'ye:

"Zavallı ülkemin maruz kaldığı utanç ve aşağılanma meselesinde biraz daha sakinleştim; fakat çalkantı, yerini asla sönmeyecek bir üzüntüye bıraktı. Ne yazık, diye düşündüm dün gecenin uykusuzluğunda, bir daha asla genç olamayacağım. Varoluşun bütün zorluklarını yaşadığıma, hayatın bütün fiziki ve zihinsel acılarını tattığıma göre seçeneklerim nasıl iyileşebilirdi! Mükemmel bir adam olurdum ve ülkemin kaderini değiştirebilirdim. Ama hayır, en zalim acıyı, pişmanlığın ve âcizliğin acısını tatmaya mahkûmum. Büyük bir ihtimalle Paris'te gelecekteki bilim projelerim konusunda birçok engelle karşılaşacak, kendimi kitaplarla ve deneylerle tecrit etmeye, insanlığın katı yasaları tarafından sindirilmek için sıramı beklerken kendimi sindirmeye çalışacağım."

30 Mart 1871:

"Karşı konulamaz bir çekim beni Paris'e geri çağırıyor ve dönüşümü er-telemem için öne sürdüğünüz mükemmel sebeplere kafa tutuyor. Güneşte solan çiçekleri görmektense, karanlık bir laboratuvarda herhangi bir fizyoloji deneyi yapmaktan daha mutlu olurum. Muhtemelen, neden fizyolojik deneylerinizi Saint-Julien'de yapmıyorsunuz diye soracaksınız. Yapamam, çünkü bir şeyleri doğal çevreleri dışında yapmak hep imkânsız olmuştur. Bunu savunmuyorum, bir hata olduğunu kabul ediyorum; hatta etkin bir

karakterden ziyade edilgen olduğumu da kanıtlıyor, zira benim çevreyi etkilememdense çevre beni etkiliyor.

Karanlık önsezelere sahip bir adam olduğumu biliyorsunuz ve hislerimi değiştirmeye iznim olduğuna asla inanmam. Fransa'nın korkunç bir hastalığa tutulduğunu ve ancak çokça ıstıraptan sonra -o da belki- iyileşebileceğini düşünüyorum...

Ulusal Muhafızlar ve Komün komitesinin istedikleri milyarları asla ödemeyeceğini bildiklerinden düzeni yeniden kurup Paris'i -umarım- direnişsiz işgal altına alacaklar, zira Komün'deki bu beylerin marifet gösterisi kendisini Prusyalılara karşı değil, Fransızlara karşı gösteriyor. Ardından bir restorasyon gelecek ve sonra da tahtlar son 80 yılda Fransa'da ne kadar tutunduysa o kadar tutunabilecek bir taht. Ama tüm bunları sineye çekmek ne utanç verici, Fransa için katlanılacak bu acı ne büyük! Ve kimse üzgün hissetmiyor: Bu büyük Fransız çöküşü ne zaman gerçekleşti? Birçok büyük sosyal sebebi var ama hepsi tek bir ahlaki sebepten ileri geliyor: ilke veya inanç eksikliği. Gelişen olaylar dizisi bize bariz bir kanıt sunuyor. İnsanın bu dünyada kriterleri olmalı, çünkü aksi takdirde nereye gittiğimizi göremeyiz ve Fransa şu an bu durumda, prensiplerinden yoksun, dümensiz bir gemi gibi dalgaların dibini boyluyor. 1793'ten bu yana kutsal hakka inanmıyor, anayasal hükümete inanmıyor, artık Cumhuriyet'e de inanmıyor..."

Claude nihayet çiçekler ve anestezi üzerine deneyler yapmaya başlıyor -zira en dini bütün insan bile dua ederken sandalyesinden düşer- ve dedikleri gibi, yerçekimi yasası bu. Claude: "Bitkilerin hislerine dair araştırmamda, anestezi yardımıyla büyüme ve çiçeklenmeyi durdurmanın mümkün olduğunu gördüm... Uyuyan Güzel sorununu yarattık. İnsan çiçekleri de durduramaz mıydık? Cazibeleri daha az geçici olurdu; muhakkak hisleri de öyle."

Madam R.'ye:

"...insan sebebe baktığında sonuçlarını fark etmekte zorlanıyor; en büyük zorluk duygulardan ileri gelen düşünce derinliğini fark edebilmek. Bu sorunu fizyolojik yollardan çözmek mümkün değil: İnsan kalbi denilen bu Daidalos'tan (dédale=labirent?) çıkabilmemiz için Bay Chevreul'ün bize en azından doğru Ariadne ipini göstermesi gerekir."

§

Rüyanın ötesinde, uyanık olduğu her an Descartes'a sistematik bir çoğaltım gibi geliyordu: "Bedenim yokken varmış ve dünya yokken varmış gibi hissetmeme neden olan bir kötülük dehası varsa, dünyadaki fiziki bir öznenin sahip olabileceği türde algılarım olduğu yine de doğru olur." Ahmakça fikir birliğinin, belirli deneyimlerin ve kolay aldanan zihinlerin neticesinde fiziki dünyaya yatırım bir hata mıdır? Başka bir deyişle, görünümlere

rağmen, esasında sessizlik içindeki karanlık odalarda kavanoz-
larda duran ve duyuşal sanrularla beslenip uyanmak ve hakikati
bilmek için yapabileceği pek az Şey olan beyinler miyiz? Keşke
kötücül bir Şeytan beni hayal görmediğimde gördüğüme, günün
çığlıklarını, kokularını ve renklerini uydurduğuma, bir rüya-ka-
dın gibi yürüdüğüme ve istediği zaman tüm bunları eritebile-
ceğine beni inandırsa. Belki de bu kelimeler rüya kelimeleri-
dir ve hissettiğim her duygu, hüyalara dalmış deli bir kadının
aşırı canlı zırvalarıdır. Kavanoz herhangi bir çıkış olmaksızın
kesilmiş. Yalnızca ben ve kötülük dehası varız. Tek amacı beni
kandırmak. Benim tek amacımsa hiçbir Şeyin ispatlanamaya-
cağını ispatlamak. Ve Şeytan önem verdiğim, uğruna çaba har-
cadığım, sevdiğim her Şeyden bir vehim yaratıyor. Descartes,
kötülük dehasına karşı mükemmel silahı tanımlıyor mu? "...En
sonunda keŐfettim: Düşünce. Yalnızca bu benden koparılamaz.
Buradayım, varım, orası kesin. Ama bu daha ne kadar sürecek?
Düşündüğüm sürece..." Ama top atıŐları ve ağlayan çocuklar
arasında, ölen genç insanlar ve alevlerle sarılmış bir Şehir arasın-
da, Descartes'ın önemli kısımları birbirine karıŐtırmadıđından
emin değilim: Belki de bizi kandıran düşüncelerimiz ve bizi rü-
yadan uyandırabilecek olan da dünyaya dair algımızdır.

Claude, Saint-Julien:

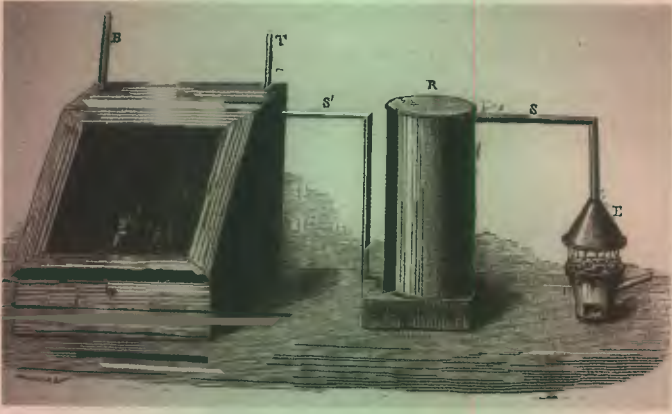
*"Gülleri mi budayıp Cezayir menekŐelerini ekiyor, gazeteleri okuyorum ve
saatler ataletimi de beraberinde götürüp akıyor. Her türlü zihinsel işten,
yani her tür girişimden âciz, tam anlamıyla edilgen bir varlığa dönüŐtüm.
Beni yönlendiren düşünceler bunlar; onları ben kontrol etmiyorum. Tavsi-
yenize kulak verecek ve Bay Raffalovich gibi ben de ortalık sakinleŐene ve
Paris yine hakkıyla tabağından yemeye başlayana dek oraya gitmek üzere
yola çıkmayacağım."*

Çiçekleri uykuya yatırdıktan sonra Claude, arkadaşı Pasteur'ü haksız çıkarmak amacıyla üzümler üzerinde deneylere başlıyor. Kendi üzümleriyle çalışan Pasteur alkollü mayalanmanın yaşayan mayanın varlığına gereksinim duyduğuna inanırken, Claude çözünebilir maya enzimlerinin yeterli olduğunu, yani bunun biyolojik değil tamamen kimyasal bir süreç olduğunu düşünüyor. Magendie'nin katı determinizminin izinde kendini bu işe bulaştırmasının sebebi, Claude'un mikrop ve bakterilerin hastalık veya fizyolojik değişime neden olduğunu söyleyen kuramları beğenmemesi. Ona göre bütün hastalıklar, halihazırda mevcut olanın artması veya azalmasıyla içte meydana gelen, normal sağlığın birer uzantısı. Kırmızı Defteri: "Bir hekimin geleceği tahmin edebileceğini nasıl kabul etmiyorsam, bir hastalığın da yeni bir şey üretebileceğini kabul edemem." Onu rahatsız eden çok sayıda profesyonel fikir ayrılıklarından yalnızca biri olan bu konuyla, öğlen vakti Sisyphos Bankı'na oturup iş saatini aşarak akşam yemeğinden öncesine dek kalkmıyor.

"Neden bilmiyorum ama kışla birlikte bütün kuşlar kayboldu; tek bir tane bile görmüyoruz. Ülke perişan halde; tarlalara kederli bir sessizlik hâkim. Bu ıssızlığı daha da üzücü hale getirircesine, neredeyse her gece bacama konup gecenin karanlığında uzun ve ahenkli bir inilti gibi asılı kalan dertli yakarışlarını dinleten bir baykuşun ziyaretini duyuyorum. Bu hüznü müziğin etkisiyle düşüncelerim şimdiye, geçmişe, geleceğe bağlanıyor. Anılarım istemsizce, gençken Palais-Royal'de izlediğim bir varyeteyi önüme getiriyor. Zaman nereye gitti? Oyundaki bir karakter hâlâ aklımda, şu şekilde başlayan birkaç dize yazmış romantik bir şair:

*Sessiz kulenin tepesinden öten
bir baykuşun şarkısından
daha dokunaklı ne olabilir?*

Otuz yıl boyunca kafatasımda takılı kalan bu gülünç dizeleri hatırlamak beni sersemletti. İnsan ne müstesna bir makine!"

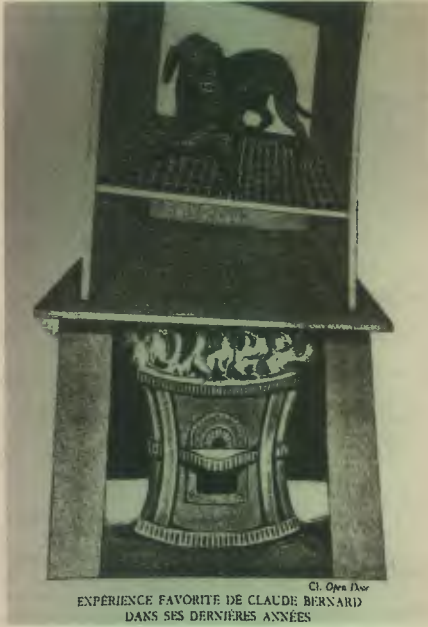
Claude izleyicilerinden kurtulup boş vaktini değerlendirmenin başka yollarını buluyor ve tarlalarda kısırdığı dağsıçanlarını kullanarak kış uykusu ile hayvansal ısının gizemlerini incelemeye başlıyor. Bir asistanı olmadığından göletten kovalar dolusu kurbağa getirmeleri için kasabanın çocuklarını işe alıp tavşan ve daha büyük hayvanlar için ekstra ücret ödüyor.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Dışarıdaki sıcaklık ve güneş, (soğukkanlı) hayvanı gezegeni etkilediği gibi etkiler. Sıcakkanlı hayvanda sürtünme, hayvan fazla soğumadığı sürece, ısının kaybolmasını engeller. Ardından soğukkanlı bir hayvan olur ve tekrar sıcakkanlı olabilmesi için yeniden ısıtılması gerekir, yoksa ölür.

Claude'un fırınlarında dağsıçanları, tavşanlar ve köpekler –kafaların fırınlardaki konumuna bağlı olarak– sekiz ila on dakika ölümüne ısıtılıyor. Defterinden: “Solumaları say. Nihayet hayvan kasılmaya başlıyor ve ölüyor – bir yakarışla.” Fakat kırsal

yaşam, kendine has sorunları da beraberinde getiriyor: Tarlada gezinirken Claude'u bir yılan ısırıyor ve "Bitkilerin Hisleri" hakkında bir konferanstan dönerken sağanak yağmura yakalanıp tekrar yatağa düşüyor.

§

Hepiniz duydunuz, hepimiz duyduk, Paris Komünü kendisi hakkında şu beyanda bulunuyor: "18 Mart halk girişimiyle başlayan ve yeni bir siyasi döneme kapı açan bir toplum devrimi: deneysel, pozitif, bilimsel. Eski hükümetin ve rahiplerin dünyasının, militarizmin, tekelciliğin ve proletaryanın esaretinden, ulusun ise ıstırap ve felaketlerinden sorumlu olan ayrıcalıkların

sonu geldi.” Kasket ve erkek üniforması içinde Louise Michel, kadınlar taburuna liderlik ediyor; barikattan barikata, Clichy Bulvarı’ndan Pigalle Meydanı’na çarpışıp nihayet burada teslim oluyorlar. Louis, Butte Montmartre’i bombalayacak ama geç kalıyor. Haussmann’ın bitmemiş Opera Evi üç yandan çevriliyor. Radikal reformun sürdüğü yetmiş gün boyunca saklanıp çalışıyoruz: okullar reforme edilmiş, bazı komşular evini geri almış, işçi birlikleri barlarda toplanıyor. Ama 21 Mayıs’ta tekrar içeri girin uyarısı geliyor ve Versailles ordusu evden eve katliama çıktığında, infazlarda binlerce rehineyi öldüren Komün üyelerinin cerhi daha çok kan oluyor.

Tüm bunlar olurken eleştirmen Ferdinand Brunetiere tiyatroya giden Parislilere, 1793-1794 Terörü sırasında önce veya sonrasında çok daha fazla oyun sergilendiğini hatırlatmanın önemli olduğunu düşünüyor. İnsanlar gerçekten tiyatroya gidiyor mu? Gitsinler veya gitmesinler, Komün’ün “devrimci tiyatro”su kısıtlanıyor: Oyun 1792’den önce geçmiyorsa madam ya da mösyö kullanılmayacak; “Louis” ismi asla kullanılmayacak. Zola: “Tiyatro ya tabiata uygun olacak ya da yok olacak: Vardığım resmî sonuç budur.” Benzer bir hareketle, Comédie-Française’in tüm oyuncu grubu, krallar ve aristokratların bulunduğu oyunlar sebebiyle ve imparatorluğu tasvir ederek devrimci hükümete hakareten tutuklanıyor. “Komite bilhassa, tiyatroların mevcut koşullarda göz ardı ettiği fikirleri aydınlatmak ve oluşturmakla suçlanıyor. Tiranlığın hizmetine fazla sokulmuşlar; biraz da özgürlüğe hizmet etmeliler.”

Claude, Madam Raffalovich’e mektup:

“Geçtiğimiz yıl anneniz ve çocuklarınızla Trouville’deyken 4 Eylül devriminden sonra size bir mektup yazmıştım, hatırlıyor musunuz? Karamsar

sezilerimin önderliğinde, iç çatışmalarla parçalanmış viran bir Fransa görmüştüm... Kaçabileceğinizi ve sizi asla göremeyeceğimi söylemiştim. Özgür bir ülkeden asla kaçmayacağınız ve Cumhuriyet'in dehalar doğuracağı yanıtını vermiştiniz. Bugün üzücü idrakim beni şaşkınlığa sürüklüyor."

Bu kargaşada kızlar ve ben daireden çıkmaya korkuyoruz. Kanın tesirini yitirdiğini kimse fark etmiyor mu? Mitolojik yaratıkların –öcülerin, ejderhaların ve devletin- zalimliği bile düzeltilebilir cehaletlerine dayanıyor ve nihayetinde yalnızca cinayeti durdurmayı öğrenmeyenler asıl canavarlardır. Nedensiz şiddet tamamen aşırılıktır, "sonsuz bir tanım"dır, yalnızca kendi hatırları söylenip yapılmış bir kelimeler veya eylemler yığındır. Artık tek gördüğümüz içinde koruyacak kadar değerli hiçbir ilişki barındırmayan, her insanın ya tamamen silahlandığı ya da evinde korkuyla sindiği bir şehir. Kızlarıma kedi ve köpek annelerin yaptığı gibi annelik ediyorum; korku içindeki yüzlerimizle pencerenin kenarında çömeliyoruz. Köpek korkuyla siniyor; ben korkuyla siniyorum. Methini duyduğumuz modern vatandaşlarla tanıştım; o kadar çaresizler ki ufak tefek güç süsleri ve lokmaları için kiliselerini terk ediyorlar, tanrılarını terk ediyorlar. Tek söyleyebileceğim cennet veya cehennem yaratmanın elimizde olduğu. Kolları, bacakları çıkarabilirsiniz, sınırları kesebilirsiniz, eti, kemikleri kesebilirsiniz ama ruh yine de oradadır –ona dokunamaz ya da onu bulamaz, göremez, ölçemezsiniz– ve kişi ölene dek her parçasını kesebilirsiniz ama yaşam mucizesi, Tanrı'nın gözlerinde görünür kalır; gözleri kestiğinizde bile oradadır çünkü hiçbir göze eş değildir. Aşağılık bir şehri yok etmek bile Tanrı tarafından yasaklanmıştır: *Çünkü bütün yaratılışın şu âna dek birlikte inleyip doğum ağrısı çektiğini biliyoruz.*

Darwin, *İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi*'nden:

"Acı çeken canlı, yapılacak bir şey olmadığının tam anlamıyla bilincine vardığında hummalı kederin yerini ümitsizlik ya da derin bir hüznün alır. Acı çeken canlı hareketsizce oturur ya da hafifçe öne arkaya sallanır; dolaşım yavaşlar; solunum neredeyse unutulur ve derin iç çekişler görülür."

Komün nihayet temizlendiğinde cinayetler yine devam ediyor; şimdi de Versailles ordusunun kefareti olarak. Louise Michel iki köpek ve altı kedisini, o hapse götürülürken güvende olacaklarını bildiğinden Montmartre'daki Madam Dolon'a gönderiyor. Tuileries'de yangın çıkıyor; *les petroleuses*¹ adlı mitolojik kadınların çıkardığı söyleniyor. Rivoli Caddesi, maliye bakanlığı, Louvre; planlarının Paris'in tamamı yakmak olduğu konuşuluyor ama Belediye Sarayı'nı ardında alevler içinde bırakanlar Ulusal Muhafızlar.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Aristo'cu entelekya. Her canlı kendisi için çalışır. Kendini her şeyin merkezi kılar. Dış dünyada kullanabileceği her şeyi kendi için kullanır. Bu da egemen olan ve kendinden aşağıdaki her şeyi kendi faydası için boyunduruk altına alan en güçlüünün yasasına yol açar. Hıristiyanlık, işte bu yasaya karşı tepki verir. Hayırseverlik entelekya karşıtıdır. Tüm erdemler entelekya karşıtıdır.

Küçükken kilisede *teslim olmayı* okur, O'nun gölgesiyle karşılaş-tığımızda alınacak pozisyonu öğrenirdik. Peki savaş ve şiddet,

1. (Fr.) Petrolcüler. Paris Komünü'nde rol alan kadınlara verilen "Kundakçı-lar" ismine istinaden. (Ç.N.)

itaati mecbur kılar mı? Claude: "Savaşta etkinlik, dirençli bir ortamda harekettir." Rakibimizi içine düşürdüğümüz durum, vazgeçmesini talep ettiğimiz şeyden çok daha büyük bir bedel istiyor olmalı. Tamamen silahsız kalmalı. Savaş fiziki dayanıklılık gerektirse de düşmanca çatışmayı sonlandıran şey, düşmanın kendi iradesinden vazgeçmesi olur. Düşman bölgesini tutmaksa onu yalnızca topallatır. Claude ve genç biliminsanlarının alıştıkları izlek boyunca geri çekilmelerini sağladım örneğin, fakat savaş aynı zamanda ihtimallerin âlemidir – tabii bu, savaşta olabildiğince aza indirgenmelidir. İyi savaşçı beklediğinden farklı şeyler buluyorsa, hazır demektir. Geçtiğimiz yıl binlerce hayvan kaybettik.

Claude, Madam Raffalovich'e:

"Haklı ve kuvvetli adamları hatırlarken büyük bir mutsuzluk duymalı insan; Horatius'un dediği gibi 'et si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae!'" Tanıklık ettiğimiz sosyal fevranın çok sayıda hayatı sarsıp yok ettiğini fark ettim; bir yılda bu kadar çok dostumu ve tanıdığımı kaybettiğim sanırım hiç olmamıştı. Artık nerede olduğumu bile bilmiyorum, genel bir yayılım bu. Kuzeye sığınan dostum Davaine'den bir mektup aldım ve Bay Duma ile Bay Deville'in Cenevre'ye gittiğini vs. biliyorum. Madam Renan'dan ve dördüncü kaşışından bahsediyorsunuz, fakat vekil eşi Versailles'da olmalı. Yeni bir seçim yasası sunduğunu okudum yakın zamanda. Vekil arkadaşınız Bay Lanfry, Paris'te nasıl özgürce gezebiliyor? Umarım tutuklandığı haberi doğru değildir. Bugünlerde basılan yalancı haberleri düşünürsek gelecekteki tarihçilerin hakikati nasıl bulacağını merak ediyorum."

1. (Lat.) Eğer dünya yıkılıp tepesine düşse bile onu karşısında korkusuz bulurdu. (Ç.N.)

"Sevgili madam, yaradılışı en asil olan insan kendini küçük düşürdüğünde hayvanlardan da aşağıya indiğini söylemeye hakkımız vardır. Bu korkunç vahşi yaratıklar zavallı Bonjean'ı midelerine indirdi; sadık ve iyi, tehlike altında bile cesur bir adamdı. Ne yazık ki şu kelimelerin haklılığını göstermiş oldu: Qui amat periculum peribit in illo.¹ Mektubunuz için teşekkürler, bu felaketleri çözmeme yardımcı oldular.

Hasta bir çocukmuş gibi üzüntüme hâlâ hemşirelik ediyorum çünkü aslında hasta olan benim. Her zaman böyle değildim, beni yıkmasına izin vermezdim, iradem daha çoktu. Bugünse kararlılığım, eylemlerimin ve fikirlerimin çılgınlığında yok oluyor... Tavsiyenizi dinleyip tekrar bilimle haşır neşir olmak istiyorum. Bu ilhamla Jardin des Plantes ve Collège de France direktörlerine mektup yazıp iki haftaya döneceğimi haber verdim. Laboratuvarlarım ve evimdeki her şeyin hazır edilmesini emrettim. Lüksemburg'daki cephane binası patlamasında kırılan birkaç pencere camı dışında dairemde bir şey olmadığı haberini aldım."

"Bahçemde, arkadaş canlısı görünmeseler de yakınlaştığım bir kirpi ailesi var. Onları Paris'e götürebilmek için evcilleştirmek istiyorum."

§

Yaz turistleri rengârenk şapkaları ve çantalarıyla gelip hayaletlerle dolu kemeraltlarında dolaşırken dahi bedenler ortalıktan temizlenene dek Paris için için yanıyor. Sacré-Cœur'un anılacağı ve bedelinin ödetileceği duyuruluyor ve sürgüne gönderilen liderler de bu Üçüncü Cumhuriyet olarak adlandırılan bu yeni temanın senatörleri olarak geri dönüyor. Claude laboratuvarımı tek parça bulabiliyor mu? Kutlamaya can atacağına eminim ama

1. (Lat.) Tehlikeyi seven tehlikede ölür. (Ç.N.)

Raffalovich'ler şehirde mi? Kömüre dönmüş anıtlara baka baka şehirde yürüyor. Alışverişin düzenli hareketleri, önceki rolleri ne olursa olsun, hayatta kalanlara bir iyimserlik getiriyor. Claude, imparatorluk senatörü olarak tahkik edilmekten endişe duyuyor mu? Artık kimse eski İmparatorluk'u umursamıyor, şiddet bir tür uçurum yaratmış gibi. Peki sevgili Prenses Mathilde'ye ne oldu? Önceden tanıdığı ve bildiği tüm bu insanlara, partilere, salonlara? Monceau Parkı yakınlarında Courcelles Caddesi'nde giden bir at arabasına binip Madam Raffalovich'in evinin kapalı olduğunu görünce Claude, en kötü devrimci kaderle yollarının kesişmiş olabileceğinden korkuyor mu? Evdeki bir hizmetli yaz bitiminde döneceğini söylüyor.

Kızlarla birlikte ilk sessiz sabahtan istifade edip daireyi ve kalan birkaç hayvanımızı toplayıp Paris'ten temelli taşıyoruz. Bu kaos esnasında onları korumak kuvvetimde bir delik açıyor; tüm bunların yanı sıra bir de açlığın deliliği, kiliselerin yağmalanması ve hiçbir komşuya, dosta güvenilmeyeceği hissi, hep evim olan bu şehri uzak bir alışverişe dönüştürüyor. Bezons'da feribot ve köprüyle Paris'e yakın mesafede birkaç hektarımız olabilir fakat yine de yapayalnızız. Marie-Claude evimizi sağlamlaştırma konusunda bilhassa hünerli ve inatçı, zira hayvanların en son kaderlerini unutamıyor; insanlar onları yemesin diye nasıl ağlayıp savaştığını. Tony ve ben aktivist mücadeleye tekrar katılacağız; sözleşmeleri idame ettirecek ve geceleri özellikle zor taşımalarda destek sağlayacağız. Laboratuvarlar rezil işlerine geri dönmekte hiç vakit kaybetmedi, biz de edemeyiz. İyi haber şu ki düzensiz olan yeniden şekillenmeye başlıyor ve kafa sayısına bakarsak davamız ünleniyormuş gibi görünüyor. Genç önderliğiyle Tony'nin ifade gücü yüksek ve tutkulu; dikkat da-

ğıtıcı bir unsur değil, destek olduğunu hatırlatarak onları ayine sürüklemek zorunda kalsam da kızlarla gurur duyuyorum. Evi idare etme numarası artık bizi endişelendirmiyor ve gececi bir hayat sürüyoruz; aslını bilmeseydi, şeytana bile fena görünebilecek bir yaşam. Hayvanları Koruma Topluluğu'nun geri dönüşünün belirtisi olan *Bulletin*'i sevinçle karşılıyoruz:

“Selamlar, son toplantımızı uzun zaman önce, 1867 Dünya Fuarı'nda düzenlemiştik! Sevgili başkanımız Bay Sibire'in acı kaybının ve çoğumuzu Paris'ten uzaklaştıran üzücü olayların ardından tüm bu felaketlerin ortasında daha iyi günleri beklerken topluluğu canlı tutabilmek adına -kendime rağmen- başkanlığı yürütmek durumunda kaldım... days

Haberler: Bay Decroix'nın Berlin Hayvanları Koruma Topluluğu'na mektubu:

‘Sayın başkan, savaşın gidişatı ülkelerimizi vuruyor, fakat Prusya ve Fransa, medeni devletlerimizin yalnızca savaşla çözebileceği ulusal meselelerden bölündüyse, en azından savaş atlarının kaderine yönelik şefkat dolu bir iş, uzlaşmazlığa yol açmamalı. Savaş alanında yaralanan o atlar -sıklıkla uzun süreliğine- terk ediliyor ve upuzun, korkunç acıların ardından ölüyorlar. Savaş bakanımızla şu konuları görüştük:

1. Tarafsız veterinerlerin sağlanması

2. Ölümcül yara almış atların çatışmanın ardından olabildiğince kısa sürede öldürülmesi emrinin verilmesi

Sayın başkan, Berlin Hayvanları Koruma Topluluğu olarak kendi savaş bakanınıza benzer bir talep sunma konusunda bize katılırsanız bu teklifi savaş bakanımıza göndermek istiyoruz. Lütfen en samimi dileklerimi kabul edin, geçici başkan, L. Crivelli’

Bu mektup yanıtız kaldı; keşke posta sisteminin hatası yüzünden olduğunu söyleyebilseydim.

Dikkatimizi gerektiren bir sonraki mesele, 7 Nisan'dan sonra çok sayıda hayvanın Paris'e getirilip rasgele her yere bırakılması konusu. O sırada hava hâlâ güzeldi ama savaş nedeniyle yaşanan saman kıtlığının yanı sıra dağıtılan yiyecek ve içecekler yetersizdi. Grammont Yasası'na karşı ihlallere gösterdiğimiz ihtiyat bu dönemde cebren engellenmiş oldu. 4 Eylül'den bu yana şehir bütün polislerden arındı ve sokak gözetimi artık yok. Bir gün geldi, kasap atları istedi. Çoğu insan için bu olay, kuşatmanın neden olduğu yeni bir tür ıstırap demektir; atlarını gözleri yaşlı halde, bıçaklara teslim eden en az bir arabacı biliyoruz.

Odağımızda olan bir diğer konu da köpek ve kedilerin toptan kıyımıydı. Müdahale etmeye cüret edemedik. Bu kurban edişler, çaresiz bir gereksinim içerisinde olan bir halka, ne kadar az olursa olsun yiyecek takviyesi sağladı. Fakat yetkililerin, kasaplara götürmek için sahiplerinden köpeklerini ve kedilerini çaldığı düşünülen kişileri cezaya çarptırdığını da ekleyelim.

Konsej toplantısının ertesi günü cumartesiydi ve o cumartesi mutlaka tarihe geçecek: 18 Mart! 30 Mart için belirlenen toplantı planlandığı gibi ilerledi: Hâlâ Paris'te bulunan yaklaşık altmış üye çağrıya yanıt verdi... Fakat 30 Mart'tan 8 Nisan'a dek çeşitli olaylar oldu ve terör, 93 yılının karanlık bir paradisi gibi Paris'in üzerine çöktü. Halk ayaklanması ilan edildi; gitmek zorunda kaldık. Ben oğlumla kaçtım; onu silahlı ve barikatın arkasında istiyorlardı; resmî unvanları nedeniyle şüpheli görülen ya da yaşları veya içsavaş için duydukları tiksinti ve dehşet nedeniyle tehdit edilen diğer birçok üye de Paris'i terk etti ve ayın sekizinde düzenlenen toplantıya yalnızca Bay Gindre, Bay Belouino, Bay Bretagne, Bay Rosier ve Bay de Magneval katıldı; içlerinden beşi üye olduğundan tartışma imkânsızdı. Her halükârda burası barış gayretlerimiz ve medeniyetimiz için uygun bir yer değildi.

Bununla birlikte Hayvanları Koruma Topluluğu, Komün sırasında, yani 22 Mayıs'a dek açık kaldı. Bu zor koşullarda

gösterdikleri cesaret ve bağlılık için Bay Lamquet ve Bay Puzin'e ne kadar teşekkür etsek az. Bay Puzin yaşı sebebiyle kamu güvenliği hükmünden sıyrıldı; bütün gün evin dışında dolaşan sekreterimiz Bay Lamquet, kendisine gönderilen hizmet emrinden kaçınabildi. Bu sayede her ikisi de uğrayan üyeleri karşılamak adına her gün De Lille Sokağı'na gelebildi. Şans bu ya Komün, topluluğumuza hiç dikkat etmedi. Yalnızca vergi ödemelerimiz için bir celp geldi ki en iyi yolun riayet etmek olacağını düşündük. 23 ile 28 Mayıs arasında sekreterliğe kimse gelmedi: Paris'in tümü savaştaydı. 23'ünde saat altıdan itibaren De Lille Sokağı alevler içindeydi. 27 numarada bir ev, bizimkinden dört bina ileride, yanıp kül oldu. Kapıcımız Bay Chagnon'un özverisi ve enerjisi sayesinde kundakçılar bizi rahat bıraktı. Evde yaralı insanlar olduğuna onları ikna etmiş; penceremizdeki ufak bir tabelanın (malul gazi hareketinin bir üyesi olduğumuzu beyan ediyordu) hikâyesini desteklediğini ve evi kurtardığını düşünüyoruz.

Ayın 28'inde Komün ortadan kayboldu, fakat boyun eğmeden önce masum kurbanlarından biri olarak baro başkanı, imparatorluk senatörü ve 24 Mayıs'ta la Roquette'te yanan rehinelere biri olan ünlü Bay Bonjean'a suikast düzenledi. Bir arkadaşı Bay Bonjean'a beyaz bir geçiş kartını gizlice ulaştırdığından hücrelerinden kaçması imkânsız değildi. Fakat ismini yazıp imzasıyla birlikte Komün'ün iki üyesini temsil etmesi istendiğinde şu yanıtı verdi: 'Ama bu olamaz; baro başkanı yalan söyleyemez.' Böylece trajik sonuna kavuştu.

Konseyin bir sonraki toplantısı 17 Haziran'da gerçekleşecek. Gündemimizin ilk maddesi ofisi bir araya getirmek olacak."

§

Nihayetinde Matmazel Raffalovich gibi varlıklılar Paris'i yeniden ele geçiriyor ve salon yemekleri, başkalarının ağızına konan laflarla her zamankinden daha çok dolu da olsa Claude'u ve çetesini ağırlıyor: Brown-Sequard, Berthelot, d'Arsonval; bir de Cumhuriyetçi intelijans: genç Henri Bergson, eski eleştirmen Ernest Renan ve Léon Bourgeois gibi siyasetçiler. Claude: "Hükümetler değişir ama karakterler aynı kalır; oyunun adı değişir ama oyuncular kostümlerini asla değiştirmezler."

Adolphe Thiers, Fransa devlet başkanı oluyor; Claude ve Ernest Renan da Collège de France'taki biliminsanlarının ihtiyaçlarını belirtmek üzere kendisini bizzat ziyaret etmeye karar veriyor. Zamanı geldi, diye beyan ediyorlar, hükümetin Fransa'nın geleceğine ve bunun işareti olarak bilime tam anlamıyla yatırım yapmasının vakti geldi. Medeniyetin en büyük sorularını alıp kontrol edilebilir bir boyuta indirmeyi, teraziyi tersine çevirmeyi ve nihayetinde deneysel metot aracılığıyla Doğa'ya hükmetmeyi bir tek kendilerinin yapabileceğini iddia ediyorlar. İnsanlar İkinci İmparatorluk'un yüzeysellikten öldüğünü söylüyormuş (Goncourt'lar: "Amerikalı Fransa'nın ve Paris'in Şimdi'nin izinde, beraberinde sürüklediği yüzeysellikten"); dolayısıyla Üçüncü Cumhuriyet ciddi görünmeli! Bunu yansıtmak istercesine, sayıları giderek artan bir grup ünlü izleyici Claude'un derslerinde belirmeye başlıyor. Claude sahneden baktığında Galler prensini, Paris kontunu, Brezilya imparatorunu, Pasteur'ü, Goncourt'ları, Flaubert'i, Théophile Gautier'yi tanıyor... İran şahı bile orada! Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bir mektup geliyor: Konu, *Collège de France: Bay Claude Bernard'ın laboratuvarına gaz çekildi.*

Claude, Madam R.'ye mektup:

"Laboratuvarımda çalışmaya gelen dört Rus kadın var. Birinin yaşı çok genç (17-18 yaşlarında) ama çelikten bir yüreğe sahip. Bu cinsiyetsiz kadınlar beni hayrete düşürüyor. Böyle olacaksa benim için çekilmez bir hale gelmiş bu dünyayı seve seve terk edebilirim!"

Dört bir yandan gelen krallar şevkle not alıyor; bu esnada Claude, bölünmüş ve aynı eski ahşap masaya bağlı bir köpekle hazır bekleyen d'Arsonval eşliğinde, tanıdık temalar üzerine doğaçlama yaparak sahne işini hızla yükseltiyor.

"Dikkatimi çeken o künyenin beni bağduğunu kabul ediyorum. Aklım unuttamıyor bir türlü: Neden başka bir yerde değil de orada olduğunu merak ediyorum ve kendime rağmen, türlü türlü hipotezler üretip ana atardamarı boyun arteri sanıyorum. Karmakarışık dilim, dikkatimin dağılmasının nedenini kabullenemediğinden her an öksürüp aksırmama neden olan lanet soğuğu suçluyorum. Tüm bunlarla birlikte bir de dersi yarım saat uzatmam gerekti ve söylemem gerekenlerin yarısını yine söyleyemedim. Bilek veya bacadaki bir künyenin gücünü görüyorsunuz..."

Şanına duyduğu güvenle Claude, Madam R.'ye yazıyor:

"Genç bir Müslüman, Konstantinopolis'ten buraya fizyolojik meyvem olmak için geldiğini söyledi. Çağımızdaki bu insan karışımını görmek çok tuhaf. Fizyolojik deneyler yapan, her hareketine selamın ve cüppe öpmenin vs. eşlik ettiği bir Müslüman demek? Tüm bunlar fizyolojide çok tuhaf görünüyor..."

Yazar Alexandre Dumas, Claude'un gösterilerine sık sık katılıyor ve kürara, laboratuvarın yeniliğine, bilim sahnesinin yoğunluğuna, önlerinde odaklanacak tek bir hikâye bulunan izleyici-

lerin esaretine öylesine hayran kalıyor ki başka türlü görülmesi imkânsız olanı gördüğünü düşünüyor. Laboratuvar bilimcileri bir çiftlikte veya sokakta, hastanelerde ya da madenlerde yapılması gerekenleri pek az bilse de laboratuvarlarındayken tek yetkili onlar.

Madam R.'ye mektup:

"Dersime gelecek olursanız en üst sırada, kapıya yakın oturan Bay de Chaptal'ın yakınında durun, zira niyetiniz ne kadar iyi olursa olsun, solmakta olan bir hocanın anlattığı köhne bir konunun ilginizi çekeceğinden şüphe ediyor ve ders esnasında çıkmak isteyebileceğinizi düşünüyorum. Her şekilde, komşularımdan birkaçının, örneğin Bay Berthelot'nun yanından geçebilirsiniz; o da aynı saatte ders veriyor ve benim dersimden sonra bir selam verip özel laboratuvarımı size göstermeyi çok isterim.

Tüm günü deneylerle geçiriyorum: Her zamanki baş ağrım, dayanılmaz sinir ağrılarım ve göz yuvalarımdaki korkunç sancıyla eve geldiğimden sorunlarınızı paylaşmasam da kesinlikle anlıyorum.

Sevgili madam, umarım dediğiniz gibi olur ve zaman, yaşamım üzerinde sahip olduğunuz bu pek hüznü etkisi siler. Gelecek bizim ve istediğimiz zaman geçmişi rafa kaldırabiliriz."

§

Zola: "Kurgum bir şeyi başaracaksa o da şu olacak: İnsanlığın hakikatini anlatmak. Ardından, gösterdiğim yaraları sarmayı düşünmek yasa koyuculara ve ahlakçılara kalıyor."

Émile Zola trenden iniyor ve İkinci İmparatorluk'un kalıntılarından kesintisiz yaratıcı gücü içine çekiyor: "İşim hayatım oldu. Parça parça annemi, eşimi, sevdiğim her şeyi çaldı." Annesi ve

Alexandrine, iki köpek ve bir kedi, onu kollayıp besleyip ona bakıyor ve sanatçılar ile dostları için düzenledikleri rutin perşembe yemeklerine devam ediyorlar. *Meyhane*'nin başarısı hesaplarını dolduruyor ve Zola, Alexandrine'le evlenip onun büyüdüğü Saint-Lazare yakınlarındaki mahalleye taşınmaya razı oluyor. Bir yıl sonra, Montmartre yakınlarındaki bölgede bulunan ve tahkimatın Paris'in kuzey sınırını çizdiği Batignolles'e taşıyorlar. Küçük bir kır evinde ördek ve tavşan besleyip nehrin yakarısındaki güzel çayırlarda yürüyorlar. Zola, romantiklerin "asla gerçekleşmeyecek maceralar ve asla görmeyeceğimiz karakterler" yazdığını düşünüyor.

Zola: "Doğalcı ekol insan ile doğa arasındaki kırık ilişkiyi yeniden kuruyor. Modern akılcılığın derinliklerinden ileri geliyor." 1727 tarihli bir sözlük *doğalcı* kelimesini doğayı doğaüstü değil, mekanik yasalarla açıklayan kişi olarak tanımlıyor. Eleştirmen Charles Bigot doğalcılığı "her yeni çocuk gibi çok ağlayan" bir çocuk olarak tanımlıyor. Zola'nın Victor Hugo'yu ve romantizmi öldürdüğünü ve "doğalcılık dışında ne yazarlar ne hükümet için başka bir yol olmadığını" düşünmesinden açıkça şikâyet ediyor. Bigot şakaya yer olmadığını –yalnızca aklın ve hakikatin bulunduğu– ve dolayısıyla Zola'nın tek bir nakarata sahip olduğunu belirtiyor: "Gerekli her yola başvurun." Fakat romantizm kırk yıldır o kadar eski ki öldü bile denebilir! Zola bu akımı yüzyılı engellemekle suçluyor ama yirmi yıl kadar geç kaldı! Zola doğayı ve "insan belgesi"ni incelemek istiyor; onun formülüne göre gözlemci önce şeyleri görüyor ve ardından "deneyci" belirip "gerçekler sıralamasının incelenecek olayları nasıl belirlediğini göstermek adına" hikâyedeki karakterlerin yerlerini değiştiriyor. Gazetecilik deneyiminden faydalanan Zola kitaplarında yer, detaylar ve ta-

rihî figürlerin yanı sıra hakikat ve uydurmanın melez dokusuna yer verse de gazeteler çoğaldıkça romanların azalması gerektiği görüşünde fazla ileri gidiyor! Zola: “Gerçek roman haberlerdir; gerçeklik en büyük etkiyi bu alanda bırakır.”

Ferdinand Brunetière, *Revue des Deux Mondes*, “Çağdaş Gerçekçi Roman”:

“-peki nedir bu ‘Maddeci’? Konu için biçemi, renk için çizimi, algı için duyguyu, gerçek için fikirleri feda eden bir sanattır. Ahlaksızlık ya da abeslik, hatta gaddarlık karşısında duraksamayan, kalabalığın dilini konuşan ve kitlelerin zekâsını sanatın seviyesine yükseltmektense onların en bayağı içgüdülerine tam yetki vermeyi daha kolay bulandır. Nedir bu ‘tamamıyla deneysel’ olan? Bilimle (ve endüstriyle) sanat yapma hilesidir. Sanat ve bilim daima hareketli bir tezat oluşturmuyormuş gibi, biliminsan zihninin özgürlüğünü doğa yasalarının boyunduruğuna almak için büküp bu yasaları otorite tayin ederken sanat bu kısıtlamalardan kaçıp zekâyâ en bütüncül ifadesini verir.”

Zola: “Roman, hastaneyle yarışmalı ve onu geride bırakmalıdır.”

Brunetière:

“Sanatçının hakları olduğu muhakkak, ancak bu haklar doğayı kötürüm bırakmayı kapsamaz; günün gerçeklerini görmeyi reddedip bu leke sürme aşkının, mazinin asaletinin demode yalanlarından daha az uydurma bir gelenek, daha az yanlış bir estetik olmadığını fark etmek kesinlikle çok tuhaf.”

Zola’dan Flaubert’e: “Aman Tanrım! Şu ‘doğalcılık’ kelimesine hâlâ gülüyorum ama insanlar bir şeyin yeni olduğunu düşünmek için vaftize ihtiyaç duyduğundan kullanmaya devam ediyorum.

W.S. Lilly, *The New Naturalism*'den: "Zola maymun ve kaplan dışında her şeyi insandan çıkarıyor. İnsandaki hayvandan başka bir şey kalmayana kadar soyuyor. Çirkinlikte en kötü icraatlara bile boyun eğmeyen düşünce halleri vardır: çılgın, intihara meyilli ve kirleticiler. Bunları karanlıkta bırakmak, onları bastırmaya destek olmaktır. Ve bu kutsal bir görev... Hassasiyet [...] bireyin, insan hayvanının ilkel ve yırtıcı içgüdülerine karşı sahip olduğu tek güvencedir. Bu bir hareketin başlangıcı değil, bitişidir; başta 'gerçekçilik' deniyordu. Doğru kelimeyi kullanmak gerekirse, Sedan'ı atlatıp mantıklı ve ölümcül hareketine kavuşan İkinci İmparatorluk'un edebiyatıydı bu. Hayır, ideal bir hayal değil; kendi gerçekliği ve yüce tecellileri var. Yücelik yalnızca şiir ve sanatta değil, tarihte de bulunur; kalıcı olarak orada yaşamaz; bir yüzölçümü, bir çağ, bir yaşam atlar; aydınlatılmış bir tren gibi arkasında erdemli bir eylem, bir kahramanlık, bir deha izi bırakır... Hayır, Bay Zola, bir kez daha, hayır... Cumhuriyet, doğalcı olmayacaktır."

Zola tıpkı pozitivism ve maddecilik gibi doğalcılığın "yeni sosyal devletin formülü" olarak yeni Cumhuriyet'e denk düştüğü konusunda ısrar ediyor. Devlet bilimsel ve gayrişahsi: "Var olan budur: Ona alışmaya çalış."

Hippolyte Taine: "Tasvir etme ya da resmetme, Parçala!"

Zola, Edmond de Goncourt'a: "Gerçek şu ki bana konuşan, bir cazibesi olan bu kitap, bir biliminsanının hikâyesini anlatacağım son kitabım olacak. Ve bu biliminsanını, makale ve mektuplarındaki yazışmaları aracılığıyla Claude Bernard üzerinden yaratmaya meyilliyim. Eğlenceli olabilir. İşleri biter bitmez çağdışı ve bağınaz eşi tarafından yok edilen bir biliminsanı yarattım." Alexandre Dumas fils de bir romanını Claude üzerinden yazma niyetini beyan ediyor ama yalnızca Zola dediğini yapıyor

ve romanı *Doktor Pascal*, Rougon-Macquart serisinin bir parçası haline geliyor; amacı "İkinci İmparatorluğu karakterleri aracılığıyla ve onların bireysel dramlarının yardımıyla tanımak... Doğrudan gözlem, kesin anatomi, olanın kabulü ve tasviri. Soyutlamaların yerine gerçeklikleri koy. Yalancı icatlara artık yer yok; hakiki bir maziye ve gündelik yaşamın göreceliğine sahip gerçek karakterler var."

Flaubert: "Modern çağın iki ilham perisi tarih ve bilimdir."

§

Claude'un dairesi Collège de France'ın hemen karşısındaki sokakta ve kibirli Raffalovich, muhtemelen acıdığından ona normalde bir eşin sağlayacağı inceliklerde bulunarak bir kahve makinesi, meyve, çiçek, et, cüppe, giysi, kürk, ipek ve nadir kitaplar veriyor. Mariette'in katı teftişine sadık kalıyor ve ayini kaçırdığında maruz kaldığı azarlara dayanabilirse, uzuv kaybının çeşitli evrelerinde bulunan köpeklerin yürek parçalayan hallerde misafirlerin bacakları arasında dolandığı (ya da en azından bana böyle tasvir edilen) daire-bodrumunda buluşmalar düzenlemesine yardım ediyor. Rutubetli ve küflü bu bodrum katı hastalıklarını azdırıyor ve sol eli felçli kalıyor.

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

İnsan, yalnızca vicdanı ve muhakeme yeteneği sebebiyle bile özgür kalmak zorundadır. Özgürlüğü buradan ileri gelir. İyilik ya da kötülük etmekte özgürdür, fakat kötülük ettiğinde pişmanlık hissi özgür olduğunu ve isteseydi başka türlü davranabileceğini ona ispatlar.

Claude, Madam Raffalovich'e:

"Dün Bilim Akademisi'nde uzun bir konuşma yaptım ve görünen o ki normalde karakterimde olmayan şiddetli ve tuhaf dille herkesi şaşırtmışım. Sağlığımda beni tanıyan bir meslektaşım endişeyle yaklaştı: sana bir şey olmuş, tüm dünyanın peşine düşmüş ve intikamını alacağı birini bulamadığından çaresiz hissediyor gibisin. Aslında, dedim ona, yaşadığım bu korkunç ıstıraptan ötürü yalnızca kendimden intikam alabilirim."

Doktor Pascal'a dair notlarında Zola, 1813'te doğmuş ve tıpkı Claude gibi hikâyenin geçtiği tarih olan 1872'de elli dokuz yaşında olacak bir karakter hayal ediyor. "Dr. Pascal'ım için oldukça eksiksiz bu fikirleri mükemmelen kullanabilirim. Tüm dizimin felsefesini özetlemeye yeterli olacaklar ve tek isteğim daha da genişletmek. Bu sayede Pascal ve Clotilde arasındaki bir tartışmada lafı geçecek metafizik karşıtı bölümü tamamıyla görebiliyorum. Ardından, Pascal'ın işi aracılığıyla bilimin rolüne dair kapsamlı bir açıklama görüyorum. Nihayetinde, Clotilde'in Pascal'ın yazıları arasında bulduğu ve bilimin insana sağladığı hesaplanamaz güce, mutluluk olmasa da sükûnete değinen elyazısı bir not vasıtasıyla bilim dünyası için daha iyi bir gelecek ümidi görüyorum. Tinselciler ve maddeciler arasında geçen ve kimin ayağının kiminkine bastığı anlaşılmayan o kavga..."

Zola'nın nihai yazmasında Doktor Pascal, Clotilde'e bulacağı bir not bırakır: "Yaşam; dünyanın ideası, büyük motoru ve ruhu. İşte orada Clotilde, bilinmeze dair ufak bir köşe tutar. Tek söyleyebileceğimiz, kendimizi bilemeyeceğimiz bir noktanın daima var olduğu ve çoğu insanın endişelenmeye başladığı yerin o nokta olduğudur."

Gerçekçi ressam Léon-Augustin Lhermitte, kahramanımızı son gösterisi sırasında laboratuvarında resmeden bir portre çiziyor. Etrafına kimleri çiziyor peki? Bir soru soran Doktor Dumont'u görüyorum. D'Arsonval bıyığıyla gülümsüyor. Dastre'in elinde kalem var. Arkada: Paul Bert, Grehant, Malassez ve Le père Lesage adlı şu palyaço. Lhermitte, Claude'un sayısız ziyaretçiyi ağırladığı mağarayı ayrıntılarıyla anlatıyor ve olukta çizdiği şey... Yavru bir köpek mi? Kedi mi? Yakından bakmadıkça anlaması zor:

Zola, *Doktor Pascal* için notlar: “Varlığın üzüntüsü, kader fikri, dünyaya geliş nedenimiz ve buradaki amacımız. Dogmalara inanmadığımızda... V'nin (Rousseau'nun Savoia'lı Papaz Vekili'nin) inancını yayarız... Doğanın kabulüne, gizeme dair geniş bir bölümle geri dön. Hayat, kuramlarımızla alay edip kendi yoluna gider.”

4.

FANATİKLER | HAYVANLAR

Sözde “Hayvanları Koruma” topluluğunun biliminsanlarına karşı çıkmadaki arsız âcizliği, çalınan hayvanların büyüyen sorunlarıyla baş etmede daha fazla yardıma ihtiyaç duyduğumuzu gözler önüne seriyor. Bu amaçla, kızlarla birlikte (Kraliçe Viktoria’nın desteklediği Battersea’yi temel alan) Garches’taki barınak gibi özel dernekleri destekliyoruz. Hayvanları Koruma Topluluğu sembol olarak birkaç köpek alıp –diğer kadınlarla birlikte topladıklarına ek olarak– günde altı, yedi, on tanesini De Buci Sokağı 34 numaradaki Madam Faure’a teslim ediyor ve gece olduğunda köpekleri Garches’a götürüyoruz. Ama Garches kışa hazırlıklı değil ve toplantılarımız Paris’te bir kış evine kaynak bulmaya odaklanıyor. Madam Faure’la aynı binada, yalnızca kedileri toplayan Matmazel Mazerolles’un da yaşadığını lütfen göz önünde bulundurun.

Matmazel Huot’nun Profesör Brown-Sequard’a şemsiyeyle vurduğu için gazeteye çıktığını hatırlıyor musunuz? Gerçek bir iş bitiriciydi, öyle değil mi?

Matmazel Huot:

"Hafiften aralık bir kapının yarım ışığıyla kendimi gölgeye sakladım. Amfiteyatroydu. Hiç kimse yok. Büyük ve tek bir basamaktaki devasa bir masa, tam ortasına yerleştiğim ilk sıra koltuklarla neredeyse aynı seviyede bir platform oluşturuyordu. Bir tabela günün spesiyali konusunda bilgi veriyordu: Maymun üzerinde bir deney. Altı-yedi öğrenci –ki içlerinden dördü kadındı– benden biraz uzakta, açık tribüne doğru yayıldı. Görünüş ve gevezeliklerinden yabancı olduklarını anladım. Claude Bernard'ın bir zamanlar beş yüz insanı ağırlayan amfiteyatrosundaki tüm akademik kitle buydu... Vay vay, demek kan pazarında değerler düşmüş!

Brown-Sequard hızlı bir yürüyüşle içeri girdi ve küçük, babacan bir hareketle talebelerini selamladı. Beni daha iyi görebilmek için gözlüklerini düzelttiğinde memnun göründü... Ve ilk dersine başladı. Maymunun ses tellerini keserek başlayacağını anladım; anestezişiz ve acılı bir operasyondur ve bağırmasını engelleyecekti. Hayvan bir dirikesim tahtasında getirildi; zavallı küçük çocuk maymun, kaşlarıyla insana diz çöktürecek şekilde yalvarıyordu ve bana, o an annesi gibi hisseden bana, bu maymunu çalıp güneşin diğer yarısına götürmediği için suçlulukla ve çamurda kıvranan bana bakıyordu. Yaklaşıp 'daha iyi görme gayreti'yle platforma nasıl yaslandığımı kim bilir? Ameliyatı yapan kişi, makasları kurbanın boğazına doğru indirirken – güm! Bir anda şemsiyem çarpıp kırıldı.

Canımı acıttınız Madam! Bana vurdunuz! Gitmeniz gerek!

Hayır. Memurları çağırın.

Olay gerçekleşti ve mekândan çıkarıldım ama profesörün şişmiş eli o gün en azından küçük bir maymunu kurtardı."

Matmazel Huot daha sonra Trocadéro'da, Doktor Laborde'un yalağa bir köpek bağladığı halka açık bir etkinliğe katılıyor. Sahneye atlayıp doktorun durmasını talep ederek gösteriyi tuhaf bir sonla bitmeye zorluyor. O akşam, Hayvanları Koruma'dan özel bir görevli matmazeli evinde ziyaret ederek Doktor Laborde yönetim konseyinde yer aldığı için ona küstahça çıkışıyor. Claude da aynı görevde bulunmuştu. Bu durum o kitleye dair bilmeniz

gerekenleri göstermiştir. Madam Huot ve Madam Masson, Belleville ve Montrouge'da barınaklar kurup gerek polislerin gerek gazetecilerin tacizlerine katlanıyor. Bu detayları aramızda paylaşıyoruz ve bazılarımız not alıyor. Madam Delvincourt'u elinde yüzlerce kedi için taşıdığı sepetler dolusu *pâté* ezmesiyle her gece vardiyasında –bilhassa Jardin des Plantes'a doğru– tepelerden bir inip bir çıkarken görebilirdiniz. Uzmanlığı lağıma atılan kedileri kurtarmak. Başka bir hayatta kedileri sevmediğini ve bu hayatta onlar için çalışması gerektiğini söylemişti bana.

Claude'un küstah bir tavırla bu gayretlerimizi “Don Kışotça” bulduğunu biliyorum.

Anna Kingsford, sen ve Matmazel Huot bir noktada Hayvanları Koruma Topluluğu'ndan haklı olarak o kadar bıkıyorsunuz ki Maria Deraises ile Bay Serle adlı bir hazinedarla birlikte, Faubourg Saint-Honoré, numara 84'te tamamıyla yeni bir topluluk kurmaya karar veriyorsunuz: Dirikesimin Suiistimallerine Karşı Halk Birliği. *Herald of Health*'in editörüne bir mektupta

Ŗu beyanda bulunuyorsun: “BaŖkanı büyük Ŗair Victor Hugo’dan baŖkası değil.” Victor Hugo: “İsmim bir hiç. Çağrıda bulunduğunuz tüm insan ırkının isimlerinden biri. Topluluğunuz, on dokuzuncu yüzyılı onurlu kılacak. Dirikesim suçtur. İnsan ırkı bu vahŖilikleri kabul etmeyecektir.” Victoria Sokağı Topluluğu baŖkan yardımcılığını üstlenen ve kendini bu davaya adanmış Robert Browning dirikesim karŖıtı iki Ŗiir yazsa ve Christina Rossetti zel bir kitapçık hazırlasa da Victor Hugo’muz bizi gururlandırıyor: “İnsanların hayvanlara zulmü, Neron’un gaddarlıkları gibi bir gün dönüp dolaŖıp bizi bulacak.” Yeni Dirikesim KarŖıtı Fransız Topluluğu’nuz birçok derse sponsor oluyor –ve biz de burada tanıŖıyoruz– gerçekten, Anna Kingsford, sence de öyle olmadı mı?

Florence Miller anımsıyor:

“Anna Kingsford, vejetaryenliğin önde gelen bilimsel savunucusu olarak Pazar Dersi Topluluğu önünde ders vermeye davet edildi; Fahri Sekreter Bay Domville bir akşam toplantıda bana yaklaşmış şöyle dedi: ‘Bayan Kingsford’un çok samimi arkadaşısınız, platformumuzda yer alırken daha sade giyinmesini isteyebilir misiniz? Bildiğiniz üzere bilimsel bir topluluğuz ve sahne düzenine dair her şeyden kaçınıyoruz; dolayısıyla şu an platforma uygun giyinmediği kanısındayım.’

‘Nina,’ dedim ona hemen, ‘simsiyah bir platform elbisen var mı? Bay Domville, komitenin hanım konuşmacılarının tamamen siyah giyinmesini istediğini söylüyor.’ Anlayıp dudak büktü ve siyahlar içinde belirdi - ve her zamankinden çok daha güzel görünüyordu!”

CLAUDE’UN KIRMIZI DEFTERİ:

Fizik bize maddenin durağan olduğunu, yani kendi kendine hareket üretmediğini söyler; maddenin haline müdahale etmek ve onu değiştirmek için bazı koşullar daima elzemdir. Bu fizyolojide desteklenebilir mi? İstem nasıl açıklanabilir?

Seni dolaşmaya, konuşmaya ve ders vermeye iten şey de o atsineği miydi? Pejmürde bir şirret misin, yoksa beyaz bir büyücü mü?

Prometheus: *Dinleyiciden bir takdir gözyaşı kazanmayı sağlayacaksa, kötülöklere ağılamaya değer.*

İo: *Tutkunun okuyla yanan Zeus, kutsal birliktelikte bir araya gelmek istedi. Çayırılarda saklanıp hayvan oldum ve şimdi de atsineğinin teşvikiyle bu hakikatler kütlesini gün yüzüne çıkarmakla uğraşıyorum.*

Konuştuğunda möö'lediğini duyuyor musun? Baktığında bir inek görüp bu şişman, çirkin versiyonu boğmamaya çalışıyor musun?

Koro: *Bakması ve duyması bu denli zor ıstıraplarla kulaklarımızı döven bu bikâyeye katlanmak ne kadar da acı verici. Seyrederken ürperiyoruz.*

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Hayvanlarda duygular yalnızca hareketle aktarılır ve his yokluğunu motor sinirlerin felciyle -ya da tam tersi- rahatlıkla karıştırabiliriz.

Koro: *O halde konuş ve her şeyi anlat. İstirap içinde olanlar için çekecekleri acıyı önceden bilmek bir tesellidir.*

İo: *Yaşamaya neden devam edeyim? Neden kendimi bemen bu yalçın uçurumdan aşağı atıp parçalara ayrılarak tüm bu acıdan kurtulup huzura kavuşmayayım? Hayatım boyunca işkence çekmektense bir defa ölmek yeğdir.*

Prometheus: *Kaderimde ölüm olmadığından benim acılarına katlanmakta zorlanırsın. Ölüm kurtuluş getirirdi, fakat Zeus'un egemenliği son bulana dek ıstırabımın bir sonu yok.*

Koro: *Zeus'un kaderi nedir ki, ebedî kudretten başka?*

Prometheus: *Bu bilinmez bir şey, o yüzden sorma.*

Salınarak yürümek, aylıklık etmek, gezinmek, boş boş dolaşmak – kıyameti yaşayıp yeni bir çağı görmek, Anna Kingsford, namı-

diğer Prenses Rosamunda, namıdiğer Bakire, namıdiğer Şehit, namıdiğer Hermetik Mistik, namıdiğer Katillerin Katili, namıdiğer Faustine... Bay Maitland: “Şimdi onda yaşayan ruh daha önce Ninon de l’Enclos, Kraliçe Anne Boleyn, Jeanne d’Arc, Azize Magdalalı Meryem, Marcus Aurelius’un imparatoriçesi, zalim ve çapkın Faustina ve Ahasuerus Kraliçesi Esther olarak gelmişti! Bir zamanlar Fırat Nehri’nin ruhu olduğu konusundaysa ipucundan fazlası bulunuyor.”

İo: *Çilekeş avareliğim beni nereye getirdi? Atsineği tekrar sokuyor! Argus’un ruhu onun bakışıyla peşimde geziyor... İşte boynuzlu kız İo! Çekeceğim korkunç sonu benden saklama!*

Prometheus: *Öncelikle, İo, yolculuğun sırasında Kader’in seni savuracağı sayısız yerin ismini söyleyeceğim: Söylediklerimi anı defterine yaz.*

§

Anna Kingsford, ilk yıl tıp sınavlarını geçiyorsun ve aldığın mektup şöyle diyor: “Rakiplerinize, mürebbiyelerinin sınavda bırakın başarısız olmayı, biri dışında mevcut en yüksek notu aldığını bildirebilirsiniz.”

Doktor olacak ve kadınlar için sağlıkları hakkında kitaplar yazacaksın, fakat kasıldığında kendi bedeninin cansız görünüyor. Seni daha iyi tanıyamadığım için üzgünüm; hiçbir yazarın sırtımızdaki yükü hafifletemeyeceğinden ve zayıf olduğun için hayvanları yakalamamıza yardımcı olamayacağından şikâyet ettiğim için, güzel bir elbisenin ve iyi kurulmuş bir cümlenin değerini göremediğim için üzgünüm. Kızlarla birlikte büyük bir ilgiyle

kitapçığını okuyoruz, *The Anti-Vivisection League or The New Crusade by an Englishwoman, Dedicated to the French People* [Dirikesim Karşıtı Birlik ya da İngiliz Bir Kadının Fransız Halkına Adadığı Yeni Seferi]:

“Dirikesimin yürürlükten kaldırılması insanlığın iki ayrı yarısının birlikteliği ve yeni beraberliğine büyük bir katkıda bulunacak. Eğer insan, hakiki refakatçisi Zekâ’yı terk ederse Sezgi yalnızca hurafe olur. Hakiki refakatçisi Sezgi’yi terk ederse Zekâ, Maddecilik’e yok açar ki onun da en büyük oğlu, dirikesimcilerin soyunun uzandığı Kabil’dir ve daima öyle kalacaktır. Tek tahminimiz, kadınları bilim bölümlerine kabul ederken duydukları tiksinti içerisinde, maddeci biliminsanlarının kendi cinsiyetlerinde Sezgi’yi ve güçlerini Zekâ ile paylaştıklarını gördüklerinde etkilenmeleri ve son derece nafile zalimlikleri uğruna inşa ettikleri bu ölümüne mücadeleden nihayet kurtulacak olmamız. Dünyanın gizli tarihini iyi kavrayanlar, Sezgi’ye Zekâ eklendiğinde birikimle kuşanan kadının fizyoloji laboratuvarı yarısını kazanacağını ve hayvanlar yeni İsa’larını bulmuş olacaklarından yeni bir Kefaret’in gerçekleşeceğini umuyorlar. Fransızların böylesi yüksek bir zalimlik ve kirlilik seviyesine ulaşabilmesinin nedeni, Fransız karakterinde kadınsı unsurun yokluğu değildir. Buna, ulusların Kadını ismini taktık ki bu kadın düşmemiş Madonna’dan ziyade tövbekâr olmayan bir Madeleine ya da kendini Paris’e verip asli sevgiliyi ve yıkıma çıkan çiçekli yolu seçen bir Helen gibidir. Yeni Cassandra, bir hiç için bu kadar ağlar mıydım acaba? Kendisi hor görülse de tüm kehanetleri gerçekleşti. Bu yalnızca Fransız kadınlar için değil, aynı zamanda Fransa’daki her Kadın, Fransız mizacındaki tüm sezgisel, cana yakın ve kadınsı unsurlar için...”

Maitland dergi ve gazetelerde makaleler yazıyor ve sen de bunlara editöre mektuplar vasıtasıyla yanıt veriyorsun; tıp diplomanı riske atabileceğinden asla kendi ismini kullanmıyorsun: “Dirikesime karşı en etkin saldırganın –ve bildiğim kadarıyla ilk saldırganın– tıp öğrencisi bir kadın olduğunun bilinmesinin, kadın hekimlerin davası ve şanına belki de bir faydası dokunurdu.”

Claude, “Kürar Hakkında” dan, *Review des Deux Mondes*. “Hareketsiz beden içinde, bakan gözün arkasında, ölümün tamamen belirmesiyle his ve zihin tüm kuvvetiyle ayak direr. Zihin için, kendine hizmet eden bütün organların sırasıyla çıkarılmasına tanıklık etmekten ve dolayısıyla kendini bir cesedin içinde kapalı halde yaşar bulmaktan daha korkunç bir ıstırap düşünülebilir mi? Zamanın başlangıcından bu yana, okuyucuda acıma hissi uyandırmak isteyen epik hikâyeler bize hareketsiz bedenlere hapsolmuş duyarlı varlıklar gösterdi. Hayal gücümüz, duyguyla donatılmış varlıkların –burada haz ve acı hissedebilenleri kastediyorum– birinden kaçıp diğerine doğru gidebilme becerisinden yoksun olmasından daha mutsuz bir şey düşünemez. Şiirsel hayal gücünün icat ettiği işkence, Amerikalı bir zehrin, kürarın eylemiyle doğal bir şekilde üretilebilir. Kurgunun gerçeklikten daha iyi olduğunu bile ekleyebiliriz.”

§

“Fanny, bir mantık kırıntısı olmaksızın dünyada başıboş dola-
nan hanımlarına ne oldu?” “Fanny, kedicikler bu kadar tantanaya
değer mi?” “Hayvanlar ve insanların aynı olduğuna gerçekten
inanıyor musun?”

İnsanlar kendi pis ellerinin manzarasını görmezden gelirken ne
sıklıkla laf kalabalığı yapıp parmakla gösterecekler? Ümitsiz bir
koronun çok eski bir üyesi olarak, ilgi odağındakilerin sanat ve
belagatini çalmada beceri kazandım ve bu belagatte birkaç sav
ürettim. Balzac, *İnsanlık Komedyası*’nın önsözünde hayvanlar ve
insanların “tek ve aynı ilke”yle yaratıldığını yazmamış mıydı?

Claude: “Deneysel tıbbın birincil inceleme nesnesi insan değil, hayvanlardır; insan yalnızca tehlikeli deneylerin dışında, zihinde kalan amaçtır.”

İnsan, hayvan, hayvan insan – kelimeler karmaşayı zapt edemiyorsa doğrudan girmek, halihazırda dağınık olanı dağıtmak faydalı olmaz mı?

Geoffrey Saint-Hilaire: “Felsefi açıdan konuşacak olursak yalnızca tek bir hayvan vardır.”

Claude: “Fizyologlar... hangi biçime bürünürse bürünsün yalnızca tek bir şeyle, yaşayan maddenin özellikleri ve hayatın mekanizmasıyla uğraşiyor. Onlar için cins, tür ve sınıf diye bir şey artık yok. Yalnızca yaşayan varlıklar var; içlerinden birini incelemeyi seçtiklerinde de bu genellikle deneye elverişlilikle ilgili.”

Julien de la Mettrie: “İnsan daha pahalı bir kilden yapılmamıştır; doğa tek bir hamur kullanmış ve yalnızca mayayı çeşitlendirmiştir...”

Uzunca bir süre hayvanlar, yasa karşısında aynı muameleyi görmelerine yetecek derecede insana denk kabul edildi. Hapishaneye koyulan hayvanlar diğer mahkûmlarla aynı yemeği yedi ve bazı hâkimler, hayvanların büyü vasıtasıyla “sessizlik efsunu” kullanıp insanlara uygulanan işkencenin acısını (*maleficium taciturnatatis*) hissetmeyecekleri konusunda endişelense de hepsi aynı haklara sahipti.

Claude: “Doğüstü olan hiçbir şeyi kabul etmemeliyiz; yalnızca olgular ve olguların koşulları var.”

Claude, Madam Raffalovich'e:

"Yine vahşi yaratıklar konusuna dönersek, daha önce bahsettiğim ve hakkında tasarımlarda bulunduğum kirpi ailesiyle ilgilenmişsiniz. Felaketler ve mutsuz aileler burada da var. Ailenin dört küçük yavrusu ve bir annesi vardı; köpeğin teki birini öldürdü, sel ikisini boğdu ve sonuncu da bence kederden öldü. Tesellisiz anne de gitti; en azından yaslı yakarışlarıyla gececi yankılarıyla geçen birkaç akşamdan bu yana kimse onu görüp duymadı."

Claude, Clermont-Ferrand'daki Uluslararası Bilim Konferansı'na Mariette'i de götürüyor; açık arabayla eve dönerken sağa-nağa yakalanıp sırlıklam oluyor ve ateşlenmeleri tekrar başlıyor. Ama hasat geliyor ve şekeri alkole dönüştürme deneylerine büyük bir gayretle yeniden başlıyor – amacı hâlâ Pasteur'un aynı mayalanmanın mikrobiyotik bir kökeni olduğu fikrine karşı çıkmak. Sisyphos bankında ağaçların altında oturup ortaçağ kilisesi en ufak akıntının bile mülkiyetinin yegâne sahibi olabilsin diye pagan tanrılarının ve doğa tinlerinin uzun zaman önce şeytan diye sürüldüğü tepelere bakıyor.

Claude: "Günümüzde deneysel ruh yoksullaştı ve sonsuz bir saçmalıkta ufalıyor. Buna vesveselenme diyebiliriz." 1867 tarihinde yapılan ve mikropların varlığını gösterebilecek bir deney, sırf Claude hastalıklarda mikropların rollerini reddettiğinden bunu yapmıyor; yabancı işgalciler gibi kendi *milieu intérieur*'ünün determinizmi dışında kalıyorlar. Claude: "Bir organizmanın yaşamı, en basit haliyle iç işleyişlerinin bütünüdür; dış çevresindeki herhangi bir şeyden kaynaklanan muhtemel bir açıklaması olmadan daha az ya da çok canlı veya daha az ya da çok mecalsiz ve kuvvetsiz görünebilir; iç çevrenin koşulları tarafından yönetilir." Pasteur bu aynı deneylerin bir kısmını tekrarlıyor ve bu mikropların varlığını gösteriyor.

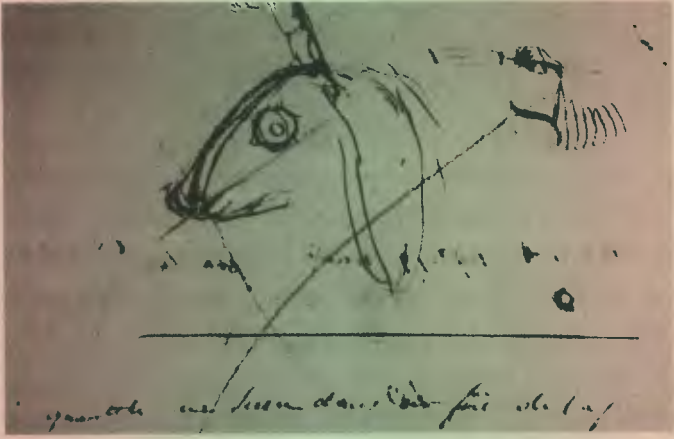
CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Sonuca varanlar saldırıya uğruyor. Sonuca varmadan tasvir etmek ya da eleştirmek, yani sonuca varmadan karşı çıkmak daha kolay olurdu.

Bana saldırıanlar sonuca varmadı.

Fakat bilimin çıkarları, insanın sonuca varmasını talep eder. Örnek: Hayvanların pankreas olmadan yaşayamadığını kanıtladım. Ama belirli bir şekilde beslendiklerinde daha uzun süre hayatta kalabilirler.

Bir biliminsanı, Doğa'yı umut veya önyargı olmadan dinler mi? Cesur olduğu yerde, deneysel neticeler karşısında alçakgönüllü müdür? Gerçekler fikirle çeliştiğinde onların tanıklıklarına boyun eğerek geri adım atar mı? Mitik Tancredi'nin mücadele eden ve hisar kuleleri için ağaç kesme emri verilmiş savaşçıları, ağaçların gövdesinden gelen sancılı yakarışları duymuştu. Düşman bir savaşçı olan Clorinda'yı sevip öldüren Tancredi, bir selviden gelen ve onu ikinci kez öldürmemesi için yalvaran sesi duymuştu. Her bir ağacın ruh sahibi ve canlı olduğuna ikna etmek için kampa geri döndü sonra. "O ormanda bir dala daha dokunmak," diyor Tancredi, "elimden gelmez." Claude bir tavşanın sempatik sinirini kestiği zaman şahit olduğu büyümlü ânu – etkilenen parçayı soğuk bulmayı beklediği halde ısınmasını – ve vazokonstriksiyon sinirlerinin keşfine yol açışını sık sık anlatır. O zamanlar iftiharla alçakgönüllüydü; yalnızca görülebileni görüyordu.

Fakat şeytan, böyle bir Hıristiyanın alçakgönüllü zihnine sirayet edebilir. Ortaçağ kilisesinin köy hayatının tüm yönleri üzerinde sahip olduğu kontrolün yoğunluğu Claude'un atalarını, dizginleri ele alabilecek her türlü sembolizmden, tekabülden ve keyiften ayırdı. Kilisenin denetlemeyeceği kadar mahrem bir an, sık bir orman yok. Hane üyeleri olan ve dolayısıyla kralın yasağı kapsamına giren hayvanlar, kadınlarla ve köylü işçilerle aynı *wergild*'e¹ sahip oldu ve *evcil hayvanları* insanlarla aynı hakları ve sorumlulukları edindi. Şiddet suçu vakalarında, bilhassa evcil hayvanlar için idam şarttı, zira kötülük yalnızca suçu işleyen hayvanda değil, asırlar boyu küskün kalabilen hastalıklı bir evde de vücut bulmuştu ve günah tamamen ödenene dek gayrimenkul tapusu evin hastalık taşıyan havasında kalıyordu.

Olan biteni izleyen Mary, "anne olmanın anlamını şefkati vasıtasıyla" biliyordu. Çarmıha gerildiğinde İsa, "İşte oğlun," dedi;

1. Germen yasalarında öldürülen kişinin rütbesine denk olarak akrabasına veya lorduna ödenen ücret. (Ç.N.)

yani doğum sancısı çocuk doğurmakla değil, şefaet etmenin acısıyla alakalıydı. İsa kral değil, çaresiz ve herkesin anneliğine çağrıda bulunan zavallı bir yaratık olarak geldi. İsa'nın dünyanın bütün olumlu yönlerini kiliseye atfettiğini ve Doğa'ya şeytanlarla dolu ormanları ve kurban etmek üzere masum ruhlarımızı veya çocuklarımızı çalacak ejderhaları bıraktığı söylenebilir. Rahip şöyle diyor: Hatadan kaçınmak yeterli değildir – şeytan gizlice girecek bir çatlağı bekler! Şeytanlara karşı sabah ilahileri okunmalı ve tembihler edilmeli, bunun yanı sıra ölümler için de akşam duaları okunmalı – ve arada sırada Lignifex, Latibor, Monitor, Shulium veya Reromfex'e¹ karşı gerçek şeytan çıkarma ayinleri düzenlenmeli. Rahip zil, kitap ve mumla karşısına çıkıncaya kadar Lucifer bile bizzat görünecek. Peki vaftiz törenlerine, kilise ziyaretlerine ve şeytan çıkarmalara rağmen tüm bu şeytanlar nerede gizleniyor? Ah, diye yanıtıyor rahip, cehennemden bir adım üzerinde bulunan ve zekâlarını kullanıp insanları bu yaratıkların bizim gibi ruhları, kalpleri ve zihinleri olduğuna inandırabilecekleri hayvanlara kolaylıkla yerleşebiliyorlar. Ama bunun bir düzen olduğu öğretildiğinden, şeytanın ele geçirdiği hayvanlara karşı sergilenen kötü davranışları aklayabiliyoruz, tıpkı insan başlı atlar, satyr'ler ve korkunç kimmer'ler gibi. Dindar Katolik, canavarları cezalandırırken rahibin yanında çalışıyor.

Cizvit Rahip Bougeant, 1737 tarihli *Philosophical Amusements on the Language of the Animals*'tan [Hayvanların Dili Üzerine Felsefi Lakırdılar]:

“Asıl önemli olan; bize hizmet eden ve eğlencemize katkıda bulunanın bir şeytan mı, yoksa başka türlü bir yaratık mı olduğudur...”

1. Lucifer'in uşakları arasında en önemli sayılanlar. (Ç.N.)

Sevmeyi ve çokça değer vermeyi kanıksadığımız bu zavallı yaratıkların kaderinde sonsuz işkenceler olduğu söyleneceydi, Tanrı'nın emirlerine tapınsam da bu korkunç ceza için kendimi sorumlu tutmam; bu berbat kararın uygulamasını egemen Hâkim'e bırakıp kutsal dinimizin öğretilerine göre büyük bir çoğunluğunun lanetleneceği çok sayıda insanla keyifle yaşadığım gibi küçük şeytanlarımla yaşamaya devam ederim.

Claude, Madam Raffalovich'e:

"Ormanıma komşu bağlarda bir ağacın altında oturuyorum. Bir yandan yemle birlikte kiraz kuşunun ötüşünü taklit ederken diğer yandan da kendi cilvelerinin kurbanı olan kuşların bulunduğu kuru bir dalın altında güneşte parıltıyan bir aynayı hareket ettiriyorum. Bu iki bacaklı, tüylü yaratıkların kendilerini böylesi bir neşeyle dikkate almaları ve bu düşünceyle birbirlerini tamamladıklarını görmek gerçekten fazlasıyla merak uyandırıcı. Tam bu anda tüfegimle ateş ediyorum ve öldürücü kurşun onları Marriette'in tenceresine yollamaya geliyor."

Demek insanlar günahkârdır ve ancak masum biri, bu günahı bizden alıp bizim için taşıdığı anda affedilebilir. Cezalarımızın kimini yaşarken, kimini ise tüm amellerimizin nihai muhasebesini geçişli bir mülk tarafından gizlemeksizin önümüze seren ölümden sonra alırsız.

Anna Kingsford, Florence Miller'a mektup:

"Hıristiyan dininin yaygın biçiminin en büyük ihtiyacı, yaşayan tüm canlıların dayanışmasına inanmaktır. Buda bu anlamda, evrensel hayır hakkının bu kutsal onayıyla İsa'dan üstündü. Şu an bulunduğum yeri, papanın kenti Roma'yı ziyaret eden hangi insan, bu 'Hıristiyanların' onlar için çalışan ve onlara kölelik eden hayvanlara ettiği kara kalpli zulümden şüphe edebilir? Hasta olmama rağmen daha vardığım gün, bir direğe iple bağlanmış zavallı küçük bir köpeğe

İşkence eden, tekmeleyip üstünde tepinen yaramaz çocuğu azarlamak için bindiğim arabadan inmek zorunda kaldım. Benden başka kimse müdahale etmedi.

Bugün kocaman, büyük tabanlı bir köylünün, hiçbir sebep olmaksızın katırının ağızına tekme attığını gördüm. Bu zorbalarla veya rahipleriyle tartışsanız size şöyle derler: 'Hıristiyanların ölen yaratıklara karşı herhangi bir vazifesi bulunmaz.' Papaları böyle söylediğinden Katolik Hıristiyanlık dünyasının her yerinde bu zavallı, sabırlı, ahmak canlılar, din öğretmenlerinin ağızından tek bir kelime çıkmazken her türlü işkenceyi göğüslüyor. Korkunç bir şey bu - lanet olası. Ve tüm bunların asıl sebebi de çoğunluğun bu canlıların ruhsuz olduğuna inanması. Voltaire'in nüketelerinden birini yorunlamak gerekirse: 'Gerçekten ruhları olmasaydı, onlar için ruh icat etmek elzem olurdu.' Dünya bu doktrin sebebiyle cehenneme döndü."

Hayvanlar başka bir dünyadan değil de doğrudan elimizden aldıkları nezaket işaretlerini hemen tanırlar; en korkmuş kedinin bile gönlünü bir okşama ve lokmayla işte böyle alırsın; kaçış zincirinde bir sonraki şoförü beklerken avluda sessiz bir an. Fakat bazı arkadaşlarımız kedileri ne kadar sevip sarmalasa da kızlarımın yüzünü neşeyle dolduran şey hep, gülümseyip kaçan köpekler oluyor. Ortaçağlarda köpeklerin vebaya yakalanmadığı ve dolayısıyla şeytanın vekilleri olarak görüldüğü söylenir. Buna karşın onlar bile iftiraya uğradıklarını anlayıp bize sorgulayan ve mahcup bir ifadeyle bakıyorlar. Ölü bir insanın kalbini erdem tüyüyle kıyaslayan ölçüğü ayarlayan Anubis gibi, köpek koruyucular insana ölüm ve yaşamda rehberlik ediyor. Köpekler şehri Hardai, ölüleri Hades'e getiren Hermes'e eşlik eden Anubis'in destekçilerini kendine çekti. Daha sonra Hermanubis'e dönüştü, köpek başlı ama daha sıcakkanlıydı, tarikatı da Aziz Christopher'ın oldu. Köpeklerin törensel katliamlarının tanrıları neşelendirdiği ve şiddetli yaz havasının önüne geçtiği düşünül-

lüyordu. Katliamı kasaplardan ziyade ilahî vekil olarak görülen rahipler gerçekleştirebiliyordu. Bir yolculuğu arındırmak veya hayaletleri mutlu etmek için kurban olarak siyah köpekler tercih ediliyordu. Bebek mezarlarına saçılmış yavru köpeklerin hastalıkları emdiğine inanılıyordu; böylece sonrasında hem köpekten hem hastalıktan kurtulmak mümkündü.

Anna Kingsford: “Orta çağ zamanlarının gizli şeytan tapıcılarının uygulamaları, bugün Tıp Okulu’nun yer altı laboratuvarlarında olan bitenlerden ne açıdan farklıdır? ... Bu tür bilgi ediniminden daha kolay bir yöntem yoktur, zira cerrah bu kazanımda kendinden hiçbir fedakârlıkta bulunmaz; yalnızca başka hayatları, eline geçirebildiği en masum hayatları verir... Bir hastayı iyi etmek için ilk önce hastanın şikâyetini masum bir kurbanı aktaran kara bir büyüdür bu. Böyle bir bedel karşılığında sağlığını kazanmayı kabul edenler, onu kaybetmek üzere kazanacaktır.” Roma yönetiminde, Apollon’un oğlu Asklepios zarif köpeklerin, sinoterapistlerin, hastalar arasında dolanıp aralarına yatarak yaralarını yaladıkları tapınakları vardı. Asklepios erken dönem Hıristiyanlıkla doğrudan çatıştığından tapınakları bozuldu ve yıkıldı. Lazarus’un yaralarını yalayan köpek, eski bir Asklepios tapınağının arsası üzerine inşa edilmiş bir kiliseden geldi ve İsa onu hayata döndürdü.

Rahip Bougeant:

“Dolayısıyla bir şeytan kedi veya keçi olduktan sonra, seçimle değil de kısıtlamadan ötürü bir kuşun, balığın veya kelebeğin embriyosuna geçebilir. Yük veya mezbaha hayvanı olmak yerine şans yaver gidip evcil hayvana dönüşenler mutludur. Talih kuşu onları gönüllü seçim hakkından yoksun bırakır. Pythagoras’ın doktrini, insana uygulanması ve dine karşıtlığı sebebiyle savunulamaz ama aynı doktrin, hayvanları şeytanın tecessümleri olarak

gören ve ne inancımızı ne aklımızı şaşkırtan halihazırda kurulu düzene harikulade uyum sağlar.”

Claude'un kendi Saint-Julien'i, 1545 yılında bir yeşilimsi ekin biti sürüsü tarafından talan ediliyor. Bağcılar resmi şikâyetinde bulunurken Pierre Rembaud isimli bir avukatsa böcekleri savunuyor. Hâkimin beyanı: “Madem tüm varlığın yüce yazarı Tanrı, toprağın meyve ve bitkilerinin yalnızca akıl sahibi insanların beslemesini değil, aynı zamanda toprağın yüzeyinde gezinen böcekleri korumasını ve desteklemesini de emretmiş, o halde bu durumda suçlanan ve hakkında soruşturma açılan hayvanlara karşı acele bir karar vermek uygun düşmez; aksine, cennetin merhametine müracaat etmek ve günahlarımız için af dilemek bize daha çok yakışır.” Kilise seremonisinin ardından konak bağlar boyunca taşınıyor ve insanlar fazladan aşar ödüyor. Vaizin imzaladığı bir ifade tüm bunların *pro forma* olarak halledildiğini tasdikliyor.

Otuz yıl sonra, Saint-Julien tekrar böcekleniyor ve böceklerin avukatı Pierre Rembaud bu kez, davacının aforoz talebinin uygunsuz olduğunu iddia ediyor. Böceklerin haklılığını tasdiklıyor, zira “Yaratılış” kitabında okuduğumuz üzere, küçük hayvanlar insandan önce yaratılıyor ve Tanrı onlara şöyle diyor: “Bereketli olun ve çoğalıp denizlerin suyunu doldurun, kuşların toprakta çoğalmasını sağlayın,” vs. Şimdi, Yaratıcı bu yaratıkların yeterli desteği görmesini istemeseydi bunu söylemezdi; dolayısıyla zanlı, davacının bağlarıyla geçinirken yalnızca hakkı olanı alıyor. Birkaç gün aradan sonra iddia makamı bu böceklerin insana hizmet etmek için yaratıldığı, önce yaratılmalarının sebebinin bu olduğu ve yaşamdaki tek gayelerinin de “Davut'un öne sürüp

Paulos'un teyit etmesi gibi" insana hizmet etmek olduğu yanıtını veriyor. Dava o kadar uzun sürüyor ve o kadar çok erteleniyor ki topluluk nihayet köyün dışında, ekin bitlerinin alternatif besin bulabileceği bir "böcek alanı" öneriyor. Oylama yapılıyor, böceklerin onayına sunuluyor ama teklif edilen alandaki besin yetersiz bulunduğundan reddediliyor.

"Sevgili Tony,

Bugün sana bir sepet armut gönderdim; en olgun olanlar üstte, en az olgunlar aşağıda. Bir dolabın içine koy; sırayla olgunlaşp 8-15 gün içinde yenilebilir hale gelirler. Birkaç güne kırmızı ve yeşil elmalardan bir sepet ve mango kavunu göndereceğim, sırıktakilerin zamanı geçti.

Jenny halanız ve çocukları iki günlüğüne ziyarete geldi. Size kucak dolusu öpücük gönderdiler. Dün Bay Chretien'i gördüm, yaşlı Jeanne'ını hatırlarsınız, onu kaybetti. Selamlarını gönderiyor... Burası çok sıcak; meyveler ağaçlarda kuruyor; hasat geçen senekinden daha iyi olacak ama yine de vasat.

Sana ve kız kardeşine sevgilerimle.

Müsfık babanız, Claude Bernard

Saint-Julien, 7 Eylül 1874"

§

Söz konusu pencerelerse, Tıp Okulu'nun kütüphanesindekiler de gökyüzüne doğru yükseliyor ve giriş merdivenlerinin ardından gelen uzun ahşap masalar sıcacık oluyor. Ara sıra vuran güneşin parıltısında burada okuyup çalışıyor, derslerini ezberliyor, ardından hastaneye dönüp vizite sırasında doktorları takip edip

yaraları temizliyor, hastaları gözlemliyorsun. Bunların hiçbiri biliminsanlarının sana karşı hasımlığını köreltiyor gibi görünmüyor ve Bay Lubanski, Dirikesim Birliği'ne karşı bir makale kaleme alıyor: "Onları ilgilendirmeyen meselelere burunlarını sokmak için ellerinde şemsiyeleriyle gelen yaşlı İngiliz hanımlar üzerinde deney yapabilmek için bir maymunu veya spanyeli seve seve kenara bırakırım..."

Seni korkutarak vazgeçmeye zorlamalarına izin vermeyeceksin, her sabah taştan kızı geçip gülümsüyorsun; çıplak göğsü yalnızca bir tuzak. Senin bedeninin de sana iyi hizmet etti ve sıra dışı tedbirlerle desteklenmeli. Bay Maitland karanlık çöktükten sonra eve kadar eşlik edebilmek için girişteki küçük bir bankta bekliyor. Tercih ettiği tıbbi ve ezoterik çalışmaları dayatmaya devam ediyor. Hıristiyan sapkınlıklarınız ve mistik yazılarınızla kafamı karıştırıyorsunuz Anna Kingsford; ruhlardan ve yarı-ruhlardan, hayaletlerden, şeytanlardan, maddesellerden, astrallerden oluşan sisteminizi ve kitaplarınızda tasvir ettiğiniz üzere her bir sihirli sözde insana eşlik eden tinleri takip edemiyorum: *The Various Orders of Spirits and How to Discern Them* [Ruhların Çeşitli Düzenleri ve Bunların Nasıl Fark Edilebileceği Üzerine]; *Man's Two Personalities and Karma* [İnsanın İki Kişiliği ve Karma]; *Violationism, Or Sorcery in Science* [İhlalcilik ya da Bilimde Sihir]; *Fate, Heredity, and Reincarnation* [Kader, Kalıtım ve Reenkarnasyon]; *Animals and Their Souls* [Hayvanlar ve Ruhları]; *Virgin of the World of Hermes Mercurius Trismegistus* [Hermes Mercurius Trismegistus Dünyasının Bakiresi]. Fakat bir gün, hayvanlar işkence gördüğü için değil, bunu bilme biçimimizi kaybetmiş olduğumuz için ağlayacağız, diye yazıyorsun ve bunu anlıyorum. Çalışma odalarının dışında bir banka

çökmüşken o kadar soğuksun ki yaşadığın belli değil. Sık sık başına geldiği üzere etrafında bir kalabalık toplanıyor. İdollerine tükürdüğünden seni büyücülükle suçluyorlar. Dine karşı aykırılık yapanların ve delilerin meşhur olduğu zamanlar ve karma gibi şeylerden bahsettiğinde ne kadar yardımı dokunuyor emin değilim. O fikirler de eğlenceli olabilir ama neden her şeyi tek bir şeye karıştırıyorsun?

Anna Kingsford:

“Hermetik bilim öğretisi evrimin ilkeleriyle uyum içindedir. ‘Ruh’un dikkatle işlendiğini, bireyselleştirildiğini ve peş peşe, ilerici tecessümler vasıtasıyla kalıcılaştırıldığını savunur. Maddesel ve inorganik olanın dünyasında başlayıp organik dünyada –bitki-yaşam ve hayvan-yaşam– yukarı ve ileri giderek daima dayanıklılık ve çaba göstererek nihayet insana ulaşır. Her ‘ölüm’de bir *persona*’nın astral bir kalıntısı bırakılır ve şahsiyet, basamaklarda yükseldikçe giderek daha az fani hale gelir. Dolayısıyla atların, köpeklerin ve evcilleştirilmiş, zeki hayvanların hayaletleri ortalama bir insanla neredeyse aynı ‘karakter’e sahiptir. Ama gerçek Ruh veya Ego, hayalette bulunmaz. Daha uzun veya kısa bir süre boyunca, belirli koşullarda ona bağlı kalabilir; zira *Light*’ta geçmişini anlattığım iyi köpeğin hayaletine, şüphesiz, şefkatle zincirlenmişti. Ruh ve Astral’in bu birliği övgüye değer bir şefkatin veya aksine maddeselliğin kaçınılmaz cezasının bir neticesi olabilir. Prematüre veya şiddetli ölüm gibi diğer koşullar ya da bireysel ruhlara has özel koşullar da buna neden olabilir. Ama er ya da geç ruh, kendini bu ara durumdan kurtarıp ast karakterini bırakarak diğer doğumlara geçer ve başka, daha üst doğalara can vermeye devam eder. Dolayısıyla bütün hayvanlar *potansiyel* –yapım aşamasında olan– insandır ve evrim sürecinde, kaçınılmaz olarak insani koşullar geliştirmelidir. Hayvanlar hayvan olarak ne ölümsüzdür ne de övülmüştür ama aynı şekilde hiçbir hayvan ölmez – hayır, en aşağı olanlar bile... Karşıt doktrin, evrenin bütünlüğüne ölümcül bir darbe vurur ve insanı ayrı, yaşayan diğer canlılarla bağı olmayan bir yaratım olarak kabul eder. Hayvanlar ruhsuzsa o halde insan da ruhsuzdur, zira fizyolojik anlamda ve özünde insanın eti onların etidir. Bu nedenle yeni yazgının

temeli ve kök doktrini, evrenin Bir olduğu ve onu kapsayan ve sürdürenin de yine tek Bir Yaşam (Atman) olduğu gerçeğini temel alarak yaşayan tüm canlıların kardeşliğini kapsayan Budist öğretisinin tanınması olmalıdır. Her şey sonsuz olduğu için biz de sonsuzuz; aksi doğru değil. Her şey insana doğru ilerler, tüm evrim İnsan'a dönüşmek için acele eder. Saygılarımla.”

§

Claude, takdirini kazanıp derslerine katılmak için yarışan çok sayıda genç biliminsanı arasından akıl hocalığı yapmak ve nihayetinde teşvik etmek üzere genç E.J. Marey'yi seçiyor. Tuhaf bir seçim bu ve genç adam hepimizin ilgisini uyandırıyor. Marey'nin babası mühendislik okumak yerine Tıp Okulu'na gitmesi konusunda ısrarcı olmuş ama Marey, Claude'la tanıştığında hayvan deneylerinin israf ve kaosa çoktan tanıklık etmiş. Claude'un yazdığı üzere “Gözlemci ... olgunun fotoğrafçısı olmalıdır; gözlemleri doğayı olduğu gibi temsil etmelidir... Doğayı dinler ve dikte ettiklerini yazar,” fakat durum hiçbir zaman böyle olmaz – ya da en azından Marey, gördüğü şeyleri anlatmanın bir yolunu ararken biliminsanın dilinin başarısızlığını hafifletmenin bir yolunu icat edene dek. Misal, Marey fark ediyor ki kan akışını ölçmek isterken gereçleri yerleştirmek için atılan kesikler, sonuçlarda devamlı hatalara neden oluyor. “Yaşayan bir bedende ki her şey,” diye iddia ediyor Marey, “algılayabileceğimizden ya daha hızlı ya da daha yavaş hareket ediyor ve müdahale ettiğimizde durum daha da kötüleşiyor.” Dirikesime dair bu hüsrânını ilan eden Marey, bilimsel süreçten tüm insani müdahaleyi men etmeyi teklif ediyor. “Fizyolojik olay kendi kendini yazabilir,” diyor ve “yaşam”ı –tanıdığımız ama tasvir edemediğimiz bu şeyi– bilgiye dönüştürmeye söz veriyor.

İlk patentli icadı *sismograf* nabzı, bir başkası *manometre* ise atar-damar basıncını grafiğe döküyor. Bu icatlardan kazandığı paray-la bir atölye açıyor ve tek bir gününü bile tıpla ilgilenerек geçirmiyor. Sensörlerin çıktısını yavaşça ve daimi olarak mürekkeple kaydeden “davul”unu Claude’un laboratuvarında kuruyor:

Marey, *Phenomena of Flight in the Animal Kingdom* [Hayvanlar Âleminde Uçma Fenomeni]:

“Deneyin üzerinde gerçekleştirildiği hayvanı sakat bırakmadan uygulanabilecek miyografik bir yöntem gösterdim. Bir kasın uzunluğundaki değişimlere kanıt sunacak şekilde şişmesini – yani kasılıp gevşemesini– ortaya koyuyor... Bu etkileri aktarıırken doğal kauçuktan yapılmış esnek hava boruları kullandım; bu yöntem sayesinde kalbin atışını, nabzı ve solunum hareketlerini belirli bir mesafeden zaman zaman kaydedebildim.”

Marey’nin icatlarını kullanan deneyci uzakta dururken incelenen beden yakında kalıyor. Fakat bir şekilde bu durum, “sır”ların onları deşifre etmeyi bilen biliminsanına aktarılmasını engellemiyor. Claude “uyarılmış duygular” sırasında kalbin özel işlevlerinin kâğıt üzerinde izini sürebilmek için Marey’nin kardiyografını kullanıyor. Hamlet: “Çalmaya kalkıyorsunuz beni. Perdelerimi bilirmiş gibi davranıyorsunuz. Sırlarımı üfürmek istiyorsunuz yüreğimden; en yüksek, en alçak sesleri çıkarmak

istiyorsunuz benden. Oysa Şu çalgıyı, ii güzelim seslerle dolu, Şu ufacık çalgıyı, bilmem, beceremem diyorsunuz syletmesini.”¹

Marey:

“Duygu-ler teknolojiyi hakikati gün yüzüne çıkarmak ve özel, içsel bir benliği açık etmede kullanma motifi Claude Bernard’ın yazılarında mevcuttu. Hakikat ve yalanın ortaya çıkarılması için duygu-ölçer teknolojilerin potansiyel uygulamasına değindiği 1865 tarihli dersinde samimi ve sahte duygular arasında bir ayırım yapmıŐtı: Açıklamasına göre yalnızca samimi hisler, duyguların istemsiz fizyolojik mekanizmalarını etkinleŐtirerek ayırt edilebilir ve karakteristik bir grafik sunar.”

Claude fizyolojiyi “yıkım deneyleri” olarak görürken, Marey te-
vazu göstererek kendisine, bilgi tabanı *techne* (bir Şeyler yapma
becerisi) ve *mechane* (sıra dışı etkiler üretmek için gerekli bilgi)
arasında duran bir “mühendis” diyor. Yunanlar gibi Marey için
de yaşamın esas koşulları *krinein*=algı ve *kinein*=hareket; fakat
tüm bunlara rağmen, insan ve hayvanın makineden, evrensel ve
llebilir eylemlerden ibaret olduğuna inanıyor.

Ő

1834’te gökbilimci François Arago, Paris Gözlemevi’nin güçlü
yeni teleskobunu ziyaret etmesi için Victor Hugo’yu davet etti.
Evvelden görmenin imknsiz olduğu Şeye bakıp hareket etmeden
seyahat eden Hugo, bu deneyimi 1870’lere dek kaleme almadı:

“Teleskop sayesinde saniyede 99.775 fersahı hızlıca kat ettim.
Nihayetinde gezegene böyle si korkutucu ve ani bir yakınlaŐma

1. William Shakespeare, *Hamlet*, ev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İŐ Bankası
Kültür Yayınları, 2008.

bende bir etki bırakmadı. Teleskobun alanı bütün gezegeni kapsayamayacak kadar dardı, top sığmıyordu ve gördüğüm kadarıyla, o da görebildiysem, yalnızca gölgeli bir kısımdı. Arago, teleskobu Ay'ın henüz aydınlanmamış bir noktasına yönelttiğini daha sonra açıkladı.”

Yineledim: Bir şey görmüyorum.
Sadece bak, dedi Arago.”

Claude: “Bilinmez anlamına gelen, dünyaya liderlik eden zihin değil, kalptir... Biliminsanları sayesinde bilim, zihni geliştirip kalbi öldürür; tıpkı bütün asıl sebepleri reddetmeyi zorunlu kılarlarken teolojik olanı boğması gibi.”

Hugo:

“Detaylardaki karmaşa, her şeyin dağılması; gece karalanabilecek kontur ve rölyefin kalitesi buydu işte. Derinlik etkisi ve gerçekliğin kaybı korkunçtu. Yine de gerçek oradaydı. Giysimin kıvrımlarına dokundum: Buradaydım, bendim. Demek ki o da oradaydı. Bu rüya bir dünyaydı.”

Marey, *kardiyografa* ek olarak bir *pnömograf* (solunum hareketleri), bir *miyograf* (nöromüsküler olaylar), bir *termograf* (sıcaklık değişimi), bir *elektrometre* (elektriksel değişim), bir *pletismograf* (hacim değişimleri), bir *kronofotograf* ve son olarak bir *dinamograf* (zemindeki tepki kuvvetleri için bir ölçüm platformu) icat ediyor. Marey istemli bir eylemin ortasında “iradenin hareket”ini yakalamayı arzuluyor.

Denis Diderot, *Lettre sur les aveugles* [Körler Üzerine Mektuplar), 1749:

“Acıma ve acı fikirlerimizi kabartan tüm dış işaretler içerisinde körlerin yalnızca haykırıştan etkilenmesi konusunda genel anlamda onların insanlıklarına dair ileri bir düşünceye sahip değilim. Kör bir insan için işeyen biriyle, sessizce kanayan biri arasında ne tür bir fark vardır? Mesafe ya da nesnelere küçüklüğü bizde, körlerde görme yetisi yokluğunun yarattığı aynı etkiyi yarattığında şefkatli olmayı bırakmıyor muyuz? Erdemlerimiz edindiğimiz algılara ve dış şeylerden etkilenme derecemize o kadar bağlı ki, ceza korkusu olmasa, çoğu insanın bir öküzün boğazını kendi elleriyle kesmektense bir insanı öldürmeyi yeğ tutacağından şüphem yok. Acı çeken bir ata acırız ama bir karıncayı ezmeyi önemsemeyiz; bizi etkileyen şey aynı prensip değil midir?”

Hugo:

“Bazı rahipler ayın hilalini Diana'nın başına, diğerlerini de Mary'nin ayaklarına yerleştirir. Bu dinî aydır. Tüm bunda bir evren, bir izlek vardır. Eğer dinler, ayın şiiirinin yerine geçerse bilim onu yerine koymakta zorlanmaz: hipoteze duyduğu küçümseme vasıtasıyla gerçek bilim, panase ve felsefe taşı arayışları vasıtasıyla sahte bilim... Şairler metaforik, biliminsanları cebirsel bir ay yarattı. Gerçek ay ise ikisi arasında.”

Claude, Marey'yi en yüksek onur Fizyoloji Ödülü için destekleyerek şöyle yazar: “...Yöntemin ilkesi tek başına kısır kalırdı. Doktor Marey'nin fizyoloji ve tıp için çözdüğü sorun budur; yardımcıları sayesinde önemli olguların kendi kendilerine yazılabildiği araç ve gereçler üretti...”

Hugo:

"Kendimiz dışındaki diğer şeyler yakında. Erişilemez olan neredeyse dokunuyor. Görünmez olan görünüyor. Yalnızca elimizi uzatmışız gibi. Ne kadar çok bakarsak, o kadar ikna oluyoruz, o kadar az inanıyoruz. Sakinleşmek yerine şaşkınlığımız artıyor... Boşlukta asılı evrenden başımız dönüyor. Biz de bu şekilde havadayız. Evet, bu şey öyle. Sana bakıyor gibi. Seni tutuyor. Olgunun algısı giderek daha da netleşiyor; bu mevcudiyet kalbini sıkıyor; en yüce hayaletlerin etkisi. Sessizlik, dehşeti artırıyor. Kutsal dehşet. Böyle bir şeye bakıp hiç ses duymamak tuhaf. Ve ardından, ölüyor. Hareket, çizgisellikleri değiştiriyor. Karanlık, ortadan kaldırılanı karmaşıklştırıyor. Dev imge kendini söküp yeniden düzenliyor. Belirli bir şeyi ayırt etmek imkânsız. Bu ruhani dünyadan gözleri ayırmak imkânsız."

Claude, Madam Raffalovich'e mektup:

"Sevgili madam, çetin seyahatim beni gribin memleketine her zamankinden daha da kötü savurdu. Tam anlamıyla perişan haldeyim çünkü bütün projelerim yok oluyor ve derslerime dair hiçbir şeyle meşgul değilim. İnsani şeylerin kırılacağı ve kendimden şüphe duymaya dair düşüncelerimin arta kalan korlarını karıştıracak kadar sefilim."

§

"F.P. Cobbe'ye

Down, Beckenham, Kent.

Sevgili Bayan Cobbe,

Quarterly'deki makalenize büyük ilgi duydum. Bir hayvanın zihnine dair bugüne dek okuduğum en iyi inceleme ve çoğu noktada sizinle aynı fikirdedeyim. Köpeklerin muhakeme gücü ve nispeten muğlak öz farkındalıkları konusunda yazdıklarınızı okumaktan bilhassa hoşlandım. Fakat sanırım eleştirileri, hayranlığa tercih edersiniz. Jesse'den sık sık alıntı yap-

manıza üzüldüm: Bay Jesse'yi kesinlikle iyi tanıyan bir adama (iyice da-
ğılan) bir vaka hakkında sorular sordum ve bilimsel bir ruhla yazmadığı
konusunda uyarıldım. Eski yazarlardan alıntı yapmanıza da üzüldüm;
belki hoşgörüsüz olacak ama açıklamaları bende hiçbir etki bırakmıyor ve
başka birçok insanda da bırakacağından şüpheliyim. Köpeklerin intihar
etmesi inanma yetilerimi geride bırakıyor. Beyanların doğru olduğunu
varsayarsak, perişan olduklarını ve ne yaptıklarını söylemek daha olası;
saplantı konusunda da itimat edemiyorum.

Bana göre makalenizde yer alan en ilginç konulardan biri ahlaki anlayı-
şa dair. İnsanın Türeyişi'ni yayımladığımdan bu yana köpeklerin vicdan
denilebilecek bir şeye sahip olduğuna nispeten daha çok inanıyorum. Şe-
refli bir köpek keşfedilmemiş bir suç işlediğinde efendisiyle karşılaşmaktan
korkmaktan ziyade, kesinlikle mahcup görünüyor (doğal olarak ve sıklıkla
kullanılan terim bu). Çok sevgili ve güzel köpeğim Polly böyle anlarda
bana karşı son derece şefkatli davranıyor, bununla alakalı küçük bir anek-
dota değineceğim. Çok küçük bir çocukken bir suç işlemiştim ve vicdanım
beni rahatsız ediyordu; babamla karşılaştığımda ona o kadar çok şefkat
gösterdim ki ânında ne yaptığımı sordu ve itiraf etmemi istedi. Bir şeyler-
den şüphelenmesine o kadar şaşırmışım ki o sahneyi hâlâ çok net hatırlı-
yorum; bu tür durumlarda Polly'nin düşünce yapısının da benimkiyle aynı
olduğunu düşünüyorum, çünkü o zaman babamdan hiç korkmamıştım.
Bu not gönderilmeye değer değil ama yazacak daha iyi bir şeyim yok;
Bayan Lloyd'a en içten dileklerle.

saygılarımla Charles Darwin"

Endişelerine rağmen Darwin, çok sevdiği güvercinleri üzerinde
bir-iki deney yapıyor: "Onları, derilerini yüzüp iskeletleştirme-
yecek kadar çok seviyorum," diye yazar. "Uğursuz işi gerçekleş-
tirip on günlük ve melek gibi, tavus kuyruklu küçük bir puanter
öldürdüm."

"Kasım

Sevgili Bay Darnin,

Mektubunuz beni çok mutlu etti ve gururlandırdı. Sizden daha fazla sözcük duymaktan ziyade –ki ister övgü ister eleştiri olsun benim için çok değerli– size yeni yayımlanan Cornhill'i gönderdiğimi söylemek ve köpeklerde hakiki batıl inançlar olarak gördüğüm bir örneği sunmak için yazıyorum. Aslında tabii ki bu meydan okumaların bir fetişten kaynaklandığını söyleyerek tüm bu meseleyi sakaya vurmaya tercih ederdim; fakat anlaşılmazlığın getirdiği muğlak huşu hissi, muhakkak hem sözünü ettiğiniz köpeklerin acayipliklerinde hem de atların çekingenliğinde görülebilir ve tamamıyla aynı duygu olmasa da insani batıl inançlara son derece benzerdir.

Kendiniz ve köpeğinizin suç eyleminin ardından benzer davranışta bulunması leziz bir karşılık oluşturuyor! Sizce söz konusu olgu, çok sayıda kötü şöhretli ahlak suçlusunun aşırı dindarlığıyla açıklanabilir mi?

Bayan Lloyd içeri girdi, köpeklerin intiharı konusunda sizinle aynı fikirde ve hikâyeleri makaleme koymamamı istedi. Açıkçası yalnızca varsayımsal olarak ekledim. Yakalandığında kendi uzuvlarından kurtulan ve aslında kendi ölümüne neden olan ısyan bir yaratık yok mu?

Jesse'nin güvenilmezliğini duyduğuma üzüldüm. Doğa tarihine dair eski hikâyelerin bilimsel amaçlar için pek sağlam olmadığına şüphe yok. Yalnızca insanların o dönemde hayvanlarının yapabileceğini düşündüğü şeyleri sunuyorlar – o zalim iktiyar Yahudilerin literatüründe Ulysses'in köpeğinki gibi bir anekdot olsaydı! Bin Hıristiyan felaketini durdururdu...

Özel odasındaki bir şempanzeye ev ziyaretinde bulunduğumuz hayvanat bahçesinden yeni döndük. Zavallı küçük hayvan benden hoşlandı ve elbise mi ve yüzümü şefkatle oksadı. Bir insanın tokalaşması kadar kibar ve candan hissettiren kuvvetli ve sıcak elinin tutuşunun beni çok kötü hissettirdiğini söylemeliyim. Onu akılsız bir canlı gibi öldürmenin her anlamda cina-yet olacağını düşünüyorum. Acıma ve sempatiye bir maymun veya akılsıza ne kadar yakın hissederek, pozitif bir şeyin (başka birçok şeyle birlikte "ruh" diyebileceğimiz bir şeyin) eksik olduğuna dair muğlak his bize o kadar çok baskı yapar. Gördüğümüz şey tam olgunlaşmamış bir gelişim dönemi olduğundan da değil. Bu izlenim herhangi bir kuramdan ileri gelmiyor –hatta hiçbir kurama uymuyor– ancak son derece canlı bir ısrarla hissediyorum.

Bu uzun mektupla ve Cornhill'deki (oldukça çocuksu) makalemle size rahatsızlık verdiğim için özür dilerim.

İnanın bana Bay Darwin, saygılarımla

Frances P Cobbe"

Francis Darwin:

"Babam Kasım 1875'te Dirikesim Kraliyet Komisyonu önünde kanıtlarını sunmuştu. Dolayısıyla bu meseleye dair konuyu, tarihe bakmaksızın burada bir araya getirdim. Babamın gerek insanda gerek hayvanda ıstıraba dair kuvvetli hisleri halihazırda konuşuldu. Gerçekten de şahsiyetindeki en kuvvetli hislerden biriydi ve gerek dans eden köpeklerin eğitsel sefaletinin acısını paylaşırken gerekse kölelerin ıstıraplarına duyduğu dehşetle küçük büyük her konuda kendini gösterdi.

...Bir defasında tımarhanede (yanlış bir varsayım) aklı başında bir hastayı özgürleştirme girişiminde bulundu. Akıl hastanesindeki bahçıvanla yazıştı ve bir gün, hastalardan birinin yazdığı ve bahçıvandan gelen mektuba iliştilmiş bir not buldu. Not makul bir tonla yazılmıştı ve yazarı aklının başında olduğunu, haksız yere hapis tutulduğunu söylüyordu. Babam Akıl Hastalığı Komisyonu üyelerine (bilgisinin kaynağını açık etmeden) yazdı ve vakti gelince adamın komisyon üyeleri tarafından ziyaret edildiğini ve muhakkak deli olduğunu öğrendi.

Bir kölenin işkence gördüğünü düşündüğü olaya müdahale edemediğindeki çılgınlığın ya da Brezilya'da duyduğu diğer seslerin anısı yıllarca, bilhassa geceleri peşini bırakmadı. Müdahale edebildiği daha ufak meselelerde bunu canhıraş bir biçimde yaptı. Bir gün, suiistimal edilen bir atı görüp adama şiddetle karşı çıkmanın gerginliğiyle yürüyüşünden solgun ve bitkin döndü. Başka bir olayda, bir at terbiyecisinin oğluna ata binmeyi öğretirken küçük çocuğun korktuğunu ve

adamın sert davrandığını gördü; babam durup arabadan dışarı fırlayıp adamı hiç de ölçülü olmayan bir dille payladı.

Hayvanlara gösterdiği insanlığın kendi mahallesinde iyi bilindiğini ispat eden küçük bir olaydan daha bahsetmek mümkün. Orpington'dan Down'a giden bir ziyaretçi, şoförden daha hızlı gitmesini istemiş. Adam 'Aman,' demiş, 'Bay Darwin atı böyle sürdüğümü görse arabadan inip beni de suiistimal ederdi.'

Söz konusu özel nokta -yani deneye maruz kalan hayvanların ıstırabı- hususunda, başka hiçbir şey Profesör Ray Lankaster'a yazılmış bir mektuptan (22 Mart 1871) alınan şu kısımdan daha kuvvetli bir hisse sahip olamaz: 'Dirikesime dair fikirlerimi soruyorsunuz. Fizyolojiye dair gerçek incelemeler açısından gerekçeli olduğuna katılıyorum, fakat yalnızca lanet olası ve iğrenç merak için savunulamaz. Dehşet hissiyle midemi bulandıran bir konu olduğundan başka tek kelime bile etmeyeceğim, yoksa bu gece uyuyamam.'

Sör Thomas Farrer'in notlarından bir bölüm, sohbet ederken de kendini benzer bir kuvvetle ifade ettiğini gösteriyor: 'Onunla son konuşmam Bryanston Meydanı'ndaki evimde, son nöbetlerinden birinden hemen önceydi. Dirikesim meselesiyle yakından ilgileniyordu ve söylediği şey bende derin bir etki bıraktı. Hayvanlara müthiş derecede düşkündü ve hassas davranıyordu; yaşayan bir canlıya bile rek acı çektirmezdi ama yaşayan hayvanlar üzerinde deneyleri yasaklamanın acı ve hastalığın bilgisine ve devasına ket vuracağına da fazlasıyla inanıyordu.'

Aşağıdaki mektupların değindiği Dirikesim Karşıtı çalkantı 1874'te bilhassa etkinlik kazandı; aynı yıl çıkan ve dizininde dirikesim kelimesinin öne çıktığı *Nature*'da bunu görmek mümkün. Fakat konu, bu tarihten önce de biyologların istekli dikkatini çekmişti. Dolayısıyla 1870'teki İngiliz Birliği Liverpool Toplantısı sırasında bir komite atandı; hazırladıkları rapor, imzacıların fikirlerine göre, canlı hay-

vanlar üzerinde deney yapmanın mazur görülebilir olduğu durumları ve koşulları tanımladı. 1875 ilkbaharında Lord Hartismere, fizyolojik araştırmanın gidişatını düzenlemek amacıyla Lordlar Kamarası'na bir tasarı sundu. Kısa bir süre sonra da hükümleri açısından bilime daha adil yaklaşan bir tasarı; Lyon Playfair, Walpole ve Ashley tarafından Avam Kamarası'na sunuldu. Fakat tasarı, bütün mesele hakkında tahkikat yapacak bir Kraliyet Komisyonu'nun atanmasıyla geri çekildi. Komisyon üyeleri, Haziran 1875'te tahkikata başladı ve rapor ertesi yılın başlarında yayımlandı.”

Komisyon raporunda, bir köpek üzerindeki kürar deneyinin ardından Doktor Hoggan adlı kişiden alıntı yapılıyor: “Soruşturmayı yürütenler evlerine dönüp işkence gören kurbanı, üzerinde tıngırdarak çalışan motorla tek başına bıraktı; mağdur yalnızca gecenin sessizliğinde gelen ölümden sonra özgür kalabildi.” Bay Forster adlı bir komisyon üyesi şu takipte bulunuyor: “Bu deneyin açıklamasına baktığımızda, hayvan on saat boyunca işlem görmüş ve ardından komisyoncular ayrılmış. Hayvanın canlı bırakılıp öldürülmemesi deneyin başarısı için gerekli olabilir mi?” Doktor Hoggan: “Bunun yapıldığını sık sık gördüm... Anlamı şuydu: Ertesi gün üzerinde çalışabileceklerdi; köpeği tutsalardı sinirlerinin çalışıp çalışmadığını görebilecekleri kadar canlı kalabilirdi. Şüphesiz, devam etme niyetindeydiler ama ölüm araya girip onlara engel oldu.”

“*Bayan Litchfield'a*
Sevgili H.

4 Ocak 1875

- *Mektubun beni dirikesim (keşke anæseskim gibi yeni bir kelime icat edilse) hakkında birkaç saatliğine tekrar düşünmeye itti ve senin için son derece yetersiz görünecek olsa da vardığım sonuçları yazacağım. Uzunca*

bir süre fizyolojinin en yüce bilimlerden biri olduğunu ve er ya da muh-temelen geç, insanlığa büyük bir fayda sağlayacağını düşündüm; fakat diğer tüm bilimlere bakılırsa bu faydalar yalnızca mutlak hakikat arayışında dolaylı olarak birikecek. Fizyolojinin yalnızca yaşayan hayvanlar üzerinde deneyler yaparak ilerleyebileceği kesin. Dolayısıyla araştırmayı sağlık vs. gibi konularla ilgili olan noktalarla sınırlama teklifinin çocuksu olduğu kanısındayım. Dirikezimi umumi laboratuvarlarla kısıtlamanın başta iyi olabileceğini düşündüm ama yalnızca Londra ve Cambridge ve sanırım Oxford'takileri duydum ama muhtemelen birkaç tane daha olabilir. Bu sebeple yalnızca birkaç büyük şehirde yaşayan insanlar araştırmaya devam edebilecek ve bu hence büyük bir kötülük. İnsanların hususi evlerinde lisans alarak çalışmalarına izin verilseydi de özellikle kimlerin lisans alabileceğine kimin karar verebileceğini bilmiyorum. İyi işler için karma olasılığı en yüksek olanlar genç ve tanınmayanlar. Hissizleştirilmiş memiş bir hayvan üzerinde ameliyat yapan kim olursa olsun, deney bunu mümkün kılıyorsa, onu seve seve ciddi bir cezaya çarptırırım; fakat yine, bir hâkimin veya jürinin böyle bir noktaya nasıl karar verebileceğini bilmiyorum. Dolayısıyla geldiğim nokta şu ki (muhtemelen) bazı deneyler fazla sık denendi veya anesteziler kullanılabilirler yerde kullanılmadıysa, şare insani hislerin gelişiminde olmalı. Bu bakış açısıyla, mevcut çalkantıya çok zevindim. Sıkı yasalar geçirilirse ki Avam Kamarası'nın bilimden ne kadar uzak olduğunu ve İngiltere'deki beyefendilerin fizyologların deneylerinden yüz, hatta bin kat daha ıstıraplı olan sporlarını göz önünde bulundurmadığımızda görece merhametli olduğunu düşünürsek bu oldukça olası... Bu tür yasalar geçirilirse İngiltere'de son birkaç yıla dek duraklayan fizyoloji bilimi mutlaka zayıf düşüp yok olacaktır. Aradından yalnızca Kıta'da gerçekleştirilecek ve bu yüce alanda çok daha az çalışan bulunacak, ki bu beni fazlasıyla üzer. Bu arada Cambridge'deki laboratuvarında iki üç yıl çalışan F. Balfour, George'a hayvanların hissizleştirilmediği bir deneyi hiç görmediğini söylüyor. Doktorların isimlerinin Avam Kamarası'nda büyük bir ağırlığı olacağına şüphe yok; fakat çoğu pratisyen bilginin ilerleyişi konusunda ne bir şey biliyor ne de bunu umursuyor. Mevcut durumda, fizyologların etkileri hakkında ne düşündüğünü dinleyip kendi kararımı vermeden herhangi bir dilekçeye imza atabileceğimi sanmıyorum. Bayan Cobbe'nin gönderdiği ve domuz kurdü üzerinde

deney yaptığı için Virchow'a (hence) korkunç bir saldırıda bulunan kâğıdı kesinlikle imzalamam. Yoruldum, burada bitiriyorum.

Saygılarımla, Charles Darwin"

§

Claude, Madam R.'ye:

"Hayat çok zor. Rabagas'taki Monako prensinin ve ondan önce birçok kişinin de dediği gibi: Konuşmasan sessizliğini, konuşsan sözünü bir şeye yararlar. Bunu yakın zamanda başıma gelen bir olayla ele alalım. Bordeaux'ya yazmak istediğim mektubu belki hatırlarsınız; mektup gönderildi ve dahası yayımlandı. O noktaya değin sıra dışı hiçbir durum yoktu. Fakat dün, bütün cümlelerimi tek tek ele alan önemli bir şahsiyetten, A+B mantığıyla benim en dindar, en sağ düşünceli ve dinin en kuvvetli destekçilerinden biri olduğum sonucuna varan bir mektup aldım. Bu kadar çok şey söylediğimi düşünmüyordum ve bunları hiçbir şekilde düşünmediğime fazlasıyla eminim. Çok kafam karıştı ve ne yanıt vereceğimi bilmiyorum; yine de vermeliyim. Niyet ettiğimden farklı anlaşılamayacak şeyler söylemek için elimden geleni yapacağım ama kabul etmeliyim ki başarılı olur muyum bilemiyorum..."

Ocak ayında Claude, Komün karşısındaki zaferi için Üçüncü Cumhuriyet'in başkanlığıyla ödüllendirilen savaş kahramanı monarşist Patrice de MacMahon'un malikânesinde ağırlanıyor. Kar yağıyor; her yer buz tutmuş. Claude onu eve götüren arabada fenalaşıyor. Kendini yatağa bırakıyor ve yatak lazımlığıyla Mariette ilgileniyor. Ateş içinde ve böbrek yetmezliğinin acısıyla kıvranarak Madam R.'ye bir mektup daha karalıyor:

"Hazırlık aşamasında olan bir işte geliştirdiğim bir sava göre gerçek sebep diye bir şey yoktur ve nedensellik fikri tamamıyla metafizikeldir. Olaylar ve gerçekler birbirini izler, birbiriyle ilişkilidir ve varlıklarının koşulu olan bir yasaya göre iç içe geçerler. Ama birbirlerine neden olmazlar ve vacip bir

neden sonuç ilişkisinde yer almazlar... Üstelik sebep nedir? Aristoteles'te bu kelime kırk dokuz farklı anlama sahiptir; Platon'da ise altmış dört... İnsanın bu kelimeye, metafiziksel bir bakış açısında göre bile, kesin bir anlam yüklemesinin zor olduğunu anlıyorsunuz. Neyle karşı karşıya olduğumu görüyorsunuz sevgili hanımefendi."

§

Taşralı genç bir kadın olan Marian Evans, Londra'ya taşınıyor ve "Kadın Romancıların Saçma Romanları" makalesiyle kılıçları kuşanıyor; makalede, kadınların neden yalnızca barok ve duyumcu olay örgüleri inşa ettiğini soruyor ve kıtanın "gerçekçi" romanlarına duyduğu hayranlığı beyan ederek bunu George Eliot diye yeni bir isim altında sürdüreceğini söylüyor. George Eliot kendine eş arayan bir ruha sahip ve bu eşi George Lewes'te bulsa da hiç evlenmiyorlar. Eliot ve Lewes romanların yanı sıra, genel "doğa tarihi"nden ziyade Claude Bernard'ın deneysel laboratuvar yöntemlerinin başarılı bir edebiyata olanak tanıyacağı hakkında çokça konuşup yazıyor. Araştırmacı araç (diye yorumluyor Lewes, Bernard'ı) aynı şekilde dirikesim olacak. *The Lifted Veil* romanında ve bilhassa *Middlemarch*'ta Eliot, duygunun nesnel taraflarını mürekkebe aktarmakta başarılı olduğuna inanıyor: "Sıradan insan hayatının keskin vizyonuna ve hissine sahip olsaydık çimlerin büyüdüğünü ve sincabın kalp atışını duyardık ve sessizliğin diğer tarafında yatan kükreyiştten ölmemiz gerekirdi. Gerçekteyse en hızlı olanlarımız ahmaklıklarıyla doluyor."

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Edebî bir yazar, hiçbir şey hakkında tatlılıkla konuşmayan biridir. İyi yazan bir biliminsanı asla edebî yazar olamaz, çünkü yazmak için değil, bir şey söyle-

mek için yazar. Edebî yazar, uzmanlığı gereği biçem için temel prensipleri feda eder. Cansız bir mankeni önemli biri gibi giydiren terzidir o.

Bir gözlemci asla zihninden ayrı gerçekler sunamaz.

Lewes ve Eliot, bir romanın hayal gücü dışında “bir mercekle erişilemeyen” “ince eylemler” aracılığıyla “detaylar ve ilişkilerin vizyonunu sınaması” gibi, zihni mutluluğun veya üzüntünün sınırlarına ait olduğuna inanarak bilime özeniyor. Bu pratik *anatomi*yi değil, Lewes’in deneysel veri ve bilinçli hipotez ideali ortaya koyuyor. Lewes anlatı sorunlarının “pozitif vizyon düzlemine spekülasyon getirerek kendilerini akladığını” düşünüyor. Lewes, Dirikesim Kraliyet Komisyonu karşısında ifade vermeye çağırılıyor:

Lewes: “Bahsi geçen dirikesimin başka bir bölümdeki, edebiyattaki dirikesimle, yani bir tür dirikesim olan eleştiriyi çok benzer olduğu kanısındayım. Yazarlar, eleştirmenler tarafından büyük bir işkenceye maruz bırakılıyor ve izleri hassas zihinlerde uzun süre kalıyor.”

Komisyon üyesi: “Anestezi olmadan mı?”

Lewes: “–Anestezi olmadan...”

Komisyon başkanı: “Fakat gereklilik bakımından yaşayan hayvanların kesilmesiyle pek kıyaslanamaz, değil mi?”

Lewes: “–Neden olmasın?”

Lewes'in ifadesinden bir aydan biraz uzun bir zaman sonra Eliot, romanlarını "yaşamdaki bir dizi deneyden ibaret; düşünce ve duygumuzun kabiliyetlerini görmeye adanmış bir gayret" olarak tanımlıyor.

§

"Ah Fanny! İşler daha kötüleşebilir mi?" "Gizli topluluğunuz nasıl oluyor da hiç yol alamıyor?" İpimle çuvalımı tutun da açıklayayım meraklı görgü tanığı: Tıp okulları fizyoloji çılgınlığını resmî olarak kabul ettiği gereksinimleri sınırsıza yakın olduğu için bizden her iki-üç kişiye karşılık yüzlerce biliminsanı ve öğrenci, başıboş hayvan bulma ümidiyle sokakları arıyor.

*Le Rappel*den, "Köpeklerinizi koruyun!":

"Yüzlerce vicdansız insan Paris'i ve banliyölerini arşınlayıp yakalayabilecekleri her köpeğe el uzatarak onları, hırsızların kafa başı 50-60 cent'e en yüksek parayı aldığı barınaklara götürüyorlar. Barınak, köpekleri 1,5 franga ve daha büyüklerini 3 Fransız frangına laboratuvarlara geri satıyor. Çalınan köpekler yeterince değerliyse bir suç ortağı tarafından at pazarına götürülüp satılıyor. Köpek hırsızlığı kariyeri, günde 20 Fransız frangı gibi iyi bir para getiriyor. Dirikesimcilerin köpeğe ihtiyacı olduğunda barınak görevlisini arıyorlar ve o da stokları azsa mahallede bir yakalama düzenliyor... Söz konusu mahallenin barış muhafızları, bütün evsizleri sokak köpeklerini yakalamaya davet ediyor... Köpekler yalnızca sokaklarda oldukları sürece evsiz kabul edildiğinden... dükkân önlerinde ya da bahçelerde gördükleri köpekleri çekmek için et parçaları veriyorlar."

Ama bana birkaç cent verin ya da bu gece yardımcı olun ki neden henüz yenilmediğimizi görebilesiniz. Madam Colasse sabahın

üçünde Les Halles'de, Palais de Justice'te veya inşaat halindeki Sainte-Chapelle'de, Cluny ya da Sorbonne'da, L'École-de-Médecine Sokağı'nda ve hatta Mazet Sokağı'nda kediler için devriyeye çıkıyor. Madam Milo on beş yıldır Marché'den Aziz Peter Meydanı'na Montmartre'ı kolluyor. Madam Victorine Marrière, Madam Milo'yla yaşayıp bu "iş"te ona yardımcı oluyor. Madam Gentil, Lagrange Sokağı'nı koruyor. Madam Grulier, Notre-Dame'ın etrafını ve Temple Caddesi'ni geziyor. Madam Jaquet, Huygens Sokağı'nı ve Montparnasse mezarlığını. Fakat bahsi geçen parayı kendileri kazanabilmek adına bize karşı harekete geçebilecek hasmane komşular, tüccarlar ve kapıcılar olduğundan isimlerimiz ve adreslerimiz bültenlerimizde yer almıyor. "Fanny, neden şimdi hepsinin ismini sıralıyorsun?" Madam D'Este Davenport; Madam Clozier; Madam Allossery; Mösyö Chanvallon, Mösyö Gueny, Mösyö Thierry; Madam Duquesnel d'Olimpre, Matmazel de Silva.

Paris kenti ile De la Sorbonne Sokağı'ndaki bir pansiyonun sahibi olan Madam Gelyot arasındaki dava kızlarla ilgimizi çekiyor; Madam Gelyot, Claude'un öğrencisi Paul Bert'ün laboratuvarının işine verdiği hasarlar için şehri mahkemeye veriyor. Köpeklerin gece boyunca çığlık attığını ve misafirlerini rahatsız ettiğini söylüyor. Bir görevli de ifadesini desteklemek amacıyla yakarışlardan, inlemelerden ve ulumalardan söz ediyor. Komşular tanıklık ediyor. Madam Gelyot temyizde davayı kazanıyor. Hem burada hem İngiltere'de ayda iki-üç defa basılan el ilanlarıyla ivme sürdürülüyor: "Majestelerine", "Hayvan Sefaleti", "Başiboş Bir Köpeğin Mektupları" ve bir dizi kitap: *Our Cruelty to Animals* [Hayvanlara Zulmümüz], *Bernard's Martyrs* [Bernard'ın Şehitleri] vs.

Korkunç derecede soğuk gecelerde yataklarından çıkmak istemeyen genç kızlarıma Tanrı'nın, oğluna aşağıdakiler adına daha yüce şeyleri feda ettirdiğini ve tevazu böylesi yüksek bir bedel istiyorsa bizimkinin neden farklı olamayacağını hatırlatmak durumunda kalıyorum. Kalkma vakti. Hayvanların bir seçeneği yok ve bizim de öyle. Angelina Grimké'nin ayaklanmayan şehir halkına hatırlatmak zorunda kaldığı üzere: "Sonuçlar, dostlarım, bu havarilere ait olmadığı gibi size de ait değil. Görev bizim ve olaylar Tanrı'nın. Köleliğin günah olduğunu düşünüyorsanız yapmanız gereken tek şey kölelerinizi özgür bırakmak, onları elinizden geldiğince korumak ve alçakgönüllü inancınız ile coşkun dualarınızla onları ortak Babanıza tevdi etmektir."

Medical Tribune'da yeniden basıldığı şekliyle Doktor Magnan'ın verdiği bir biyoloji topluluğu dersinden, "Zihinsel Patoloji: Dirikesim Karşıtlarının Deliliği":

"Hayvanları zulme veya gereksiz hizmete karşı korumaya dair, başka bir durumda saygın olabilecek bir his son birkaç yıldır kendine *hayvanların koruyucusu* diyen toplulukların çıkış noktası haline geldi. Böylesi bir ortamda, seçkin hayvanseverler olarak, (hayırsever bir açıdan bakıldığında) hâlâ tedaviye ihtiyaç duyan insanlar olduğunu seve seve unutuyoruz; dolayısıyla yaşlı ve hasta hayvanlar için emeklilik hesapları gibi şeyler teklif etmekten çekinmeyelim! Bu entelektüel çevrede hassas ruhlar, dengesiz zihinler ve soysuzlar, belli temaları ele geçirip tam anlamıyla bir hezeyana dönüşene dek abartıyorlar. Dirikesimcilerin deliliğine yol açan da budur.

Öncelikle, bunun yeni bir patoloji olmadığı, kalıtsal deliliğin çok sayıda dışavurumundan biri olduğu aşikâr. Bunun bir örneği de Villette mezbahasındaki bir skandalın ardından Sainte-Anne'e yatırılan bir hasta. Söz konusu hanım 37

yaşında ve babaannesi Charenton'da ölmüş, 60 yaşındaki annesi ise kronik hezeyandan mustarip. Kalıtım bu kızda birleşmiş ve uyumsuz karakteri erken yaşta kendini göstermiş. Altı ay boyunca, hayvanların öldürülmesine karşı çıkmak adına et yemeyi reddetmiş. Aynı şekilde en mutsuz hayvanları evine alıp her gün, bulabildiği en zayıf sokak hayvanlarına dağıtmak üzere erzakla dolu bir sepetle dışarı çıkarmış. Kasaplara cinayetlerine bir son vermesi için hitap edermiş ve hummalı bir konuşmanın ortasında Villette'teki mezbahalarda tutuklanmış.

İkinci deli kişi, yani dirikesim karşıtıysa Doktor Charcot'nun fikrini sormuş ve doktor da alışlageldik yardım-severliğiyle bana kendisinden bahsetti. Söz konusu hanım 40 yaşında ve kalıtsal şeceresine dair herhangi bir bilgi bulunmasa da tüm hayatı boyunca duygusal, endişeli, marazi rahatsızlıklara sebep olabilecek derecede hassas olmuş; hayvanlara dair kuruntuları öylesine büyük ki gece yağmur yağdığında kaygan zeminde giden atları ve sürücülerin onlara karşı zalim davranışlarını rüyasında görmekten uyuyamıyor. Kırbaç sesi onu o kadar rahatsız ediyor ki darbeyi alan hayvanı düşününce tüm uzuvları tir tir titriyor. Bir gün, Drouot Sokağı'nda kırbaçlanan bir at görüp bayılmış ve o sırada yanından geçen biri yardım etmese düşecekmış. Fizyolojik deneyin, yani onun deyimiyle 'dirikesim'in fikri bile ağlamasına neden oluyor ve onu oldukça endişeli bir hale sokuyor. Kendi hayatını kurtarmak veya ömrünü uzatmak pahasına bile olsa hiç kimsenin bir hayvan üzerinde en ufak bir deney bile yapmasını istemiyor ve başka hiçbir hayvanın feda edilmeyeceğini temin edebilsek bunun karşılığında kendi yüreğini ve yaşamını yarın da değil, hemen şu an verebileceğini söylüyor. Zihninin bu yatkınlığı, yaşamını çekilmez kılıyor ve onu bir köpeğin, atın, kedinin, kurbağanın, kaplumbağanın vs. yorulmasını veya hastalanmasını önlemek adına en aşırı ve saçma davranışları sergilemeye zorlu-

yor. Sokağa adım atar atmaz koruma görevi başlıyor: Bir at düştüğünde yaralanır korkusuyla cam parçalarını topluyor. Hatta bir gün tam yarım saat boyunca, en sık kıyafetlerini giymişken bu eski püskü işle uğraşmış.

Banliyöde, evinin yakınlarında kalkınma için ayrılan bir bölgede yaşarken malzeme taşıyan ağır arabalar yağmurda yolda kalmasın ve bu sayede atlar kırbaç yemesin diye yollara kendisi taş döşemek istemiş. Ama tek bir şoförün bile kırbaç sesini duymaya takati olmadığını hissedince son anda taşınmaya karar vermiş. Bir sundurmada, yeni gelen atlar hâlâ yorgun olduğundan araba için sıra bekleyen insanlara coşkulu işaretler yapmış ve hâlâ yulafını yiyen atın arabasını seçenlere hakaret etmekten kendini alıkoyamamış. Bir kömür dükkânının yanından geçerken bir adamın, arabanın şaftına geçmek istemeyen yaşlı bir ata zulmettiğini görmüş. Hayvana vurmasın diye yalvarıp ihtiyar ata yaklaşmış, nazikçe konuşmuş, okşamış, öpmüş ve nihayet koşumu takmış. Kömür şoförüne, ertesi gün ne zaman yola çıkacağını sormuş ve tam o saatte tekrar gelip hayvanı arabaya bağlamak için izin istemiş. Sonraki birkaç gün daha uğramış, ta ki sakinleşen hayvan koşum takılmasına direnmeyi bırakana dek. Nerede olursa olsun tanıklar konusunda endişe duymayan bu hanım, atlarını döven şoförlere nutuk çekiyor; 'Bir hayvanın yerine,' diyor, 'bana vurulmasını yeğlerim.' Bir atın düştüğünü görürse çabucak koşup şoföre, hayvan daha çabuk toparlayabilsin diye kancadan çıkarmasını söylüyor. Şoförlere reddederse hayvanın üzerine oturuyor ve kancayı çıkarmadığı sürece yerinden kalkmayacağını söylüyor. Bir atın ciddi derecede yaralandığını gördüğünde yardım çağırma fikrini şoföre aşıyor: 'Farkında bile değilim,' diyor, 'etrafımı saran ve çoğu zaman düşmanca davranan kalabalığı görmüyorum bile. Hiçbir şey yapmadan duramam,' diye ekliyor. 'Hayvan için yulaf, havuç, şark yoncası, su getirmeye gidiyorum; suyu kendim veriyorum, başını kaldırıyorum, burun deliklerini mendilimle yıkıyorum; za-

vallı başının altına saman koyup son anlarını yumuşatmak ve onu zalim, korkak kalabalıktan korumak için elimden geleni yapıyorum. Zavallı hayvan son anlarında hayatı boyunca eksikliğini yaşadığı bir şey kazanıyor: Bir dost.'

Bir gün, bacağı kırık bir atı hemen oracıkta öldürebilmek ve hayvanın mezbahaya giden uzun yolculuk sırasında acı çekmesini engellemek için bin frank teklif etmiş. Yaşlı ve bitkin bir atı 150 franga satın alıp aylık 78 franga bir emeklilik çayırına yerleştirmiş. Başka bir günse, patilerinden biri araba tekerleğinin altında ezilen bir köpeği kurtardıktan sonra hastalanmış. Sokakta bulduğu sefil köpekleri toplayıp kendi evine götürüyor ya da bir veterinerlik hastanesine bırakıyor. Vasiyetine evinde baktığı beş-altı köpeği eklemiş. Koruyucu başka bir kadının da art arda birkaç gün boyunca Halles'deki bütün kurbağaları dirikesimcilere gitmesini diye satın aldığı anlatıldı.

Bir başka hasta insanın teşvikiyle (kendisinden birazdan söz edeceğim) Bay Paul Bert, Bay Brown-Sequard, Bay Laborde vs. aleyhine çeşitli gazetelere mektup yazmış. En talihsiz hayvanlara karşı duyduğu ve onu daimi duygusal bir halde tutan bu sevginin ötesinde, başka türlü tuhaf davranışlar da sergiliyor: Kalıtsal akıl hastalığının ruhsal damgası. Bunlar belirli nesnelere dokunma korkusu; Bay J. Falret'nin *folie du doute* adını verdiği bir delilikle ilişkilendirilen korkularla paralellik gösteriyorlar. Bahsi geçen delimiz mobilyasının üzerindeki en ufak toz zerresine bile tahammül edemiyor ve hizmetçinin arkasından her eşyayı siliyor. Bulaşıklar temiz olmasına rağmen hepsini sudan geçiriyor. 'Yüzümü yıkarken,' diyor, 'yalnızca temiz ve suya değmemiş havlu kullanırım; yine de yüzümü bir atın ağzına dokundururken en ufak bir tiksinti duymam. En pis hayvanların bile yaralarını hiç tiksinden sararım.' Her gün yirmi defa yıkıyor. Evde sürekli hareket halinde ve dairenin içinde boğulduğunu hissediyor. Bilhassa işitme

söz konusu olduğunda hiper-estetik bir duyuya sahip; hizmetçilerin ayak seslerine dayanamıyor ve onları kendi ayak-kabıllarını çıkarıp ses çıkarmayanları giymeye zorluyor. Bu üzücü, mütevazı ve nazik dirikesim karşıtının tek bir amacı var: Mutsuz hayvanlar için elinden geleni yapmak.

Bir başka örnekse hırslı, agresif bir dirikesim karşıtına işaret ediyor; söz konusu kişi için hayvan sevgisi yalnızca gürlü-tülü gösteriler için bir bahane. Kronik hezeyandan mustarip annesini yirmi yıl süren akıl hastalığının ardından kaybeden 38 yaşında bir kadın var. Bu dirikesim karşıtı zorba, agresif ve özetle, türünün gerçek bir örneği. Birçok kalıtım mağduru gibi o da her ne kadar dengesiz olsa da zekâ konusunda bir eksiklik çekmiyor. Deneysel fizyoloji karşıtı kampanyada üstlendiği etkin rolü bana anlatırken bir tatmin hissediyor. Dedğine göre, geleceğin ruhuna sahip ve ortalama zekâ ile zihne sahip hantal bir döneme ait olmak istemiyor. Cinsiyetinin âdetlerini taşımak istemediğinden, tüm bu saçma koşullarla bağıni koparıyor ve açık saçık bir dile başvurmaktan çekinmiyor. Cesur, kavgadan korkmuyor ve zayıfları savunmak istiyor. Fiziksel acı ona neredeyse hiç tesir etmiyor, en önde yürüyor ve kötülüğü yüzünden insanlıktan nefret ediyor. Bir hayvan deneyi kendi oğlunu kurtaracak bile olsa bunu katiyen reddedeceğini, oğlunun yaşamını bir hayvana borçlu olmak istemediğini söylüyor. Diğer her şeyde insani acı neredeyse hiç etki etmezken hayvanların ıstırap çekmesi fikri bile ona çok dokunuyor. İnsani duygulardan tamamen kopuk olduğunu mutlulukla anlatıyor: oğlunu kontrol ettiği, üzerinde hâkimiyet kurduğu için seviyor ve onu da insanlığa karşı aynı nefret ve hayvan sevgisiyle büyötmeyi umut ediyor. Eşine saygı duyuyor, onu bir arkadaş, hatta neredeyse yoldaş gibi görüyor, fakat kedilerinden ayrı kalmaktansa onlara daha uygun bir ortam sağlayabilmek için eşinden ayrılmaya karar vermiş. Hayvanlarla bu daimi meşguliyeti ile insanlara aldırılmaması arasındaki tuhaf zıtlık, bu deli kadınların sundu-

ğu akıl berraklığında görülebilecek bir bozukluk, fakat garip davranışları ve entelektüel soysuzlaşmayı göz önünde bulundurduğumuzda, klinik anlamda anlam kazanmaya başlar.

Alkol ve apsentin karşılaştırmalı tepkilerine dair deneyler üzerine çalıştığım dönemde, 1874'teki Norwich Kongresi'nin ardından oda keskin bakışlı, kıpkırmızı suratlı gerçek bir manyağın liderliğinde birkaç kişi tarafından işgal edilmişti; grubun lideri ilerleyip köpeklerden birinin patisini tutan kabloyu bıçakla kesti. Daha da devam edecekti ama kendisini dikkatlice geri çektim ve iki asistandan onu tam da kaygılı delileri tutmak zorunda kaldığım gibi tutmalarını istedim. Ardından sunumuma devam ettim. Söz konusu telaşlı kişinin geçmişine dair daha fazla bilgi edinemediğim için üzgünüm, zira bu tuhaf öfkeyi açıklayan kök bir bozukluk bulacağıma eminim. Sonuç olarak, bu gerçekler kalıtsal delilikte ne kadar çok çeşitlilik olabileceğini gösteriyor. Soysuzlar için her şey bir çılgınlık bahanesi haline geliyor ve kuvvetli eğilimleri sebebiyle bu deli insanlar sistematik olmak ya da aklını kaybeden kişilerin normalde izlediği yavaş ve aşamalı süreçlerden geçmek zorunda kalmıyor.”

§

Claude'un kötü niyetli refakatçisi acı, özgürlüğünü eski ve kirli bir bebekten ibaretmiş gibi terden ıslanmış yatağına bağlayıp onu kontrol etmeye devam ediyor. 28 Aralık 1877'de bitki anestezi hakkında verdiği bir ders boyunca mırıldanıyor ve Claude bir daha yola adımını bile atmıyor. Hastalığın bu son aşamasının onu mantıksız ve sinirli kıldığı fazlasıyla bilinen bir gerçek ve şişmiş karnına dokunmaya kalkışan herkese bol şans. Rahatsızlığına sebep olan şey konuşma yetisinden de kuvvetli ve Claude yastığından ısrarla bakıyor.

Paul Bert, Madam Raffalovich'e:

"Zavallı efendimizin durumunun günbegün kötüleştiğini derin bir üzüntüyle haber vermek isterim. Kız kardeşine haber vermemizi kabul etti. Fakat zamanında gelebilecek mi? Ne korkunç ve üzücü bir manzara! Dönemin en güçlü ve aydınlık zekâlarından birini böylesi bir yalnızlıkta veda ederken görmek... Bilim her şey demek değil. Göründüğünden çok daha iyi olan bu zavallı hizmetçi, bu acıklı durumdan haberdar edilmeyi istediğinizi söyledi. Bu sebeple size yazıyorum. Ne yazık! Artık günleri sayılı."

Madam Raffalovich ve Sophie'nin ziyareti sırasında Claude hareketsiz yatıyor; sadık birkaç ziyaretçisi daha var: Dastre, Bert ve d'Arsonval. Mariette pazar ve çarşamba günleri ayın zamanları dışında gündüz ve gece yanında kalıyor.

Goncourt'lar: "İstirabını izleyen hezeyanda Claude Bernard yalnızca tek bir kelimeyi tekrar edebiliyor: 'Sıçtık! Sıçtık!'"

Sonlara doğru Claude'un dirikesim hakkında yazdığını biliyoruz: "...şüphesiz, ellerimiz bugün boş olsa da ağızlarımız geleceğe dair meşru sözlerle dolu." Bu nihai duygu, aktivist topluluğu öfkeliyor ve bıkmadan usanmadan alıntılıyorlar.

Madam Raffalovich'in kızı Sophie anımsıyor: "Bir gün yanına gittiğimde, felaket bir gece geçirdiğini ve artık konuşmadığını söylediler. Yalnızca güzel gözleri, engin bir şefkat anlatan güzel gözleri konuşabiliyordu. Ellerimi sıktı ve sanki bir zamanlar bahsettiği ruhu ölümsüzlüğünü tekrar ediyordu..."

İstirap içindeki hiçbir canlının haline karşı koyamayan yufka yürekli Tony, ölüm döşeğindeki babasını ziyaret etmekte ısrar

ediyor. Sophie: “Kızlarından biri daireye geldi ama babasına hiç yaklaşmadı. Annemle ben bir odada yürüdüğünü duyduk ve Bay Bernard’ın hizmetçisi acı acı, ‘Kayıt tutmaya gelmiş, beyefendiye yaklaşmaya değil,’ dedi. Adımlarının gürültüsü yüreğimizi dağladı. Biz gittikten sonra ölenin yanı başına gitmiş miydi? Hiçbir dostu bilmiyordu.” Claude bilincini kaybediyor ve Paul Bert istenmeyen birinin odaya girmesini engellemek için onu kolluyor. İstirap dolu birkaç günün ardından d’Arsonval ve Krishaber’in kollarında ölüyor.

Madam Raffalovich, d’Arsonval’den bir not alıyor: “Claude Bernard dün gece (ayın onunda) saat 9.30’da huzurla gözlerini yumdu. Zavallı üstadımın son nefesini duymuş olmak bana acı teselli verdi.”

Son sözleri: “Bitirmek güzel olurdu.”

D’Arsonval, Madam R.’ye: “Meşhur merhumumuzdan sizin için bir tutam saç saklıyorum; gerçek ailesi için hiç değer taşımasa da bilim ailesi için öyle değil.”

5.

HAYAT | AHİRET

Ölümünden en fazla beş dakika sonra Claude'un son duasını edip etmediğine dair bir anlaşmazlık baş gösteriyor; Père Didon, *French Review*'da şöyle anlatıyor:

"[Claude'a] şöyle dedim: 'Bilimin seni Tanrı'dan ayırmıyor; ona yaklaştırıyor; bu deneyimi bizzat ben yaşadım.' Collège de France'taki son derslerinden birinde beni etkileyen ulu bir kelimeyi hatırlattım. Olgulara yol açan koşulların determinizminden bahsederken şöyle demişti: 'Bu koşullar sebep değildir; yalnız tek bir sebep vardır, o da ilk sebeptir.' İlk sebep, bilimin asla kavrayamadan kabul etmek durumunda kaldığı şeydir ve bu anlamda bilim son derece dinîdir.

'Evet, rahip, kesinlikle haklısınız; bunu reddeden pozitivism ve maddecilik benim gözümde delice ve savunulamaz doktrinlerdir...' Hakikatin ilerleyişi için yaptığı her şey adına ona teşekkür ettim ve bilim için erişilemez olan ilk sebebin onu dikkate alacağını söyledim... Onu tekrar gördüğümde acı içindeydi ve ölüme yakın sayıklamalarıyla şöyle dedi: 'Rahip, hayatım boyunca gerek ahlaken gerek fiziken çok acı çektim; ahlaki acım şehit olmuş sevgi dolu bir kalp-

ti.' Yine de, ertesı sabah, yani ölmeden önceki gün rahiple görüşüp bütün sorularını bilinci açık bir biçimde yanıtladı, dünyadan göçmeden önce Tanrı'dan af diledi, son duasını etti ve onu çok seven ihtiyar annesinin umduğu gibi öldü."

Sophie Raffalovich bu hikâyeye hemen şüpheyle yaklaşıyor: "Hiçbir şeyden emin değilim. Son hastalığı sırasında annem ve ben onunla günler geçirdik ama hep saat altıda ayrıldık. Talebeleri Bert, d'Arsonval ve Dastre geceleri başını bekledi. Biz gittikten sonra kilisesinden bir rahip geldi mi? Olabilir ama Bay Bernard anneme bundan hiç bahsetmedi ve bu sessizlik beni söyleyecek bir şeyi olmadığına inandırıyor. Sohbet etmeyi sevdiği Père Didon'un birkaç ziyareti oldu ama o da yalnızca bir ziyaretçi ve arkadaş olarak gelmişti. O son günlerde başka bir şeyin yaşandığını sanmıyorum..."

Başka söylentiler de Claude'un bilinci kapalıyken bir saldırıya uğradığını ve Saint-Séverin'den gelen rahip Bay Castelnau'nun son dualarını izinsiz gerçekleştirdiğini anlatıyor.

Madam Raffalovich'in çağırıldığı sanatçı Guillaume, Claude'un ölüm maskesini çıkarıyor. D'Arsonval bir not yazıyor: "Madam, üstadımızın yüzünü koruyarak bize gösterdiğiniz teselli için teşekkür ederiz. Yüzünde iz bırakan acı, düşüncelerine de yansıyor. İstirabın içinde bana şöyle dedi: 'Doğa bazen çok ahmakça oluyor: Tüm bu acı neye hizmet ediyor? Hiçbir şeye. Ne benim ne senin için. Acıdan pişmanlık duymuyorum; tek pişmanlığım kimseye bir faydası dokunmaması.'"

Ernest Renan, *Medical Tribune*'da edebî bir ölümsüzleştirme sunuyor:

"Kişilerin asaleti söz konusuysa geçmişi kıskanmamız için herhangi bir sebep yok. İlmi şahsiyetlerimizi her çağın azizleriyle, kahramanlarıyla, büyük isimleriyle kıyaslayabiliriz; onlar hakikatin araştırmasına bağlı, talihe aldırmayan, yoksulluklarından sıklıkla gurur duyan, onlara bahsettiğimiz onurlardan mutlu, gayretlerinin değerinden emin ve hakikati bilmekten mutludur. Kutsal şeylere dair doğrulanmış inancın bahsettiği sevinç şüphe götürmez. Fakat bilimsanın samimi mutluluğu buna denktir; zira o, sonsuz bir proje üzerinde çalıştığını ve *opera eorum sequuntur illos*¹ diyebilenlerin topluluğunun bir parçası olduğunu hisseder.

Dostlarım, Claude Bernard bu insanlardan biriydi. Hakikate adadığı yaşamı, bugünlerde en büyük erdem kaynağı kurumuş gibi davrananlara karşı çıkarken başvurabileceğimiz bir model teşkil ediyor. Bu kaynak Villefranche yakınlarındaki Saint-Julien adlı küçük bir köyde, bir bağcının evinden akıyor... Onun işi neredeyse, açmaya izninin olmadığı bir saatteki aksaklığı düzeltmesini istediğimiz bir saatininki kadar zordur. Claude Bernard iç saatlerin sırlarını

1. (Lat.) Ve işleri onları takip eder. (Ç.N.)

arıyordu; herhangi bir amaç olmaksızın körlemesine yapıldığını kabul etmektense saati kırıp kuvvetle açtı.

Onu laboratuvarında izlemek afallatıcı bir deneyimdi: düşünceli, üzgün, işiyle meşgul, hiçbir şeyin, bir gülümsemenin bile dikkatini dağıtmasına izin vermez, bir rahibin işini yaptığını inanır, bir kurbanı yüceltir. Yaralara daldırdığı uzun parmakları, gizemli sırların kurbanlarının iç hatlarını takip eden kadim bir kâhin gibi görünürdü.

Asıl dâhiyane fikir zehirleri, büyük deneysel vekilleri yapmayı bilmektir. Zehir elin ya da gözün ulaşamadığı yerlere etkili bir biçimde gider. Hayati unsurların zarıfçe kesilmesi, sınırların koparılmadan sökülmesi için kan dolaşımına eklendiğinde organizmanın her unsuruna ulaşır... Bernard'ın laboratuvarını hayvan deneylerinin merkezine yerleştirmesinin zehir yoluyla olduğu söylenir; onu en firari sorunlara karşı uyaran anlık bir iletişim ağı, onun gizli polisi de diyebiliriz, vardı... Haklı olarak canlı otopsi adı verilen şeyi sakatlama veya kan akıtma olmaksızın icat etti.

Yaşayan doğanın son sınırlarına doğru uzanan cesur yolculuğunda görünenin sınırlarına, organik yaşamın muğlak kaynağına vardı. Hayvan fizyolojisi ve bitki fizyolojisi arasındaki fark gözleri önünde azar azar kayboldu. Tıpkı hayvan gibi bitki de uyuşturulmaya karşı hassastı. Hatta bazı mayalar anestezik maddelerden etkilenebiliyordu ve en azından yarısı uyuyordu. Claude Bernard mayalama sorunu üzerinde de çalıştı; bu en mühim sorunun, hücrenin kökenine dek uzandığı imasını taşıyordu. 1877 yazında talebelerine, bu nüfuz edilemez tapınağı bulmanın yolunu keşfettiğine inandığını söyledi. Ah, insan hayatının narinliği! Ah, doğanın zalim oyunu; kırk yıllık tefekkürün oluşturduğu ve içinde dehanın en güzel düzenlemelerinin hâlâ çiçek açtığı bir zihni aptalca ezmekten neşe duyan seni fena ana! Görünen o ki on yıl boyunca kaçtığı korkunç hastalık onu yalnızca affetmiş ve her zamankinden daha acımasızca

geri dönmüş. Hayalini gerçekleştiremeden öldü; fikirlerinin onunla birlikte öleceğini düşünüp şu sözlerle öldü: 'Bitirmek güzel olurdu.'

Claude Bernard ortaya attığı sorunların, felsefenin daha ciddi meselelerine dokunduğunun farkında değildi. Bunu pek de önemsemezdi. Biliminsanın araştırmasının neden olabileceği neticeler hakkında endişelenmesinin doğruluğuna hiçbir zaman inanmadı. Bu konuda mutlak surette kayıtsızdı.

Kendisine hangi grubun ne dediğini pek önemsemezdi. Hiçbir gruba uymazdı. Hakikatin peşindeydi, hepsi bu. İnsan zihninin kahramanları geleceğin ne getireceğini bilmeyenlerdir. Herkes bu cesarete sahip olamaz. Töhmət altında kalanlar biz olduğumuzda sorulardan kaçınmak zordur. Dünyanın ideal bir amacı olup olmadığını ya da kaderin oğulları olarak, evrimin tamamı boyunca, şefkatli bir vicdanı olmayan bir kader tarafından sürüklenip sürüklenmediğimizi bilmemek; kökeninde kutsal bir şeyin ona verilip verilmediğini ve nihayetinde teselli edici bir kaderin onu bekleyip beklemediğini bilmemek; hakikatin amirane talepleri dayatıldığında adalete dair en derin içgüdülerimizin mantıklı olup olmadığını bilmemek, bunu kabul etmediğimiz için affedildik. Sessiz kalmaktansa mantıksız olmayı yeğlediğimiz konular vardır. Hakikat ya da kuruntu, sonsuzun hayali bizi daima baştan çıkaracak; tıpkı müthiş bir güzelliği rüyasında görüp onu bulmak için tüm dünyayı gezen Keltler ya da kalbinde bir okla kaderini düşünen adam gibi. Aynı şekilde, gayretin tazeliği oldukça dokunaklı. İnsanın yaşadığı tuhaf kader için bulduğu çözümlerde mantık aramamıza gerek yok. Adalete inanmaya acımasızca sürüklenmiş, adaletsiz olan ve daima öyle kalacak bir dünyaya bırakılmış, intikamı için sonsuzluğa ihtiyaç duyan ve ölüm çukuru tarafından aniden durdurulmuş; ne yapmasını istiyorsunuz? Tabuta isyan ediyor; eti zayıf kemiklerden, yaşamı çürüten beyin-

den, ışığı sönen gözden koparıyor; bir çocuk söylese geleceği safsatalar düşünüyor ki bu sayede doğanın, bir telafi olmaksızın böylesi büyük bir yükü bindirecek kadar şakacı olduğunu kabul etmek zorunda kalmasın.”

Intimate Portraits of Illustrious People, 1845-1890, Claude Bernard: “Modern tıbbın kurucusu, hassas ruhların yerdığı üzere akademik kuramları canlı hayvan deneyleriyle değiştirdi. Fakat o olmasa, büyük sempatik sinirimizin sinir sistemimizdeki ya da karaciğer ve pankreasın sindirim sistemimizdeki rolünü bilemezdik. Düşünme ve Yeme... Boşuna değil!”

§

Anna Kingsford, bunca zaman sonra nihayet sormalıyım... Onu öldürdün mü? Maitland, “Claude Bernard’ın yıkımı için bir araç olarak kutsal bir şekilde kullanıldığını” ve Claude’un ölümünü duyduğunda, “İrade öldürebilir ve öldürür!” diye bağırdığını tas-

vir ediyor. Lanet ederken Pasteur ve Paul Bert'ü de tehdit etmişsin. Maitland: "Koşullar kurullarla bu şekilde bağdaşıyorsa Beyaz Büyücü, fena bir yaratığı, zehirli bir sürüngeni ya da ürpertici bir şeyi yok etme eylemindeki ruh haliyle bir infaz eyleminde bulunma yetkisine sahiptir. Büyücü olarak, tabii ki, sezgisel bir ruha sahiptir ve gerçek suçlular, yani yoksul ve masuma baskı uygulayanlar, tiranlar ve halk düşmanları dışında kimseye karşı koymayacaktır. Bu tür adamlar, kötücül yaşamlarıyla gezegenin ahlaki atmosferini zehirleyen ve yeryüzünden silinmesi kutsal bir amel olacak zararlı hayvanlarla kıyaslanabilir... Ardından İrade'sini, Tanrı'nın elindeki bir kılıç gibi yoğunlaştırıp yansıtır ve onu tayin edilen yaratık veya canavarın yıkımına adayarak savaşın getirdiği tehlikeyi kabul eder ve yalnızca baskı görenlerin kurtuluşunu ve kefaretni reddeder."

Ben Hâkim değilim ama atsineğinin nasıl durdurulduğunu bilmek isterdim. "Tanrı'nın oğlu, Argus'un Katili, Başmelek Hermes'in ekipmanını oluşturan 'dört mükemmel şey'den üçüncüsüyle çeyizinin hıncını böylece aldı." Nazik okçu Hermes, İo'yu kurtarıyor.

Hermes, Koro'ya: *"Fakat onun acılarını paylaşan sizler, dayanılmaz kükreyiş duyularınızı afallatmadan bir an önce gidin."*

Koro: *"Korkaklık mı edeyim? Prometheus'la kalacağım, ne olursa olsun."*

Prometheus: *"...Konuşmak bana acı veriyor, sessiz kalmak sancılı. Her yanım ıstırap... Sefil insanları ciddiye almadı, onları yok etmeye ve başka bir ırk yaratmaya kararlıydı. Bu amaca karşı çıkacak kimse*

yoktu ama ben, ben cüret ettim. İnsan ırkının ezilip yok edilmesini önledim. Şimdi izlemesi korkunç acılarla cezalandırılıyorum.”

Cinayetle mücadele etmek için cinyeti gerçekten kullanır mıydın? *Violationism, or Sorcery in Science*'ta şöyle yazmamış mıydın?: “Nasıl ki hırsızlık yaparak zenginleşmek ya da cinayetle özgürleşmek yasaksa, yasadışı yollarla bilgi edinmek, cennetin savaşlarında bile cehennem silahlarını kullanmak da yasaktır.”

Maitland şöyle diyor: “Karmaya müdahale edilmez’ ifadesi şöyle olmalı: ‘Karmaya müdahale edilemez’, zira Kutsal istişare kötü niyetle yapılmış düşmanca bir iradenin eylemini bile göze alır ve hesaba karar. Tanrı asla gafil avlanmaz. Tepki yalnızca uygulayıcıya karşıdır ve kanunun geri tepmesinden ibarettir. ‘Sana gökten verilmeseydi,’ dedi İsa, Pilatus’a, ‘benim üzerimde hiçbir yetkin olmazdı.’ Buda da ölürken, onu domuz etiyle zehirleyen talebesine şöyle dedi: ‘Böyle tuzakların olması kaçınılmazdır. Ama bu tuzaklara aracılık eden kişinin vay haline.’ Konumu ve yöntemi tanımlanan büyücü, cinayet cezasını üstlenir ve karşılık olarak, çözümlemesi gereken bir karma üretir.”

Uzun süre uğruna yazıp çalıştığın Teosofik Topluluk’un kurucusu Madam Blavatsky saldırıyor: “Dolayısıyla, Efendi’nin dirikesim ilkesine karşı çıkmanızı onayladığından eminim ve bunu biliyorum, fakat kendinize ve başkalarına zarar verip zavallı hayvanlara pek fayda sağlamayan karşı çıkma biçiminiz buna dahil değil. Tabii ki karma bu. Ama öldürülen her insan için geçerli bir durum. Yine de karma silahı, bilinçdışı hareket etmediyse, onu kullanan aynı karmanın gözünde bir katildir. O halde ilkeye karşı koyalım, kişiliklere değil. Kökünden sökebilmek için yedi

kişiden çok daha fazlasını, hatta belki yedi kere yedi kişi gerektiren bir ot bu.”

Yanıt veriyorsun: “Tüm dünya ilkeyi tanımak üzere eğitilirken milyonlarca zavallı hayvan korkunç işkenceler görüyor... Bu da demek oluyor ki bir kabadayının bir kadın veya çocuğu şiddetle hırpaladığını gördüğünüzde tüm kuvvetinizle yardıma koşmaktansa hiçbir şey yapmadan durup sadece konuşmalı ya da eve gidip ‘ilkeye saldıran’ bir şeyler yazmalısınız. Hayır; müdahale etme ve kurtarma gücü, müdahale ve kurtarma görevini yükler ve bu güç bana bahşedildiğinden onu kullanmadığım zaman görevimi yerine getirmemiş olurum.”

Blavatsky’lerden ayrılıp hermetizme inanan –Karma’nın “ezoterik” doktrinini ve cehennemin öznel durumlarında arınma da dahil olmak üzere ruhun birçok kez yaşadığını kabul eden– bir hayatı tam anlamıyla benimsiyorsun. “Geçmiş günahlara gelince... Günah nedir? ‘Avidya’ cehalete denktir, kör gözün ve sağır kulağın hatalarıdır; ruhun deneyim kazandığı Cehaletlerdir. Şeylerin doğasını bilmediğimiz zaman günah işleriz. Bunlar affedilemez çünkü Avidya’da yalnızca karma vardır ve karma karşılığını almalıdır.”

Kendini savunuyorsun: “Büyücü yalnızca, tüm erdemli insanların muğlak ve dile getirilmemiş tutkusunu, yani filan tirandan kurtulmayı formüleştirir ve buna yön verir. ‘Halkın iradesi, gaddarın ölüm fermanıdır.’ Tiranlar ulusun iradesiyle ölür... Kabahatler şimdiki gibi yalnızca birkaç kişiye değil, tüm insanlara hoş görülmez hale geldiğinde tiranların var olmaya devam etmesi imkânsız olacaktır.” Teosofistlerden kopuşun nihai oluyor. “Teosofik

Topluluk'un tek varoluş amacı hakikati batıl inançtan kurtarmak ve 'Dünyanın Gizemleri'ni geri getirmektir. Hıristiyanlığın adının kötüye çıkmasının ve düşünürleri tatmin etmede başarısız olmasının nedeni ilkeler yerine kişileri yüceltmesi ve bir Koşul yerine bir İsim'i ilahlaştırmasıdır... Gizemler'in hakiki doğasını açığa çıkararak Ateizm'i yok edecek bir dinî Reformasyon ihtiyacı da buradan ileri geliyor. Teosofik Topluluk'un böylesi yüce bir işlevi üstlendiğini görmeyi ummuştum. Fakat bu *kuru toprağı* terk etmek yalnızca –ikincil ve keyfi– yeni yetkiye bağlı yeni bir dogma sistemi inşa edecekse, hızla bozulup bir tarikata dönüşecek ve belirli bir elçiye bağlı bir fanatikler cemaati olacak. Son zaman azizlerinden Joe Smith, İsa'nın ikinci gelişine inananların Joanna Southcott'u veya kendini kral olarak gören topluluğun Thomas Lake Harris'i gibi Koot Hoomi, teosofistlerin kâhini olacak... Bilge ve tam anlamıyla teosofik yolumuzun amacı yeni papalar çıkarmak ya da yeni efendiler ilan etmek değil; içimizdeki İsa, Buda, Tanrı olan Süreç'in farkındalığını herkesin tek başına ve kendi içinde aramasıdır. Dünyaya duyurmamız gereken ve aklın, sağduyunun ve bilimin yetkisiyle inşa edilmiş sistem budur. *Yavruularım, kendinizi putlardan koruyun* (Yeni Ahit, "1. Yuhanna", 5:21) – bu sözü her teosofistin kalbine kazımak isterdim."

Fakat hastalığın günbegün ilerliyor ve zaman planlanmış gerilemelerle dengelenmeli. Kanlı öksürük seni aç bırakıyor ve bitkin düşürüyor, ta ki bir zamanlar düşünmeksizin hareket eden vücudun ağırlaşana dek. Yaratıcılığın küçülüyor ve daha küçük, monoton ve güvenli çevreler arıyorsun. Seni lanetleyen şeyin verem olduğu aşikâr. "Daima acı çekecek ve içimde etkin çalışmaya dair her güdüyü bastırmak zorunda kalacaksam hayatımın geri kalanında ne yapacağım? ... Ya acı ve düşkünlük bir bulut

gibi üzerime çöker ve beni hayatımın geri kalanını tahammülle geçirmek zorunda bırakırsa?” Ama daha da kötüsü, ezoterik yazıların (ister Maitland’ın ister yalnızca senin yönlendirip kaydettiğin) en eski yoldaşın Frances Cobbe’yi uzaklaştırıyor ve seni Dirikesim Karşıtı Birlik’in liderliğinden alıyor. Hâlâ seni dinlemek için toplanan sıradan erkek ve kadın kalabalığı üzerindeki nüfuzunu koruyan tek şey doktorluk vesikan ve Paris’teki görgü tanıklığın.

§

Varieties altında, *Medical Tribune*, “Claude Bernard’ın Cenazesi”: “...Tören alayı, mevtanın Écoles Sokağı 40 numaradaki evinden belirlenen saatten çok daha erken ayrıldı; dinî törenin gerçekleştiği Saint Séverin Katedrali’nin kuralları bir düğüne yer açabilmek için bu şekilde olmasını istedi. Fakat geçit töreni çoğunlukla talihsiz bir curcunadan ibaretti; olan bitenin ortasında, resmî cüppelerini giymiş en kıdemli biliminsanları kalabalıkta kaybolup biri işaretlemeyi unuttuğu için yerlerini arıyordu.

Resmî delegenin başında, ailenin ilk sırasında, yas tutan üç siluet muazzam bir acının matem dolu hareketleriyle yürüdü. Fakat kumaşın altında bu üç kadından her biri, günübürlük infazların otuz yılda öldürebildiği bu adamı dine uygun gömme fikrinin derin coşkusu saklıyordu.

Nihayet, Claude Bernard’ın naaşı bu devasa gösterinin ortasında Père-Lachaise mezarlığına nakledildi ve mezarı başında birkaç konuşma yapıldı. Onu orada, sonsuz uykusunun huzurunda bıraktık.”

Paul Bert, mezar başında: “Ülkemizde ilk defa bir biliminsanı, bugüne dek meşhur politikacılar veya ordu görevlilerine ayrıl-

mış bir onura layık görülecek. Dün senato oybirliğiyle karar verdi ve bütçe komisyonu adına konuşan Bay Gambetta'nın mesajı söylediğimiz her şeyi özetliyor: 'Yeni sönen bu ışığın yeri asla doldurulamayacak.'

§

Anna Kingsford: "Korkunç yağmurlu bir günde, 17 Kasım'da Bay Pasteur'ün laboratuvarını ziyaret etmeyi kafaya koydum. Sulusepken ve çamurda Paris'te güçbela ilerledim ve uzun süre ıslak çizmeler ve kıyafetlerle dolanıp nihayet beş saatin sonunda sıırıslıklam bir halde geri döndüm. Sonuç: ciddi nevralji ve akciğer enflamasyonu. Enflamasyon gerektiği gibi sönmedi ama 'tatsızlaştı' ve bir ay yatakta kaldıktan sonra kan tükürmeye başladım. Neredeyse hiç durmadan öksürüyordum ve çok sayıda doktor hakkımda tartıştıktan sonra en iyi ihtimalin Riviera'da olduğunu söylediler. Eşim geldi ve yola çıktık."

Sağlığın seni tekrar yatakta görmek istiyor ama Almanya, İsveçre, İtalya ve İngiltere'de kaç ders veriyorsun? El ilanların elli cent'e satılıyor ve künyenin altında şu kelimeler yazıyor: "Paris Tıp Okulu'ndan Tıp Doktoru." Bitkinliğine rağmen podyumdan bağırıyorsun: "Belki size şöyle denecek: 'Bu yalnızca bilimin yargılayabileceği bir konu, önemine yalnızca o karar verebilir; kamu vicdanının bu tür bir soruşturmada yeri yoktur.' Hakikatin böyle bir sava karşı olduğunu ve bilim, medeniyete olan borcunu unuttuğunda kamu vicdanının ona hatırlatmak için müdahale etmesi gerektiğini söylüyoruz. Bu, bilimsel ruha erişememiş kamunun meselesi değil; aksine, biliminsanlarının ahlak ruhunu kaybetmiş olmasıdır. Kamu ahlakını lekeleyen ve ihlal eden ve

asrımızın utancı olarak kalacak bu gidişata bir son vermek için bize katılacağınızdan eminiz.” Louise Lind af Hageby adınımlarını izliyor ve önce Pasteur Enstitüsü’ne, ardından Londra Kadınlar İçin Tıp Okulu’na sızıyor. *The Shambles of Science*’ta [Bilim Hengâmesi] ve bir sonraki kitabı *The New Morality: An Inquiry into the Ethics of Vivisection*’da [Yeni Ahlak: Dirikesim Etiğine Dair Bir Sorgulama] dirikesimcileri ifşa ediyor.

Florence tatillerdeki ziyaretini şöyle tasvir ediyor: “Beyaz saç yok, görünürde kırışıklık yok ve benzi hâlâ çok güzel! Fakat benim için üzücü bir görüşme oldu, zira yanıltıcı dinçlik ve iyimserliğin çoğu vakada veremin karakteristik, hatta patognomonik ileri belirtileri olduğunu çok iyi biliyordum. Bana şöyle dedi: ‘Tıp açısından baktığımızda öldüğümü biliyorum ama inanamıyorum. Aklım, ruhum, beni *ben* yapan her şey her zamanki kadar canlı ve bittiğini idrak edemiyorum.’”

İo: *Batırılmış, batırmış, batırılmış, ilerlesin diye.*

Genç ölen her şehidin bir listesini aklında tutuyorsun, yanan kazığından gördüğün manzara: “Deham bana, Dünya’nın manyetik akımlarının durumu sebebiyle ilkbahardan önce önemli bir şey yapamayacağımızı söylüyor. Bu nedenle neticelerin küçüklüğü bizi hayal kırıklığına uğratmadan çalışmaya devam etmeliyiz.” Fakat sonunda sana dadanan Eadith oluyor: “Dün gece kızımın bakımı ve eğitimine dair büyük bir kafa bulanıklığı içinde uykuya daldığımdan rüyamda şunları gördüm: Etekle-
rinde denizin görüldüğü yüksek bir uçurumun kenarı boyunca onunla birlikte yürüyorum. Patika ziyadesiyle dar ve elini bırakmak tehlikeli olacağından ne kadar zorlansa da taşların üzerin-

den yürümek durumunda kalıyor. Erkek giysileri giyiyorum ve elimde bir değnek var... Önümde balıkçı giysili bir adam görüyorum; sahilden çıkan dik yolu yeni tırmanmış olmalı. Çocuğumu almak için elini uzatıyor, yürüdüğüm yolda yalnızca tek bir kişiye yer olduğundan onu almaya geldiğini söylüyor. 'Bırak bize katılsın,' diye ekliyor; 'bir balıkçının kızı olarak iyi yaşar.' Kızım kendi iradesiyle adama gidiyor ve elini onun eline yerleştirip herhangi bir pişmanlık emaresi olmaksızın beni bırakıyor ve ben de yoluma yalnız devam ediyorum..."

§

Zola'nın, Claude'un *Deneysel Tıp Çalışmasına Giriş*'ini temel alan *Deneysel Roman*'ı Claude'un ölümünün ardından basılıyor ve *Revue des Deux Mondes*'da Ferdinand Brunetière tarafından ânında eleştiriliyor: "Bay Zola'nın bir deneycinin ne olduğunu bilmediği ortada; zira romancı, tıpkı şair gibi, deneye kalkışırsa bu deneyi başkalarının değil, yalnızca kendi üzerinde gerçekleştirmeli... Yalnızca gözlem mevcut ve bu da Zola'nın deneysel roman kuramının temelinde noksan ve ufalanır olduğunu göstermeye yeterli."

Brunetière, Zola'yı karakterleri için gerçek insanlar – isimler, adresler ve direkt alıntılar– kullanan, 1700'lerin vasat yazarı Restif de la Bretonne'la kıyashıyor ve ona kıyasla belgelere çok daha az dayanan Zola'yı yalnızca muğlak modeller kullanmakla suçluyor. "...Restif, kendini sardığı duvar renkli pelerinin altında, tam anlamıyla bir doğabilimi maceracısıydı; korkarım Bay Zola yalnızca Prudhomme olabilir." Ya da tekrar: "*Le Paysan Perversi*'nin [Sapık Köylü] Buffon'dan gelecek olması gibi, *Nana*'nın yazarı

Claude Bernard'dan geliyor. Belirsizlik, determinizm ve roman veya dramatik sanat arasında ne gibi bir ortak payda olabilir? İnsanın kaderinin ve talihinin yazarı olduğunu düşünürüz, fakat Zola aksine inanıyor: Günah ve erdemlerin şeker ve asit gibi ürünler olduğunu düşünüyor." Brunetière son olarak Zola'ya, "içine düştüğümüz durumun kurbanı olduğumuz ve yeteneğimizin, felsefemizin soytarısı olduğu" romanlar yerine, durumlara karşı ayaklanan insanları gösteren tiyatrolar yazmasını nasihat ediyor.

Kendi hesabına Zola, doğalcı romancıların eşsiz yöntemini formüle ediyor ve savunuyor: "Bütün eseri yavaşça alınmış notlarla oluşturun. Uğrayacakları bölgeyi özenli bir dikkatle incelediklerinde, her kaynağı öğrenip ihtiyaç duyacakları farklı belgeleri edindiklerinde, ancak o zaman yazmaya karar vermeliler. Son olarak, bütün operasyonlar doğadan bazı gerçekler alıp bu gerçeklerin mekanizmasını, farklı koşul ve çevrelerin modifikasyonları aracılığıyla ve doğa yasalarını asla terk etmeden müdahalede bulunarak incelemekten ibarettir."

Flaubert: "Zola'nın eleştiri konusundaki soğukkanlılığının tek açıklaması akıl almaz cehaletidir."

Gerçeklerin *kurgulaştırılmasında* –gerçekçilikte–*fait-alisme*'de¹– hikâye gerçekler, haberler, araştırma ve yerel dedikodunun birleşmesiyle büyür – ta ki bu *gerçeklik* –ansiklopedik bilgi kaydı– hayatın yalnızca bir "kesit"ini değil tamamını sunana dek. Zola, *Germinal*'de modern endüstriyel proletaryanın uyanışını –İkinci İmparatorluk'taki maddi koşulları– tasvir eder ve olay

1. Fransızca *fait* (yapılmış, kurgu) ve *alisme* (-izm) sözcükleriyle yapılmış kelime oyunu. (Ç.N.)

örgüsü idealine “bir anlığına uyanan işçi sınıfının başkaldırısı, topluma karşı çomak sokma, kısaca sermaye ve emek arasındaki çatışma”yla ulaşır. Kömür madencilerinin ayrıntılı hayatlarına ve madenlerin çetrefilli işleyişine dair araştırmaları, romanın olaylarını ve şu gibi karakter tiplerini belirler: Yükselmekte Olan Genç Sosyalist Lider, Tipik İşçi, İhtiyar İşçi, Kışkırtıcı, Siyasi Kayıtsız, Rahip. Zola: “Hakikatte tek bir adalet vardır.”

Zola hakkında Goncourt’lar: “Bir meslekte kalifiye olmayı başaramamış, reddedilmiş öğrenciden daha mutsuz... daha kederli... daha hüznü.” Yaşamın dehşetlerini giderek daha büyük bir saplantı haline getiren Zola yatakta kara kara düşünüp hak edilmemiş ıstırap, adaletsiz başarısızlıklar ve haksızlıklarla dolu bir dünya hayal ediyor. *Germinal* “asla gülmeyen veya gözlerini kaldırmayan kara, sessiz gölgeler... öfkeyle sıkılmış dişler, nefretle şişmiş yürekler, yalnızca midenin taleplerinden doğmuş bir teslimiyet” tasvir ediyor. Zola insanın ahlaksızlığını, işlediği günahları, hemşerilerinin mutlak bencilliğini görüyor. Sainte-Beuve: “Tıpkı doğada olduğu gibi hayatta da yalnızca savaşların, mücadelelerin, yıkımların ve yeniden yapımların olduğunu görmek için toplum örtüsünün altına gözucuyla bakmak bile yeterli olacaktır. Bu Lucretius’vari eleştirel bakış açısı hiç neşeli değildir ama insan bir kez edindi mi, en derin üzüntüsüyle bile, idollerin tarikatına kıyasla daha yeğ görünür.”

Zola: “Öncül bir fikirde aklın desteği ve deneyin sağlaması olmadan kalırsanız şairsiniz demektir; hiçbir şey ispatlamayan hipotezleri riske eder, belirsizlikte –genellikle zararlı derecede– acı verici ve faydasız bir mücadeleyi sürdürürsünüz.”

Victor Hugo: “Ben de aynı sefaleti yaşadım ama onları asla mas-kara etmem, onları çıplak bırakmak doğru değil.”

René Ferdas bu eleştirilere çanak tutuyor, *Medical Tribune*, “De-neysel Fizyoloji ve *Deneysel Roman*: Claude Bernard ve Bay Zola”:

“Muhteşem bir romancı olan Bay Zola, Claude Bernard’ın kitabı *Deneysel Tıp Çalışmasına Giriş*’ten ifadeler alıp *Deneysel Roman* adını verdiği afaki bir öbekte kullanıyor. Bu tür bir işe girişmesindeki amaç kamunun yutabileceği bir karışım yaratmak. Belki de ileride becerikli bir doktor, *Meyhane*’den birkaç pasajı damıtıp Bay Zola’nın yetkisinin arkasına gizlenerek bize yeni bir tıp sistemi sunmaya karar verir?”

Claude Bernard’ın minnettar öğrencileri olarak duyduk ki gazeteciler, Bernard’ın talebesi ve lehtarı olduğu iddia-sıyla kendi edebî atıp tutmalarının biçem ve ruhunu haklı çıkaran bir romancının yalan reklamını yapıyormuş. Gaze-tecilerin şaka yaptığını düşündük ama ciddiydiler; biz de merak edip kitabı aldık. Masamda duruyor olmasaydı, hatta basılmamış olsaydı, fantastik bir numaranın içine düştüğümü düşünecektim. Kamunun iyi niyetini bu kadar küstahça ihlal etmenin rezilliğine inanmasaydım ve saygıdeğer Clau-de Bernard’ımızın hüznünlü gülüşü önümde olmasaydı, belki de onun anısını bu ucube karışıklıktan temizlemeye bu ka-dar istekli olmayacaktım.

Okuyucularımı *Deneysel Roman* adlı hain bataktan kurtarmak adına onlara, Claude Bernard’ın canlı hayvanlar üzerinde beceriyle gerçekleştirdiği deneyler yardımıyla mo-dern zamanların en büyük fizyoloğu olduğunu hatırlatmak isterim. Organik süreçlerin işleyişlerine sızdı ve zehirli mad-deler, anestezi, asfiksasyon, hayvan ısı ve diyabet hak-kındaki dersleri uzun ömürlü anıtlara dönüşmüştür. Doğayı

sorgulamak ve sırlarını çekip almak için başvuru ve fizyoloji, tıp ve farmakolojide büyük ilerlemelere kapı açan deneysel yöntem hakkında takdire şayan sayfalar kaleme aldı.

O halde *Contes à Ninon* [Ninon'a Öyküler], *Le Bouton de Rose* [Gül Goncası], *Rahip Mouret'nin Günahı*, *Meyhane*, *Bir Aşk Sayfası* ve *Nana* gibi eserlerin yazarının Claude Bernard'ın talebesiymiş gibi davranması karşısında duyduğum şaşkınlığı paylaşabilir miyiz? Biçimsel bir süreci canlı bir hayvan üzerinde gerçekleştirilen bir dirikesim deneyiyle kıyaslamak... ne demek oluyor? Bu durum doğrudan akıl hastalığına işaret etmiyor mu? Bir bakalım. Claude Bernard'ın kitabı eline geçtiğinde Bay Zola büyük bir beyin kanaması geçirdi. Ardından 'sağlam temelimi oluşturacak' ve 'yürüdüğüm zemin olacak', 'kesin yetkiye sahip bir bilim insanının kitabı'nı yazdı.

Basit görünüyordu: 'Fikirlerimi netleştirmek ve onlara bilimsel hakikatin katılığını katmak için *doktor* kelimesini *romancı* kelimesiyle değiştirmem yeterli olacak.' Son derece basit olduğundan her insana ulaşabilecek. Örneğin, profesyonel malzemeleri hakkında didaktik bir bilimsel eser yazmaya hevesli bir temizlik işçisi düşünelim; tek yapması gereken Claude Bernard'ın *Deneysel Tıp Çalışmasına Giriş*'ini alıp fikirlerini netleştirmek ve bilimsel hakikatin katılığını benimseyebilmek için *doktor* kelimesini *çöpçü* kelimesiyle değiştirmek. Bay Zola'nın da öne sürdüğü üzere bu bir uyarlama (gerçi Britanya ağzıyla, "adapteşür" olarak okunuyor). Evet, Bay Zola'nın 'uyarlaması' takibi kolay bir üretim: Tek yapmanız gereken 'tüm argümanlarımı Claude Bernard'dan aldım,' diye tekrarlamak ya da rasgele sayfaları yeniden oluşturup, 'Bu sayfanın tamamını koydum çünkü en önemli kısmı,' demek.

Uyarlamanın sınırını bulmak istersek diye Bay Zola bir de rehber sunuyor: 'Benim yirmi defa söylediğim şeyi -do-

ğalcılığın kişisel bir fantezi olmadığı ve asrın hareketi olduğu- Claude Bernard daha fazla yetkiyle söylüyor ve belki ona inanmalıyız...’ Ardından Claude Bernard’a ait ve doğalcılığın Bay Zola’nın kişisel fantezisinden ibaret olduğunu şüphesiz biçimde gösteren uzun bir alıntı geliyor. Claude Bernard yalnızca bilimdeki deneysel yöntemin faydalarını anlatıyor. Ama bu, istese doğalcılığın asrın hareketi vs. olduğunu kanıtlamak için Claude Bernard’ın yazdığı diğer yedi yüz altmış dokuz sayfadan alıntı yapabilecek Bay Zola’nın pek umurunda değil; o sayfa elindeydi ve başkasını aramasına gerek yoktu.

Biraz sonra, Bay Zola bir fizyoloğun canlı bir hayvan üzerinde gerçekleştirdiği deneyleri bir romanla (kendi romanlarından biriyle) kıyaslamaya çalıştığında, bunları ancak sayıklayan biri yazmış olabilir diyorsunuz. ‘Karakterleri belirli bir hikâyede’ oynat; ‘doğalcı bir roman yaz’ vs. Bir deneye başlamak için mi bu? Gerçekten neler keşfedildiğine bakalım: Claude Bernard’ı elinde neşterle kasılan bir hayvanın iç organlarına doğru eğilmiş halde kanlı masasının başında görüyorsunuz; Bay Zola’nın yazmasına kıyasla Claude Bernard dalgın, yaşamı düşünüyor: ‘Bıçak iç organları ve bağırsakları kesmiş, oda onlarla dolu, yatak onlarla kaplı, halıya ve banyoya kadar her yere sıçramış...’ Claude Bernard’ın organların tam işleyişinin yasalarını formülize edişini görüyorsunuz ve Bay Zola, Colombe Baba’nın tevcih-i kelamını yontuyor: ‘Baksana, ihtiyar Borgia, bize sarı şeyden ver biraz – birinci sınıf mal!’ ya da şu: ‘Gerçekten çok sarhoş,’ dedi Nana, ‘Ben kaçıyorum, dayak istemiyorum. Of, zom olmuş! Keşke düşüp boynunu kırsa!’”

Bay Zola’nın kelimeleri katlanılmaz olduğunda ne kadar ileri gidebileceğini gösteriyor: ‘Buraya vardım,’ diyor, ‘çünkü deneysel roman, tıpkı fizyolojinin kimya ve fizik çalışmasına dayanması gibi, asrın bilimsel evriminin bir neticesi.’ Yani açıkça görüldüğü üzere, deneysel roman fizyolojiyi

devam ettirip tamamlıyor ve dolayısıyla, Paris Tıp Okulu'ndaki Deneysel Romanlar'a bir başkan atanması için eğitim bakanına hemen istekte bulunmak da Tıp Okulu'ndaki saygın fizyoloji profesörü Bay Beclard'ın, fizyoloji başkanı Bay Laborde'un, fizyoloji profesörleri Bay Mathias Duval ve Bay Charles Richet'nin sorumluluğu. Tabii Bay Zola asil bir şekilde o koltukta oturması mukadder bir aday. Fizyolojiye dair anlayışlarını tamamlamaya istekli genç öğrencilerden oluşan hevesli grubuyla yeni profesör derslerinde, 'Cımbızım çatlamış. Küçük kavanozumu kim karıştırdı?' gibi basit kelimelerle oluşturulabilecek sıra dışı göndermeleri keşfedecek. Bilimi ne kadar da güzel günler bekliyor.

Bay Zola'nın kitabını okurken 'doğalcılık' malumatfuruşluğunun, saçmalığın en üst zirvelerini arşınladığını görüyoruz. Claude Bernard'ın güzel eserinin (kelimeleri yalnızca görmesine ve anlayamamasına neden olan) körlüğüyle Bay Zola, bilimsel yargılarda bulunmaya girişiyor. Gelişigüzel alıntılar yapacağım: 'Herhangi bir yasa formülize etmeksizin,' diye yazıyor Bay Zola ciddiyetle, 'kaltım meselesinin insanın entelektüel ve tutkulu (???) tecellilerinde büyük bir etkisi olduğunu düşünüyorum.' Bay Zola kaltım ve çevrenin önemini, bu büyük aydınlanmayı öne sürmesini sağlayan aynı ciddiyetle, çaba göstermeden keşfediyor: 'Bence sosyal çevrenin önemli bir etkisi bulunuyor.' Ah, Bay Zola, barutu da siz icat etmemiş miydiniz? Söyleseydiniz ya!

Farklı yerlerden seçiyorum: 'İnsan bedenlerinin makine olduğunu gösterdiğimizde...' - Ne, çok önce ispatlandığını bilmiyor muydunuz? 'Deneysel kimya ve fiziğimiz var, deneysel fizyolojimiz de olacak...' - Bu harikulade Bay Zola'nın oldukça uzun süredir Fransa ve yurtdışındaki tıp okullarının hepsindeki tüm bölümlerde deneysel fizyoloji makamları olduğuna dair hiçbir fikri yok (Paris'te üç tane var: biri Tıp Okulu'nda, biri Sorbonne'da ve diğeri de Collège de France'ta. Okul vakti, Bay Zola!) - '...bundan sonra, deney-

sel romanımız olacak.’ Profesör Zola (üstte). Aslında tüm bu olanlar komikten ziyade üzücü. ‘Claude Bernard büyük keşiflerde bulundu,’ diyor Bay Zola bir yerde, ‘ve hiçbir şey ya da neredeyse hiçbir şey bilmediğini kabul ederek öldü.’ Belki siz de öldüğünüzde aynı şeyi söyleyebilirsiniz Bay Zola, her şey mümkün. Fakat Claude Bernard, ettiğini söylediğiniz şikâyetlerin hiçbirini etmedi. Bunu düzeltin yoksa sizi Claude Bernard’ın geçmişinin papağanı ilan edeceğim!

Burada duracağım. Öğütölmüş tuğladan çikolata, at bey-ninden süt yapan insanlar var ve bu insanların hepsi para kazanıyor. Bay Zola da Claude Bernard’ın kitabının sayfalarını öğütüp kendi özel nesriyle yağladıktan sonra anlamsız olduğu kadar barok kaçan bir etiketle cilalıyor. Bunu gayet iyi becerdiğini söyleyebiliriz. Cidden Bay Zola, ‘fizyoloji’, ‘deneyler’, ‘deneysel’ vb. konular hakkında kamuyla konuşmadan önce bu kelimelerin anlamını öğrenmeniz iyi olur.”

§

Paris’te bir bağış mektubu dolaşiyor: “Claude Bernard’ın kurucu üyeleri arasında yer aldığı ve tüm çalışmalarının meyvesini verdiği gören Biyoloji Topluluğu, Fransa’nın hâlâ yasını tuttuğu adamın anısına bir anıt dikmek için kamusal bir bağış çağrısında bulunmayı görev kabul eder.”

Sanırım yangın tamamen söndüğünde ne yapacağını bilemeyen çok insan var. Külü sağa sola itip birkaç kararmış kömür parçasını mı alacaklar? Öyle olsa bile kömür ya uzun süre ilgisiz bırakılmıştır ya da son kor yeniden canlanmadan önce beslenmemiştir. Bu an, insanın bacayı temizlemesi ve külü kürekle alması gereken an, keskin bir tür sıçrayışla gelir; kadim zamanlarda güneşin ya da çakmaktaşı ve demirin kullanılması gereken bir an.

Claude'un heykeli için kurulan komite Bay Guillaume'a devrediliyor; Collège de France'ın basamaklarında nihai versiyonun duracağı yerde bir maketi gösteriyor. "Saygın biyolog düşünceli bir poz alıyor ve hemen yanında, dirikesim olduğunda, üzerinde deney yapılan bir köpeğin şeklini ve çeşitli gereçleri görüyoruz. Sahnede beklenmedik bir şey keşfediliyor ve Claude Bernard, parmağı çenesinde, gördükleri üzerine düşünüyor. Bu, Claude Bernard'ın tanıdık pozuydu ve sunduğu gerçeklik, kendisini tanıyan tüm laboratuvar çalışanlarını etkiledi. Gereçlerin bulunduğu deney masasında ayrıca, Claude Bernard'ın en önemli eserlerinin bir listesini barındıran büyük ve açılabilen bir levha bulunuyor; önemli olmalarının yanı sıra fizyolojik analizin kuvvetli bir yöntemi olarak görülen zehirlere ve bilhassa kürar ile karbonmonoksit'e yönelik çalışmalar... Dokunaklı bir tesadüftür ki heykel dosdoğru Claude Bernard'ın öldüğü eve bakıyor."

Bir yıl sonra tamamlanan heykelin açılış töreni sırasında Matmazel Huot, uzun ve gürültülü bir ıslık çalıp rahatsız edici bir şekilde bağırarak söz kesiyor. Kalabalığın ötesine birkaç adım atıp heykele doğru tükürüyor. "Sebebi ona karşı duyduğum kuvvetli garaz değildi," diye yazıyor daha sonra, "yanına bağırsakları çıkartılmış bir köpek koymayı gerekli görmeleri idi." Bay De Lesseps ona yaklaşır şöyle diyor: "Aynı fikri paylaşmıyoruz madam ama ben bir Fransız'ım ve siz de bir kadınsınız: Lütfen koluma girer misiniz?" Tükürüğüne basamakların sonunda duran bir grup eylemcinin muhalif tezahüratları eşlik ediyor.

Hayvanları Koruma Topluluğu'nun Bulletin'i olaya değiniyor: "Başkan, 1883'te Uluslar Tiyatrosu'nda Matmazel Deraises tarafından düzenlenen ve dirikesimcilerin eylemlerini durdurmak şöyle dursun, ertesi gün Claude Bernard'ın

heykelinin üzerinde dekor olsun diye bir dirikesim masasına bağlı bir köpek koymalarına yol açan konferanstan bu yana, kamunun dirikesime karşı duruşunun hiç olmadığı kadar arttığını söylüyor.

Fakat Claude Bernard'ın duran figürünün yanında bir dirikesim masasının üzerinde perişan bir köpeğin olması düşüncesi karşısında duyduğum öfkeyi dizginleyemem... Yalnızca ahlaki değil, estetik duygusundan da tamamen yoksun... Kamusal zevkin karşı çıkması gereken saf bir utanç bu. Nihayet gerçekleştirebilme umuduyla niyet edilen amaçlar adına Claude Bernard'ın gaddar yöntemlerini affedebiliriz, öyle olsun! Ama bu gaddar yöntemleri, onlara maruz kalan kişinin yanında saklama terbiyesini göstermemiz gerekirken mermer veya bronzla yüceltmek! Hem sanatın hem bilimin şerefine leke sürüyoruz!”

Tabii *Medical Tribune* da söze girer:

“Törende edindiğimiz korkunç izlenimi göz ardı etmemiz imkânsız; Claude Bernard kadar büyük ve saygıdeğer bir isme layık ciddiyete sahip olmamasının yanı sıra... gelmeyenlerle birlikte... katılan sayısı pek fazla değildi. Claude Bernard'ın meşhur imgesini kamu nezdinde anımsamak için daha iyi bir fikir düşünülemezdi; bilimsel sömürülerinin sahnesinde, yalnızca onu kabul etmek için inşa edilmiş gibi görünen Collège de France'ın merdivenlerinde, sayısız muhteşem keşfin çıktığı ünlü ve bir o kadar muğlak laboratuvarının yakınında ve neredeyse karşısında.

Genel anlamda, fakat bilhassa derin düşüncelere dalmış ifadesiyle bu bronz heykel, ismini taşıdığı kişiye ve onu tasarlayıp gerçekleştiren sanatçı Bay Guillaume'a layık olmuş. Yine de benzerlik açısından bir çekincemiz var: Yüzün alt kısmı Claude Bernard'a ait değil; çene dar, geriye çekilmiş ve dolayısıyla yanaklar fazla zayıf görünüyor ve bu da son yıllarında üstadın tatlı ifadesini nitelendiren güzel ve dengeli

doluluktan çalıyor. Halihazırda ifade edilen ve tören gününde ihtiyar ve zavallı bir delinin ağzından dökülen talihsiz sözlerin hakikati canlandığı bir eleştiriyi de yinelemek istiyorum: Deneycinin masasında kurban olarak yatan köpek bu bağlamda aşırı kalmış ve bıraktığı etki, bilimsel araştırmanın zaruretlerini tam olarak bilmeyenler aracılığıyla kamusal bir kafa karışıklığına neden oluyor. Hayvanın kafası açıkta ve asılı durmak yerine üstadın temel keşiflerini ve bilimsel eserlerini listeleyen yazıların yer aldığı Glikojen • Diyabet • Vazomotor Sinirler • Zehirli Maddeler • Mide Sıvısı • Deneysel Tıp • Genel Fizyoloji • Hayatın Birliği • Determinizm, metal bir plaka altına kısmen de olsa gizlenebilirdi.

Bay Guérard'ın tasarladığı sade kaidede şöyle yazıyor: Claude Bernard'a, meslektaşları, arkadaşları, talebelerinden."

Paul Bert, açılış komitesi başkanı olarak:

"...Sekiz yıl geçmesine rağmen, kalabalıklar kaç heykelin önünden kayıtsızca, kısa süren ünü unutmuş halde geçip gidiyor! Bugünse Claude Bernard'ın heykeli, keşiflerinin sağlamlığı kadar sayısı ve parlaklığına da bağlı hayranlıkları yalnızca artan şahitlerin önünde yükseliyor. Üstat artık yok; işlerinin hiçbirine dokunulmadı ve külliyatı olduğu gibi, eksiksiz ve dimdik duruyor. Fikirlerinin pek azını geliştirebildik. Keşifleri hâlâ genç ve yeni görünüyor! Bu keşiflerin ölümsüz kâşifi daha dün ölmüş gibi.

Kendisini sevenler için de daha dün ölmüş gibi. Hâlâ yaşıyormuş gibi, ciddi ve yumuşak yüzünü, iyi ve anlayışlı gülümsemesini hâlâ görüyorum. Bugün kutladığımız büyük bir sanatçının eseri bu saygın aldanışı sürdürmemize yardımcı oluyor. Gerçekten de, bir deneyin ortasında yeni bir gerçeği fark ettiğinde görüldüğü gibi görünüyor. Duruyor, bir an düşünüyor: Bu bilinmeyen şeyin değeri ne? Bilimin bilinenleriyle açıklanabilir, önemsiz bir kaza mı? Yoksa üstadın zekâsının arkasında çoktan bir keşfi bulduğu, bilin-

meyen bir koşulun neticesi mi? Bay Guillaume bu verimli şaşkınlık ânını hayranlık uyandıran bir şekilde yakalamış. Evet, Claude Bernard gerçekten burada.

Ait olduğu yerde, yanında defalarca indiği ve kendisinin de hakkında, 'Bu merdivenleri kesin bir gün heykel dikilsin diye yapmışlar!' dediği basamaklarda duruyor. Evet, ait olduğu yerde; hayatını geçirdiği, riske attığı, feda ettiği ve en büyük keşiflerinin doğduğu Collège de France'ın laboratuvarından çıkmış, son günlerini geçirdiği eve doğru bakıyor, eve, ait olduğu yerde... Bu anılar ve bu yaşayan heykelin görüntüsü beni derinden etkiliyor..."

Ardından Berthelot:

"Ne yazık ki onu öldüren hastalığın mikrobunu da bu laboratuvarlarda kaptı. Kırk yıl çalıştığı bu sağlıksız mağaradan sık sık bahsettik ama yine de hâlâ burada. Bernard'ı öldürdü; haleflerini de yutmasın! Gün gelecek, Fransa dünyanın en iyileriyle kıyaslanabilecek bilimsel kurumlara sahip olacak. Tıpkı Musa gibi Claude Bernard da dünyevi potansiyeline erişebilmenin menfaatini göremeden öldü.

Ama en azından imgesi bu gösterişli binayı zarafetiyle daima şerefliendirecek... Deneysel fizyoloji dersini verirken izleyicilerin kurama sahip olduğu yeni bir keşfini tasvir ederken söylediği ilham dolu sözleri burada görülüp duyulurdu. Bu kesik konuşma, bir mucidin zihninde izleyicilerin ahlaki teşviki ve rızasıyla gerçekleşen bu doğal çiçeklenme, Claude Bernard'ın insan içinde defalarca gerçekleştirdiği ve önünde serili hayvanın organlarında beklenmedik aydınlanmalarını bulduğu deneye hayat verdi."

Bay Fremy, Paul Bert'e teşekkür edip iyi yolculuklar, bol şans ve şanlı bir dönüş diliyor; deniz aşırı bir hükümet görevine gidiyor. İnsan siyaset ve bilimin birbirine zıt olduğunu düşünebilir, zira

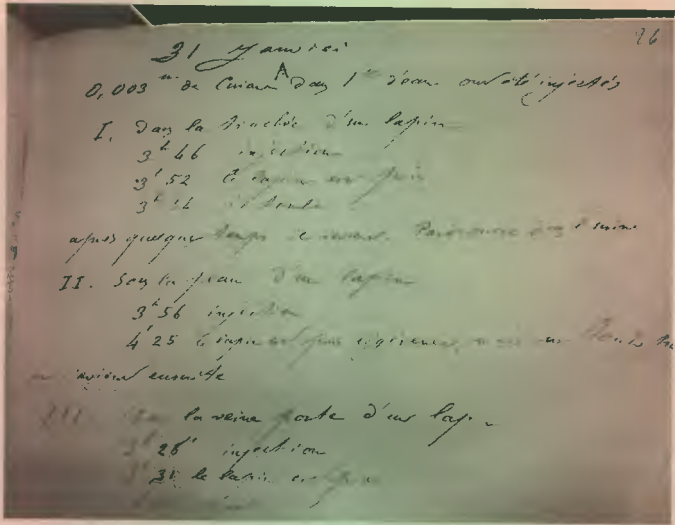
laboratuvarda tekrar tekrar hata yapabilirken yönetim acımasız ve tekrar edilemez bir karmaşıklıkla yüzleşmelidir. Aradaki fark bilgi değil, bir gerçeği oluşturan şeyin geçmiştir. Fremy, bir gün Claude Bernard'inkinden pek de uzak olmayan bir yerde Paul Bert'in de heykelinin dikileceği şakasını yapıyor.

§

Koro, kahraman öldüğünde olayın sonlandığına cahilce inanabilir; ama onun yerine, Claude'un rolüne ve yöntemlerine sahip çıkma konusunda her biri öncekinden daha kararlı yeni kahramanların türeyişini ümitsizce izliyoruz. Claude'un masasındaki bu kazı, kendi "yayımlanmamış eserler"imi, hainliğimin kanıtlarını da gün yüzüne çıkarıyor; mesela şu haftalık harcama listesi:

6. Dimanche. S. Tréguillia.		188-178	
café	2.00	café	1.40
café	1.20	café	1.90
café	1.80	café	1.39
café	0.10	café	1.00
café	0.60	café	0.28
café	0.60	café	1.00
café	0.50		
	10.30		

Bütçeyi nasıl bir duygusuzlukla takip ettiğimin farkında mısınız? Toplamları nasıl bir açgözlülikle işaretliyorum! Daha da yakından bakın ve oğullarımızın ölümlerini nasıl bir hassasiyetle dilediğimi görün! Ee, dedikodular, Claude'un günlük hesabı ne olacak? Peki ya onun listeleri?

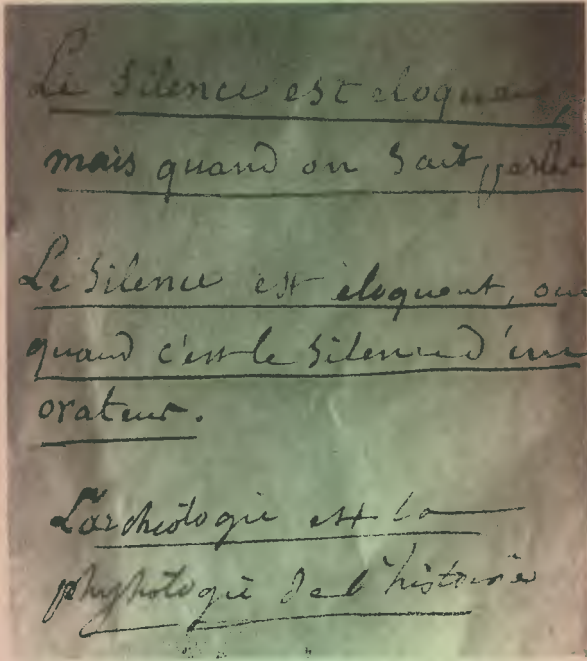
Defterler ve listeler olmadan ne düşmanlar ne de dostlar sonradan bulunabiliyor. Bıraktığımız izler olmayınca kanıt neticesiz kalıyor ama yazı, daima bedenleri saklamaz mı? Kendimize dair hesap verme ihtiyacının arkasında hangi suçluluk yatar? Kelimelerimizin? Şu satırları yazarken Claude bile bundan şüphelenmiş olabilir:

CLAUDE'UN KIRMIZI DEFTERİ:

Sessizlik anlamlıdır, fakat konuşmayı bildiğimizde.

Sessizlik anlamlıdır, evet, bir konuşmanın sessizliği olduğunda.

Arkeoloji, tarihin fizyolojisidir.

§

Denizaşırı yolculuğuna çıkmadan önce Paul Bert, yani Claude'un mirasının ana davacısı, *Medical Tribune* için son bir makale yazıyor, "Dirikesim Birliği Hakkında Daha Fazla Bilgi":

"Evet, bağırsaklarını karıştırmak, belkemiğini açığa çıkarmak ve acı dolu bir nabızla sarsılan kalbinin atışlarını dönen bir silindire kaydetmek için zavallı bir köpeği bir masaya bağlamak oldukça nahos. Bu işkenceleri, amaç olmaksızın ve yalnızca birkaç saat zaman geçirmek için gerçekleştiren kişi gaddar ve korkak bir canavar olabilir; yalnızca muğlak bir merak uğruna, çözülecek belirli bir sorunun ya da bilime ve insanlığa faydası dokunacak kesin bir neticenin heyecanı

olmaksızın bunu yapan kişi en ciddi sitemle ve evrensel bir kınamayla karşı karşıya kalır.

Dirikesimden kaçınmanın bir yolu olsaydı bunu uygulamayan fizyologlar suçlu olurdu... Bu sebeple, bu yazıyı yazarken aklıma düşen Claude Bernard gibi merhametli, âlicenap ve koca yürekli insanlar bu işkenceci mesleğine teslim olma cesaretine sahipti. Ve çoğumuz hayvanlara tutkulu bir sevgi besliyor. Magendie, köpeklerin berbat düşmanı... kendi köpeğiyle, dostuyla her gün ekmeğini paylaşırdı.

Dirikesimciler hayvanların ıstırabının ne olduğunu biliyor ve bilim adına dayatılan 'kutsal acı'ya (*sainte douleur*) teslim oluyorlar... Laboratuvarlarda bile zavallı hayvanları çağırırken, tutarken ve bağlarken bir şeyler hissetmiyor değiliz. Ne de olsa onlarda kendimizi görüyoruz ve yaşadığı dehşetten ziyade bunu ifade etme biçimine merhamet gösteriyoruz. Hareketsiz ginedomuzu veya embesil tavşan bizi pek etkilemez. Pençelerini ya da dişlerini gösteren kedi veya fare de çok yaşasın! Fakat tek bildiği kulaklarını düşürüp endişeli bir halde etrafa bakınmak olan zavallı köpek! Ah! Zor bir iş bu ve hepimizin içi sızladı.

Yine de Dirikesim Karşıtı Birlik'in kurucularının ve üyelerinin dirikesimcinin ahlaki ıstırapları üzerine düşünmeye razı olmalarını isterim. Dirikesimcinin kalbinin en doğal isteklerini bir çırpıda kontrol etmesi gerekiyor; amacı uğruna iradesini bastırmalı... Artık yakarışların bile gelmediği bağlı hayvanın arkasında çözülmüş bilimsel sorunu ve daha da ötesinde, hayvan ıstırabının bedeliyle deva bulunan insan hastalığını hayal eder.

Birliğin onursal başkanı Victor Hugo, Torquemada'nın gizli kederi hakkında izleyicileri aydınlatmak için devasa hayalî gayretlerde bulundu; dirikesimci olmaya zorlanmış bir biliminsanın gerçek hislerini aktarmak çok daha kolay.

Dirikesimci değillerse üyeleri arasında kim, hiçbir işkencenin zaruretle gerekçelendirilemeyeceğine karar verme

yetkisine sahip? Laboratuvarlarda yasayı koymak, kullanabilecekleri tavşan ve köpeklerin sayısını ölçmek veya hayvanlar üzerinde gerçekleştirebilecekleri operasyonlara karar vermek kimin işi? Ve biliminsanı bir keşfin ispatını sunmak istediğinde... öğrencilerine iddialarının hakikatini ve nasıl aranıp nasıl bulunacağını göstermek istediğinde, bu ispatın bilim için kârlı ya da değersiz olduğuna kim karar verecek?

Birlik, bilimleri yeterli güvence sunan profesyonellerin kendi eylemlerinde ustalaşmalarına izin verecek mi? Amazon hayvanseverler şemsiyelerini kuşanıp umumi derslere katıldığında ne söyleyecek?

§

Pasteur: “Claude Bernard! Beceriksiz!”

Review of Scientific Societies, “Alkollü Mayalanma: Bay Pasteur ve Claude Bernard’ın Gölgesi”:

“Claude Bernard tamamlanmamış ve öldükten sonra yayımlanan eserleri arasında, yaşamının son yıllarında onu kuvvetle meşgul eden bir mesele hakkındaki deneysel çalışmasına dair önemli notlar bıraktı: genel anlamda mayalanma meselesi ve bilhassa alkollü mayalanma. Öğrencilerinin üstadın anısına adadığı ve bir dereceye dek onun isteğiyle (Claude Bernard’ın söz ettiği en büyük pişmanlıklardan biri sorunu çözmeden ölmekti) dikkatlice derlediği bu notlar kısa süre önce Bay Berthelot’nun himayesiyle ortaya çıkarıldı ve geçen 3 Ağustos’ta ‘Alkollü Fermantasyon; Claude Bernard’ın Son Deneyleri’ başlığıyla *Scientific Review*’da yayımlandı. Bu deneysel sonuçlar Bay Pasteur’ün mayalanmaya dair görüşleri ve kuramlarıyla resmen çelişiyor.

Böylesi yüksek bir yerden gelen meydan okuma karşısında sessiz kalmak bu amansız ve yenilmez savaşı Bay Pasteur’ün

karakterinde yok; dolayısıyla Bilim Akademisi'ne öncelikli bir yanıt göndererek arkadaşı ve akademik komşusu Claude Bernard'ın üzerinde deney yaptığı konuyu, Pasteur'ü bu kadar yakından ilgilendiren bir mesele olmasına rağmen, kendisine hiç söylememesinden duyduğu şaşkınlığı ve hüsranı belirtti.

Fakat ünlü kimyager, eleştirisinin geçerli olması için başka bir temele ihtiyaç duyduğunu anlayarak, görevi üstlendi; Jura dağlarındaki bağlarının bir kısmı üzerinde gerçekleştirdiği deneylerinin neticelerinin yanı sıra dikkatle ve özenle paketlenmiş salkımları tuhaf birer ispat olarak notlarına iliştirdi. İşte bunlar Tıp Akademisi'ne ispat olarak getirdikleriydi.

Savlarını bugün yineleyemeyiz, fakat onları duyduktan sonra doktrinin önemli meselelerine değindiklerine, pratik ve incelikli olduklarına eminiz. Yine de bu olayın, kendisi yanıt verecek durumda olmayan ve en büyük saygıyı hak eden Claude Bernard'ın anısına gösterdiği muamelenin bizde bıraktığı sancılı izlenime engel olamıyoruz.

Bay Pasteur'ün kendisine karşı çıkma cüretine sahip yaşayan herkese yaklaşırken benimsediği katı ciddiyet ve azameti birden fazla kez görme fırsatımız olmuştur, fakat ölmüşlere karşı bu şekilde davrandığını hiç görmemiştik. Bu ilk örneğin meşhur bir ölüyü muhatap alması gerçekten çok kötü oldu; bu son derece pozitif ruhun, her türlü varsayımsal muğlaklığın baş düşmanının, yaşamını ve bilimsel emeğini, deneyselliği doğrudan ispat yöntemi kılmaya harcayan Claude Bernard'ın 'fiziyojik ve felsefi anlayışıyla, düşüncelerinin hayal edemeyeceğimiz ve kendisinin de kabullenemeyeceği bir maceraya çıkmasına bilerek izin verdiğini' söylemek, 'fiziyojik mistisizm'i bilimsel mirası olarak görmektense son deneylerinin neticeleriymiş gibi yaklaşmak - bu sadece (Tıp Birliği'nden meslektaşımızın haklı olarak adlandırdığı gibi) cerh değil, tümüyle ithamdır; bu olayın

ölümden sonra gerçekleştiğini ve yapan kişiye, bilhassa maruz kalan kişiye, yakışmadığını da eklemek isteriz.”

§

E.J. Marey: “Laboratuvarlar... yetersiz hale geldi... dolayısıyla doğayı kendi sahasında gözlemlemenin bir yolunu bulamazsak düzenli bedenlerin çalışması yakında son bulacak.”

Medical Tribune, “Claude Bernard’ın Makamı İçin Adaylar”:
“Claude Bernard’ın yerini alacak kişi için Bilim Akademisi’nde yürütülen seçimler tüm dünyadaki biliminsanlarının ilgisini ve dikkatini çekti. Büyük fizyoloğun saygıdeğer anıları ve kendisinin makamını devralmak isteyen herkesin müstesna faziletleri sayesinde dikkat çekiyor.”

Adaylardan bazıları: Bay E.J. Marey, Bay Paul Bert, Bay Moreau, Bay Gubler, Bay Charcot, Bay Germain.

Kuşatma’nın ardından yalnızca dönem dönem Paris’te, icat ettiği eşyalarıyla dolu ve bir sirke ait gibi görünen bir dizi dairede ve hükümetin kendisine bağışladığı Bois de Boulogne’daki Fizyoloji İstasyonu’nda yaşamasına rağmen Bilim Akademisi’nde Claude’un yerini alan kişi, eksantrik Bay Marey oluyor. Kendisine serbest çalışan fizyolog, merak avcısı diyor – takip ettiğimiz dirikesimcilerin listesine dahil değil. Asla köpek toplamıyor. Hem makineleriyle içeride hem de dışarıda çalışıyor – hareketi bir diziye bölen döner foto-plakası *chrono-gun*’ı kullanarak çektiği kuşlar ve hayvanlarla. İcatlarının Fransa ordularının hareketli hedefleri vurmaya yardımcı olmasını is-

tediğini belirttiği açık bir mektup yazıyor. Düşmanların öldürülmesine yardımcı olmak istiyor. Marey: “Hayat yalnızca hareketten ibarettir.”

§

Paul Bert, Hanoi'deki siyasi görevine giderken beklenmedik bir biçimde dizanteriden ölüyor.

Medical Tribune:

“Paul Bert ülkesi için öldü: Ne şanlı bir son! Fakat bilim için ne büyük bir yas! Evet, şanlı bir sonu oldu ama aynı zamanda eğiticiydi; bu da demek oluyor ki, biliminsanları, masalarınızda kalın!”

Maitland, coşkunu anlatıyor: “Dün, 11 Kasım'da gece saat 11'de İrade'min bir dirikesimciyi daha vurduğunu biliyordum!..

Paul Bert ölüme yenik düştü! Paul Bert'i de Claude Bernard'ı öldürdüğüm gibi, Louis Pasteur'ü ve ardından ömrüm yeterse dirikesim soyunun tamamını öldüreceğim gibi öldürdüm. Cesaret: harikulade bir güç ve tiranlara adalet dağıtmanın diğeri tüm bayağı yöntemlerinden üstün... Bay Charles Richet söz konusu olayları bilmek ister.”

Sör Richard Burton anımsıyor: “Veremin son safhasında, beden ve ruhen acı içindeydi; dirikesimle alakalı her sözcük ve imge onu huzursuz ediyordu. Hassas bünyesi hizmet etmek ve yardıma koşmak amacıyla bu dehşete göğüs gerdi ama hem o hem de eşim bu gayretlerin boşuna olduğunu hissetmeden edemedik...”

Kendi hikâyemizi süslemek veya desteklemek için birbirimizinini anlatmaya yardım edemememiz açğözlülüğeri, belki de sevgiyeye yakın bir insanlık halidir. Florence Miller: “Nina Kingsford'ın büyük ayrımı, kendi deneyimimde onu ‘eşsiz’ olarak tasvir etmemin nedeni insani güzelliğini yalnızca hoş ve etkin bir zekâyla değıl, estetikte olduğı kadar bilimsel bilgi doğrultusunda da zihinsel yeteneklerini beslemesi için gerekli kuvvet ve ‘metanet’le harmanlayabilmesiydi. Her ne kadar gelenek, geçmiş çağların ünlü kadınlarından birkaçına benzer bir akıl ve karakter çiçeklenmesi yakıştırsa da bu birliktelik onu tanıdığım veya duyduğum diğeri tüm kadınlardan ayırıyordu. Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın art arda sekiz yabancı elçiyle her birinin kendi dilinde konuştuğı kaydedilmiştir. Ninon de Lenclos, Madam de Pomadour, İskoç Kraliçesi Mary, Şehit Hypatia ve Perikles'in arkadaşı ve danışmanı Aspasia olgun bir zihin ve karakter güzelliğini harmanladığı söylenen isimlerden yalnızca birkaçı.”

Fakat sonra Florence Miller, Maitland'ın biyografisini türü küçük düşürmekle suçluyor; "...kitap, özünde muhteşem olan diğer kısımları hususunda her türlü güvenilirlikten yoksun... Tümöyle kötü geçmiş bir *Yaşam!* Mesele sözde konusundan ziyade Maitland'ın kendisi. Sayfalar boyunca tinselci araçlar ve muhabbet, *kendi ruhu, kendi önsezileri ve kendisinin* evrendeki önemi hakkında caka satıyor! Kamusal hayata çok genç yaşta girdiğimden, kişisel olarak aşağı yukarı iyi tanıdığım çok sayıda insanın biyografisini veya otobiyografisini okumuşluğum var. Kitaplar genel anlamda tatmin etmiyor ve karakterleri ve olayları ortaya çıkarmaktansa muğlaklaştırarak sıklıkla gerçeği yansıtmıyor. Ama en kötüsü Maitland'ın yazdığı *Life of Anna Kingsford* [Anna Kingsford'ın Yaşamı]."

Son günlerin yatak yarası, morfin ve uykusuzlukla geçiyor. Henüz kırk iki yaşındasın ve zihnin hâlâ berrak. Maitland senden "alıntı yapıyor": "Henüz iyileşmedim! Hayır, hatta biraz olsun düzelmedim. Hâlâ öksürük, hâlâ öğle ateşi, hâlâ halsizlik, hâlâ nevrâlji... Sol akciğerimin deliklerle kaplı olduğunu söylüyorlar; sağ akciğerimse kronik olarak iltihaplı. Platformlardan konuşmayı umduğum sesim kesik ve bitik; tüm umutlarım harap ve yıkık. Bir mucize olabilir mi? İrade, tıbbın başarısız olduğu şeyi başarabilir mi? Zor olansa, ne arzulamam gerektiğini bilmediğimden, içtenlikle dileyememem. Benim için yaşamak mı daha iyi, ölmek mi? Kamusal hayata geri dönemeyeceksem yaşama-
mın bir faydası yok. Öldüğümde taze bir tecessümle daha hızlı dönüp işime daha sıkı sarılabirim."

Doktorlar biftek ve Burgonya şarabı yazıyor, aslen yalnızca et ve alkol olması sebebiyle tedaviyi reddediyorsun. 'Kan banyosu'—ya

da içmek için mezbaha ziyareti- talimatı veriyorlar; Paris gazetelerinde tanıtıldığı üzere bu “kan çılgınlığı” Flandres Bulvarı’ndaki mezbahaların her gün hastalarla dolup taşmasına neden olurken sen her hafta, “Kanlı yemeğe hayır, kanlı bilime hayır,” diye tekrar ediyorsun. Bunun yerine uzuvlarının dayanabileceği sıcaklıkta, neredeyse kaynar suda bekliyorsun. 26 Aralık 1887: “Bugünün gecesinde veya seher vaktinde -Noel gecesinde- Peggy öldü. Uzun zamandır acı çekiyordu.” Söz konusu Peggy, sana refakat eden Rufus’un yerini alan ginedomuzuydu.

Ertesi gün son günün ve birkaç Katolik gazete, ölümünde Kilise’ye döndüğünü iddia etse de bunlar eşin Algernon ve tabii Maitland tarafından ânında yalanlanıyor: “Belki de Roma Katolikliğinin en kötü yanı direnç gösteremeyecek kadar zayıf kurbanlarını, rahiplerinin kutsal âlemlerin şiarıymış gibi gösterdiği formülü tasdiklemeye teşvik etme gayretiyle, göçmekte olan ruhun son saatlerini misyonerlerinin kuşatma altına almasıdır. Anna Kingsford içinse, son hastalığında onunla ilgilenmesi için merhametli bir Katolik kız kardeşin kabulü en kötü neticelere sebep oldu, zira son saatlerini öyle münasebetsiz bir münakaşayla doldurdu ki bedeni ebedî istirahat yerine sevk edildikten sonra bile geçmedi.” Yanındaki bir rahip sözde şöyle demiş: “Evladım, hep *düşünmüşsün*. Buna asla girişmemelisin. Kilise neye inancağımızı söyleyerek bizi düşüncenin derdinden ve tehlikesinden kurtarır. Bizden tek istenen inanmamızdır. Ben asla düşünmem: Cüret etmem. Kendimi düşünmeye bıraksam deliririm.” Anlamak istediğin yanıtını veriyorsun ve biraz düşünmeden bunu yapmak imkânsız. “İnsan düşünmezse Kilise’nin hakikati bilip bilmediğini nasıl öğrenir?”

Ölüm ilanlarında isteğin üzerine *Anna Kingsford*, *Hekim veya Dr. Anna Kingsford* yazıyor. Eserlerini listeliyorlar: *Violationism, or Sorcery in Science, Uselessness of Vivisection* [Dirikesimin Gereksizliği]; *Unscientific Science* [Bilimdışı Bilim] ve *Notes by a Medical Student* [Bir Tıp Öğrencisinin Notları]. “Bayan Kingsford hayvanları çok severdi. Süslenebilmek için hayvanları yok etmemek adına kürk yerine tüy giyer, her mevsim ipek eldiven takar ve ayakkabıları için sebzelerden bir malzeme kullanırdı. Dirikesim karşıtı hareket için bir kuvvet kulesiydi ve bu harekete hizmet ederken hayatını kaybetti.” Ardından Fransa’daki ilk dirikesim karşıtı topluluğun kurulmasına yardım etmeden ve Victor Hugo’nun onursal başkan olmasından bahsediliyor. Gömülmek seni dehşete düşürüyordu –transtayken hep diri diri gömülme korkusu yaşardın– toplu mezarlardan korkardın (en azından Parisliler için yaygın bir kâbus). İnsanlar her şeyden önce bir cenaze, arsa ve taş almak için para biriktiriyor. Yakılmayı çok istiyorsun ama nihayetinde, Algernon’un din adamı olması ve onun için ne kadar zorluk çıkaracağını anlaman sebebiyle yakılmıyorsun. Ölümde aydınlanmalar yaşadın. Ölmek ne getirdi?

Madam de Morsier, *Animal Protection Bulletin*’de:

“Paris Tıp Okulu doktoru, İngiliz bir papazın eşi olan Madam Kingsford’ı aday göstermiştim; erken ölümünün üzüntüsü konusunda nasıl sessiz kalabilirim? Bu sıcakkanlı ve güzide kadını benim gibi biraz tanıyanların onu asla unutmayacağını umuyorum.”

Genel sekreter buna şunu ekliyor: “Bugün dirikesim neredeyse herkesin gözünde doğal bir şey. Bilimin imtiyazlarının sınırsız olduğunu söylüyorlar.”

§

Genç adama zihnini berrak tutması, tepki verebilme becerisini zayıflatacak tüm düşünceleri def etmesi ikaz edilmiş; nazik elleri dizginlerde, gözleri apaçık. Bezons'a at sırtında yaklaşmak en iyi plan gibi görünüyor, atın bacakları kardan çitlerle siper edilmiş saman çayırları ezip geçiyor. Başka atlar –kahverengi, kızıl, siyah– tembel tembel balyaları çekiştiriyor, tüm resim şu bayırın arkasındaki ağaçların arasında, hayal gücündeki bir figür olarak onu çizen bir amatörün fırça darbelerine benziyor. Yalnızca kumaş donmadan önce varmasını hatırlatan ıslak yün kokusunu duyuyor. "İletişime geçip bu mektubu teslim etmesi" söylenmiş. Daha fazla at toplanıp yanında kafalarını savuruyor, tırısı kalkıyor ve refakatten duydukları hoşnutlukla hafif adımlar atıyor. Le Grand Serf işaretinde, bir evin bulunması gereken yere yakın, yalnızca uzun bir duvar uzanıyor. Dış çit yok, sadece coşkuyla kabarmış daha fazla at var. Duvar ahşap veya demirden çift kapı olmaksızın kıvrılıyor, çevreyi dolanırken daha küçük kapılar da görmüyor. Bernard'ın kızlarının bir şekilde tehlikeli olduğu dedikodusunu hatırlayıp taştan bir kol boyu ilerliyor ve acı bir asit boğazına dek yükseliyor. Batıda cılız bir güneşle yuvarlak hisarın etrafında dörtnala koşuyor. Kar, çizmelerinin içine girip dizlerine tırmanıyor ve eyerin üzerindeki çantaya giriyor. Mektubu kontrol etmek için uzandığında arabayı diğer yöne, iskeletten ibaret kavaklara doğru kırıyor. At duruyor, terli. Duvarın öte yanından bir köpeğin havlaması havayı kaldırıyor. Laboratuvar asistanı diş gıcırdatmalı, hırlamalı bu saldırıya doğru tırıs ilerliyor ve duvara baktığında köpeklerin üzerine atladığını neredeyse hissedebiliyor, ta ki tok bir zil sesi geri çekilmelerini işaret edene dek. Bir ümitle attan inip nihayet kulağı ile yanağını, nefesinin canlandırdığı ve güneşin ısıttığı taşa değdirip bekliyor. Merhaba! deyip tekrar yaklaşmadan önce cevap bek-

lemek üzere geri çekiliyor. Işık firar edip ayın ışıltısı tarlalarda emekleyerek ilerlerken ürperiyor ve volta atmaya başlıyor. Sert bir çınlama daha, havlamalar ve gürültüden bir tepе. Uzakta bir kapı çarpıyor. Beklemesinin bir önemi yok; kimse girip çıkmıyor. Dizginleri çekip ıslak yumruğundaki mektubu ezerek duvarın tepesinden fırlatıyor ve bir cevap alamadan Paris'e doğru dönüş yoluna çıkıyor.

§

Medical Tribune, 28 Ocak 1883, "Victor Hugo'ya Göre Adımıza Leke Sürüyoruz":

"İtiraf etmeliyiz ki bu pasajı, 1871 tarihinde *Le Rappel* gazetesinde aşağıdaki satırları kaleme alan Victor Hugo'dan ödünç aldık ve bize göre yapılması gereken tek değişiklik *edebî* kelimesi yerine *bilimsel* kelimesini koymak: 'Edebî barış, ahlaki barışın başlangıcına işaret edecek. Her yeteneği teşvik etmemiz, herkese hüsnüniyetle yardım etmemiz, bütün gayretleri desteklememiz, cesareti alkışla ödüllendirmemiz, Tanrı'nın hizmetine girmiş gençleri yüceltmemiz, eski görkemleri taçlandırmamız gerektiğine inanıyorum... Kendi adımıza leke sürüyor olmamız tiksindirici. Bu saçmalığa bir son verelim... Zenginken yoksul gibi davranmayalım.'"

Dirikesim Karşıtı Fransız Topluluğu'nun *Bulletin*'i, 18 Mayıs 1885:

"V. Hugo'nun hastalığı haberiyle derin bir üzüntü yaşayan Dirikesim Karşıtı Fransız Topluluğu, onursal başkanlarının sağlığına bir an önce kavuşması için en içten dileklerini iletiyor."

Victor Hugo'nun ölüm döşeginde, Paris başpiskoposu kilisenin takdisini ve son duaları kabul etmesi için ona baskı yapsa da Hugo bu teklifi reddederek ölüyor. Zafer Takı'nın altında katafalkta dururken iki milyon insan son defa saygısını göstermek için yanından geçiyor. Kalabalık bir heyet Dirikesim Karşıtı Fransız Toppluluğu'ndan bir pankart taşıyor. Başkaları çıkıp "Vive la Vivisection!" diye bağıyor. Sivil bir istirahatgâhı olması için Hugo, Panthéon'a götürülüyor.

Victor Hugo: "İnsanların taşa yazmadığı önemli bir düşüncesi olmamıştır."

Medical Tribune, 7 Haziran 1885, "Bilim, Özgür Düşünce ve Victor Hugo'nun Beyni":

"Victor Hugo'nun ölümsüz kalıntıları, yüce insanların barınağı olan asli mülkü Panthéon'a taşınırken ona eşlik eden devasa alayda, bilimin sınımsızlığına bağlı ve ayrılmaz bir kız kardeş gibi özgür düşüncenin yanında yürüdüğünü gördük.

Fakat hem bilimin hem özgür düşüncenin başına bir esef, üzücü bir yanlışlık geldi; engin ve kıyaslanamaz işleyişiyle entelektüel dünyada böylesi yüce bir seviyedeki evrensel bir dehanın meyvelerine hayat veren organa sahip olmanın meşru hakkının reddedilmesi.

Eğer organik alt katmanın kapsam ve işleyişinin organizasyonel ilişkilerini ve yapısını gösterecek şekilde tetkik edilip çalışılması gereken bir beyin varsa, o da Victor Hugo'nun beynidir. Ve yakın zamandaki ilerleme sayesinde bilimin gerçekleştirebileceği bu çalışma, beyhude ve kısır bir merak duygusunun değil, biyolojik hakikatler, doğa tarihi ve insanın evrimi açısından önemli neticelere kapı açan bir seyin meyvesidir.

Bu tür bir araştırmaya aşına olmayanların ya da tesirinden ve bilimsel faydasından şüphe edenlerin dikkatini, Gambetta'nın

beyninin incelenmesiyle elde edilen muhteşem neticelere çekiyoruz; sözlü dil organını oluşturan fevkalade derecede mükemmel beyin kıvrımları belagat nimetine en yüksek derecede sahip bir adamunkine kıyasla iki katı fazlaydı!

Victor Hugo'nun beyninde düşünce ve ifadeye dair neler bulabiliriz? Antropoloji Topluluğu'nun bu konudaki ihtiyatlı ve doğrudan ricasına yakın çevresi ve ailesi yanıt bile vermedi. Bir retten daha fazlası olarak görülen bu sessizliğin arkasındaki sebepleri tahmin etmek bize düşmez, fakat Victor Hugo'nun düşüncesinin Victor Hugo'dan dünyaya yayılması gerektiğini söyleyebiliriz. Gambetta'nın kalıntılarında da gördüğümüz üzere, ailesinde görülebilecek her tür zorluğu önleme fikriyle Victor Hugo, bedenini Fransa'ya bıraktı. Bedenini Fransa'ya bırakması, Fransız bilimine de bıraktığı anlamına gelmez mi?

Tüm bu konuyla alakalı olarak 'dine saygısızlık'tan bahsettik, hatta bunun üzerine yazdık. Fakat bu bakış açısına göre, doğa yasalarına karşı gelerek bir engel, neredeyse bir başkaldırı göstermesi sebebiyle mumyalama da kutsala yapılan bir saygısızlık sayılmaz mı? Victor Hugo'nun da kesinlikle böyle düşündüğünü biliyoruz, zira yanılmıyorsak mumyalanmak istemediğini belirtmişti. Naçizane fikrimiz, beyninin incelenmesi bir yana, beyninin otopsi edilmesiydi. Victor Hugo gibi bir adamın tam olarak neden öldüğünü bilmemiz gerek ve bu gerçek bilgiyi sağlayacak tek şey de organlarının doğrudan incelenmesidir. Geçmişte kralların otopsisini yalnızca alışkanlıktan değil, ayrıca en yüksek onur için de yapıldı ve bunlar büyük bir zekâ ve dehanın kralları değildiler!"

Bu yüzyılın erdemden feragatini ispatlayan bir şey varsa o da insanların muhalefet olmaya karar vermedeki kaprisidir. *Kadim rejimin* Sainte Geneviève Kilisesi'nin ismini, Devrim'den sonra Mirabeau'nun kalıntılarını laik sebeplerle elde edebilmek adı-

na Panthéon olarak değiştirildi. Ardından bu kalıntılar 1793'te alındı ve Robespierre'in düşüşü ile Jakobenlerin reddinden sonra kararnameyle Marat kaldırıldı. Napoléon, binayı "Fransa'nın yüce adamları"na adanarak yapının bu iki kimliğini uzlaştırmaya çalıştı, fakat 1822'de, Restorasyon yönetiminde, tekrar bir kilise oldu ve "Voltaire ile Rousseau'nun kâfir kalıntılarından arındırıldı". Daha sonra, 1830'daki Haziran Devrimi'yle Louis Philippe binanın adını tekrar Panthéon koyarak Voltaire ve Rousseau'yu kilise mezarlığına geri getirdi. Sağdaki gerginlik Louis Philippe'i Saint Geneviève'e çevirmeye zorladı ve kubbedeki haçın kırmızı bir bayrakla değiştirildiği ve binanın isyancılar için merkez görevi gördüğü Komün'e dek böyle kaldı. Üçüncü Cumhuriyet'in ilk yıllarında bina tekrar Saint Geneviève oldu ama şimdi -Victor Hugo'nun ölümünün teşvikiyle- Panthéon ve Verlaine ile Mirabeau'nun kalıntıları geri getirildi.

Sonra meşhur binayı ve meşhur yazarı abideleştirmek için heykeltıraş August Rodin'den "sürgündeki Hugo'yu -kayanın üzerindeki alevi - despotluğa karşı değişmez protestosunda- adasından gönderilmeyi, binanın kuzey kısmında oturmayı reddederken" tasvir etmesi isteniyor. Fakat Hugo'nun etrafında kızgın görünümlü üç ilham perisiyle yere yakın ve çıplak oturan figürü sebebiyle hükümet Rodin'in modelini reddediyor. Komite heykelin daha anıtsal, daha az özel olması gerektiğini söylüyor. Rodin başka bir modelle, Hugo'nun tanrılaştırılmasıyla dönüyor; devcileyin muazzam ve çıplak Hugo, göz seviyesinde deniz perileriyle sürgün kayalıklarında ayakta, yanında da tanrıların elçisi İris açıkça erotik bir pozla duruyor. İris ve Hugo mermere asla aktarılmıyor ve hiçbir oyma yapılmıyor. Taş Rodin'in stüdyosunda, işlenmemiş bir halde duruyor. Nihayetinde Panthéon'a

koyulan Rodin'in *Düşünen Adam*'ı, mezarında Victor Hugo'ya katılan Émile Zola oluyor.

§

Solucanlar gececidir, diyor Emma'ya Darwin, yine de yer altından nadiren çıkarlar. Çıktıklarında da sıklıkla kaybolurlar. Karnının üzerinde, Darwin topraktan beliriyor, dönüßen bir fantazmagoride milyonlarcasından biri. Onunki düzenli bir cümleden bile kapsayamayacağı, halüsinojenik bir bakış. Solucanlar normal algının göremediği sırları, gözün kavrayamayacağı bir hızla gerçekleşen olayları tek yaşamlık manzaralarında insanlara görünmeyen bir biçimde açığa çıkarır. Sırtüstü yuvarlanan Darwin ise ölümü kucaklıyor. Emma soğuk bir bezle başını tutuyor. Pazar da dahil olmak üzere her gün uzun uzun yazıyor ama on beş dakikalık bir sohbetin ardından beliren baş dönmesi ve ürperme ya da ateş sersemlemeye ve kasmaya yol açıyor. Kalbi sıkışıyor ve düşüyor. "Şimdiye değin çok zor durumdaydım; zihinsel iş uyararı olmadan tüm gücüm kayboluyor. Bugünlerde evden en fazla bir kilometre uzaklaşmışımdır ki zaten ondan sonra da korkuyla bitkin düştüm. İnsana rahat bir mezarda sükunet bulmayı diletmeye yeter."

"15 Ocak,
Sevgili Gray,

Ervelâden ilgimi çeken eski bir konuyla, yani solucanların yüzeye taşıdığı toprak miktarıyla meşgulüm. Çimenler, tarlalar, ormanlar ve ekilmemiş arazilerimizde son derece yaygın olan küçük solucansı toprak yığınları 'Birleşik Devletler'de de bulunuyor mu? Sizde de sayıları bizdeki kadar çok mu?

C. Darwin"

Tüm yaşamın daha önceki bir yaşamdan geldiğini ve, *rekabetle* iç içe geçmiş biçimde kendinden sonra gelecek yeni bir yaşama olanak sağlamaya devam ettiğini söyleyebilir; bu rekabet kelimesi her dersin, röportajın ve makalenin her yeni edisyonunda tekrar ediliyor, nüfusların olduğu kadar bireylerin de içinde buldukları dünyada yollarını çizip hayatta kalma biçimlerini anlatan bir kelime. Fakat her birimiz kısmen yok olduğumuz ve başkalarının kısmi yok oluşuna sebep olduğumuz için, her mücadeleye soyun tükenmesine ve daha az çeşitliliğe neden oluyor: “Dolayısıyla bir türün gelişmiş ve değişmiş torunları genellikle ebeveyn-türlerin imhasına neden olur.” Darwin, tünellerinin önüne farklı yapraklar yerleştirip içlerinde nasıl hareket ettiklerini izleyerek bulduğu solucanlarla deney yapıyor.

Darwin, *The Formation of Vegetable Mould, through the Action of Worms, with Observations on Their Habits* [Sebze Küfünün Solucanların Eylemleriyle Oluşumu ve Alışkanlıklarına Dair Gözlemler]:

“Solucanlar dünya tarihinde çoğu insanın ilk tahmininden daha önemli bir rol oynamıştır. Neredeyse bütün nemli ülkelerde sayıları sıra dışı derecede fazladır ve boyutlarına göre yüksek kas gücüne sahiptirler. İngiltere’nin çoğu bölgesinde her yıl on tondan daha fazla ağırlıkta (10.516 kilogram) kuru toprak vücutlarından geçip tüm arazinin yüzeyine çıkarılır ve bu sayede sebze küfünün yüzey yatağının tamamı birkaç yılda bir bedenlerinden geçer... Arkeologlar solucanlara minnet duymalıdır, zira onlar arazinin yüzeyine bırakılmış ve çürümeyecek her nesneyi gübrelerinin altına gömerek süresiz olarak koruyup muhafaza ederler. Bu sayede çok sayıda zarif ve merak uyandıran mozaik bezemeli kaldırımlar ve diğer kadim kalıntılar muhafaza edilegelmiştir; tabii

söz konusu örneklerde, bilhassa işlendiğinde, bitişik arazi-
den sürüklenen ve taşınan toprak da solucanlara fazlasıyla
yardımcı olmuştur. Fakat eski mozaik bezeli kaldırımlar
solucanların eşit olmayan bir biçimde altını oyması sebebiyle
eşit olmayan bir şekilde dibe çökerek zarar görmüştür.
Eski devasa duvarlar bile oyulup çökertilebilir; temelleri
solucanların çalışamayacağı bir derinliğe, yüzeyin bir bu-
çuk-iki metre altına inmediği sürece hiçbir bina bu anlamda
güvende değildir. Birçok monolit ve bazı eski duvarların
solucanlar tarafından oyularak yıkılmış olması mümkündür.

Geniş ve çimen kaplı bir alana baktığımızda, güzelliğinin
büyük bir kısmını oluşturan düzlüğünün büyük oranda, so-
lucanların yavaş yavaş dengelediği tüm o eşitsizliklerden
kaynaklandığını hatırlamalıyız. Solucanların bedenleri ara-
cılığıyla her birkaç yılda bir arazide yüzeydeki toprağın de-
ğiştiğini ve tekrar değişeceğini hayal etmek harikulade bir
düşünce. Saban, insanlığın en kadim ve değerli icatlarından
biri, fakat o gelmeden çok daha önce de araziler yer solu-
canları tarafından düzenli olarak sürülüyordu ve hâlâ sü-
rilmeye devam ediyor. Dünya tarihinde bu basit teşkilatlı
yaratıklar kadar önemli bir rol oynamış başka hayvan olup
olmadığı bir merak konusu.”

Darwin bir anjin atağı daha geçiriyor ve nabzı düzensizleşiyor.
Bayılmaları devam ediyor. Ardından, nisan ayında, kendisi-
ne yaklaşan Ölüm'ün yüzünü tanıyor. Korkmadığını söylüyor
Ölüm'e ve Ölüm de onu almak için ertesi günü bekliyor.

§

THE NINE CIRCLES

OF THE

HELL OF THE INNOCENT.

DESCRIBED FROM

THE REPORTS OF THE PARADISING SPIRITS.

COMPILED BY

G. M. RHODES.

WITH PREFACE BY

FRANCES POWER COBBE.

*Manuscript ou manuscrit de la salle haute
Nouvelles à l'usage et non de lecture.*
—LONDRES. 12. No.

London.

SWAN SONNENSCHN & CO., PATENTPOSTER SQUARE.

1892.

Price One Shilling.

CONTENTS.

A BIRD'S-EYE VIEW OF THE HELL OF THE INNOCENT.

	PAGE
First Circle.	
A. OF THE BRAIN	8
B. OF THE SPINE	11
MANGLING.	
C. OF THE SPONGE	17
D. OF THE LIVER	21
E. OF THE KIDNEYS AND SPLEEN	23
F. OF THE TESTICULAR GLAND	27
G. OF THE HEART AND BLOOD-VESSELS	31
H. OF THE LUNGS	35
I. LAMINATING FEET AND WRIST WITH NAILS	37
J. CARRIAGES IN "TORMENTATION"	39
K. DIRECTING OUT NERVES	41
Second Circle.	
A. CREATED,—BY SQUIRRELS VIBED INTO BRAIN	47
ARTIFICIAL INSANE.	
B. BY OBSCURE ISOLATION (OF LEPROSY, GONORRHOEA)	51
C. BY IMPRESSIONS IN THE EYES	55
D. BY IMPRESSIONS IN THE EAR	59
E. BY PRESSING GLASS TUBES IN THE STOMACH	61
F. BY BLOWING OF SCALA (CREATING EPILEPSY)	63

Frances Power Cobbe, *The Life of Frances Power Cobbe, as told by Herself*ten [Kendi Ağzından Anlatıldığı Üzere Frances Power Cobbe'nin Yaşamı]:

"Büyük bir ahlaki fikir ayrılığı aramıza üzücü bir set çekene dek modern tıpta devrim yaratan meşhur doğabilimciyle nispeten sık görüşürdüm. Bay Charles Darwin'in eniştesi Bay Hensleigh Wedgwood bir süre burada, Hengwrt'ta kiracıydı; sonrasında bu mahallede Caer-Deon adında, Bay ve Bayan Charles Darwin'in ve oğullarının da yazın bir dönem kaldığı bir ev aldı. Tesadüf-tür ki biz de o yaz Caer-Deon'a yakın bir sayfiye evi aldık ve doğal olarak komşularımızı her gün görüyorduk. Bay Darwin'i evvelden Londra'dan tanıyordum ve pek samimi erkek kardeşiyle de tanışmıştım. Ortalığı ayağa kaldıran teşrifleri hakkında duyduğumuz ilk şey, oğullarından birinin 'bir filozoftan düştüğü' haberi idi - yaratıcı Gallerli beyninin (bisikletin o zamanki adı olan) 'velespit' yerine kullanıldığı bir kelime!

Ardından yakınlardaki küçük kilisenin Gallerli papazı, Bay Darwin'in kendi ayınlerine katılmak için kesinlikle acele edeceğini şefkatle hesap etmiş ve bu bilimsel Golyat'ı öldürüp şüpheli konağın safına umutsuzluk yayacak bir vaaz hazırlamıştır. Cemaatine bugünlerde sahte-sözde bilimin şişirdiği ve mantığın gurusuyla aldatılmış insanlar olduğunu ve bunların Kutsal Metin'de tasvir edildiği üzere Yaratılış'ın altı günü hikâyesini sorgulayacak

kadar küstah olduğunu söyledi. Bu şüpheci sorgulamaların ne kadar beyhude olduğunu gösterin! Bu kayıtlı olayların, onları kaydedecek herhangi bir insan var olmadan önce gerçekleştiğini ve dolayısıyla anlatacak başka kimse olmadığından Musa'nın Tanrı'dan öğrendiğini görmediler mi?

Yazık! Korkarım ki filozof, bu yaratıcı Gallerli papaz tarafından inancını değiştirmeye hiç gitmedi ve biz de uzun bir süre mantığıyla alay ettik. *Beagle*'daki deniz tutması deneyiminden sonra Bay Darwin'in sağlığı hiçbir zaman iyi olmadı sanıyorum ve arkadaşımın onun tasarrufuna bıraktığı sakin ve güzel yaşlı midilliyi kullanmaktan memnundu. Bu hayvana gösterdiği nezaket ve başına üşüşen sinekleri devamlı kovma gayreti ve köpeği Polly'ye düşkünlüğü (zekâsı ve soyu bakımından Matthew Arnold'ın paylaştığı şahane köpek hikâyesinin hızla dağıtacağı hayallere kapılsa da) karakterinin hoş yönleriydi...

Bu güzel 'meşhur biriyle münasebet', diğer birçok güzel şey gibi, benim için 1875'te dirikesim karşıtı mücadeleyle son buldu. Bir sineğin, midillinin boynunu ısırmasına izin vermeyen bir adam elim bir davranışla tüm Avrupa'nın gözü önünde (İsveç'teki profesöre yazdığı ünlü mektupta) dirikesim savunucusu olana dek Bay Darwin de zamanla, (biyografisinin de gösterdiği üzere) pratiklerini savunması için sürekli teşvikle bunalıtan hayran dirikesimciler güruhunun merkezi haline geldi... Tabii ki bu olaylar beni sefil bir hayal kırıklığına sürükledi, fakat 2 Şubat 1875'te *Morning Post*'ta Doktor George Hoggan'ın yakın zamanda birkaç aydır çalıştığı laboratuvarında tanık olduğu şeyleri (Claude Bernard'ın adını vermeyerek) tasvir ettiği meşhur mektubu yayımlandı. Bu mektup, kitaplardan ve raporlardan varsaydığımız her şeye gerçeklik ve ilk elden tanıklık kazandırması bakımından davamız için mutlak bir değer taşıyordu.

Lord Henniker 'Dirikesim Pratiğini Düzenleme' maksatlı tasarıyı 5 Mayıs 1875'te Lordlar Kamarası'na sundu ama bizi şaşırta bir gelişmeyle 12 Mayıs'ta, 'Hayvanlar Üzerinde Deneylerde Suiistimali Önleme' amaçlı bir başka tasarı, Doktor Playfair tarafından Avam Kamarası'na sunuldu. Bizzat fizyologların -bilhassa Doktor Burdon-Sanderson ve Bay Charles Darwin'in- önyak olduğu anlaşılan bu ikinci tasarının ortaya çıkmasıyla birlikte Lord Henniker'in tasarısını onaylayan hükümet konuyla

alakalı bir soruşturma için bir kraliyet komisyonu atamanın gerekli olduğunu düşündü... Tıp mesleğinin o güne dek onaylayıcı olmasa da durgun görünen büyük bir kesiminin, ipleri elinde tutan şahsın kıskırtmasıyla (ölü bedenleri keserken halihazırda bağlı oldukları Anatomi Yasası'nda olduğu gibi) canlı hayvanlar üzerinde deney yaparken yasal kontrole tabi tutulmalarını teklif eden bu sözde 'hakaret' karşısında hiddetlenmelerinin bizde uyandırdığı endişe ve telaşı anlatmaya kelimeler yetmez. Sayıca sekiz bini bulan bu doktorlar bir tezkere imzalayıp dahiliye vekiline sunarak tasarının vasfını değiştirecek şekilde tadil edilmesini ve artık diri kesilen hayvanları işkenceden korumak yerine diriksimsicileri Martin Yasası'yla yargılanmaktan koruyacak bir önleme dönüştürülmesini talep ettiler.

...Bu korkunç dönemden bu yana dünyaya bir daha asla aynı gözle bakamadım. Yükselen umutlarım yerin o kadar dibine çakıldı ki iyilikten çok kötülük yapmaktan korkar oldum ve ıstıraplarını daha da çok fark ettikçe uğruna seve seve öleceğim bahtsız hayvanlar için yeni bir tehdit oluşturdu. Kalbime hiç olmadığı kadar yakın bir noktada afalladım ve bu sebeple aylarca sınırlarımı harap ettim; bildirimimizi ve dilekçelerimizi destekler görünen ve imzalayan yüzlerce insandan biri bile çıkıp, 'Bu böyle olmaz!' demez mi? Adalet ve merhamet yeryüzünü terk etmişti."

§

Claude'un çıraklarının husumeti üzerimde yeterince büyük bir yük değilmiş gibi, George Barral adlı bir tanıdık da bir anda ortaya çıkıp Claude'un, oyunu *Arthur de Bretagne*'in elyazmasını 1876'da kendisine verdiğini iddia ediyor. Barral metni yayımlamak için Claude'un ölümünden sonra dokuz yıl bekledi ama ben kendisine hemen dava açıyorum – çünkü önsözde beni "istismarcı" olarak tasvir ediyor ve Claude'un üzüntüleri için beni suçluyor. Mahkemede hakaret davasını kolaylıkla kazanıyorum ve oyunun bütün kopyaları geri çekiliyor. Yalanlar sebebiyle dava açıyor ve yalanlar sebebiyle kazanıyorum. Serpente Sokağı 23 numarada-

ki küçük bir kitapçıdan gelen bir mektup, oyunun dolaşımdaki kopyalarını arayışına yanıt vererek artık koleksiyon nesnelere olduklarını söylüyor – ve iki kopyayı 50 Fransız frangına satmayı teklif ediyor! Tek bir metelik bile ödemektense bir şerifi arıyorum, o da mahkeme kararıyla gidip kitaplara el koyuyor.

Anatole de Monzie, *Les Veuves abusives* [İstismarcı Dullar], “Claude Bernard Vakası”:

“‘Kanımca,’ diye yazmış Bay Barral, ‘büyük adamların en ufak avarya veya enkazlarının yok olmasına izin vermemeliyiz. Bu sebeple, Claude Bernard’ın 14 Ağustos 1876 Pazartesi günü Doğa Tarihi Müzesi’nde bitkilerin solunumu hakkında verdiği son dersinin ardından bana teslim ettiği *Arthur de Bretagne*’nin elyazmasını yayımlıyorum. Verirken gülümseyerek şöyle demişti: ‘Bunu sana, Perpignon’daki ziyaretimizin ve 1849’da bana bir iyiliği dokunan babanın kardeşi Arago’nun anısına veriyorum. Dilersen yayımlayabilirsin ama ölümünden en az beş yıl sonra olması kaydıyla. 1833’te Lyon’da sahnelenen bir varyete de yazdım ama sana yalnızca trajedimi bırakabilirim. Fakat Saint-Marc Girardin tarafından çok sayıda düzeltiyle reddedildiğinden bahsetmeyi unutma.’

Barral’ın önsözü, zavallı Claude Bernard’la sohbetlerinden anımsadığı başka biyografik sırlar, ‘evlilik hayatına dair hayal kırıklığının acı verici itiraflarını’ ve ‘1869’da hüzünlü bir sabah eşinin ve iki kızının onu zalimce terk edişini’ barındırıyordu. Rahip Didon da neredeyse aynı şeyi söyledi ama kindar dul tarafından daha az saldırıya uğradı. Madam Claude Bernard şimdiye değin, Cumhuriyet’in dünyevi eşleri arasında yerini aldığından bu münasebetsiz yayıncı, kendisinin şerefli dulluğunu rahatsız etmeyi göze aldı. Bu sebeple dul kadın meseleyi mahkemeye taşıdı ve orada Polis Şefi Leon Renault şu iddiada bulundu: ‘Claude Bernard’ı *Arthur de Bretagne* elyazmasının macerasından bahsederken dinlemiş herkesin (belki Bay Barral dışında) şahitlik edeceği tek bir şey var, o da Claude Bernard’ın, yalnızca gençlere insanın duy-mak istediğini düşündüğü çağrıya ne kadar direnmesi gerektiğini göstermek amacıyla söz ettiği bu elyazmasını birinin yayımlaması şüphesi karşısında öfkeli bir şaşkınlıkla sıçrayacaktır...’

Güzel bir hatıra daimî bir polislik gerektirir. Ölümlere özen gösterdiğimiz taşrada, tabutun iplerini rahmetlinin düşmanlarına emanet etmez ya da onu ağlatan sadakatsiz hanımları mezara menekşe bırakmaya davet etmeyiz. Fakat en yüce hürmetlerin sunulduğu Paris, ölüm sonrası aşırımlara elverişlidir. Bu aşırı-
cıların kazananı için ben, diğer her şeyi elzem kılan şu 'dürüst kadınlar'dan biri olan şeytani burjuva, yalancı dul ve yalancı Robin Hood Madam Bernard'a oy veriyorum."

§

1875 Kraliyet Komisyonu'nun ve İngiltere'deki 1876 Yasası'nın teşvikiyle daha da çok sayıda ünlü destekçi, mevcut her edebî yöntemi kullanarak dirikesim konusunda doğrudan halka hitap etmeye başlıyor. Charles Dodgson (namıdiğer Lewis Carroll) mantıksal bir kitapçık yazarken –*Some Popular Fallacies about Vivisection* [Dirikesim Hakkında Bazı Bilindik Yanılgılar]– Frances Cobbe'nin mektup arkadaşlarından Wilkie Collins de duyumcuların ve aktivistlerin ürkütücü *gerçekçiliğinden* yoksun bir dirikesim romanına girişir. "İlkinden sonuncusuna dek," diye yazar Collins, *Heart and Science*'in önsözünde, "dirikesimin çirkin sırları hakkında bilerek cahil bırakılıyorsunuz. Benim manzaramda laboratuvarın dışı elzem bir nesne – fakat bir kez bile kapıyı açıp sizi içeri bakmaya davet etmem." Kanıt olmadığı sürece karakterlerinin nazik tartışmalarının ne işe yaradığını insan merak ediyor. Şiddetin tasvirinin filin kendisi kadar şiddetli olduğuna neden bu kadar inanıyor?

Claude'un oyununu bastırmadaki yasal başarımın ardından Madam Raffalovich'e çok uzun zaman önce yazmam gerekenleri yazmak için tüm cesaretimi topluyorum: "İnsan bilmediğini bi-

lebilir, hiç görmediğini tahmin edebilir mi? Bir tür altıncı his misali bir sezi var mıdır?” Devam ettiğime eminim ama körüklemeyi şimdilik bir kenara bırakalım. Kanunnamenin cilveleri sağ olsun, kızlarla ben Claude’un işlerinin yabancı basımlarından ve diğer her şeyden gelecek tüm gelirlerin hak sahibi kalıyoruz. *DeneySEL Tıp Çalışmasına Giriş*’in çoksatar olması ve Fransa’daki bakalorya için zorunlu okuma kabul edilmesi hayvan barınağı için bilhassa talihli bir gelişme. Kızlar bitmek bilmeyen bir gayretle satışları daha da artırıyor:

6 Ağustos 1900

Sayın Rektör,

Kız kardeşim ve ben; Milli Eğitim Bakanlığı’nun bölgedeki bütün kütüphaneler ve profesörlerin kütüphaneleri, lise ve kolejlerdeki genç kızların öğretmenleri, üst sınıflar, genç insanlar ve genç kızlar, klasik ve modern eğitim ve lise ile ortaokullarda verilen ödüller için kabul ettiği, babamızın klasik ve modern eğitim eseri *DeneySEL Tıp Çalışmasına Giriş*i sınıflarınız ve ödülleri için tavsiyenizi rica etme şerefine nailiz.

Babamızın eseri resmi kataloga dahil edilmekle kalmamış, aynı zamanda bakalorya programı kapsamına da (felsefe bölümü) alınmıştır. Sayın rektör, lise ve ortaöğretim okullarınızda bu kitabı kullanmak isteyip istemediğinizi bize yazma cömertliğini göstereceğinizi umuyoruz.

Matmazeller, Claude (Tony) Bernard ve
Marie-Claude Bernard, Bezons, Seine-et-Oise.”

İkisi de evlenmemiş ve çocuksuz Tony ve Marie, Bezons’ta herkesin Big Deer¹ dediği yerde kalıyorlar. Claude’un erkek kardeşinin on iki yaşındaki torunu Emile Marduel, kızları ziyaret edip

1. (İng.) Büyük Geyik. (Ç.N.)

evin ve avlunun tiksindirici koşullarını ve kirli beyaz elbiselerini daha sonra tasvir ediyor. *Contemporary Life*'a göre:

“...Matmazel Claude Bernard gibi ‘zengin burjuva’ Bezons-la-Garonne’da dünyevi hayattan uzak, duvarlarla çevrili bir mülkte yaşıyor. Kaybolmuş bir köpek varsa hayatını güvence altına alıyor, barınma masrafını ödüyor, ziyaret edip kolluyor; yolda kaybolmuş bir kedi mi bulundu? Hemen alıp kimsenin görmediği barınağına getiriyor. Hastaysa ya da yaralanmışsa iki kat daha fazla özeniyor ve hayvan o günden sonra cennetlik bir hayat sürüyor. Matmazel Claude Bernard’ın şimdilik yaklaşık seksen köpeği ve kedisi olduğunu tahmin ediyoruz. Hesperid’lerin bahçesi gibi korunan barınağına erişmek mümkün değil. Ben bir yarı tanrı değilim, tırmanıştan önce geri çekiliyorum. Okurlar beni mazur görsün.

Madam Donon’un Asnières’deki barınağı daha erişilebilir. Ziyaretim sırasında bana küçük bir binanın çatısında tembellik eden iki kediyi gösterdi: ‘Şu ikisi Louise Michel’in kedileri,’ dedi. ‘Gittiğinde iki köpekle birlikte altı kedi verdi. Bunlar hayatta kalanlar.’”

Kızlar, Asnières’deki hayvan mezarlığının kuruluşuna da katkıda bulunuyor.

Medical Tribune manşeti:

“Muhakkak, Deneysel Tıbbın Kartalı iki küçük kaz doğurmuş.”

§

Cherche-Midi Caddesi ile Sèvres Caddesi arasındaki kısa bir yolu geçerken bir şey sırtımdan göğsüme doğru beni delip kan ve öksürük saçıyor – bunu, ellerime doğru inen bir yanma hissi ve kaslarımın tutulmasıyla yere düşmeme neden olan bir alev duy-

gusu izliyor. Anlık bir düşünceye kapılıyorum, “Vurulдум! Beni böyle mi durduracaklar, Claude’un oklarından biriyle mi?” Ağzım yanağıma doğru anlaşılmaz sesler çıkarırken insanlar yüzüme bakabilmek için aceleyle bana doğru geliyor. Elimi oynatıyorum ama kaldırımdan kalkmıyor, başımı da çeviremiyorum ama biri aceleyle *madam* deyip kaburgalarımın sapa benzer bir şey çekip çıkarıyor. “Yaşlı kadın!” diye duyuyorum sanırım ya da Cupido zavallı yaşlı annesine gülüyor. Kuvvetli bir çekiş beni yukarı kısıyor ve yavaş yavaş söylediğim kelimeler ağzımdan çıkmıyor, zihnim kalabalığa tutunuyor, sicim gibi yağın yağmur cildimden akıyor, kanlı bir kumaş görüyor ve sahne dışındaki oyunculara çabuk gelmesini söyleyen bir kadını duyuyorum. Beni döndürürlerken boynumda şiddetli bir saplanma hissediyorum, bir de yere çöküp saçlarımı gözlerimden çeken kadının okşayışını. Kadının arkasında, gri taşlara karşı, nehirdeki ejderhaların horultularını tanıyorum –renkli tüylerini ve kayış gibi bacaklarını– tasdikten muaf gözleri, bükülmüş ve seğiren tuhaf kolları. Dinozorlar, şeytan da olabilirler, bir romancının kadın kahramanın gücünü tersine çevirip onu öldürmesi, yerini kaybetmesini sağlaması kadar kesin. *Dinleyin!* diyor biri, yaklaşan kuklalar prova ederken. Hikâyem bu mu? Ne dudağım ne dilimin hareketi, görüşümde sabit duran kalabalığa doğru en ufak bir nefes gönderemezken, sokaklar artık bildiğim kitaplarla canlıyken rahat olmadığını bağırmak için gayret etmez miyim: *Paul Faber, Surgeon; The Professor’s Wife; Anna, the Professor’s Daughter; the Beth Book* [Paul Faber, Cerrah: Profesörün Karısı; Anna, Profesörün Kızı; Beth Kitabı] – “Bekleyin!” diye bağıriyorum, “Gitmeyin! Hâlâ buradayım!” ama değilim; havada hiçbir iz bırakmadım.

Ve böylece, düşüş: atılan okla çözülen bütün yorucu gayretlerim ve elimden kurtulup güvenli bir mesafeden izledikten sonra dö-

nüp emniyetli olduğunu umduğum bir yere doğru giden o son iki köpek. Yaşam ve ölümü ayıran tek şeyin basit bir uyku olduğunu düşünebilirsiniz, hal böyleyken beni bir at arabasına bindirirlerken genç kadın geri çekiliyor, birkaç adamın kollarında kırık bir kukla, bir kaburga diğerlerine sürterken kirli zemine bırakılıyorum ve kapıyı kapatıp şoföre gitmesini söylüyorlar. Yıllarca bindiklerimizden pek de farklı olmayan bir vagonda, son yolculuğuma başlıyorum. Şoför hareket ediyor, ben de onunla, durduğum yerde kalsam da hâlâ uyanığım ve hükmü bekliyorum.

...çünkü hiç kimse atılan temelden, yani İsa Mesih'inkinden başka bir temel atamaz. Bu temel üzerine kimi altın, gümüş ya da değerli taşlarla, kimi de tahta, ot ya da kamışla inşa edecek. Herkesin yaptığı iş belli olacak, yargı günü ortaya çıkacak. Herkesin işi ateşle açığa vurulacak. Ateş her işin niteliğini sınavacak. Bir kimsenin inşa ettikleri ateşe dayanırsa, o kimse ödülünü alacak. Yaptıkları yanarsa, zarar edecek. Kendisi kurtulacak, ama ateşten geçmiş gibi olacaktır.

Monsieur et Madame Tony et Marie CLAUDE-BERNARD, Monsieur et Madame veuve Jules CHENAL, Madame veuve DEVAY-LETTRE, Monsieur Jules VIREY et son fils, Monsieur et Madame Jean VIREY et leurs enfants, Monsieur et Madame Jean IRVAY et leurs enfants, Monsieur et Madame MARDUEL-DEVAY et leurs enfants.

Ont l'honneur de vous faire part de la perte douloureuse qu'ils viennent d'éprouver en la personne de

MADAME MARIE-FRANÇOISE MARTIN

Femme de CLAUDE-BERNARD, Membre de l'Institut, (Académies des Sciences et Française), Professeur au Collège de France et au Muséum d'Histoire Naturelle, ancien Sénateur, Commandeur de la Légion d'Honneur, etc., etc.

sa mère, sœur, tante, grand'tante et arrière-grand'tante, décédée, après avoir reçu les sacrements de l'Église, le 9 Octobre 1901, dans sa 83e année, en son domicile, au Grand-Cerf, à BEZONS (Seine-et-Oise).

Priez pour Elle!

§

Etrafınıza bakın. Bu zoraki akıbette yalnız değilim: Herkes aynı arafta sıkışmış, çünkü kalkıp eyleme geçemiyoruz. Nihayet hareketten kurtulduğumuz için bize kesinlikle acımayın; kovalayacak, yakalayacak, kurtaracak, iyileştirecek ya da öldürecek bir hayvan kalmadı ve en ufak tutkular bile kaslarımızdan men edildi. Yine de ateş her bir muhabbetin ve işin acı tatlı sızısını tüketirken, “hakikat de hangi koşullarda hangi davranışın sergilendiğine göre değişiyor” ve bu araf da artık bizi kurtaran ve bizi cezalandıran her iki ateşle aydınlanmış, uğraşsız bir geceden ibaret.

Neyse ki insanlar birkaç ricada bulunuyor, zira “temiz olmayan hiçbir şey cennete gidemez” ve ben de ayakkabılarımda pislikle kapıda boy göstermeye cüret etmiyorum. Cennette duaya ihtiyaç yok, cehennemde de faydası yok, dolayısıyla çoğumuz müsamahalara yaslanarak bu kudretsiz yerde yaşıyoruz. İnançlıların mezarlarının üstüne insanların barış dilekçeleri yazmasını umuyorum –çünkü tüm kafa karışıklıkları inananlara tahsis edilmiştir– ve bu alevler zamanla bitecek olsa da zaman, insanların bilebileceğinden çok daha kafa karıştırıcı. Her şey başlamadan öncesine kıyasla daha mı iyiyiz? Her şey ne zaman başladı? İşte komedi ve trajedi arasındaki çizgi. Artık zihnin içinde mi, dışında mı anlayamıyorum.

§

Henry David Thoreau, Concord, Massachusetts'te bir kalabalığa:

"...Diğerleri, ödlekle yürekliler, John Brown'u aşağılayarak hükümete karşı çıkması sebebiyle 'hayatını heba ettiğini' söylediler. Peki, onlar hayatlarını ne için heba etmiş? - Hele ki sıradan bir hırsız veya katil takımına tek başına saldıran bir adam ödüllendirilmeliyken. Bir başkasının da Yankee'vari bir üslupla, bu girişimle ceplerini doldurması bekleniyormuş gibi, 'Ona ne faydası var?' diye sorduğunu duyuyorum. Böyle bir insan faydadandan yalnızca bu dünyevi anlam çıkarır. 'Sürpriz' bir partiye yol açmıyorsa, yeni çizimleri olmuyorsa ya da teşekkür konuşması almıyorsa başarısız olmuştur. 'Ama ona hiçbir faydası yok.' Yani, hayır. Asılmak için yıl boyunca dört şilin-altı penny alabileceğini sanmıyorum; yine de ruhunun önemli bir bölümünü kurtarma şansı var -hem de ne ruh!- sizinse yok. Şüphesiz, dükkânda çeyrek galon sütle alabileceğiniz şeyler çeyrek galon kanla alabileceğinizden fazladır ama bu, kahramanların kanlarını götürdüğü dükkân değildir. Böyleleri tohum nasıl meyveyse, ahlak

dünyasında da iyi tohum ekildiğinde iyi meyvenin kaçınılmaz olduğunu ve sulamamızla ekinimizden etkilenmediğini bilmezler: Bu tarlaya bir kahraman ektiğinizde ya da gömdüğünüzde kahramanlardan bir ekinin çıkacağı kesindir... ama bu adamın, sonsuz derecede daha üstün bir buyruğa itaat ederek kölelik birliklerine karşı uzun yıllar sürdürdüğü istikrarlı ve çoğunlukla başarılı hücumu bundan çok daha hatırlanasıdır, zira zeki ve vicdanlı bir insan, bir makineden üstündür. Buna şarkılar adanmayacak mı sanıyorsunuz? ‘Hak ettiğini buldu,’ - ‘Tehlikeli bir adam,’ - ‘Muhakkak deli.’ ...

Tek özgür yol, Yeraltı Demiryolu, İhtiyat Komitesi’nin mülkiyetinde ve yönetimindedir. Arazinin tamamının altına tüneller kazdılar. Böyle bir hükümet gücünü ve saygınlığını, delik bir kabın su sızdırması kadar katıyetle kaybediyor ve onu kontrol altına alabilecek birinin elinde. Birçok kişinin bu insanları, sayıca az olmaları sebebiyle kınadığını duyuyorum. İyi ve cesurlar ne zaman çoğunluk olmuş ki? O zaman gelene kadar beklese miydi? - Senle ben ona gidene kadar? Çevresinde uşaklardan bir grup veya birlikler olmaması bile onu sıradan kahramanlardan ayrı bir yere koyuyor. Çevresi küçüktü çünkü pek az insan sınavı geçebilecek değerdeydi...

Gazete editörleri bir de, kalkıştığı işlere atandığını düşünmesini deliliğine kanıt gösteriyor - bir an bile kendinden şüphe etmemiş! Bir insanın herhangi bir işe kalkışmak için ‘kutsal bir atama’yla gelmesi imkânsızmış gibi konuşuyorlar; yeminlerin ve dinin her insanın gündelik işiyle artık bir bağı yokmuş gibi; köleliği kaldıracak kişi yalnızca devlet başkanı ya da siyasi bir parti tarafından atanabilirmiş gibi. Bir insanın ölümü başarısızlıkmış ve devam eden hayatı, ne türde olursa olsun başarıymış gibi konuşuyorlar. Bu adamın kendini adadığı davayı ve bu adanmışlıktaki bağlılığını düşünüyorum, sonra bir de hâkimlerinin ve onu böylesi bir öfke ve acıklılıkla ayıplayanların kendilerini adadığı davaya

bakıyorum ve gök kubbe ile yeryüzü kadar birbirinden ayrı durduklarını görüyorum... Her insan haklı olduğu zamanı bilir ve dünyadaki hiçbir akıl bu noktada onu aydınlatamaz.”

§

L'Antivivisection dergisi, 1912:

“İkinci edisyonumuza başlıyoruz ve doğumunun yüzüncü yıl dönümü olması sebebiyle 'Fizyolojinin Babası'na önemli bir bölüm ayırmayı mantıklı bulduk. Bu zavallı Claude Bernard neredeyse unutuldu. Doğumunun yüzüncü yıl dönümü aslen 12 Temmuz'a denk geliyor fakat biz ancak, o da 'eski talebeleri'nin şikâyetleriyle, 30 Aralık'ta kutladık. Pasteur Enstitüsü'nün yıldönümü patirtisinde fizyolog ortadan kayboldu. O resmi cenaze törenini kim hatırlıyor?

Konuşmalar olması gerektiği gibiydi... Bay Bergson, Claude Bernard'ın şu alıntısını art niyetle kullandı: 'Bilimlerimizde genel bir kuram oluşturduğumuzda emin olduğumuz tek şey, tüm kuramların yanlış olduğudur; mutlak bir açıdan konuşacak olursak, hepsi yanlış ve geçici hakikatlerdir.' Bu cümle çoğunlukla felsefesini yücelten bir şüpheciye aittir ama söz konusu kendi fizyolojisi olduğunda basiret cesaret sayılır. Öğrencileri bu biliminsanının yüce cömertliğini andı ve dirikesime elini sürmemiş gibi bahsettiler.

Buna rağmen, Claude Bernard dünyanın bugüne dek gördüğü en gaddar dirikesimcilerden biriydi. Collège de France'ın kapısının önünde duran ve 'masadaki köpek'i vurgulayan heykeli bunun

rezil bir ispatı... Doğumunun yüzüncü yılını kutladığımız adam işte böyle biri. Bu son özelliği onu tanımlayan şey olacak: Claude Bernard, Hayvanları Koruma Topluluğu'nun bir üyesiydi. Mayıs 1860'ta kayıt yaptırdı ve sayısız protestoya rağmen ölümüne dek üye kaldı. Her yıl ödediği on franklık ücret dirikesimci vicdanını rahatlatmaya yetmiş olabilir ama bu fidye kızı Matmazel Claude Bernard için yeterli değildi; kendisi, babasının hayvanların sadık koruyucusu olarak anılmasının daha iyi olduğunu düşünerek Collège de France'taki törene bile katılmadı."

L'Antivivisection dergisi, 1913:

"Brune Bulvarı, iki numarayı çevreleyen mahallenin sakinleri Paris Tıp Okulu'nun profesör Charles Richet tarafından yönetilen yeni deneysel laboratuvarlarına dikkat çekiyor. Yüksek duvarlarla takviye edilmiş ve bir cüzamlı kolonisi gibi tecride alınmış bir arazide dev bir bina görüyorsunuz. İlk katta dirikesim odaları yer alıyor. Avludaki kulübelerdeyse kurbanlar kaderlerini bekliyor..."

Şehit hayvanların yakarışlarından usanan Brune Bulvarı'nın cesur sakinleri neden bu alçak komşulara sahip olduklarını soruyorlar. İnsanın ruhunu eritebilecek iniltilerin endişesiyle iki mahalle sakini duvara bir merdiven yasladı ve dirikesim oluşuna bağlanmış köpekleri ve üzerinde operasyon gerçekleştirilen, aşırı kasılmalar içindeki diğer hayvanları görünce panikledi. Bir kalabalık toplandı ve hayvanların salınmasını talep etti. Yetkili adam insanları sakinleştirmek için şöyle dedi: 'Burada herhangi bir zarar verilmiyor.'

Bu talihsiz hayvanları temin etmek kolay: Çalınan köpeğini her yerde arayan iyi bir adam onu bu kurumda buluyor. Köpeğin ismi Tambour ve tabii ki tasmaşı da yok olmuş. Kayıp köpeğini arayan bir başka adam laboratuvarın kapısını çalıyor ve şu yanıtı alıyor: 'Köpeğiniz burada değil çünkü patron birinin evcil hayvanını alınca başı belaya girdiğinden beri köpekleri yalnızca sahipsiz hayvanlar barınağından satın alıyoruz.' Fakat sahipsiz hayvanlar barınağı laboratuvarlara sattıkları çalıntı köpekler için az da olsa bir ücret ödüyor."

Debit de la remise du Bon...
 Etablissement scientifique...
 Laboratoire...
 Professeur ou docteur... 191

Bon pour un chien
 Signature du Propriétaire ou Docteur autorisé:

Timbre
 de
 Quittance

PRIX A FORFAIT

Chien de Paris (1 fr. 90).....
 Chien de banlieue (4 fr. 90).....
 Timbre

TOTAL.....

LIVRE UN CHIEN sans valeur
 191.....
 heures..... minutes.....
 La Gardien-Comptable.

§

Paris Kenti Güzel Sanatlar, Müzeler ve Kütüphaneler İdaresi:

"11 Ekim 1941 Yasası şu şartları getirir: Kamusal alanlar ve idari binalarda bulunan, tarihî veya estetik bir değer taşımayan bütün bronz heykeller ve anıtlar kaldırılacak.

Eritilecek anıtların listesini takip etmesi için her semtte bir komisyon kurulacak...

İşbirlikçi basın üyelerinin, boş kaidelerin Paris'i solgun bırakacağına dair protestolarına karşın idare, bütçe sebeplerinden ötürü bunları yerinde bırakmaya karar verdi. Bu

boş kaideler ayrıca Parisliler için, bu sökümlerin mukimlerin faydasına yapıldığının görsel bir andacı olacak.”

Le Petit Parisien, 26 Kasım 1941:

“Dökümhaneye gönderilecek Paris heykellerinin ilk listesi:

Collège de France’tan Berthelot ve Claude Bernard, Monge Meydanı’ndan Louis Blanc, Maubert Meydanı’ndan L’Etienne Dolet, Panthéon’dan Jean-Jacques Rousseau ve Corneille, Odéon’dan Émile Augier, Voltaire Rıhtımı’ndan Voltaire, Conti Rıhtımı’ndan Condorcet, Voltaire Meydanı’ndan Charles Floquet ve Ledru-Rollin.”

The Dawn, 28 Temmuz 1946:

“Claude Bernard, Latin Mahallesi’ndeki eski kaidesine geri döndü. 26 Kasım 1941’de ‘feda edilen’ -zorla demeye dilimiz varmıyor- otuz üç bronz heykel arasında en tepede, idarenin büyük istencine rağmen, Bay Berthelot ve Claude Bernard’inkiler yer alıyordu.

Claude Bernard’ın bronz heykeli düşman tarafından çalınıp kullanıldı. Berthelot’nun Saint-Marceaux’nun elinden çıkma heykeli iki parça halinde lehimlendikten sonra idare tarafından kütüphanenin yangın mahzenine başarıyla saklandı ve parçalardan biri, biliminsanının büstü, birkaç hafta içerisinde Collège de France koridorunda organik kimya laboratuvarına dönük bir şekilde yerini alacak.

Fakat Claude Bernard’ın başta düşman tarafından kınanan heykeli, yeni özgürleştirilmiş Paris’imizde bu Fransız üniversitesinin, aralarında ihanet savunucularının sayısının bir elin parmaklarını geçmediği tüm ustalarının mevcudiyetinde adilane bir biçimde tekrar yerini alır.

Heykeltıraş Couvègne ortadan kaybolan orijinale, Guillaume’un güzelce hayata getirdiği ilk modele dair hatırladıklarının bir kopyasını yaptı.

Fransa'nın talihsizliklerinin suçu ne tür günahkâr işlere atılırsa atılsın, Collège de France idarecisi Bay Edmond Faral kinin kısırlığını reddetti ama 'işgal ve hâkimiyet açlıklarını tatmin edebilmek adına ve tüm bu zaman boyunca sanat ile medeniyete gösterdiği ikiyüzlü saygıyla ulusumuzu en yüce ve saf haşmetlerinin anularından, bilfiil öz farkındalığından yoksun bırakmak için her türlü yolu arayan düşmanın cani ahlaksızlığını' kınadı. Yine de Claude Bernard'ın sessiz ve hareketsiz taş heykeli bize daima şunu hatırlatıyor: 'Beğenmeniz de beğenmeseniz de buradayım; fikrim burada. Bunu yok edemediniz ve edemeyeceksiniz.' 'Beyler,' diye nihayete erdirdi Bay Faral, 'saf, samimi, adil ve iyi olun. Kendinize güvenerek çalışın: İnsanın vicdanı vardır.'

Ardından belediye meclisi başkanı Bay Vergnolle, karşı gelen kısa ömürlü ve acımasız koalisyonlarına rağmen Fransa'nın üstünlüğünün babadan kalma ruhunu koruyan Fransız üniversitesine saygılarını sunduktan sonra hâlâ görüülen eski bir projeden, Paris'in bilim fakültesini en büyük ustalarına ve onların işlerine, Fransa'ya ve tasavvuruna layık elli amfiteyatroyla donatmaktan bahsetti."

Ama aynı heykel değil. Köpek yok ve bir öncekinden farklı olarak Claude'un eli küçük bir kitap yığını üzerinde duruyor.

§

Anna Kingsford, *Saint George the Chevalier*:

"Neticede, en üstün düşünce biçimi hayaldir. İnsan, tıpkı başladığı gibi, imgelerle biter. Hakikat özünde tarifsizdir. En ulvi metafizik bir halk efsanesi kadar salt semboliktir. Ulusal hamimiz ve kahramanımız Aziz Yorgi'nin Katolik hikâyesi bir zamanlar tüm dünyaca bilinirdi. Fakat gençlerimiz atalarının keyif aldığı eski kitaplar yerine Mill ve Huxley, Spencer ve Darwin okumaya başladığından beri kahramanların ve Hı-

ristiyan mertliğinin gezgin şövalyelerinin masalları günümüz neslinin anılarında paslanmaya yüz tutuyor... 'Korkmayın, güzel hanım; İsa adına sizin için bu ejderhayla savaşacağım!' ... Birçok ismi bulunan bu kahraman, Yüksek Akıl'dır; yalnızca fikirden ibaret (*doxa*) Alt Akıl'dan farklı olarak bilen (*gnosis*) bir Akıl... Eskiden bir şövalyeye unvan verilirken söylenen, 'Nazik, yiğit ve bahtiyar ol,' sözcükleri bir man-kafada ya da hödükte kendilerini gerçekleştiremezler. İyi şövalye için, güzelliğin her haline duyulan coşkun sevgi vazgeçilmezdir. Rüyalarının *güzel kadını* iyiliğin manevi parıltısıdır ve kendini ona maddi ve görünür şeylerde uygun ve tatlı bir biçimde ifade eder. Dolayısıyla şövalye daima şairdir ve bir davanın savaşçısıdır. Savaşa girismek durumundadır, çünkü içindeki güzellik aşkı o kadar kızgın yanar ki öfkesini görmeye katlanamaz. Kalbindeki nezaketi mertliğinin saiki-dir. Gerek kahraman ve şövalye gerek düşünür ve öğrenci, Hermes'in oğlu ister istemez insanlığın ıslahatçısı, dünyanın kurtarıcısıdır. Doktrini bilmesi yeterli değildir, tanrıların niyetine hizmet etmeli ve Lord'un krallığını, kalbindeki cennetteyken bile, dünyaya inmeye davet etmelidir. Düzeninin kuralı Sevgi Kanunu'dur ve 'Sevgi kendi çıkarını aramaz'."

§

Bay Faral'dan Polis'e mektup:

"Komiser Bey,

24 Haziran'daki bakalorya mezunlarının geçit töreni sırasında, Collège de France'ın önündeki beyaz taştan Claude Bernard heykelinin üzerinde bir şişe mürekkep kırıldı. Bu heykel umumi bir anıttır ve dolayısıyla bu olay Seine valisini ilgilendirmektedir.

Claude Bernard'ın hatırası, kendini içlerinden biri olarak gören Collège de France profesörleri için bilhassa önemli bir konudur. Söz konusu heykel, Almanların yıktığı bronz bir hey-

kelin yerini almak üzere onların Kurtuluş sonrasındaki girişimleriyle dikilmiştir. Bu sebeplerden ötürü, 24 Haziran'da gerçekleştirilen saygısızlık bilhassa nahoştur. İşe yarar bir çözüm bulmadaki yardımlarınız için en mütevazı teşekkürlerimi sunarım."

"Sayın İdareci,

26 Haziran 1948 tarihli mektubunuza binaen, Claude Bernard'ın heykelinin en kısa zamanda temizlenmesi için gerekli adımların Mimarlık Hizmetleri tarafından atıldığını haber vermekten memnuniyet duyarım.

Komiseriniz, Beşinci Mahalle

Nihayet aileden çıkıyoruz –zira Claude Bernard’ın torunlarının soyu tamamen tükendi– Saint-Julien’deki evi bir törenle halka açılıyor:

“Claude Bernard’ın yeri geçmiş değil, o bizden çok ileride ve bizler daima onun öğrencileriyiz. Yüzyıllık bir ilerleyiş bizi yalnızca, Bernard’ın en adanmış çağdaşlarının duyabileceği şeyleri duymaya daha iyi hazırladı. Eserlerine gösterilen yeni ilginin emareleri her yerde...

Claude Bernard’ın Saint-Julien en Beaujolais’deki misyonu bir Claude Bernard Derneği’ne ev sahipliği yapmak. Fransız ve yabancı biyologların konferanslarını, sergilerini ve kolokyumlarını ağırlayacağını umuyoruz.”

Fakat hantal katılımla geçen uzun yıllar ve makineleri ile defterlerine (resimlerine, portrelerine ve senatör üniformalarına da) bakmaya istekli ziyaretçilerin yokluğu, Claude Bernard vakfını mülkü ve evin tüm muhtevasını Beaujolais’de bulunan bir kasabalar birliğine bağışlamaya zorluyor; söz konusu birlik, okul grupları için enstalasyonlar ve videoların yanı sıra bilimsel metodun değerini tanıtan “zamansız” sergilerin yer aldığı samimi bir müzeye dönüşürmek üzere yatırımda bulunuyor. Yerli üreticiler de Claude’un bağındaki üzümlerle şarap üretmeye övünçle devam ediyor.

Burada, her şeyi gözetlediğim Père Lachaise Mezarlığı'nda pek bir hareket yok. Gündüz turistleri uyuklayan ara sokaklarda gezinirken kedilerin gece vakti kovalamacası, anıtları pırıl pırıl gösteriyor. Bir-iki seneliğine Claude için bilet gişesindeki bekçiler gösterişli el ilanları dağıttı, fakat söz konusu kahraman adına şu eski miras meselesini canlandırmak için sarf edildiğini gördüğüm en büyük gayretti bu.

“Bu mezarlıkta, Bossin yolunun 20. bölüm ve 8. sırasının daha da arkasındaki sessiz parselde, yalnızca plastik çiçeklerin büyüdüğü taş bir vazonun yer aldığı mütevazı bir anıt bulunuyor. Ünlü doktor burada yatıyor. Kaidenin önünde uzun bir mezar taşı yazısı sanlarını hatırlatırken mezar taşının tepesinde yer alan beş başka yazıt eşinin, oğullarının ve kızlarının da burada istirahat ettiğini anımsatıyor.

Karaciğerin glikojenik sürecinden vazomotor sinirlere, öğrencilerin günümüzde başlangıç kitaplarında öğrendikleri her şeyi keşfeden kişi o. Claude Bernard olmasa tıp bugün yüzyıl geride olurdu. Ne yazık ki bu yüce biliminsanın mezarını kimse ziyaret etmemiş, ona kimse çiçek bırakmamış. Parçası olduğu kurumların ve akademilerin ona bu kadarlık teşekkürü kâfi görmesi büyük utanç. Belki de onurlandırmaları gereken kişinin Père Lachaise'de yattığını bilmiyorlardır?”

SON

KAYNAKÇA NOTLARI

Bu romanda kullanılan mektup ve dergilerden seçmeler birkaç arşivde yer alıyor. Söz konusu kaynaklara, bilhassa yardımsever ve cömert çalışanlara, bu eserin temelini oluşturan parça ve efemeranın derlemesinde sağladıkları destekten ötürü büyük bir minnet duyuyorum. Malzeme sunan asıl yayımların listesi aşağıda da yer alıyor.

ARŞİVLER

- Tıp Okulu Arşivi, Paris
- Collège de France Arşivi, Paris
- Fransa Ulusal Arşivi (Richelieu)
- Paris Belediyesi Kütüphanesi
- Darwin Mutabakat Projesi, Cambridge Üniversitesi
- Birinci Kraliyet Komisyonu önünde kanıt, 1875
- Florence Fenwick Miller, *An Uncommon Girlhood*, Wellcome Kütüphanesi Arşivi
- Claude Bernard Müzesi (Saint-Julien en Beaujolais) ve Merieux Vakfı
- Revue des Courses, le Collège de France
- Victor Hugo Mektubu, London Times Arşivi

DERGİLER

- Bulletin de la Société Protectrice des Animaux*
- L'Antivivisection*
- L'Aube*
- Le Figaro*
- Le Rappel*
- Revue des Deux Mondes. Paris: 1860–1880*
- La Revue Française*
- La Tribune Médical [Medical Tribune]*
- La Vie Contemporaine*

KİTAPLAR VE SÜRELİ YAYINLAR

- Aiskhylos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, çev. Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Bacon, Francis, *The Works of Francis Bacon*, A. Millar, Londra, 1753.
- Bacon, Francis, *The Works of Francis Bacon: Baron of Verulam, Viscount St. Alban, Lord High Chancellor of England, in Three Volumes*, A. Millar, Londra, 1753.
- Balzac, Honoré de, *The Physiology of Marriage*, Strangeway & Sons, Londra, 1904.
- Baudelaire, Charles, *Art in Paris 1845-1862: Salons and other Exhibitions*, "The Salon of 1846," çev. J. Mayne, Phaidon, Londra, 1965.
- Baudelaire, Charles. "A Letter to Alphonse Toussenel dated January 21, 1856," *Oeuvres Completes. Correspondance Generale*, I. 1833-1856, ed. J. Crepet, Conrad, Paris, 1947.
- Baudelaire, Charles, *Painter of Modern Life*, çev. ve der. P. E. Charvet, *Selected Writings on Art and Artists*, Penguin Books, Londra, 1972.
- Bernard, Claude, *Arthur de Bretagne: drame inédit en cinq actes et en prose, avec un chant*, E. Dentu, Paris, 1887.
- Bernard, Claude, *The Cahier de Notes 1850-1860*, Gallimard, Paris, 1965.
- Bernard, Claude, *The Cahier Rouge of Claude Bernard*, çev. Lucienne Guillemin, Roger Guillemin ve Hebbel Hoff, Schenkman Publishing Company, Cambridge (MA), 1967.
- Bernard, Claude, *Introduction à l'Étude de la Médecine Expérimentale*, J. B. Baillièrre et Fils, Paris.
- Bernard, Claude, *Leçons de Physiologie Opératoire*, J. B. Baillièrre, Paris 1879.
- Bernard, Claude, *Leçons sur la Chaleur Animale sur la Chaleur et sur la Fièvre*, J. B. Baillièrre, Paris, 1876.
- Bernard, Claude. *Pensées: Notes Detachés*. Jacques Arsène d'Arsonval'ın sunuşuyla, J. B. Baillièrre et Fils, Paris, 1937.
- Bernard, Claude ve Henry Copley Greene. *An Introduction to the Study of Experimental Medicine*, Dover Publications, New York, 1957.
- Bernard, Claude ve Matmazel Hermann Raffalovich, *Lettres à Madame R.: St. Julien en Beaujolais, 1869-1878*. J. Sonolet et foundation Mérieux, Lyon, 1974.
- Bernard, Claude, Matmazel Hermann Raffalovich, *Lettres Parisiennes: 1869-1878*, Foundation Marcel Mérieux, 1978.
- Brown, John, "Verbatim Report of the Questioning of Old Brown," *New York Herald*, New York, 19 Ekim 1859.
- Buckner, Elijah D, *The Immortality of Animals and the Relation of Man as Guardian: From Biblical and Philosophical Hypothesis*, George W. Jacobs & Co., Philadelphia, 1903.
- Burton, Isabel, *The Life of Captain Sir Richard F. Burton*, Chapman and Hill, Ltd., Londra, 1893.

- Clark, T.J. *The Absolute Bourgeois: Artists and Politics in France 1848-1851*, University of California Press, Oakland, 1999.
- Cobbe, Frances Power, *Illustrations of Vivisection*, American Anti-Vivisection Society, Philadelphia, 1888.
- Cobbe, Frances Power, *The Moral Aspects of Vivisection*, The Victoria Street Society for the Protection of Animals from Vivisection, Londra, 1884.
- Cobbe, Frances Power, *Preface to The Nine Circles of Hell*, G. M. Rhodes, Swan Sonnenschein & Co., Londra, 1892.
- Cobbe, Frances Power, Blanche Atkinson, *Life of Frances Power Cobbe, as Told by Herself*, Swan Sonnenschein & Co., Londra, 1904.
- Collins, Wilkie, *Heart and Science: A Story of the Present Time Vol. 1.*, Chatto & Windus, Piccadilly, Londra, 1883.
- Colville, W.J., Anna Kingsford, *Spiritual Therapeutics, or, Divine Science Applied to Moral, Mental, and Physical Harmony*, Educator Publishing Co., Chicago, 1888.
- Darwin, Charles, *The Expression of the Emotions in Man and Animals*, D. Appleton and Co., New York, 1899.
- Darwin, Charles, *The Formation of Vegetable Mould Through the Action of Worms, with Observations of Their Habits*, John Murray, Londra, 1904.
- Darwin, Charles, *The Life and Letters of Charles Darwin*, der. Sör Francis Darwin, Appleton, New York, 1898.
- Darwin, Charles, *The Origin of Species by Means of Natural Selection: or, the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, John Murray, Londra, 1859.
- Derleme, *Intimate Portraits of Illustrious People, 1845-1890*.
- Descartes, René, "Letter to the Marquess of Newcastle, 1646."
- Diderot, Denis, *Sur les Femmes* [Kadınlara Dair], Chez l'imprimeur Léon Pichon, Paris, 1919.
- Diderot, Denis, *Diderot's Early Philosophical Works*, çev. Margaret Jourdain, Open Court Publishing Co., Chicago, Londra, 1916.
- Eliot, George, *Middlemarch: A Study of Provincial Life*, H. M. Caldwell Company Publishers, New York ve Boston, 1912.
- Evans, Edward P., *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, Heinemann, Londra, 1906.
- de Fontenelle, Bernard, *Conversations on the Plurality of Worlds*, çev. H. A. Hargreaves. University of California Press, Oakland, 1990.
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Faust*.
- de Goncourt, Edmond, Jules de Goncourt, *Journal: Mémoires de la Vie Littéraire: 1851-1895*, Charpentier, Paris, 1887-1896.
- de Goncourt, Edmond, Jules de Goncourt, *The Goncourt Journals, 1851-1870*, Doubleday Publishers, New York, 1958.
- Hugo, Victor, "Le Crapaud."
- Hugo, Victor. "Letter from Victor Hugo to the Editor of The London News," *The London News*, London, 2 Aralık 1859.
- Hugo, Victor, *Promontoire du Songe*.

- Jordan, David P., *Transforming Paris: The Life and Labors of Baron Haussmann*, Free Press, New York, 1995.
- Kingsford, Anna Bonus, *Beatrice, A Tale of the Early Christians*, Joseph Masters, Londra, 1863.
- Kingsford, Anna, *Dreams and Dream-Stories*, der. Edward Maitland, J. M. Watkins, Londra, 1908.
- Kingsford, Anna [Ninon Kingsford, mahlas], *An Essay on the Admission of Women to the Parliamentary Franchise*, Trubner & Co., Londra, 1868.
- Kingsford, Anna, Çeşitli Kitapçıklar.
- Lilly, W. S., "The New Naturalism," *The Tablet*, 22 Ağustos 1885.
- Maitland, Edward, *Anna Kingsford: Her Life, Letters, Diary and Work*, George Redway, Londra, 1896.
- Marey, Etienne-Jules, *Phenomena of Flight in the Animal Kingdom*.
- Markheim, Henry Willan Gregg, *Inside Paris During the Siege*, Macmillan and Co., Londra ve New York, 1871.
- de Monzie, Anatole, *Les Veuves Abusives*, Grasset, Paris, 1936.
- Olmsted, James M. D., *Claude Bernard and the Experimental Method in Medicine*, Collier Books, New York, 1961.
- Poe, Edgar Allan, "The Tell-Tale Heart."
- Shirley, Ralph, *Occultists and Mystics of All Ages*, William Rider & Son, Ltd, Londra, 1920.
- Simon, Gustave, *Chez Victor Hugo: Les Tables Tournantes de Jersey*, L. Conrad, Paris, 1923.
- Stowe, Harriet Beecher, *Tom Amca'nın Kulübesi'nin* önsözü.
- Taine, Hippolyte Adolphe, *Balzac: A Critical Study*, çev. Lorenzo O'Rourke, Funk and Wagnalls, New York, 1906.
- Thoreau, Henry David, *The Writings of Henry David Thoreau*, der. Bradford Torrey, Houghton Mifflin Co., Boston, 1906.
- White, Caroline Earle, der. *Journal of Zoöphily*, 19 Ocak 1903.
- Zola, Émile, *The Experimental Novel, and Other Essays*, çev. Belle M. Sherman, Cassell Publishing Co., New York, 1893.
- Zola, Émile, Makaleler, Fransa Ulusal Kütüphanesi.
- Zola, Émile, *Deneysel Roman*.
- Zola, Émile, *Thérèse Raquin*.

METİN KAYNAKÇASI:

Epigraf, sayfa 29, 55-57, 103, 170'teki alıntılar: Edmond de ve Jules de Goncourt, *The Goncourt Journals, 1851-1870*, çev. Lewis Galantiere, Doubleday Publishers, 1958. Penguin Random House'un izniyle.

Sayfa 13, 32, 117, 125-126, 190-191'deki alıntılar: Bernard, Claude, *An Introduction to the Study of Experimental Medicine*, çev. Henry Copley Green, Courier Corporation, 1957. Dover Publications, Inc.'in izniyle kullanıldı.

Sayfa 33, 35-37, 42-43, 45, 51, 52, 62-67, 77-78, 81, 93, 118, 159, 163, 176, 253'teki Claude'un Kırmızı Defteri'nden alıntılar: Bernard, Claude, *The Cahier Rouge of Claude Bernard*, çev. Hebbel Hoff, Lucienne Guillemin ve Roger Guillemin, Schenkman Publishing Company, 1967. Schenkman Books'un izniyle kullanıldı.

Sayfa 39'daki alıntı: Olmsted, James Monroe Duncan, *Claude Bernard and the Experimental Method in Medicine*, Collier Books, 1961.

Sayfa 130-136'deki alıntılar: Fontenelle, Bernard de, *Conversations on the Plurality of Worlds*, çev. H.A. Hargreaves, University of California Press, 1990. İzinle kullanıldı.

RESİM KAYNAKÇASI:

Sayfa 18, 23, 35, 36, 38, 74, 79, 83, 193, 203, 205, 226, 228, 252-253, 254, 280, 291: Fotoğraflar: Thalia Field, Claude Bernard Müzesi'ne minnettar bir teşekkürle.

Sayfa 28, 42, 86, 102, 116, 159, 282: Claude Bernard Müzesi Koleksiyonu'ndan. Fotoğraflar: Thalia Field. Claude Bernard Müzesi'nin (414 Route du Musée, 69640 Saint Julien sous Montmelas) izniyle kullanılmıştır.

Sayfa 31: *John Brown'un İdamı*, Victor Hugo, 1860.

Sayfa 47, 292: *Claude ve Fanny Bernard'ın Mezarı*; Sayfa 118: *Doğa, Bilime Esin Veriyor*; Sayfa 183: *Dergi*; Sayfa 232: *Claude Bernard*; Sayfa 286: *Dergi*; Sayfa 290: *Claude Bernard heykeli*. Fotoğraflar: Thalia Field.
Sayfa 98: *A heroic feat! With dead men!*, Francisco Goya, *Los Desastres de la Guerra* serisinden 39 numaralı plaka, 1810-1820 (1906 edisyonu).
Sayfa 156: *Cam kavanoz altındaki bitki*. Çizim: Claude Bernard.
Sayfa 160: *L'Antivivisection*'dan, 1913.
Sayfa 178: *The Lesson*, Léon Augustin L'hermitte.
Sayfa 184: *Dr Anna Kingsford*. Fotoğraf: Bay Samuel Hopgood Hart, 12 Temmuz 1883.
Sayfa 259: *Kuşla deney*. Çizim: Etienne-Jules Marey.
Sayfa 272: İçindekiler. Rhodes, G.M. ve Frances Power Cobbe. *The Nine Circles of The Hell of the Innocent*. Londra: Swan Sonnenschein & Co., 1892.

Mishka ve Duffy için

